

પ્રકાશક તરફથી બે બોલ.

સંસાર ચક્રના લમણમાં જીવ માત્રને માટે જન્મ અને મરણ અનિવાર્ય નિર્મોલ્ય થયેલ છે. પુર્વ લવોપાર્જીત આયુષ્યનો બંધ હોય તેટલુંજ તે પછીના લવમાં તે જીવ ભોગ્યી થકે. પછી બાળવય કે યુવાવસ્થા, કે પ્રૌઢાવસ્થા કે વૃદ્ધાવસ્થાની વ્યવસ્થા, આયુષ્યના સંમંધ-માં હોતી નથી. કોઇ પણ અવસ્થામાં તે જની જાય. તેજ રીતે મારા દુર્ભાગ્યે મારા અનુજ બંધુ બાઈ દયાળજી કે જેમણે મને મોટા બાઈ તુલ્ય નહોં પણ પોતાના પીતાતુલ્ય જીવન પર્યંત માન્યો, તેવા સદ્ગુણી બંધુને આ નશ્વર સંસાર, નજર સમક્ષ જોત જોતામાં છોડી જનાં જોવા મને વખત આવ્યો અને તેની જાંદગીમાં શરૂ કરેલું કાર્ય અધુરું રહી જતાં તે પુરું કરાવવાનો બોલે મારા શીર પડ્યો. તે અધુરું કાર્ય પુરું કરવાનું બાઈ દયાળજીના સદાધ્યાયી અને મિત્ર ભોગીલાલ અત્રતલાલ જવેરીએ ઉપાડી લીધું અને તેમણે પુરું કર્યું, અને તે પુસ્તક તપાસી સુધારી આપવા સાર પુણ્ય મુનિ મદરાજશ્રી દર્શનવિજયજી મદારાજે અમારી વિનંતિ સ્વીકારી તપાસી આપ્યું તે માટે હું બન્નેનો ઝણી છું. અને પુસ્તક તૈયાર થતાં મુમુક્ષુ જનોના વાંચન અને મનન માટે સાર પ્રગટ કરવા સમર્થ થયો છું. અને તેમ કરીને મારા તે સદ્ગત બાઈની અંતીમ ઇચ્છા હું પૂર્ણ કરવા-નો સંતોષ અનુભવું છું અને વાંચક વંદ આ પુસ્તકથી બોધ મેળવી તેનો લાભ જીરામુઓને આપે એજ મહેચ્છા.

શ્રાવણ સુદી પંચમી સંવત ૧૯૮૮
તા, ૭ ઓગસ્ટ ૧૯૭૨

} શા. હીરજી ગંગાધર લણસાલી.

પ્રસ્તાવના.

“સુભાષિત રત્નસંદોહ.” ગ્રંથના મૂળ કર્તા શ્રીમાન માયુર-
સંધના આચાર્ય મુનિશ્રી અમિતગતિ છે. તેમના જન્મ કાળ સંબંધી
હજી સુધી પુસ્તી વિગતો મળી શકી નથી, શિવાય કે આચાર્યશ્રીએ
જે પોતાના પુસ્તકોમાં પ્રચલિત રૂપે આપેલી છે, એટલે કે સુભાષિત
રત્ન સંદોહના કાળ સંબંધી આચાર્યશ્રીએ હેઠલા શ્લોકમાં લખેલ છે
કે સદ્ગુણ પુસ્તક વિક્રમ સંવત ૧૦૫૦માં રચેલું છે, માટે આચાર્ય-
શ્રીના જન્મ કાળ માટે અનુમાન શિવાય બીજું કંઈ સાધન મળતું
નથી. તેમજ ગૃહસ્થપણમાં શું નામ હતું અગર કયા નગરમાં અને
કયા કુળમાં ઉત્પન્ન થયા હતા તેના સંબંધમાં કંઈ પત્તા મળતો નથી.

શ્રીયુત્ નાયુરામ પ્રેમીકૃત વિદ્વાન્ રત્ન માળામાં આચાર્યશ્રીના
જીવન કાળ સંબંધી અનુમાન બાધેલ છે અને તેમાં કરેલા વાસ્તવિક
વિવેચન પરથી એમ માની શકાય કે આચાર્યશ્રીનો જન્મ સંવત
૧૦૨૫માં થયો હશે. કારણ કે પોતે સુભાષિત રત્નસંદોહના અંતમાં
પોતાના માટે ‘શમ દામ યમ મૂર્તિઃ ચંદ્ર શુભોદ કીર્તિઃ’ વિશેષણો
વાપરેલાં છે. તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે તે વખતે તેમની અવ-
સ્થા પૂરી સુવાવસ્થા હોવી જોઈએ. અને દીક્ષા લીધે ચારથી ૭
વર્ષ થઈ ગયા હશે. વિશેષમાં તેમણે બાળપણમાં દીક્ષા લીધી નહીં
હોય પરંતુ થોડો વખત ગૃહાવસ્થા ભોગવ્યા બાદ પોતાને વૈરાગ્ય
દશા પ્રાપ્ત થઈ હશે. આ ઉપરથી સુભાષિત રત્નસંદોહ લખતી વખતે
તેમની અવસ્થા ૨૫ થી ૩૦ વર્ષ હોવી જોઈએ એટલે સુભાષિત
રત્નસંદોહ વિક્રમ સંવત ૧૦૫૦માં રચાયેલો છે તો તેમનો જન્મ
૧૦૨૫માં લગભગ થયો જોઈએ-આચાર્યશ્રીના ગૃહાવસ્થા સંબંધી
બીજી કંઈ પણ વિશેષ માહિતી જન સમુદાય આગળ મુકી શકાય
તેમ નથી.

શ્રીમાન્ અમિતગતિ આચાર્ય રાજ્ય મુંજના વખતમાં થયા છે. ને રાજ્ય મુંજ, માળવદેશનો રાજ્ય હતો. અને મુંજ રાજ્ય બોજ રાજ્યના કાકા થાય. તેઓ પણ સંસ્કૃત સાહિત્યના પ્રેમી હતા, અને વિદ્વાનોની કદર કરવાવાળા હતા.

જેવી રીતે મહારાજ વિક્રમાદિત્ય રાજ્યની સલામાં કાળિદાસ અમરસિંહ વી. નવરત્નો થયા હતા અગર સાંભળવામાં આવ્યા છે તે પ્રમાણે મુંજ રાજ્યની સલામાં પણ અનેક કવિરત્નો હતા. તિલક મંજરીના કર્તા ધનપાલ, દશ રૂપકના કર્તા ધનિક અને પિંગળ સુત્ર વૃત્તિકના કર્તા કલાયુધ, નવ સાહસાંક ચરિત્રના કર્તા પદ્મગુપ્ત કવિ અને આ પુસ્તકના કર્તા મહાત્મા અમિતગતિ સુરિ આ મુંજરાજ્યના રાજ્ય કાળમાં થયા હતા.

મહાત્મા અમિતગતિ સુરિએ રચેલાં પુસ્તકો નીચે પ્રમાણે મળી આવે છે:—

૧. સુભાષિત રત્નસંદોહ	૬. જંજૂ દીપ પ્રગ્નિ
૨. ધર્મપરીક્ષા	૭. ચંદ્ર પ્રગ્નિ
૩. શ્રાવકાચાર્ય	૮. સાદર્ હય દીપ પ્રગ્નિ
૪. ભાવના દ્વાત્રિચિકા	૯. વ્યાખ્યા પ્રગ્નિ
૫. પંચસંગ્રહ	૧૦. યોગસાર પ્રાબૂત

સુભાષિત રત્નસંદોહ સિવાય “ધર્મ પરીક્ષા” વિક્રમ સંવત ૧૦૭૦ માં રચેલ છે. બીજા ગ્રંથોના રચનાના કાળ સંબંધી નિર્ણય-યાત્રિક રીતે કહી શકાય તેમ નથી.

ઉપરોક્ત પુસ્તકોમાંથી ધર્મ પરીક્ષા અને સુભાષિત રત્નસંદોહ છપાઇને પ્રસિદ્ધ થઈ ચુક્યા છે અને ત્રીજે ગ્રંથ “શ્રાવકાચાર્ય” પણ અનેક જગ્યાએ મળે છે. પંચ સંગ્રહ તથા યોગસાર પણ ઉપલબ્ધ છે; અને “ભાવના દ્વાત્રિચિકા” સામાયિક પાઠના નામથી છપાઈ ચુકી છે પરંતુ પ્રગ્નિ નામક ચાર ગ્રંથો દ્વારા મુંજી ઉપલબ્ધ થયા નથી.

ઉપરના અન્યોના અભ્યાસથી માલમ પડે છે કે અમિતગતિ મહારાજ ચરણાનુયોગ ઉપરાંત કરણાનુયોગ તેમજ દ્રવ્યાનુયોગના પણ અસાધારણ પંડિત હતા.

મુલાપિત રત્નસંદોહમાં સંસારિક વિષય નિરાકરણ માયાદંકાર નિરાકરણ, ઇન્દ્રિય નિમ્લોપદેશ, સ્ત્રીયુલ્લ દોષ વિચાર, દેવ નિરૂપણ, જીવ સંબોધન વીગેરે બીજીસ પ્રકરણો છે તે દરેક પ્રકરણના વિષયના વીસથી પચીસ મુલાપિત શ્લોકો છે. સરલ સંસ્કૃતમાં પ્રત્યેક વિષય ઘણી સુદરતાથી વર્ણવેલ છે. તેમજ આખો ગ્રંથ મોટે કરવા લાયક છે. ગ્રંથના અંતમાં ૧૧૭ શ્લોકોમાં આવક ધર્મ નિરૂપણ નામનું પ્રકરણ ધણું સાફ છે. અને તેમાં આવક ધર્મના સંબંધી સંક્ષેપમાં સાફ વિવેચન કરેલ છે.

જર્મન પ્રોફેસર હેલ્મહેટ ગ્લાન્ઝેનાપ (બર્લિન)ના લખેલ જર્મન ભાષાના “જૈનિઝમ” નામનો ગ્રંથ છે; કે જેનું શ્રીયુલ્લ નરસિંહભાઈ ઇશ્વરભાઈ પટેલે કરેલ ગુજરાતી ભાષાંતર જૈન ધર્મપ્રસારક સભા, ભાવનગર તરફથી “જૈન ધર્મ” એ નામથી પ્રકટ થયેલ છે તેમાં “મુલાપિત રત્ન સંદોહ” માટે જે જણાવેલ છે તે અત્ર ઉતારવામાં આવે છે:—

દ્વિગમ્યર સાધુ અમિતગતિએ લખેલા “મુલાપિત સંદોહ” જેવા કાવ્યોમાં જૈન ધર્મના ઉપદેશની સ્પષ્ટ છાપ તરી નીકળે છે. અમિતગતિએ આ ગ્રંથમાં મોહવિદ્વાસની અનિત્યતાનું વર્ણન કર્યું છે, જરા અને ચરણ વિશે ખ્યાલ આપ્યો છે, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વિરૂદ્ધ વિવેચન કર્યું છે, માંસ, મદિરા અને મદ્ય સંબંધે, જુગાર વિષે અને વેરમાગમન સમજ-ધે નિવારણ કર્યું છે અને જૈન ધર્મની વિધિઓ પાળવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. ભૌતિક વિદ્યાસો એકેએક વર્ણવ્યા છે અને તેની નિરર્થકતા વિશે નિરૂપણ કર્યું છે. પવિત્ર સાધુને ઘટે ઝેમ સ્ત્રી સંબંધી એમણે કેવો બળવાન નિષેધ કર્યો છે. તેનો આ નીચે નમુનો છે:—

“જે વિવેકશન્ય પુરુષ, બ્રહ્મના સ્વરૂપ જીવ જન્મુએ ભરેલા (મનુષ્ય દેહના) તથા પ્રવાહી પદાર્થોના બનેલા એકંદરે ધણુજ બ્રહ્મ એવા અર્થે માંસ અરિથજના લોહી ગેદ તથા જન્મુથી બનેલા અને મળ, મૂત્ર, રૂધિર અને આંસુ આદિ નવ અશુદ્ધિ પદાર્થોનાં દ્વારવાળા નારી દેહથી આનન્દ પામે છે તે નરકમાં જન્મુ ઘર્ષને અવતરે છે.” (શ્લોક ૧૨૨)

“સર્વ દુઃખોના લાંકાર અચાનના સ્થાન સ્વર્ગપુરના અર્ગળા નરક ધામના માર્ગે લજ્જાના મૂળ અવિવેકના ધામ પવિત્રતા રૂપ વનના કુદાર જ્ઞાન કમળના દિમ પાપ વૃક્ષના મૂળ અને નાગ વિપ્લવ મંત્ર ભૂમિરૂપ નારીને કયો જ્ઞાતીજન સેવે ? (શ્લોક ૧૨૬)

દુખજ્વાળાથી બળતા સમુદ્રમાં જે અથડાયા કરે તેમની અશાન્તિ તથા દુઃખ એક બાજુએ અને જોજો સહવિચાર સેચ્યા છે તથા પોતાના ધનનો ત્યાગ કયો છે એવા આત્માની શાન્તિ બીજી બાજુએ એ બે વચ્ચે બહુ વિરોધાભાવ છે. ઔષ્ઠ્ય ઝડતુના સૂર્યના તાપથી અકળાયા વિના માત્ર નિશ્ચય રૂપ છત્રી લઈને એ પર્વતની ટોચ પર ચઢે છે; શિયાળાની રાત્રિની ઠંઠીથી ઠમ્પ્યા વિના, વાદળોની ગર્જનાને કે વનનાં તોફાનને ગળુકાર્યા વિના ધ્યાનનિમગ્ન થઈને એ દિમ પર્વતને શિખરે પહોંચે છે. (શ્લોક ૯૧૧)

“જીવ સંબોધન” નામના સોળમા પ્રકરણમાં શ્રીમાન્ અમિત-ગતિ સૂરિએ મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે વિવેચન કરેલ છે. તેમાં સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ ચારિત્ર માટે વસ્તુતઃ લખેલ છે:—

હે આત્મા, જે તને મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે ઈચ્છા હોય તો સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન તથા સમ્યક્ ચારિત્ર મેળવવા પ્રયત્ન કર અને મિથ્યા જ્ઞાન, મિથ્યા દર્શન તથા મિથ્યા ચારિત્ર ત્યજ દે. વિશેષમાં હે આત્મા જ્ઞાન એવું જોઈએ કે તત્વો સંબંધી હોવું જોઈએ, જિનેશ્વર ભગવાનના વચન પર રૂચિ હોવી જોઈએ, દોષ વગરનું દર્શન હોવું

નોંધએ. અને ચારિત્ર પાપથી વિમુક્ત હોવું નોંધએ. કારણકે તે ત્રણ સિવાયના બીજા બધા કારણો સંસારમાં ફસાવનારા છે અને નિંદ છે માટે બીજા કારણોને ત્યજી દર્શ સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્ર મેળવવા પ્રયત્ન કર. (શ્લોક ૪૨૫)

ધર્મ પરીક્ષા અન્યમાં શ્લોક ૧૬૪૫ છે. આ અન્યમાં મનો-રંજક કથા વડે હાર્યવિનોદ સાથે બીજા ધર્મોનું ખંડન કરવા સાથે પોતાના ધર્મનું મંડન કરેલ છે.

ઉપરોક્ત અન્યમાંથી માલમ પડે છે કે શ્રીમાનને રામાયણ મહા-ભારત વ્યાદિ અન્યોનો પૂર્ણ પરિચય હતો. ઉક્ત બન્ને અન્યોમાંથી આ પુસ્તકમાં વાર્તારૂપે વિવેચન કરેલ છે. આ પુસ્તકના વાંચનથી ધર્મમાં દૃઢતા પ્રાપ્ત થાય છે અને સાદું જ્ઞાન પણ મળે છે એટલે કે ધર્મ પરીક્ષા અન્ય વાંચવા લાયક પુસ્તક છે. આ અન્ય કર્તાએ માત્ર બે મહિનામાં ૨૫૦૦૦૦૦૦ કરો હતો.

ત્રીજા આવકાચાર અન્યમાં આવક આચારના સ્વરૂપનું સાદું વિવેચન ૧૩૫૨ શ્લોકમાં કરેલ છે અને ચોથા યોગસાર પ્રાપ્ત અન્ય ૫૫૦ શ્લોકમાં જીવ, અજીવ, આસવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા મોક્ષ, ચારિત્ર અને ઉપસંહાર એમ નવ અધ્યાયમાં વહેંચવામાં આવ્યો છે તે અધ્યાયના નામના પરથી તેમાંના વિષયો જણાય છે.

અન્યના અંતમાં પોતાના નામ શિવાય અંધકર્તા સંબંધી વિશેષે કંઈ પણ માહિતી તેમાંથી મળતી નથી. તેમજ છેવટમાં એમ પણ લખેલ છે કે બ્રહ્મની પ્રાપ્તિના માટે સંપૂર્ણ સંસારને આકાશ નગર સમાન સ્વપ્નની માપા સમજી શ્રી અમિતગતિએ નિત્યાનન્દ સ્વરૂપ, પાપરહિત, સુક્ષ્મ, અતીન્દ્રિય ગોચર યોગસાર નામનો અન્ય રચ્યો છે. જે લોક એક ચિત્ત યર્ષ સન્માન સાથે આ અન્યનું પઠન કરશે તે લોક પોતાના સ્વરૂપને પામીને સંસારના પાપોથી મુક્ત થઈ શકશે. શ્રીમાન અમિતગતિના અન્યમાં આ મોટી ખુશી છે કે તે બીલકુલ

કહ્યું નથી પરંતુ સરલ ભાષામાંજ સારા સારા ગંભીર વિષયો કહેલ છે. આ ગ્રંથમાં અધ્યાત્મ સંબંધી વિશેષ વિવેચન જણાય છે અને પોતાના નામ સાથે “વીતરાગ” વિશેષણ વાપરેલ છે તે ઉપરથી એમ લાગે છે આ ગ્રંથ પહેલાંના ગ્રંથો કરતાં ધણી વખત પછીથી રચ્યો હશે.

પાંચમો ગ્રંથ “પંચ સંગ્રહ” છે કે જેની પ્રશસ્તિ મળી છે તે પરથી જણાય છે કે સિન્ધુપતિ (ભોજના પિતા)ના રાજ્યમાં માધુર સંઘના માધવસેનના શિષ્ય અમિતગતિએ આ ગ્રંથ કર્મ સમિતિઓની પ્રખ્યાપના માટે રચ્યો. એક રચયે રચ્યા સંવત ૧૦૭૩ આપેલ છે. ને છઠ્ઠો ગ્રંથ ભાવના દ્વાર્ત્રિશિક્ષામાં ૩૨ શ્લોક છે. તે ગ્રંથ ધણી શાન્તિ આપનાર છે. તેની કવિતા બહુ મધુર અને કેમળ છે તે શિવાયના બીજા ચાર પુસ્તકો સંબંધી હજી સુધી માહિતી મળી શકી નથી.

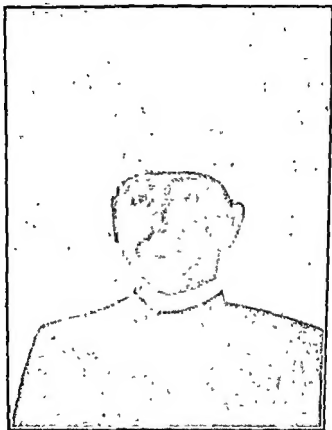
સંક્ષેપમાં એમ કહી શકાય કે આચાર્યવર્ષ શ્રીમાન અમિત ગતિ સૂરિ મોટા વિદ્વાન તથા કવિ હતા. અને તેમની ગ્રંથ રચના સરલ અને સુખથી સાધ્ય હોવા છતાં ગંભીર તથા મધુર હતી. સંસ્કૃત ભાષા ઉપર તેમનો સારો કાબુ હતો અને શ્રીમાનના પુસ્તક વાંચન સાથે બર્તુદરિના ચતકોની સ્મૃતિ એકદમ ઉદ્ભવે છે. તેમજ કેટલાક શ્લોકો તો સામાન્ય જન પણ સરલનાથી સમજી શકે તેમ છે અને મધુર અને સરલ ભાષાના લીધે મોટે કરવા લાયક છે.

ભોગીલાલ અમરતલાલ જવેરી.

બી. એ. એલ. એલ. બી. એડવોકેટ.

અનુરાદક:-

સ્વ. દયાળુ ગંગાધર ભણસાલી. ખી એ.

જન્મ:

સંવત ૧૯૪૨ના ચૈત્ર વદી ૧૨
શનિવાર તા. ૧-૫-૧૮૮૬.

અવસાન:

સંવત ૧૯૮૩ના આશ્વિન શુદ્ધ ૫
મંગળવાર તા. ૨-૮-૧૯૮૭.

ભાષાંતર કર્તા

સદ્ગત શ્રીયુત્ દયાળજી ગંગાધર ભણુસાલીનું
૬૬૭ નં ચરિત્ર.

સંવત ૧૯૪૨ના ચૈત્ર વદી ૧૨ શનીવાર તા. ૧લી મે સને ૧૮૮૬ ને રોજ સદ્ગત દયાળજી ગંગાધર ભણુસાલીનો જન્મ ભણુસાલી વહાલજી રણુછોડ નામાંકિત પેઢીવાળા ભણુસાલી ગંગાધર પરશોતમની ધર્મપત્ની હેમકુંવર બાઈની કુલિએ મુંબાઈમાં થયો હતો. બાઈ દયાળજીના પિતા મુળ પોરબંદરના રહેવાસી હતા અને તેમના બાપ-દાદાની પેઢી ધણા ભાંખા વખતથી અરબસ્તાન તથા એકન સાથે વેપાર કરતી હતી. તેમજ તેમણે એકનમાં રચાથી રચાવર મિલકત પણ વસાવી હતી. તેમની બાળ અવસ્થામાં તેમના માતૃશ્રીનું અવસાન થવાથી તેમના નાના શેડ મૂળચંદ નેણુશી તથા નાની રંભાબાઈની સંભાળ ભર્યા લાલનપાલન હેઠળ તથા જ્યેષ્ઠ બંધુ હીરજી ગંગાધરની દેખરેખ હેઠળ તેઓ ઉછર્યા હતા. તેઓ બાળ અવસ્થામાં નિશાળના અભ્યાસમાં સારી ચીવટવાળા હતા અને સને ૧૯૦૫માં તેઓ મેટ્રિકની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયા. તેજ અરસામાં તેમના લગ્ન સદ્ગત પોરબંદરનિવાસી દોસી વલ્લભજી હીરજીના પુત્રી વેલકુંવર જેન સાથે થયા. અને અભ્યાસ આગળ ધપાવવા સાર તેઓ સને ૧૯૦૬માં એલ્ફીનસ્ટન કોલેજમાં દાખલ થયા. તેમનો સંસ્કૃત ભાષા પ્રત્યે મૂળથીજ પક્ષપાત હતો અને કોલેજમાં પણ તેજ ભાષામાં પ્રવીણતા મેળવવા સાર પ્રયાસ ચાલુ રાખ્યો હતો. તેમનો આ ભાષાનો અભ્યાસ પરીક્ષામાં પાસ થવા પુરતો નહોતો. પરંતુ તેના સંસ્કારો જીવનમાં ઉતારવા માટે હતો, કોલેજની જીંદગીના અરસામાં મારો તેમની સાથે પ્રથમ પરિચય થયો હતો અને ત્યારપછી અમો જન્મે વચ્ચે દિનપ્રતિદિન ધાડી મિત્રતા થઈ હતી. તેઓએ સને ૧૯૧૧માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીનું બી.

એ.ની ઉચ્ચ પદવી મેળવી અને તેમના દેશ એટલે પોરબંદરના દર્યા શ્રીમાળા ઝાતિમાં તેઓ પ્રથમજ સ્નાતક થયેલ હોવાથી તેમની ઝાતિ તરફથી તેમને માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું.

સને ૧૯૧૨ની સાલથી તેઓ વ્યાવહારિક જીવનમાં પડ્યા હતા પરંતુ તેમનામાં ધાર્મિક સંસ્કાર મૂળથીજ હોઈ તેઓ તેને પોષતા રહ્યા હતા. અને ધાર્મિક વિષયો સંબંધી વાંચન તથા શોધખોળ હમેશાં કરતા રહ્યા હતા તેવામાં વ્યાવહારિક સંસ્નેગવશાત સને ૧૯૧૯ માં તેઓ કલકત્તામાં સ્થાયી રહેવા સાર ગયા હતા જ્યાં તેમણે ધાર્મિક અભ્યાસમાં વિકાસ કર્યો અને સાથે સાથે લોક સેવાનો આદર કર્યો. જાતે શરમાળ હોઈ દોષ વળતે જાહેરમાં આવવા તેમણે પ્રયત્ન સરખો પણ નથી કર્યો પણ મુંગા કાર્ય કરનાર હોઈ સેવાધર્મ તેમણે છોડ્યો નહોતો તેઓ કલકત્તામાં જૈન સંઘમાં તથા ગુજરાતી બાઈ-ઓમાં એટલા બધા પ્રિય થઈ પડ્યા હતા કે કોઈપણ કાર્યમાં દ્વાળાબાઈ ન હોય તેમ ભાગ્યેજ બન્યું હશે. છતાં તેઓએ કદી પણ માન મેળવવા ઇચ્છ્યું નહોતું. તેઓ સત્યનિષ્ઠ ધર્મપરાયણ નીતિમય સાધુજીવન ગાળનારા હતા અને તેમના તેવા ગુણોથી પ્રેરઈ તેમનું મુખાઈ તેમજ કલકત્તામાં બહોળું મિત્ર મંડળ હતું અને કલકત્તામાં આજીમજંજ નિવાસી રામ વિજયસિંહજી કુધેરીયા બડાદુરના નીકટ પરીચયી બન્યા હતા. અને જૈનચાંચના અયંગ અભ્યાસી શીયુત બ્રાહ્મ પુરણચંદ્રજી નદાર એમ. એ. બાર. એટ-શોની સાથે ખેસી અભ્યાસ કરવામાં મરહુમને બહુજ આનંદ થતો હતો અને તેઓનો પણ મરહુમ પ્રત્યે ધણો પ્રેમ હતો, વળી કલકત્તાની શ્રી જૈન સંઘમાં આગેવાની ધરાવતા શેઠ નરોત્તમદાસ તથા પ્રાણજીવનદાસ જેઠાબાઈ સાર્થ તેમને સન્નજડ પ્રીતિ હોઈ તેઓની આગેવાની નીચે તેઓ દરેક કાર્ય કરતા હતા અને જીંદગીના છેડા સુધી શ્રી સંઘના સેવક તરીકે તેમણે દરેક કાર્યમાં ઉત્સાહ બર્યો બાગ લીધો હતો તેમાંજ તેમને આનંદ થતો હતો. આ તેમની મુંગી સેવા શ્રી સંઘના કાર્ય

વાહકોના ધ્યાન બહાર નહોતી અને તેઓએ તેમની યોગ્યતા પીછાની શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના તેઓને કલકતા તરફથી પ્રાંતિક સભાસદ ચુંટ્યા હતા. તેમજ પાર્શ્વનાથ ડુંગર કેમસ તરીકે જાણીતા થયેલા સમેત શિખર કેમસમાં તેઓને કલકતાના શ્રી જૈન સંઘ તરફથી આગ્રહ કરી શ્વેતાંબર પક્ષ તરફથી જીજ્ઞાની આપવા મોકલાવેલ હતા.

કલકતામાંના તેમના વસવાટ સમયમાં સાગરાનંદ સુરીશ્વરજી તથા વિજયધર્મ સુરીશ્વરજી જેવા મહાન સાધુઓનું આવાગમન કલકતામાં થવાથી તેમની પાસે ધાર્મિક અભ્યાસમાં પણ વૃદ્ધિ કરવા ચુક્યા નહોતા. અને તેમની ઇચ્છાનુકુળ તેઓ માયુરસંઘ આચાર્યશ્રી અમિતગતિ સુરીજીના આવા ગહન પુસ્તકોનો અનુવાદ કરવા પ્રેરાયા હતા. આ અનુવાદ પુસ્તકરૂપે પ્રગટ કરવા તેઓને તીવ્ર ઇચ્છા હતી અને આપણે ઇચ્છીએ કે તેમ કરવા તેઓ બાગ્યશાળી થયા હોત તો વધારે સાફ થાત પણ મનુષ્ય ધારણા ક્યારેજ સફળ થઈ છે કારણ કે આ પુસ્તકોનો અનુવાદ પૂર્ણ થતાં અને તેને પુસ્તકરૂપે પોતે પ્રગટ કરી શકે તે પહેલાંજ આફસોસ કે બાવીને કાંઈ જીલ્ડોજ ગમ્યું અને તેઓ એકાએક સંવત ૧૯૮૩ ના આવણ સુદ ૫ ને મંગળવાર તા. ૨ જી ઓગસ્ટ ૧૯૨૭ ને રોજ ધનુર્વા જેવા મહાન ભયંકર રોગના ભોગ થઈ પડ્યા અને આઠજ પ્રહર જેટલી ટુંક બીમારીના લીધે એમનો અમર આત્મા આ નશ્વર દેહનો ત્યાગ કરી પરલોક સીધાવી ગયો. અને તેમના હિતમ ગુણોની યાદ સોંપી બંધુ-વર્મ, ધર્મપત્ની મિત્રમંડળ વિગેરેને ગુચ્છ કરી ગયો. પણ તેમના હિતમ ગુણો કેમ વિસારે પડી શકે અને તેથી જ શાસનદેવ પ્રત્યે હજી પણ પ્રેમીજનો પ્રાર્થા રહ્યા છે કે સદ્ગતનો આત્મા જ્યાં હોય ત્યાં તેને શાંતિ આપો. ઓ શાંતિ.

લોગીલાલ અમરતલાલ જવેરી.

બી. એ. એલ એલ. બી. એડવોકેટ.

નિવેદન.

સહગત દયાળજીભાઈનું જીવનવૃત્તાત પ્રસ્તુતઃ અગાઉ આપ્યા પછી તેમની ઓળખ જનસમુદાયને વધુ કરાવવાની જરૂર રહેતી નથી છતાં પણ મારો તેમની સાથેનો નિકટ સંબંધ હોવાને લીધે બે શબ્દ પ્રેમવશાત લખવા સારૂ મન લલચાય છે. અમારો કોલેજની જાહેરી દરમીયાન સંસ્કૃત ભાષાનો બંને જણનો સમાન અભ્યાસ હોવાના લીધે તેમજ સંસ્કૃત ભાષા તરફની સમાન પ્રીતિ હોવાના લીધે અમે બંને વચ્ચે એક જાતની મિત્રતા બંધાઈ ગઈ અને તેના લીધે એક બીજા તરફ સગાભાઈ જેવો સંબંધ થઈ ગયો. અને તેમના ધાડ પરીચયમાં આવવાથી હું કહી શકું છું કે સહગત દયાળજીભાઈએ સંસ્કારિત વ્યક્તિ અને ભાવિક જન હતા અને તેમની નિખાલસતા તથા ધર્મશ્રિયા લીધે હું તેમનો કેટલો પ્રણી છું. આવી રીતની જાવના યોગના લીધે મરદુમના ન્યેષ્ઠબંધુ હીરજી ગંગાધર જાણસાલીએ સહગત દયાળજીભાઈએ કરેલ આ મદાન ગ્રંથના અનુવાદની વાત કરી ત્યારે તેને પ્રગટ કરવામાં મારાથી કોઈપણ રીતે સહાયજૂત થવાય તો હું મારી જાતને ભાગ્યશાળી માનું તેમજ સહગતના તરફની લાગણી માટે પુષ્પાજલી આપી શકું તેવા ભાવથી ઉપરોક્ત પુસ્તક તૈયાર કરી જનતા સમક્ષ મુકવામાં આવે તેમ તેમની ઇચ્છાને પોષણ કરવામાં મારી જાતને સહાયજૂત બનાવી. ત્યારબાદ સહગત દયાળજીભાઈએ અનુવાદ કરેલ આખું પુસ્તક તપાસ કરતાં થોડા છુટા છુટા સ્લોકોનો અનુવાદ કોઈપણ કારણસર ગેરવધે ગયો હોય તેમ લાગ્યું. અને તેટલા સ્લોકોનો અનુવાદ થઈ શકે તો પુસ્તક પ્રગટ કરાવી શકાય તેમ મરદુમના ન્યેષ્ઠબંધુની તીવ્ર લાગણીના લીધે મારે તે કામ ઉપાટી લેવાની ફરજ પડી, એટલે અનુવાદ કરવાનો પ્રયાસ કરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો. અને સ્લોક ૪૩ થી સ્લોક ૧૨૭

તથા શ્લોક ૪૦૧ થી શ્લોક ૪૨૫ સુધીના અનુવાદ મારો કરેલો છે તે સિવાય આવા ગદ્યન પુસ્તકનો અનુવાદ સહગતે પોતેજ કરેલ છે. તેમાં ત્રુટી છુટી જવાઈ રહી હોય તો તે સુધારેલ છે. વિશેષમાં સદરહુ પુસ્તક મુનિ મહારાજ શ્રીદયનવીજયજી અને શ્રીરામવિજયજીએ (પાલીતાણાવાળા મુનિશ્રી ચરિત્રવિજયજી કચ્છીના શિષ્યોએ) ફરીથી તપાસી સુધારી આપેલ છે. અને તેવા રૂપમાં જનસમૂહ આગળ મુકવામાં આવેલ છે. જેમ કરી મરહુમની અંતિમ ઇચ્છા સંપૂર્ણ કરવાનો અને તેના વાંચનથી જનસમૂહ લાભ ઉઠાવે તે ઉદ્દેશ સદ્ગજ યતાં સહગતની મહેનત સદ્ગજ થઈ ગણાય.

છાપતાં કેટલીક ભૂલો રહી ગઈ છે તે વાચક શુદ્ધિપત્ર ઉપરથી સુધારી લેવા કૃપા કરશે.

અંતમાં અમો નિષ્પક્ષ વિદ્વાન વાંચકો પ્રત્યે પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે આ અનુવાદમાં જો કોઈ પણ દોષ અસ્પષ્ટિ અગર ગેરસમજાવટીના કારણોના લીધે રહી ગયો હોય તો તેઓ અમોને સૂચના કરી ઉપકાર કરે કે જેના લીધે અનુવાદની નિર્દોષતા અને અમારી અગ્રાનતા દૂર થઈ શકે.

મુંબઈ,
 શ્રાવણ સુદ ૫ સંવત ૧૯૮૮ } લોગીલાલ અમરતલાલ જવેરી.
 વીર સંવત ૨૪૫૮. } બી. એ. એલ એલ. બી. એડવોકેટ.

આ ભાષાંતર સંબંધી વિદ્વાનોના અભિપ્રાય.

રા. રા. મોહનલાલ ભગવાનદાસ જવેરી. ખી.એ. એલ. એલ. ખી. સોલીસીટર ઉક્ત ભાષાંતર સંબંધી પોતાનો અભિપ્રાય લખતાં જણાવે છે કે:—

શ્રી અમિતગતિસુરિ કૃત “ સુભાષિત રત્નસંદોહ ” નામક સુભાષિત શ્લોકોના સંગ્રહનું ભાષાંતર સહગત શ્રીયુત્ દયાળ મંગાધર લઘુસાલી ખી. એ. એમણે કર્યું છે અને આશરે સો શ્લોકોનું ભાષાંતર જે અધુરું રહેલું તે સહગતના મિત્ર શ્રીયુત્ ભોગીલાલ અમરતલાલ જવેરીએ સહગતના મેત્રીના રમરણમાં પૂરું કર્યું છે. એ રીતે સમગ્ર ગ્રંથ ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે ગુજરાતી વાંચકોના કર્મભળમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

મૂળ ગ્રંથ ધણો રસપ્રીય છે અને શૃંગાર તેમજ વૈરાગ્યના રંગથી રંગાયેલો છે. કાવ્યરચના અત્યંત સુંદર અને હૃદયસ્પર્શી છે; સુભાષિત વિષયમાં હોતું જોઈએ તેમને સ્મૃતિ પટ પર ન જૂંસાય એવી છાપ પાડે છે. શ્રેષ્ઠી વિશદ અને યમકાદિ શાબ્દિક ચમત્કારો વાળા છે. આ ગ્રંથમાં વીસથી પચીસ શ્લોકોના બીસપ્રકરણો છે. વિષયસુખ નિરાકરણ, આપા અહંકાર નિરાકરણ, ધન્દ્રિય નિમગ્ન ઉપદેશ, ઓગુણુદોષવિચાર વિગેરે એ પ્રકરણોના વિવિધ વિષયો છે, છેવટના પ્રકરણમાં આવકાચારનો વિષય છે એવી વિષય વિવિધતાને લઈને સામાન્ય જનતાને આ ગ્રંથ આકર્ષક નિવડે એમ છે.

આ સુભાષિત સંગ્રહ વાંચતાં ભવદરિના ચતકો સહજ પાદ આવે છે જન્ને ગ્રંથોમાં કેટલા શ્લોકો ધણા સામ્યતાવાળા છે. ભવદરિના ચતકો જેમ સંસ્કૃતના અભ્યસીને પ્રાથમિક પાઠ્યપુસ્તક તરીકે ઉપયોગી છે. તેમ આ ગ્રંથ પણ બહુ ઉપયોગી નીવડે તેમ

છે, જ્યારે ગુજરાતી ભાષાંતરથી અલંકૃત ગ્રંથ આ ગ્રંથ પ્રકટ થાય છે ત્યારે તેવા અભ્યાસીઓને અભ્યાસમાં વિશેષ સુગમતા થશે.

મૂળ ગ્રંથ સંવત્ ૧૦૫૦ માં રચવામાં આવ્યો હતો તે વાત ગ્રંથની પ્રશસ્તિ પરથી સ્પષ્ટ માલમ પડે છે. ગ્રંથકર્તાએ આ ગ્રંથ ઉપરાંત નીચે દર્શાવેલા ગ્રંથ રચ્યા છે તેમાંથી ચાર પ્રશસ્તિ ગ્રંથો હજી સુધી ઉપલબ્ધ થયા નથી.

(૧) ધર્મપરીક્ષા (૨) આવકાચાર (૩) પંચસંગ્રહ (૪) ભાવના દાત્રિશિક્ષા (૫) જંઘ્મદ્વીપ પ્રશ્નિ (૬) ચંદ્રપ્રશ્નિ (૭) સાર્દ્દદ્વદ્વીપ પ્રશ્નિ, (૮) વ્યાખ્યાપ્રશ્નિ, (૯) યોગસાર પ્રાલુપ.

ભાવના દાત્રિશિક્ષામાં પણ પ્રસ્તુત ગ્રંથ જેવાંજ સુંદર કાવ્યો છે.

હવે ભાષાંતર પર આવીએ. સામાન્યતઃ ભાષાંતર સારું થયું છે, પરંતુ કેટલે સ્થળે જોઈએ તેવું વિસદ નથી અને કેટલે સ્થળે ભૂલ રહી ગઈ છે, છતાં મને ખાતરી છે કે આવા ઉપયોગી ગ્રંથની ગુજરાતી ભાષાંતર સહિત એક આવૃત્તિ થઈ છે. તો જે થોડા દોષો ભાષાંતરમાં રહી ગયા છે તે બીજી આવૃત્તિમાં સુધરી જશે. મારે એ નોંધવું જરૂરી છે કે સહજત દયાલ ગંગાધર ભણુસાલીના જ્યેષ્ઠબંધુ શ્રીયુત્ હીરજી ગંગાધર ભણુસાલીએ આ ગ્રંથનું ભાષાંતર પૂર્ણ કરવાનું તેમજ સંપાદન કરવાનું કાર્ય ઘણા યોગ્ય ગૃહસ્થના હાથમાં મૂક્યું છે, અને તે કાર્ય ઘણું સુંદર થયું છે. સંપાદક મહાશય શ્રીયુત્ ભોગીલાલ અમરતલાલ જવેરીએ કરેલું આ શ્લોકોનું ભાષાંતર સારું થયું છે.

મોહનલાલ ભગવાનદાસ ઝવેરી.

૨૧. ૨૧. મોહનલાલ દલીયંદ દેસાઈ બી. એ. એલ. એલ. બી.,
એડવોકેટ જણાવે છે કે “૨૨. દવાળજી ગંગાધર ભણસાલી એ.
શ્વેતાશ્વર જૈન એજ્યુએટ હતા અને સાથે સંસ્કારી ધર્માભિમાની
સજ્જન હતા. શાસન માટેની ધગશ તેમને ઘણી હતી. અનેક વખત
લેખો અને પત્રો દ્વારા તેમણે તે ધગશ વ્યક્ત કરી છે. ૪૧ વર્ષની
વયે તેમનું અવસાન થયું. આગુણે વધુ ચારો આપી હન તો તેમની
પાસેથી ઘણી સેવાઓ સમાજ મેળવી શકત.

તેમણે દિગંબર જૈનાચાર્ય અમિતગતિએ રચેલ સુભાષિત રત્ન-
સંદોહનું ગૂજરાતી ભાષાંતર કરેલું. તે પોતાના જીવન દરમિયાન પ્રકટ
ન થઈ શક્યું તે અંથ સુભાષિત સૂક્તિઓનો સંગ્રહ છે અને તે
સરળ અને અર્થ ગંભીર સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલો છે કે જે શ્વેતા-
શ્વરોને તો શું પણ જૈનેતરોને પણ અવશ્ય લાભદાયક થઈ પડે તેમ
છે. ભાષાંતર માટે સ્વર્ગસ્થે આ અંથની યોગ્ય સુદૃષ્ટી કરી છે,
તેમાં સંપ્રદાય મોહ અંતરાય જૂન થયો નથી. ભાષાંતર એકંદરે ઠીક
છે. શબ્દો સંસ્કૃત વપરાયા છે. તેને બદલે ગૂજરાતીમાં સમજી શકાય
તેવા તરપદા અને સાદા શબ્દોની યોજના કરી હતી તે વધારે સારું
થાત, અને સામાન્ય જનો તેનો વિશેષ લાભ ઉઠાવી શકત. જોડણી
તેમજ સંસ્કૃત મૂળ શ્લોકોમાં સમાસની અખંડતા આદિ પર વિશેષ
લક્ષની જરૂર હતી.

દ્વિતી ભાષામાં અનુવાદ ગાંધી દરીબાઈ દેવકરજી જૈન અંથ-
માલા નં. ૩ માં મૂળ સહિત પ્રકટ થયેલ છે, પણ માત્ર ગૂજરાતી
બાળનારાને ઉક્ત સંસ્કૃત અંથનો લાભ સ્વર્ગસ્થે કરેલા ગૂજરાતી
ભાષાંતરથી અવશ્ય મળશે એ માટે સ્વર્ગસ્થ અને પ્રકાશકને
ધન્યવાદ ધટે છે.

મોહનલાલ દલીયંદ દેસાઈ,
બી. એ. એલ. એલ. બી. એડવોકેટ.

અનુક્રમણિકા.

નંબર	પ્રકરણનું નામ	પાનું	શ્લોક
	મંગલાચરણ...૧	૧
૧	સંસારિક વિષયસુખનું નિરાકરણ...	...૨	૨ થી ૨૧
૨	કોપ નિરાકરણ૧૦	૨૨ „ ૪૨
૩	માયા અને અહંકાર નિરાકરણ૧૯	૪૩ „ ૬૨
૪	લોભ નિરાકરણ૨૬	૬૩ „ ૮૨
૫	ધન્દ્રિય સંયમ નિરાકરણ૩૪	૮૩ „ ૧૦૨
૬	સ્ત્રીના ગુણ કોપ નિરાકરણ૪૨	૧૦૩ „ ૧૨૭
૭	સત્ અસત્ સ્વરૂપનું નિરૂપણ૫૩	૧૨૮ „ ૧૭૯
૮	સમ્યક્ જ્ઞાનનું નિરૂપણ૭૩	૧૮૦ „ ૨૦૯
૯	સમ્યક્ત્વ ચારિત્રનું નિરૂપણ૮૪	૨૧૦ „ ૨૪૨
૧૦	જાતિ (જન્મ)નું નિરૂપણ૯૭	૨૪૩ „ ૨૬૮
૧૧	જરા (ધડપણ)નું નિરૂપણ૧૦૮	૨૬૯ „ ૨૯૨
૧૨	મૃત્યુનું નિરૂપણ૧૧૮	૨૯૩ „ ૩૧૮
૧૩	સામાન્ય અનિત્યનું નિરૂપણ૧૨૯	૩૧૯ „ ૩૪૨
૧૪	દૈવનું નિરૂપણ૧૪૦	૩૪૩ „ ૩૭૪
૧૫	જહરનું નિરૂપણ૧૪૮	૩૭૫ „ ૪૦૦
૧૬	શ્રુતિ સંબોધન૧૫૪	૪૦૧ „ ૪૨૫
૧૭	દુર્જનનું વિવેચન૧૬૭	૪૨૬ „ ૪૪૯
૧૮	સજ્જનનું વિવેચન૧૮૦	૪૫૦ „ ૪૭૩
૧૯	દાનનું વિવેચન૧૯૧	૪૭૪ „ ૪૯૭
૨૦	મલ્લપાનનું નિષેધ૨૦૩	૪૯૮ „ ૫૨૨
૨૧	માંસનું નિષેધ૨૧૧	૫૨૩ „ ૫૪૮

૨૨	મધુનો નિષેધ૨૧૯	૫૪૯	॥ ૫૭૦
૨૩	કામનિષેધ૨૨૪	૫૭૧	॥ ૫૮૫
૨૪	વેરમાસંગનો નિષેધ૨૩૧	૫૮૬	॥ ૬૨૦
૨૫	લુગારનો નિષેધ૨૩૬	૬૨૧	॥ ૬૪૧
૨૬	આમ (સાચા દેવનું) વિવેચન૨૪૫	૬૪૨	,, ૬૬૩
૨૭	ગુરુનું વિવેચન૨૫૮	૬૬૪	,, ૬૮૬
૨૮	ધર્મનું વિવેચન૨૬૭	૬૯૦	॥ ૭૧૧
૨૯	શોક દ્વર કરવાનું વિવેચન૨૭૮	૭૧૨	,, ૭૩૬
૩૦	શૌચનું વિવેચન૨૮૭	૭૪૦	॥ ૭૬૧
૩૧	આવક ધર્મ નિરૂપણ૨૯૭	૭૬૨	॥ ૮૭૮
૩૨	તપનું નિરૂપણ૩૩૧	૮૭૯	,, ૯૧૫
	મૂળ ગ્રંથ કૃતોની વંશાવળી૩૪૫	૯૧૬	॥ ૯૨૨

ॐ श्री वर्धमान स्वामिने नमः

સુભાષિત રત્નસંદોહ.

(ગુજરાતી ભાષાન્તર સહિત.)

—: મંગલાચરણ :-

जनयति मुदमंतर्भव्य पाथोरुहाणां
हरति तिमिर राक्षि याप्रभा भानवीव
कृत निखिल पदार्थ द्योतना भारतीद्धा
वितरतु धुतदोषा सार्हिती भारती वः ॥१॥

ભવ્યપ્રાણી રૂપી કમલોને વિકાશ કરનારી તેમ સૂચ
પ્રભાની માફક ગાઢ અંધકારને નાશ કરનારી અને સમસ્ત
પદાર્થોને પ્રકાશ કરનારી એવી શ્રવ દોષરહિત અર્હત
ભગવાનની વાણી તમોને પ્રાપ્ત થાઓ—

પ્રકરણ ૧ છુ.

સંસારિક વિષયશુભ નિરાકરણ.

ન તદરિરિભરાજઃ કેસરી કેતુચ્ચો
 નરપતિરતિરુઃ કાલકૂટોઽતિરીદ્રઃ
 અતિ કુપિતકૃતાન્તઃ પાવરુઃ પત્રગેન્દ્રો
 યદિહ વિષયશત્રુ દુઃસ્વમુગ્રં કરોતિ ॥૨॥

આ સંસારમાં વિષયરૂપી શત્રુ જેટલું ઉઘ્ર દુઃખ આપે છે તેટલું દુઃખ મદોન્મત ગજેન્દ્ર કેસરીસિંહ લયાનક કેતુ અતિ ક્રોધાચ્છાન્ન થએલ રાજા કાલકૂટ વિષ અને કુપિત થએલ યમદેવ અગ્નિ કે સર્પોનો રાજા પણ કરી શકતો નથી.

ન નરદિ વિજનાયા યેષુ તૃપ્યન્તિ તૈષુ
 કથમપરનરાણા મિન્દ્રિયાર્થેષુ તૃપ્તિઃ
 વહતિ સરતિ યસ્યાં દન્તિનાથોઽતિમત્તો
 ભવતિ હિ શશકાનાં કેન તત્ર વ્યવસ્થા ॥૩॥

જે વિષયોથી રાજાઓ તેમજ ઇન્દ્રોને પણ સંતોષ થયો નથી તે વિષયોથી પામર જોવા મનુષ્યોને તો ક્યાંથી સંતોષ મળી શકે કેમકે જે નદીમાં મદોન્મત જોવા હસતી તથાઈ જાય ત્યાં બીજારા સસલાઓ કેવી રીતે બચી શકે.

દદતિ વિપયદોષા યેતુ દુઃસ્વં સુરાણાં
 કથમિતર મનુપ્યાસ્તેષુ સૌખ્યં લભન્તે
 મદમલિન કપોલઃ ક્લિશ્યતે યેન હસ્તી
 ક્રમપતિત મૃગં સ ત્યક્ષ્યતી ભારિરત્ર ॥૪॥

જે વિષયો દેવાને પણ દુઃખ આપે છે તેા બધા સાધારણ મનુષ્યો તેનાથી ઢેવી રીતે સુખી થઈ શકે ? કેમકે મહોન્મત્ત ગંડસ્થલ વાળા હસ્તીને પણ જે દેશરી સિંહ પીડા આપે છે તે શું પોતાના પંજમાં સપડાએલા મૃગને છોડી દેશે ખરો ? અર્થાત નહિજ છોડે.

यदि भवति समुद्रः सिन्धुतोयेन तप्तो
 यदि कथमपि वह्नि काष्ठ संघाततश्च
 अयमपि विषयेषु प्राणिवर्गस्तदास्या—
 दिति मनसि विदन्तो मा व्यधुस्तेषु यत्नम् ॥५॥

જે નદિના જલથી અગાધ સમુદ્ર તૃપ્ત થાય, તેમજ ઢોધપણ રીતે કાષ્ઠના સમૂહથી અગ્નિ તૃપ્ત થાય, તેજ આ પ્રાણીવર્ગ વિષયથી તૃપ્ત થાય; એવું મનથી વિચાર કરીને તે વિષયોમાંથી તૃપ્તિ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

असुर सुर नराणाम् यो न भोगेषु तृप्तः
 कथमपि मनुजानाम् तस्य भोगेषु तृप्तिः
 जलनिधि जलपाने योन जातो वितृष्ण—
 स्तृण शिखर गताम्भः पानतः किं स तृप्येत् ॥६॥

દેવ દાનવ અને મનુષ્યો જે લોગથી તૃપ્ત નથી થયા, તેજ લોગથી ઈતર મનુષ્યો તો ક્યાંથી તૃપ્ત થાય. કેમકે સમુદ્રનું જલ પીને જે કોઈ પેતાની તૃપ્ત મટાડી નથી શક્યો, તે તૃષ્ણના અગ્ર ભાગપર રહેલ જલગિન્દુથી તૃપ્તને ક્યાંથી મટાડી શકે ?

સતત વિવિધ જીવ ધ્વંસનાર્થે રુપાયૈઃ

સ્વજન તનુ નિમિત્તં કુર્વતે પાપમુગ્ધમ્
વ્યથિત તનુ મનસ્કા જન્તવોઽમી સહન્તે
નરકગતિ મુપેતા દુઃસ્વમેકા કિનસ્તે ॥૭૥॥

મનુષ્ય હિમેશાં અનેક જીવોનો નાશ જેમાં, રહેલો છે એવા ઉપાયો વડે સ્વજન અને સ્વશરીર માટે ઉગ્ર પાપો કરે છે. પરંતુ જ્યારે માનસિક અને શારીરિક તાપથી વ્યથા પામેલા આ જીવો નરકગતિને પ્રાપ્ત થાય ॥ ત્યારે તેઓ એકલાજ તે પાપોને સહન કરે છે.

યદિભવતિ ત્રિચિત્રં સચિતં દ્રવ્યમર્થ્યં

પરિજન સુતદારા શુક્લતે તન્મિલિત્વા
ન પુનરિહ સમર્થા ધ્વંસિતુંદુઃસ્વમેત-
ત્તદપિ વત વિષત્તે પાપમઙ્ગી તદર્થમ્ ॥૮૦॥

સંચિત કરેલા દ્રવ્યને પોતે પરિજન પુત્રો અને સ્ત્રી બધા સાથે મલીને તેનો ઉપભોગ કરે છે છતાં આ લોકો તેના દુઃખનો નાશ કરવાને શક્તિમાન થતા નથી. અકસોસ છે કે તોપણ તે મનુષ્ય તેઓનેજ માટે પાપ કરે છે.

ધન પરિજન ભાર્યા ભ્રાતૃ મિત્રાદિ મધ્યે
 વ્રજતિ ભવશૃતા યો નૈષ ઇકોઽપિ કશ્ચિત્
 તદપિ ગતવિમર્ષાઃ કુર્વતે તેષુરામં
 નતૃવિદધતિ ધર્મે યઃ સમં યાતિ યાત્રા ॥૯॥

ધન દાસ દાસી ભાર્યા ભાઈ ભાંડુ મિત્ર વિગેરેમાંથી
 કોઈપણ જીવ સાથે (મરણ સમયે) જતો નથી છતાં મૂઢ
 વિચાર વિનાનો મનુષ્ય તેમાંજ રાચી રહે છે. અને ધર્મ કે
 જે સાથે જનાર છે તેની આરાધના કરતો નથી.

યદિહ ભવતિ સૌખ્યં વીતકામ સ્પૃહાણાં
 ન તદમરવિભૂનાં નાપિ ચક્રેશ્વરાણામ્
 ઇતિ મનસિ નિતાન્તં પ્રીતિ માધાય ધર્મ
 ભજત જહિત ચૈતાન્કામશત્રૂન્દુરન્તાન્ ॥૧૦॥

મોહ અને ઈચ્છા જેના નાશ પામ્યા છે એવા પ્રાણીઓ
 જે સુખ પામી શકે છે તે સુખ ઈંદ્રો યાતો ચક્રવર્તિ
 રાજાઓ પણ મેળવી શકતા નથી એવું મનથી વિચારી
 પુદ્ધિમાનોએ હમેશાં પ્રીતિ પૂર્વક ધર્મની ભક્તિ કરવી અને
 કામરૂપી શત્રુઓને દુર ત્યજી દેવા બોધ્યો.

યદિ કયમપિ નશ્યેદ્દોગ લેશેન નૃત્વં
 પુનરપિ તદવાસિ દુઃસ્વ તો દેહિનાં સ્યાત્
 ઇતિ હત વિપયાશા ધર્મે કૃત્યે યતધ્વં
 યદિ ભવશૃતિ મુક્તે મુક્તિ સૌખ્યેઽસ્તિવાઙ્છા ॥૧૧॥

જો કોઈપણ રીતે અદ્ય લોગ લોગવતાં આ મનુ-
ધ્યપણું નાશ પામ્યું. તો પછી ફરીથી તેની પ્રાપ્તિ પ્રાણી-
ઓને ધણી મુશ્કેલીથીજ થાય છે, એવું વિચારીને હે પ્રાણી
જન્મ અને મરણ ટાળનાર એવી, સુક્ષિતના સુખની જો તને
ઈચ્છા હોય, તો તું વિપયોની ઈચ્છા છોડીદેધે ધર્મકૃત્યમાં
મથલ કર.

विषम विप समानान्नाशिनः काम भोगा

स्त्यजति यदि मनुष्यो दीर्घं संसार हेतून्

व्रजति कथमनन्तं दुःख मत्यन्त घोरं

त्रिविध मुपहतात्मा श्वभ્ર ભૂમ્યાદિ ભૂતમ્ ॥૧૨॥

સંસાર વૃદ્ધિના કારણભૂત, અને અતિ દારૂણ ગહેર
જેવા કષ્ટભંશુર કામલોગ જો મનુષ્ય ત્યજે, તો નર્કના
અતિ ઘોર દુઃખો કે જેમાં આત્માને ત્રણે પ્રકારે કષ્ટ થાય
છે તેવા દુઃખ કયાંથી પામે? અર્થાત નજ પામે.

विगलितरसमस्थि स्वादयन दारितास्यः

स्वक वदनजरक्ते मन्यतेश्वा सुखित्वं

स्वतनुजनित खेदाज्जायमानं जनानां

तदुपમમિહ सौख्यं कामिनां कामिनीभ्यः ॥૧૩॥

જેવી રીતે કૃતરો રસ વિનાના હાડકાને આવતાં,
પોતાના મોઢામાંથી નીકળતા લોહીથી સુખ પામે છે, તેવી
રીતનું કામી પુરૂષોને કામિનીઓથી સુખ મળે છે, કે જે
સુખ પોતાના શરીરના શ્રમથીજ ઉત્પન્ન થાય છે.

કિમિદં પરમ સૌખ્યં નિઃસ્પૃહત્વં યદેતત્

કિમયં પરમદુઃખં સસ્પૃહત્વં યદેતત્

ઇતિ મનસિ વિધાય ત્યક્તસંગાઃ સદાયે

વિદ્ધતિ જિનશ્ર્મં તે નરાઃ પુણ્યવંતઃ ॥૧૪॥

આ સંસારમાં નિસ્પૃહતા રૂપી સુખ સિવાય બીજું
મોટું સુખ શું હોઈ શકે, અને સસ્પૃહતા એટલે વિષયલોગ
સિવાય બીજું મોટું દુઃખ શું હોઈ શકે. તેવો મનથી
મક્ષમ વિચાર કરી હમેશાં જે જન સ્વોસંલોગનો ત્યાગ
કરી, ધર્મનો સ્વીકાર કરે છે તે પુણ્યશાળી અને છે.

અપિ વસતિ પિંડાન્ન ગૃહ્ણતે નો વિરુદ્ધાં

સ્તન્નુ વચન મનોભિઃ સર્વયાયે મુર્તિદ્રા

વ્રત સમિતિ સમેતા ધ્વસ્તમોહ પ્રપંચા

દદતુ મમ વિમુક્તિં તે હત ક્રોધ યોધાઃ ॥૧૫॥

જે મુનીઓ મન વચન કાયાથી પોતાના જ્ઞાન સંયમ
વીગેરેના વીરોધીત ઉપકરણોને ગ્રહણ કરતા નથી, ને જે
મુનીઓ મતરૂપી સમિતિવાળા, અને મોહ પ્રપંચ રૂપી
જાળથી વીણુટા પડેલા, ને ક્રોધને છૂતવાવાળા છે, તેઓ
મને મુક્તિનું દાન કરે.

જનયતિ પરમૃતિં સ્ત્રીધનં નાશદુઃખં

દદતિ વિષય વાંછા વંચનં વંધુ વર્ગાઃ

ઇતિ રિપુષુ વિમૂઢાસ્તન્વતે સૌખ્યં બુદ્ધિ

જગતિ ધિગિતિ કષ્ટં મોહનીયં જનનાં ॥૧૬॥

શ્રી બીજપર તિરસ્કાર કરાવે છે, ધન નાશ થવાથી દુઃખ થાય છે, અને બંધુ પુત્રપુત્રાદિક વીગેરે વગોથી વિધ-યરૂપી વાંછનાનું બંધન થાય છે, તેવા શત્રુઓ સાથે સુખ-જનો મૈત્રીભાવ બાંધે છે, માટે જગતમાં એવી મોહબળને ધીછાર હો.

મદ મદન કપાચારાતયો નોપશાતા

ન ચ વિષય વિમુક્તિ જન્મદુઃસ્વાન્ન મીતિઃ

ન તનુ સુખ વિરાગો વિચિત્રે યસ્ય જંતો-

મૈવતિ જગતિ દીક્ષા તસ્ય મુક્ત્યૈ ન મુક્ત્યૈ ॥૧૭॥

જે મનુષ્યોમાં કામ ક્રોધ મોહ વીગેરે શાંત થયા નથી, જેનામાં વિષયના ભોગથી વિમુક્તિ થઈ નથી, અને જેનામાં જન્મના દુઃખની ખીક નથી, અથવા જેનામાં શારીરીક સુખની વાંછા નહીં થઈ નથી, તેવા મનુષ્યોની દીક્ષા મુક્તિ આપનારી થતી નથી, પરંતુ સંસારમાં અથડાવનારી બને છે.

શ્રુતમતિ ચલવીર્ય પ્રેમરૂપાયુ રંગ

સ્વજન તનય કાંતા માતૃપિત્રાદિ સર્વ

તિ તડગતજલંબાનસ્થિરં વીક્ષતેઽંગી

તદપિ વત વિમૂઢો નાત્મકૃત્યં કરોતિ ॥૧૮॥

આ સંસારમાં શાસ્ત્રજ્ઞાન, જુદિ, બલ, વીર્ય, પ્રેમ, રૂપ, આયુ, રંગ પોતાના ભાઈભાંડુ સ્ત્રી, બ્રાત્ર પીતા આદિ સર્વે પાણીના પરપોટા જેવા વિનાશક છે. તે છતાં પણ મૂઢ બનેલો મનુષ્ય પોતાનું આત્મિક કાર્ય કરતો નથી.

ત્યજત યુવતિ સૌખ્યં ક્ષાંતિ સૌખ્ય શ્રયધ્વં

વિસ્મત ભવમાર્ગાત્ મુક્તિ માર્ગે રમધ્વં

જહિત વિપયસંગં જ્ઞાનસંગં કુરુધ્વ-

મમિતગતિનિવાસં યેન નિત્યં લભધ્વં ॥૧૯॥

હે મિત્રો ! સ્ત્રીના સંલોગના સુખનો ત્યાગ કરો અને શાન્તિના સુખને ધારણ કરો. ભવરૂપી માર્ગમાંથી પાછા ફરો અને મોક્ષમાર્ગ તરફ વલો. વિપય સંગને દુર કરો ને જ્ઞાનના સંગને અનુસરો કે જેનાવડે (અમિતગતિ) નિર્વાણની શાન્તિ હંમેશા મેળવી શકાય.

શ્રુતિ સહજવિવેક જ્ઞાન સંસર્ગં દિપાસ્

તિમિરદલન દક્ષાઃ સર્વદાત્યંતરીક્ષાઃ

મકટિતનયમાર્ગાં યસ્ય પુંસોઽન્ન સંતિ

સ્વલતિ યદિ સ માર્ગે તન્ન દૈવાપરાધઃ ॥૨૦॥

જે મનુષ્યોની પાસે શ્રુતિ સ્વભાવિક વિવેક જ્ઞાન અને સત્સંગતિવાળા, અજ્ઞાનરૂપી અધિકારનો નાશ કરવાવાળા, અને હંમેશાં પ્રજ્વલિત રહેવાવાળા, અને ન્યાયના માર્ગમાં જનારા દીપકો હોય, છતાં પણ તે મનુષ્યો પોતાના માર્ગ-માંથી સ્ખલિત થાય, તો તે ભાગ્યનો અપરાધ હોવો જોઈએ.

જિનપતિપદ ભક્તિ ભાવના જૈન તત્ત્વે

વિપયમુખ વિરક્તિ મિત્રતા સત્ત્વર્ગે

શ્રુતિશમ યમ શક્તિ મૂકતા યસ્ય દોષે

મમ ભવતુ ચ વૌધિર્વાવદાન્તોમિ મુક્તિમ્ ॥૨૧॥

જીનેશ્વર ઉપર ભક્તિ, અને જૈનતત્ત્વમાં ભાવના, વિષ-
યસુખમાં વિરક્તિ, અને સત્ત્વ શુદ્ધોપર મિત્રતા, અને શ્રુતિ
સમતાવાળી શક્તિ અને દોષ તરફ મૌનતા વાળો બોધ.
હું જ્યાં સુધી મોક્ષ પામું ત્યાં સુધી મને હોજી.

પ્રકરણ ૨ જી.

કોપ નિરાકરણ.

કોપોસ્તિ यस્ય મનુજસ્ય નિમિત્ત મુક્તો
નો તસ્ય કોડપિ કુલ્લે ગુણિ નોપિ ભક્તિ
આશીર્વિર્પં ભજતિ કો નનુ દંદ શૂકં
નાનોઝ રોગ શમિના મણિનાપિ યુક્તમ્ ॥૨૨॥

જે મનુષ્યોને નિષ્કારણ ક્રોધ હિતપન્ન થાય છે, તે
શુભવાન હોય તોપણ ક્રોધપણ તેની ભક્તિ કરતું નથી.
નાના પ્રકારના ભયંકર રોગને શમાવનારા મણિથી મુક્ત
છતાં પણ એવા અતિ ઝેરી સર્પની ક્રોધ ભક્તિ કરે છે ?

પુણ્યં ચિત્તં વ્રત તપો નિયમોપવાસૈઃ
ક્રોધઃક્ષણેન દહતીંધન વધ્ધુતાઃ
મત્વેતિ તસ્ય વશમેતિ ન યો મહાત્મા
તસ્યાભિવૃદ્ધિ મુપયાતિ નરસ્યપુણ્યમ્ ॥૨૩॥

મત, તપ, નિયમ, અને ઉપવાસ, વિગેરેથી સંચિત
કરેલું પુણ્ય, અગ્નિ જેમ ઇંધણને બાળી ભસ્મ કરી નાંખે
છે તેમ, ક્રોધ તેને એક ક્ષણમાં બાળી ભસ્મ કરી નાંખે
છે એમ માનીને જે મહા પુરુષ તેને વશ થતો નથી તેના
પુણ્યની વૃદ્ધિજ થતી બાક છે.

દોષં ન તં નૃપતયોરિપકોઽપિ રુષ્ટાઃ

કુર્વતિ કેસરિ કરીંદ્ર મહોરગાત્રા

ધર્મે નિહત્ય ભવકાનનદાવ વર્ન્દિ

યં દોષમત્ર વિદધાતિ નરસ્ય રોષઃ ॥૨૪॥

ભવરૂપી અટવીને બાળવામાં દાવાનળ સમાન, એવા
ધર્મનો નાશ કરીને, ક્રોધ જે દોષ મનુષ્યોમાં પેદા કરે છે
તેવા દોષ, રાજા, ક્રુધિત શત્રુઓ, કેસરીસિંહ, ગજેન્દ્ર, અને
મોટા શ્વિધરો પણ પેદા કરતા નથી.

યઃ કારણેન વિતનોતિ રુપં મનુષ્યઃ

કોપં પ્રયાતિ શમનં તદભાવતોઽસ્ય

યસ્તત્ર કુપ્યતિ વિનાપિ નિમિત્તમંગી

નો તસ્યકોઽપિ શમનં વિદધાતુમીશઃ ॥૨૫॥

જે મનુષ્ય કારણવશાત્ ક્રોધિત થાય છે તેનો ક્રોધ
તે કારણનો અભાવ થવાથી શમી બાક છે. પણ જે મનુષ્ય
ક્રોધપણ કારણ વિના ક્રોધાયમાન થાય છે, તેને શાન્ત
કરવાને ક્રોધપણ સમર્થ નથી.

ધૈર્યં ધુનાતિ વિધુનોતિ મર્તિક્ષણેન

રાગં કરોતિ શિથિલી કુસ્તે શરીરમ્

ધર્મં હિનસ્તિ વચનં વિદ્યાત્ય વાચ્યમ્

કોપો ગ્રહો રતિપતિ મૈદિરામદશ્ચ ॥૨૬॥

યક્ષ, કામદેવ અને મદિરાથી ઉત્પન્ન થયેલા મદની માફક કેપ, ધૈર્યને શિથિલ કરે છે. ક્ષણ માત્રમાં મર્તિને શરીર નાંખે છે. લાલાશ પેદા કરે છે. ગાત્રો શિથિલ કરે છે. ધર્મને હણી નાંખે છે. અને ન બોલવા લાયક વચનો બોલાવે છે.

રાગં દશોર્વપુપિ કંપ મનેક રૂપમ્

ચિત્તે વિવેક રહિતાનિ ચ ચિંતિતાનિ

પુંસામ માર્ગં ગમનં સમદુઃખ જાતમ્

કોપઃ કરોતિ સહસા મદિરા મદશ્ચ ॥૨૭॥

મદિરાપાનથી ઉત્પન્ન થયેલ મદ, જેમ ચક્ષુમાં લાલાશ, શરીરમાં ધુળરી, ચિત્તની વિહવલતા, વિવેકહિન શબ્દો, વીગરે માણસમાં પેદા કરે છે. તેમજ ક્રોધપણ આ સર્વ દોષોને ઉત્પન્ન કરે છે. માટે ક્રોધપણ મદિરાના મદ જેવો બાણવો.

મૈત્રી યશો વ્રત તપો નિયમાનુ કંપા

સૌભાગ્ય ભાગ્ય પઠનેન્દ્રિય નિર્જયાયાઃ

નશ્યંતિ કોપ પુરુષૈરિહતાઃ સમસ્તાસ્

તીવ્રાગ્નિતપ્તસસવત્ ક્ષણતો નરસ્ય ॥૨૮॥

તીવ્ર અગ્નિમાં તપ થએલા પારાની જેમ કોપરૂપી
શત્રુથી હણાએલા મનુષ્યમાંથી યશ, વ્રત, તપ, નિયમ,
અનુકંપા, સૌભાગ્ય, સાગ્ય, પઠન શક્તિ, ઇન્દ્રિયનો જ્ય
આદિ એક ક્ષણ માત્રમાં નાશ પામે છે.

માસોપવાસ નિરતોઽસ્તુ તનોતુ સત્યં
ધ્યાનં કરોતુ વિદધાતુ વહિર્નિવાસમ્
વ્રહ્મવ્રતં ધરતુ ભેદ્યરતોસ્તુ નિત્યં
રોપં કરોતિ યદિ સર્વમનર્થકં તત્ ॥૨૯॥

એક માસના ઉપવાસ કરવામાં તત્પર હો, સત્યખોલો,
ધ્યાનધરો, ખડાર નિવાસ રાખો, બ્રહ્મવ્રત ધારણ કરો,
અને લિક્ષામાં હમેશાં રહી રાખો, પરંતુ જો તે રોપ કરે
તો સર્વ નિષ્ફલ બનવા.

આત્માનમન્યમથહંતિ જહાતિ ધર્મં
પાપં સમાચરતિ યુક્તમયા કરોતિ
પૂજ્યં ન પૂજયતિ વક્તિ વિનિઘ વાક્યમ્
કિં કિં કરોતિ ન નરઃ સ્વલુ કોપયુક્તઃ ॥૩૦॥

પોતાના આત્માને હણે છે, ધર્મ ત્યજે છે, પાપ
આદરે છે, કરવા ચોગ્યને ફેંકી દે છે, પૂજ્યની પૂજા કરતો
નથી, અને નિંદવા લાયક વચ્ચનો ખોલે છે. ખરેખર કોપીત
માણસ શું શું નથી કરતો ?

દોષેષુ સત્સુ યદિ કોઽપિ દદાતિ શાપં
સત્યં વ્રવીત્યયમિતિ પ્રવિચિત્ય સહ્યમ્

दोषेष्व सत्सु यदि कोऽपि ददाति श्रापं

मिथ्या ब्रवीत्ययमिति प्रविचिंत्य सह्यम् ॥३१॥

દોષ હોય અને જો કોઈ શ્રાપ આપે, અને દુર્વચન બોલે, તો તે માણસ સત્ય બોલે છે એમ વિચારી સહન કરવું. અને જો દોષ ન હોય છતાં જો કોઈ શ્રાપ આપે, તો તે મિથ્યા બોલે છે એમ જાણીને સહન કરવું.

क्रोपेन कोऽपि यदि तादयतेऽथर्हति

पूर्व मयास्य कृतमेतदनर्थं बुद्ध्या

दोषो ममैव पुनरस्य न कोऽपि दोषो

ध्यात्वेति तत्र मनसा सहनीयमस्य ॥३२॥

ક્રોધને વશ થઈ જો કોઈ માર મારે અથવા ઘાત કરે તો (વિચારવું) જે પૂર્વભવમાં મેં પણ તેને તે પ્રમાણે અનર્થ બુદ્ધિથી કીધું હશે તેથી તેમાં મારેજ દોષ છે. હોંનું કાંઈ પણ દોષ નથી એમ સમજી ત્યાં મનથી સહન કરવું.

व्याध्यादि दोष परिपूर्णं मनिष्टं सङ्गं

पूतीदमङ्गमपनीयं विवर्धय धमम्

शुद्धं ददाति गतत्राय मनल्पसौख્યं

लाभो ममायमिति घात कृतो विपक्षम् ॥३३॥

જો કોઈ મનુષ્ય આપણો વધ કરી પ્રાણ રહિત કરતો હોય તો આવા સમયે વિચારવું જે આ શરીર વ્યાધિ વિગેરે દોષોથી ભરેલું અનીષ્ટના સંગવાળું અને દુર્ગન્ધમય

છે તો આ શરીરનો વિયોગ કરાવી યદ્ધિર્ધર્મની વૃદ્ધિ કરી
પવિત્ર તથા બાધા દુઃખરહિત એવા અપાર સુખને અર્પણ
કરે છે તો તે ધાત કરનાર એક અપૂર્વ મને લાભ અર્પણ
કરે છે એમ માની સહન કરવું.

ધર્મે સ્થિતસ્ય यदि कोऽपि करोति कष्टं

पापं चिनोति गत बुद्धिरयं वराकः

एवं विचिंत्य परिकल्पकृतं त्वमुप्य

ज्ञानान् वितેન भवति समितव्यमत्र ॥૩૪॥

ધર્મમાં સ્થિરતા કર્યા પછી જો કોઈ કષ્ટ આપે તો,
તે બિચારો બુદ્ધિ રહિત સુખ માણસ પાપનો પુજો એકઠો
કરે છે, અને તેને પરલોકમાં તેનું ફળ લોગવવાનું નિર્માણ
થએલ છે એમ વિચારી, જ્ઞાનની (અન્વેષણ) ગવેષણાના
અભિલાષી હોવે તેને ક્ષમા કરવી.

ज्ञप्ताऽस्म्यनेन न हतोस्मि नरेण रोषान्

ना मारितोऽस्मि मरणेऽपि न धर्मनाशः

कोपस्तु धर्ममपहन्ति चिनोति पापम्

संचिन्त्य चारुमति नेति तितिक्षणीयम् ॥૩૫॥

આ માણસે ક્રોધમાં મને દુર્વચન કહ્યાં, શ્રાપ દીધો,
પણ મારો ધાત નથી ક્રીધો, મને માર્યો અને માર્યા છતાં
પણ મારો ધર્મ નાશ કર્યા નથી, અને કોપ તો ધર્મને
હણે છે, તથા પાપના પુજને એકઠો કરે છે, એમ વિચારી
ઉત્તમ બુદ્ધિવાળા પુરૂષે તે દુર્વચનાદિને સમ્યક્ રીતે સહન
કરવાં જોઈએ.

દુઃસ્વાર્જિતં સ્વલગતં વલમીકૃતં ચ

ધાન્યં યથા દહતિ વદ્ધિ કણઃપ્રવિષ્ઠઃ

નાનાવિધ વ્રતદયા નિયેમોપવાસૈ-

રોપોઽર્જિતં મયમૃતાં પુરુ પુણ્યરાશિમ્ ॥૩૬॥

મહા ઠાટે પેલા ઠરેલ, ખળામાં રહેલા ધાન્યના ઢગલામાં, અગ્નિને એક તણુએ પણુ બે પ્રવેશ કરે તે તેને ખાળીને ભસ્મિભૂત કરે છે. તેવીજ રીતે અનેક પ્રકારનાં વ્રત, દયા, નિયમ, ઉપવાસ વિગેરેથી મનુષ્યેએ તૈયાર કરેલ પુણ્યના સમુદ્રને, ક્રોધરૂપી અગ્નિ ખાળીને ભસ્મ કરે છે.

કોપેન યઃ પરમભીક્ષતિ હન્તુ મશ્નો

નાશં સ ઇવ લભતે શરપો ધ્વનન્તમ્

મેઘં લિલહ્વિષુ રિવાન્ય જનોન કિંચિ-

ચ્છકનોતિ કર્તુમિતિ કોપવતા ન ભાવ્યમ્ ॥૩૭॥

ગર્જના કરતા, એવા મેઘને નહીં સહન કરનાર અષ્ટાપદ નામે જાનવર મેઘનો નાશ કરવા દોડી જતાં, પોતાનોજ નાશ કરે છે, તેમ ક્રોધદારાએ જે અણાની માણસ અન્યનો ખરાલવ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે, તે અન્યનું નુકસાન ન કરતાં પોતાનોજ નાશ કરે છે, આમ વિચારી ક્રોધી કદાપિ ન થયું.

ક્રોધઃ કરોતિ પિતૃમાતૃ સુહૃદ્જનનામ્

અપ્ય મિયત્ત્વ મુપકારિ જનાપકારં

દેહ સર્વં પ્રકૃત કાર્યં વિનાશનં ચ

મત્ત્વેતિ ક્રોધ ચશિનો ન ભવંતિ મન્યાઃ ॥૩૮॥

ક્રોધ પિતા માતા મિત્રજન સાથે અપ્રેમ ભાવ પેદા કરે છે, ઉપકારીપર અપકાર કરાવે છે, શરીરનો અને પ્રસ્તુત કાર્યનો નાશ કરે છે. આ પ્રમાણે વિચારી ભવ્ય જીવોએ ક્રોધને વશ ન થવું.

તીર્થાભિષેક જપ હોમ દયોપવાસા

ધ્યાન વ્રતાધ્યયન સંયમ દાન પૂજાઃ

નેદ્રવફલં જગતિ દેહવ્રતાં દદંતે

યાદ્યદ્દમો નિત્વિલ કાલહિતો દદાતિ ॥૩૯॥

જે ક્ષણ ત્રણે કાળમાં હિતકારી એવી અખંડક્ષમા મનુષ્યોને આપે છે, તે ક્ષણ આ જગતમાં તીર્થયાત્રા અભિષેક જપ, હોમ, દયા, ઉપવાસ, ધ્યાન, વ્રત, અધ્યયન, સંયમ, દાન, અને પૂજા આદિ કાર્યો આપી શકતાં નથી એટલે ક્ષમા વિનાનાં તે બધાં નિષ્ફલ જેવાં કહ્યાં છે.

શ્રૂંભંગ મંગુર મુરો વિકરાલ રુપો

રક્તે ક્ષણો દશનપીડિત દંતવાસાઃ

ત્રાસં ગતોતિ મનુજો જનનિઘવેષઃ

ક્રોધેન કંપિતતનુર્નુવિ રાક્ષસો વા ॥૪૦॥

ભુ (ભર) ભંગથી વિચિત્ર થયું છે મુખ જેનું, વિકરાળ રૂપ, રાત્રી આંખ, દાંતથી પીડિત થયા છે જોષ્ઠો જેના, અતિ ત્રાસ પામેલો, અને મનુષ્યોથી નિહિત એવો વેપ સ્વરૂપ ધારણ કીધેલો છે જેને, એવા ક્રોધથી કંપિત શરીર વાલો મનુષ્ય રાક્ષસ જેવો લાગે છે.

કોપીહ લોહમિતિ તત્ત મુપાદદાનો

દંદહ્યતે નિજકરં પરદાહમિચ્છુઃ

યદવત્તયા પ્રકુપિતઃ પરમાજિઘાંસુ

દુઃસ્વં સ્વયં વ્રજતિ વૈરિવયે વિકલ્પઃ ॥૪૧॥

જેમ કોઈ માણસ અન્યને ખાળવાની ઇચ્છાથી તપા-
વેલ દોઢાને ઉઠાવે છે, અને તેથી પ્રથમ પોતેજ ખળે છે,
તેમ અન્યને મારવાની ઇચ્છા રાખનાર કોઈ મનુષ્ય,
શત્રુને મારવા જતાં પ્રથમ પોતેજ દુઃખી થાય છે.

વૈરં વિવર્ધયતિ સરવ્યમપા કરોતિ

રુપં વિરુપયતિ મિથ્યમર્તિ તનોતિ

દૌર્ભાગ્યમાનયતિ શાતયતે ચ કીર્તિં

રોપોઽ રોપ સદૃશો ન હિ શઙ્ગુરસ્તિ ॥૪૨॥

ક્રોધ વૈરને વધારે છે મૈત્રતાનો નાશ કરે છે રૂપને
ઠઠરૂપ બનાવે છે. મતિ નિંદવા લાયક બને છે. દૌર્ભાગ્યને
લાવે છે. કીર્તિને ઘટાડે છે મારે આ વિશ્વમાં ક્રોધ જેવો
ખીજો કોઈ શત્રુ નથી.

પ્રકરણ ૩ બું.

માયા અહંકાર નિરાકરણ.

રુપેશ્વરત્વ કુલજાતિ તપોવલાઙ્ગા-

જ્ઞાનાદ્યુઃસ્વહમદાકુલચુદિરજ્ઞઃ

યો મન્યતેઽહમિતિ નાસ્તિ પરોઽધિકોઽપિ

માનાત્સ નીચકુલમેતિ ભવાનનેકાન્ ॥૪૩॥

જે મનુષ્ય રૂપ પ્રભુતા ફલ જાતિ તપ, બલ, આજ્ઞા અને બુદ્ધિનો મદ કરે ને મારાથી કોઈ અધિક નથી તેમ માને તે જીવ અનેક ભવ નિચ કુલમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

નીર્તિ નિરસ્યતિ વિનીતમપાકરોતિ

કીર્તિ શશાંકધવલાં મલિની કરોતિ

માન્યાન્ન માનર્યાત માનવશેન હીનઃ

માણીતિ માનમપહંતિ મહાનુભાવઃ ॥૪૪॥

માનથી નીતિ છુટી જાય છે વિનય દૂર થાય છે ચંદ્રમા સમાન નિર્મલ કીર્તિ મલીન થાય છે. માનથી જન માનતા નથી માનથી હીનપણું પ્રાપ્ત થાય છે માટે મહા-નુભાવ મનથી દૂર રહે.

હીનાધિકેષુ વિદધાત્ય વિવેકભાવં

ધર્મ વિનાશયતિ સંચિનુતે ચ પાપં

દૌર્ભાગ્ય માનયતિ કાર્યમપાકરોતિ

કિં કિં ન દોષમથવા કુસ્તેભિમાનઃ ॥૪૫॥

અલિમાન વશ થએલ મનુષ્ય ઉંચ અથવા નીચ
મનુષ્યને એક સરખા ગણે છે. ધર્મનો નાશ, પાપને
સંચય દૌર્ભાગ્યની પ્રાપ્તિ, કાર્યનો વિનાશ, તેમ અલિમાનર્થ
કયા કયા દોષ નથી આવતા ?

માને કૃતે यदि भवेदिह कोपि लाभो . . .

यदर्थहानिरय काचन मार्दवे स्यात्

ब्रूयाच्च कोपियदि मानकृतं विशिष्टं

मानो भवेद्भव भूતાं सफल स्तદानीं ॥૪૬॥

અલિમાન કરવાથી કદાચ કોઈપણ લાભ થાય, અગર
કોઈ વખતે નષ્ટતા ઘટાવવાથી નુકસાન થાય, અગર
માનવાળાના કોઈપણ માણસ વખાણ કરે તો અલિમાન
કરવો સફળ ગણાય ? (પરંતુ તેમ માને નહિં માટે અલિ-
માન કરવો નહિ.)

માની વિનીતિમર્દત્ય વિનીતિરંગી

સર્વે નિર્હંતિ ગુણમસ્તગુણાનુરાગઃ

સર્વાપદાં જગતિ ધામ વિરાગતઃ

સ્યાદિત્પાકલય્ય મુધિયો ન ધરંતિ માનં ॥૪૭॥

માની મનુષ્ય વિનયનો નાશ કરે છે, અને અન્યા-
યના માર્ગે જાય છે, તેનામાંથી સર્વગુણનો નાશ થાય છે,
તેમજ ગુણ ઉપરનો રાગ પણ નષ્ટ થાય છે અને દુનિ-
યાપરની સર્વ આપત્તિઓનો ભોગ બને છે, માટે તેવો
વિચાર કરી સારી જીવિવાળાઓ માનને ધરતા નથી.

હીનોય મન્ય જનનો પહિતાભિમાના

જ્ઞાતોહ સુત્તમ ગુણસ્તદકારકત્વાત્

અન્યં નિહીનમવલોક્ય તોપિપુંસો

માનો વિનશ્યતિ સદેતિ વિકર્કભાજઃ ॥૪૮॥

ખીજા જન્મમાં કરેલા અભિમાનથી હીન થયેલો છે, અને જો અભિમાન ન કર્યું હોત તો ઉત્તમ કુળમાં જન્મ પાત તો તેવા ખીજા માણસને હીનસ્થિતિમાં જોવાથી સારા વિચારવાળો મનુષ્ય માન કરતો નથી.

ગર્વેણ માતૃપિતૃ વાંધવ મિત્રવર્ગાઃ

સર્વે ભવંતિ વિમુસ્તા વિહિતેન પુંસઃ

અન્યોપિ તસ્ય તનુતે ન જનોનુરાગં

મત્વેતિ માનમપ્ હસ્તયતે સુબુદ્ધિઃ ॥૪૯॥

ગર્વથી માતા, પિતા, વાંધવ મિત્ર વીગેરે સર્વે કુટુંબીજન વીમુખ બને છે. અને ખીજા મનુષ્ય પણ રાગ કરતા નથી તો સદ્બુદ્ધિવાળા મનુષ્યે કદી માન કરવો નહિ.

આયાસક્રોધ મયદુઃખ મૃપૈતિ મર્ત્યો

માનેન સર્વજન નિંદિત વેપરૂપઃ

વિદ્યા દયા દમ યમાદિ ગુણાંશ્ચ હંતિ

જ્ઞાત્યેતિ ગર્વ વશમેતિ ન શુદ્ધબુદ્ધિઃ ॥૫૦॥

માનના લીધે મનુષ્ય માનસિક પીડા, ક્રોધ, લય આદિ દુખને પ્રાપ્ત કરે છે, અને સર્વ જનના નિંદિત રૂપને ધારણ કરે છે, અને વિદ્યા, દયા તથા દમ યમ

આદિ ગુણોનો નાશ કરે છે એમ બાણીને, શુદ્ધ બુદ્ધિવાળાઓ ગર્વના વશ થતા નથી.

સ્તબ્ધો વિનાશમુપયાતિ નતોઽતિ વૃદ્ધિ
મર્ત્યો નદીતટગતો ધરણી રુહો વા
ગર્વસ્ય દોષમિતિ ચેતસિ સંનિવાય
નાહં કરોતિ ગુણદોષ વિચારદક્ષઃ ॥૫૧॥

નદીના તટ ઉપરનું ઝાડ જે સીધું હોય છે તેનો નાશ થાય છે, અને નમ્ર થયેલ ઝાડ વૃદ્ધિને પામે છે, તેથી ગર્વને મનમાં દોષ ધારીને, શુદ્ધ દોષ વીગેરની ખરીલાવાળા, શુદ્ધ પુરૂષ અહંકાર કરતા નથી.

હીનાનવેક્ષ્ય કુસ્તે હૃદયેઽભિમાન
મૂર્ખઃ સ્વતોઽધિક ગુણાનવ લોક્યમર્त्याન્
માત્તઃ પરિત્યજતિ ગર્વમતીવ લોકે
સિદ્ધાંત શુદ્ધ ધિપણા મુનયો વદંતિ ॥૫૨॥

જે મૂર્ખ મનુષ્ય હોય છે તે પોતાથી હીન મનુષ્યને જોઈને અભિમાન કરે છે, અને પોતાની બાતને અધીક શુભવાળો ગણે છે પરંતુ જે મનુષ્ય બુદ્ધિશાળી હોય છે, તે અધિક શુભવાળાને દેખીને માનને ત્યજે છે, અર્થાત પોતે નમ્ર બને છે.

જિહ્વા સદૃશકલિતોઽપિ સમાસદૃશઃ
યસ્યાં ન દુઃસ્વમુપવર્ણયિતું સમર્થઃ
સર્વં દેવ મપદાય પરો મનુષ્યસ્તાં
શ્વપ્નભૂમિ મુપયાતિ નરોઽભિમાનો ॥૫૩॥

સર્વજ્ઞ દેવ સિવાય મનુષ્યો હજારો વરસોમાં હજારો
જીવવડે જેના દુઃખનું વર્ણન કરી શકતો નથી, તેવી નરક
ભૂમીમાં અભિમાની જીવ જાય છે.

યા છેદમેદદમનાંકનદાહદોહ

વાતા તપાન્ન જલ રોધ વધાદિ દોષા

માયાવશેન મનુજો જન નિંદનીયાં

તિર્યંગતિં વ્રજતિ તામતિ દુઃસ્વપૂર્ણા ॥૫૪॥

જે મનુષ્ય કષ્ટ કરે છે તે, લોકોએ નિંદાથી અતી
દુખવાલી પશુ જાતીમાં જન્મ પામે છે, અને ત્યાં આગળ
છેદન, ભેદન, માર, ભૂખ, તરસ, ગરમ અને ઠંડક વીગે-
રેના હોયોનો લોગ બને છે.

યત્ર પ્રિયાપ્રિય વિયોગ સમાગમાન્ય

પ્રેપ્યત્વ ધાન્યધન વાંધવહીનતાયૈઃ

દુઃસ્વં પ્રયાતિ વિવિધં મનસાપ્યસહં

તં મર્ત્યં વાસમધિતિષ્ઠતિ માયયાંગી ॥૫૫॥

અથવા માયાચારી પુરૂષ મનુષ્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન
થાય તો પશુ, સંબંધીઓનો વીયોગ, અનિષ્ટોનો સંયોગ,
આકરી, ધન ધાન્યની ગરીબાઈ, અથવા બંધુઓનો અભાવ,
અને શારીરીક તથા માનસીક દુખનો લોગ બને છે.

યત્રાલોક્ય દિવિ દીનયના વિભૂતિમન્યા

મરેશ્વધિક કાંતિ સુસ્વાદિ કેપુ

પ્રાપ્યાભિયોગ પદવીં લમતેઽતિદુઃસ્વં

તત્રેતિ કંચનપરઃ પુરુષો નિવાસં ॥૫૬॥

અથવા કદાચિત્ત દેવગદિમાં કપટી પુરૂષ ઉત્પન્ન થાય તો ત્યાં પણ પેતાંથી જીવત દેવોને કાંતિમાં, મુખમાં, બળમાં અદ્વીઆતા બોધ, હાથી ઘોડા વીગેરે બનવાવાળા અભિયોગ ન્તતિના દેવો અર્ધ નિરંતર દુષ્ટી થાય છે.

યા માતૃ ભ્રાતૃ પિતૃ વાંધવ મિત્ર પુત્ર
 વહ્નાશનાભરણ મંડન સૌરવ્ય દીનાઃ
 દીનાનના મલિન નિંદિત વેપરુપા
 નારીણુ તામ્ર મવમેતિ નરો નિકૃત્યા ॥૫૭॥

જે મનુષ્ય કપટી હોય છે તેઓ મહા નિંદાવાલી સ્ત્રી ભતિમાં જન્મ લે છે, અને ઘણાં કષ્ટ ભોગવે છે. જેવાં કે કોઈ સ્ત્રી તો માતા ન હોવાથી દુખ પામે છે. કોઈ ભાઈ ન હોવાથી, કોઈ પીતા ન હોવાથી, કોઈ વાંધવ ન હોવાથી, કોઈ સખી ન હોવાથી અને કોઈ પુત્ર ન હોવાથી તેમજ કોઈ વસ્ત્ર, ભોજન વીગેરે ન હોવાથી કોઈ ધરેણું ન હોવાથી તો કોઈ સૌંદર્ય ન હોવાથી દુખ પામે છે.

શીલગ્રતો યમ તપઃ શ્મ સંયુતોપિ
 નાત્રાશ્નુતે નિકૃતિ સ્વલ્પધરો મનુષ્યઃ
 આત્યંતિકૌ શ્રિયમવાધ મુલ્લ સ્વરુપામ
 શ્રત્યાન્વિનો વિવિધ ધાન્ય ધનેશ્વરો વા ॥૫૮॥

જેવી રીતે ધન ધાન્ય આદિ સમૃદ્ધિવાળો પુરૂષ ચિંતાના લીધે કોઈ પ્રકારનું મુખ પામી શકતો નથી, તેવી રીતે માયાકૃષ્ટી ચિંતાવાળો પુરૂષ કેટલાં પણ વ્રત,

ઉપવાસ, તપ, સંયમ આદિ શુભ કર્મ કરે તો પણ તે અવિનાશી નિરાશાધ મોક્ષ સુખને મેળવી શકતો નથી.

કૃતાર્જિનં સુખકરં રમણીયમર્થં

ધાન્યં કૃપીવલજનસ્ય શિશ્નોવ સર્વં

ભસ્મી કરોતિ વ્રહ્માપિ જનસ્ય સત્યં

માયાશિશ્વી પ્રચુર દોષકરઃ ક્ષણેન ॥૫૯॥

દુઃખથી પ્રાપ્ત થએલ સુખ આપનાર મોઘું અને મનહર કૃપીકારના ધાન્યને અગ્નિ જેમ સર્વ ભસ્મ કરે છે તેમ મનુષ્યમાં રહેલ શ્રત્યાદિ બહુ ગુણો માયારૂપી અગ્નિ ક્ષણ માત્રમાં નાશ ઉત્પન્ન કરે છે.

વિદ્વેષૈરિ કલહા સુખઘાત મિતિ—

નિર્ભર્ત્સનામિ ભવના સુખ વિનાશનાદીન્

દોષાનુપૈતિ નિશ્ચિલાન્ મનુજોઽતિમાયી

બુદ્ધ્યેતિ ચારુમતયો ન ભજંતિ માયાં ॥૬૦॥

દ્વેષ વૈર ઠલહ સુખ ઘાતની ખીક નિર્ભર્ત્સના આવતા ભવના સુખનેા વિનાશ એ પ્રમાણે અતિમાયાવી મનુષ્યને સમગ્રહ દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે માટે બુદ્ધિશાળી અને સાદી છે મતિ જેની એવા મનુષ્યે માયાને ન ભજવી.

યા પ્રત્યયં બુદ્ધજનેષુ નિરાકરોતિ

પુણ્યં હિનસ્તિ પરિવર્દ્યતે ચ પાપં

સત્યં નિરસ્યતિ તનોતિ વિનિર્વિભાવં

તાં સેવતે નિકૃતિમત્ર જનો ન મન્યઃ ॥૬૧॥

માયાથી પંડિત પુરુષોમાં રહેલ વિશ્વાસ ઉઠી જાય છે. પુણ્ય નાશ પામે છે-પાપ વધે છે સત્ય નાશ પામે છે નિંદા ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે માટે ભવ્યજનોએ માયા સેવથી નહિં.

પ્રચ્છાદિતોપિ કપટેન જનેનદોષો

લોકે પ્રકાશમુપયાતિતરાં ક્ષણેન

વર્ષોં યયાજલગતં વિદધાતિ પુંસાં

માયા મનાગપિ ન ચેતસિ સંનિવેયા ॥૬૨॥

મનુષ્યના ઢંઠાએલા હોયો કપટ વડે કરી ક્ષણમાત્રમાં લોકમાં પ્રકાશ પાણીને પામે છે જેમ જલમાં દળાએલી વિદ્યા પ્રગટ થાય છે તેમ ઉત્તમ મનુષ્યે લેશ માત્ર પણ ચિત્તમાં માયા કરવી નહિં.

મકરણ ૪ થું.

લોભનિરાકરણ.

શીતો સ્વીર્ભવતિ શીતરુચિઃ પ્રતાપો

સ્તબ્ધં નમો જલનિધિઃ સરિદંતુ તૃપ્તઃ

સ્થાયી મરુચ્છ દહનોઽદહનોપિ જાતુ

લોભાનલસ્તુ ન કદાચિદ દાહકઃ સ્પાત્ ॥૬૩॥

જો સંસારમાં સૂર્ય ઠંડો થઈ જાય, ચંદ્ર ઉજળ થાય, આકાશ સ્તબ્ધ થાય, સમુદ્ર નદીયોથી તૃપ્ત થઈ જાય, પવન સ્થિર થાય, અગ્નિ દહન કરવાનું બંધ કરે, તો

પણ લોભ રૂપી અગ્નિ કદિપણ દહન કરવાનું બંધ
કરે નહિં.

લબ્ધેધન જ્વલનવત્ સ્વર્ણતોપિ વૃદ્ધિ
લાભેન લોભદેહનઃ સમુપૈતિ જંતોઃ
વિદ્યાગમ વ્રત તપઃ શમ સંયમાદીન્

ભસ્મી કરોતિ યમિનાં સ પુનઃ પ્રવૃદ્ધઃ ॥૬૪॥

જેમ અગ્નિ લાકડાં નાખવાથી સ્વર્ણમાં વૃદ્ધિમાન
થાય છે, તેમ લાભ મળતાં થકાં લોભ રૂપી અગ્નિ મનુ-
ષ્યમાં વધારે પુષ્ટ થાય છે. અને વધારે જોરવાલી થવાથી,
વિદ્યા, શાસ્ત્ર, વ્રત, તપ, શમ અને સંયમનો નાશ કરે છે.

વિત્તાશયા રવનતિ ભૂમિતલં સ વૃષ્ણો
ધાતુન્ ગિરેર્ધમતિ ધાવતિ ભૂમિપાત્રે
દેશાંતરાણિ વિવિધાનિ વિગાદતે ચ

પુણ્યં વિના ન ચ નરો લભતે સ વૃત્તિ ॥૬૫॥

લક્ષ્મીની આશાથી મનુષ્ય પૃથ્વીના તલને ખોદે છે,
પર્વતની ધાતુઓને તૃષ્ણાવંત બનીને કુંકે છે, અને રાક્ષસી
આગળ દોડે છે, દેશાંતરમાં જુદેજુદે ઠેકાણે ફરે છે, પરંતુ
પુણ્યવિના મનુષ્ય કાંઈપણ શાંતિ મેળવતો નથી.

વર્ધસ્વ જીવ જય નંદ વિમો ચિરં ત્વ
મિત્યાદિ ચાતુ વચનાનિ વિભાષમાણઃ
દીનાનનો મલિન નિંદિત રૂપધારી
લોભાકુલો વ્રતનુતે સઘનસ્ય સેવાં ॥૬૬॥

૧૧ લોભથી આકુળ બનેલો માણસ દીનમુખ બની જે
મુખ મલિનને નિંદિત છે તેવો થઈ ધનવંત પુરુષોની સેવા
કરે છે અને તેઓને આપ વધો, જીવો, જથવંત થાઓ,
આનંદિત બનો, એવાં ચાંદું વચનો કહે છે.

चक्षुःक्षयं प्रचुररोग शरीरवाधा

श्वेतोभिचातगतिभंग ममन्यमानः

संस्कृत्य पत्र निचयं च मर्षी विमर्श

वृष्णातुरો लिखति लेखकतामुपेतः ॥૬૭॥

ઠાળનો સમુહ એકઠો કરી તેના ઉપર સહીથી લખી
લેખકનું નામ લેવાના લોભથી, લોભના કંઈમાં પડેલો
મનુષ્ય જે આંખો ખુલે છે, અનેક રોગનો લોકતા બને
છે, મનની અસ્થિર સ્થિતિ લોગવે છે, અને આંખો દિવસ
એસી રહેવાનું હુખ લોગવે છે.

विश्वंभरां विविध जंतु गणेन पूर्णा

ह्रीं गर्भिणीमिव कृपामपहाय मर्त्यः

नानाविधोपकरणेन हलेन दीनो

लोभार्दितः कृपति पापमलोकमानः ॥૬૮॥

પૃથ્વિ જુદી જુદી જાતના જીવજંતુઓથી ભરેલી છે,
છતાં પણ લોભથી વશ બનેલો મનુષ્ય, પાપની દરકાર
ક્યાં ઝિવાય જુદી જુદી જાતના હજારો પૃથ્વિને ખોદે છે,
તેવી રીતે ગલિણી ઓના ગર્ભને પાડવામાં પાપી મનુષ્ય
ખોતાનું કામ કરે છે.

ભોગોપભોગમુરવતો વિમુક્તો મનુષ્યો

રાત્રિદિવં પઠન ચિંતનશક્તચિત્તઃ

શાસ્ત્રાણ્યધીત્ય વિવિધાનિ કરોતિ

લોભાદધ્યાપનં શિશુ ગણસ્ય વિવેકશૂન્યઃ ॥૬૯॥

કોઈ મનુષ્યોએ લોભ અને ઉપલોભોને દૂર કર્યા છે, અને તેમનું મન લાણુવામાંજ ચિંતાવંત બન્યું છે તેવા માણસો પણ જુદી જુદી જાતના શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યા છતાં, લોભ વશ બની, વિવેક શૂન્ય થઈ, છોકરાઓને શીખવવાનું કામ કરે છે.

વસ્ત્રાણિ સીવ્યતિ તનોતિ વિચિત્રચિત્રં

મૃતકાષ્ઠ લોહ કનકાદિ વિધિ ચિનોતિ

નૃત્યં કરોતિ રજકત્વ મુપૈતિ મર્ત્યઃ

કિં કિં ન લોભવશવર્તિતયા વિધત્તે ॥૭૦॥

મનુષ્ય લોભને વશ થઈ કપડાં સીવે છે, જુદાં જુદાં ચિત્રો ચીતરે છે, માટી, લાકડું, લોખંડ અને સોનામાંથી જુદી જુદી ચીજો બનાવે છે, નાચ વીજેરે કરે છે, ધોખીનું કામ કરે છે. એટલે લોભવશ બનેલો મનુષ્ય શું નથી કરતો ?

લોકસ્ય મુગ્ધધિપણસ્ય વિવંચનાનિ

કુર્વન્નરો વિવિધમાન વિશેષ કૃત્યા

સંસાર સાગરમપારમવિહ્વમાણો

વાળીજ્યમત્ર વિદધાતિ વિવૃદ્ધ લોભઃ ॥૭૧॥

લોભના લીધે સંસાર સાગરની પાર ન જોઈ શક-

વાથી, મુગ્ધ લોકોને જુદી જુદી રીતે છેતરવાનાં કામ કરી, વણીક તરીકેની ખ્યાતિ મેળવે છે.

અધ્યેતિ નૃત્યતિ લુનાતિ મિનોતિ નૌતિ

ક્રીણાતિ હંતિ વપતે ચિનુતે વિમેતિ

મુષ્ણાતિ ગાયતિ ધિનોતિ વિમર્તિ મિતે

લોભેન સિન્યતિ પળાયતિ યાચતે ચ ॥૭૨॥

ખીજાને લીધે મનુષ્ય ભણે છે-નાચે છે, કાપે છે, તોલે છે, વખાણુ કરે છે, નાચ કરે છે, ખીજ ઉગાવે છે, ખુલ્લ તોડે છે, ભયથી ખીડે છે, ચોરી કરે છે, ગીત ગાય છે, કરજ કરે છે, ખીજાને ચોપણુ કરે છે, લેદન કરે છે. સીવવાનું કામ કરે છે, જુગાર ખેલે છે અને લીધ પણ માગે છે.

કુંતાસિશક્તિભરતોમરતદ્વલાદિ

નાનાવિદ્યાયુધ ભયંકરમુગ્રયોધં

સંગ્રામ મધ્ય મયિતિષ્ઠિતિ લોભ યુક્તઃ

સ્વંઃજીવિતં તૃણસમં વિગણસ્ય જીવઃ ॥૭૩॥

ખોજથી ગર્ભાંત થયેલો મનુષ્ય પોતાના જીવનને તૃણ સમાન ગણી સંગ્રામ ભૂમીમાં બંધ છે, અને ત્યાં જાલા, તલવાર, શક્તિ, તોમર, તદ્દલ, વિગેરે જુદા હથિયારોના પ્રકારથી ડરતો પણ નથી.

અત્યંત મીમવન જીવગણેન પૂર્ણ

દુર્ગ વનં ભવમૃતાં મનસાપ્ય ગમ્યં

चौराकुलं विशति लोभवशेन मर्त्यो

नो धर्मकर्म विदधाति कदाचिदद्भः ॥७४॥

જુદા જુદા અતિ ભયંકર જીવવાળા જંગલોમાં, ફિલ્લાઓમાં, વનોમાં, ખંડેરોમાં, ચોરોથી આક્રુલ બનેલાં વનોમાં લોભને વશ થઈ મનુષ્ય જાય છે. અને પોતાનો ધર્મ, કર્મ વીગેરે અજ્ઞાન બની ભૂલી જાય છે.

जीवान्निहंति विविधं वितथं ब्रवीति

स्तेयं तनोति भजते वनितां परस्य

गृह्णाति दुःख जननं धनमुग्रदोषं

लोभ ग्रहस्य वशवर्तितया मनुष्यः ॥७५॥

લોભને વશ થવાથી મનુષ્ય જીવને મારે છે, જુદાં જુદાં જુદાણાં ખોલે છે, ચોરી કરે છે, ળીજની સ્ત્રીઓની સેવા કરે છે, નાના પ્રકારનાં દુઃખ ઉત્પન્ન કરવાવાળા ધનનો સંચય કરે છે, અને તેના લીધે પાંચે પ્રકારના મોટાં દુખો ભોગવે છે.

उद्यन् महानिलवशोत्थ विचित्र वीचि

विशित नक्रमकरादिनितांतभीति

अंभोधिमध्यमुपयाति विवृद्ध वेलं

लोभाकुलो मरणदोषममन्यमानः ॥७६॥

પ્રચંડ પવનના જોરના લીધે ઉછળતા મોટા મોટા મોજાઓથી ભરપૂર એવા સમુદ્રમાં જ્યાં આગળ નક, ચક્ર, મધર-મચ્છ આદિ જીવો રહેતા હોય છે, તેવા ભયંકર

સમુદ્રમાં પોતાનો પ્રાણ જોવાની દરકાર ક્યાં સિવાય લોભી
પ્રાણસ તેમાં પ્રવેશ કરે છે.

નિઃશેષ લોકવનદાહ વિધૌ સમર્થ
લોભાનલં નિસ્થિલ તાપકરં જ્વલંતં
જ્ઞાનાંબુગ્રાહ જનિતેન વિવેકિ જીવાઃ
સંતોષ દિવ્યસલિલેન શમં નયંતિ ॥૭૭॥

સમસ્ત સંસારરૂપી વનને અગ્નિદાહ કરનાર તે,
મહાન સંતાપ કરનાર લોભરૂપી અગ્નિ, જ્ઞાન રૂપી મેઘથી
ઉત્પન્ન થએલા, સંતોષ રૂપી જલથી શાંત પાડે છે.

દ્રવ્યાણિ પુણ્યરહિતસ્ય ન સંતિ લોભાત્
સંતસ્ય ચૈન્નતુ ભવંત્ય ચલાનિ તાનિ
સંતિ સ્થિરાણિ યદિ તસ્ય ન સૌખ્યદાનિ
ધ્યાત્વેતિ શુદ્ધ ધિષ્ણો ન તનોતિ લોભં ॥૭૮॥

લોભ કરવાથી પુણ્યવીના ધન મળતું નથી, અને જે
ધન આવે તો પણ તે સ્થિર રહેતું નથી. અને જે સ્થિર
થાય, તો પણ સુખને આપનાર નીવડતું નથી, તે માટે
બુદ્ધિશાળી પુરૂષો લોભને વશ થતા નથી.

ચક્રેશ્ચ કેશવહલાયુષ્મૃતિતોપિ
સંતોષ મુક્ત મનુજસ્ય ન વૃત્તિરસ્તિ
વૃત્તિં વિના ન મુક્તિમિત્યવગમ્ય સમ્યગ્
લોભ ગ્રહસ્ય વશિનો ન ભવંતિ ધીરાઃ ॥૭૯॥

અસંતોષી પુરૂષને ચક્રવર્તી, નારાયણ, અગર બળ-
દેવના જેવા વિશાળ ધનથી પણ શાંતિ મળતી નથી,
અને શાંતિ વિના સુખ મળતું નથી, તેવો વિચાર કરી
બુદ્ધિમાન પુરૂષો લોભના ક્ષંદમાં પડતા નથી.

દુઃસ્વાનિ યાનિ નરકેષ્વતિદુઃસહાનિ

તિર્યક્ષુ યાનિ મનુજેષ્વમરેષુ યાનિ

સર્વાણિ તાનિ મનુજસ્ય ભવંતિ લોભા

દિત્યાકલસ્ય વિનિહંતિ તમત્ર ધન્યઃ ॥૮૦॥

નરકોમાં જે કાંઈ દુખો હોય, અગર તિર્યચ મનુષ્ય
અને દેવગતીમાં તીવ્ર અને આત્ દુખો હોય, તે તે સર્વે
મનુષ્યને લોભના લીધે થયેલાં હોય છે, તેવો વિચાર કરી
જે લોકો લોભનો નાશ કરે છે તેમને ધન્ય છે.

લોભં વિધાય વિધિના વહુધાપિ પુંસઃ

સંચિન્વતઃ ક્ષયમનિત્યતયા પ્રયાંતિ

દ્રવ્યાણ્યવશ્યમિતિ ચેતસિ સંનિરુપ્ય

લોભં ત્યજંતિ સુધિયો ધુતમોહનીયાઃ ॥૮૧॥

લોભને વશ થઈ જુદા જુદા ઉપાયોથી ઉપાજાત
કરેલું ધન અનિત્ય હોવાના લીધે અવશ્યે કરી નષ્ટ થવાનું
હોય છે. અને તેના લીધે ચિત્તને સમકિત સમજાવીને,
મોહના ક્ષંદમાંથી બચવાવાળા સદ્બુદ્ધિવાળા પુરૂષો લોભનો
ત્યાગ કરે છે.

તિષ્ઠંતુ વાહ્ય ધનધાન્યપુરઃ સરાયાઃ

સંવર્ધિતાઃ પ્રચુરલોભવશેન પુંસા

કાયોપિ નશ્યતિ નિજોયમિતિ પ્રચિત્ય

લોભારિમુગ્ધપદંતિ વિરુદ્ધતત્વં ॥૮૨॥

મહાન લોભને વશ થઈ વધારેલા ધન, ધાન્ય, વીગેરે
કોઈ કારણસર લાંબો વખત રહે છતાં પણ આ શરીર
પણ ન્યારે નાશવંત છે એવો વિચાર કરી, બુદ્ધિમાન
પુરૂષ લોભ રૂપી પ્રબળ શત્રુનો નાશ કરે છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

ઇન્દ્રિય સંયમ નિરાકરણ.

વસન્તતિલકા છંદ.

સ્વેચ્છાવિહારમુખતો નિવસન્નગાનાં

મક્ષદ્વને કિશલયાનિ મનોહરાણિ

આરોહણાકુંશવિનોદનવંચનાદિ

દંતી ત્વર્ગિન્દ્રિયવશઃ સમુપૈતિ દુઃખં ॥૮૩॥

જે હાથી જંગલોમાં સ્વછંદ રિતે ફરે છે કેમકે
કેમકે મનોહર અંકોરોનું લક્ષણ કરે છે પરંતુ ફક્ત
એક સ્વર્ગ ઈન્દ્રીની લોભપતાથી અંધન, અંકુશ, વિનોદ
માટે આરોહણ આદિ દુઃખ પ્રાપ્ત કરે છે.

તિષ્ઠજ્જલેતિ વિમલે વિપુલં યયેચ્છં

સૌખ્યેન મીતિરહિતો રમમાણચિતઃ

શુદ્ધોરસેષુ રસનેન્દ્રિયતોતિકાઠં

નિષ્કારણં મરણમેતિ પહીક્ષણોઽવ ॥૮૪॥

જેવી રીતે માછલી અતિ નિર્મળ જળમાં નિર્ભય રહે છે અને ત્યાં આગળ મનમાનીતિ ફીડાઓ કરે છે. છતાં પણ રસના ઇન્દ્રિયના કંદમાં પડી વિના કારણે અતિ દુઃખ પામે છે યાને મરણને શરણ પણ થાય છે.

નાના તરુપસવસૌરમવાસિતાંગો
 ઘ્રાણેન્દ્રિયેણ મધુપો યમરાજધિપ્ત્યં
 ગચ્છત્ય શુદ્ધમતિરત્ર ગતો વિશક્તિ
 મંથેષુ પદ્મસદનં સમવાપ્ય દીનઃ ॥૮૫॥

જુદા જુદા પ્રકારના કુલોની સુગંધીના લીધે ભ્રમર વધારે ને વધારે સુગંધ મળવાની આશાથી કમળો પર જઈ બેસે છે અને સુખ અસ્ત હોવાના લીધે કમળો ખીડાતાં ભય છે છતાં પણ ત્યાંથી ઉડતો નથી અને તેના લીધે છેવટે મરણ પણ પામે છે.

સજ્જાતિપુષ્પ કલિકેયમિતીવ મત્વા
 દીપાર્ચિપં હૃતમતિઃ શલભઃ પતિત્વા
 રૂપાવલોકનમનો રમણીયરૂપે
 મુગ્ધોઽવલોકન વશેન યમાસ્થમેતિ ॥૮૬॥

મુખ પતાંગિઉં પોતાના ચક્ષુઇન્દ્રિયે વશ થઈ દીપકને ગ્રેષ્ઠ ભત્તીનું કુલ છે, તેમ સમજી તેનું રમણિકરૂપ જોવાની ઇચ્છાને વશ થઈ પોતે મરણ પામે છે.

દૂર્વાકુરાશનસમૃદ્ધવપુઃ કુરંગઃ
 ક્રીડન્ વનેષુ હરિણીભિરસૌ વિલાસૈઃ

અત્યંતમેય રવદત્તમના વરાકઃ

શ્રોત્રેન્દ્રિયેણ સમવર્તિ મુખં પ્રયાતિ ॥૮૭॥

હુવાં ઘાસના ખાવાથી પુષ્ટ બનેલું હરણુ વિલાસોમાં હરિણીઓ સાથે જંગલોમાં અત્યંત મનમાની સુખ આપનારી કીડા કરવા છતાં એત્ર ઇન્દ્રિને વશ થવાથી પકડાઈ જાય છે અને છેવટે ચમ ધામમાં પહોંચે છે.

एकैक मक्षविषयं भजताममीषां

संपद्यते यदि कृतांतगृहातिथित्वं

पंचाक्षगोचररतस्य किमस्ति वाच्य

મક્ષાર્થમિત્યમલધીરધિયસ્ત્યજંતિ ॥૮૮॥

ઉપર જણાવેલી રીતે એક એક ઇન્દ્રિયને વશ થવાથી ગ્રાણી ચમના ઘરનો મેમાન બને છે તો પછી પાંચ ઇન્દ્રિયો જેનામાં છે અને જેઓ તેના વશ પડેલા છે તેઓનું હું ના થાય તેવો વિચાર કરી વિવેકી પુરૂષો કઢીપણુ ઇન્દ્રિયને વશ થતા નથી.

दंतीन्द्रदंतदलनैकविधौसमर्थाः

संत्यत्र रौद्रमृगराज वधे प्रवीणाः

आशीविपोरग व्रश्चिकरणेपि दक्षाः

પંચાક્ષ નિર્જય પરાસ્તુ ન સંતિ મર્ત્યાઃ ॥૮૯॥

મદાંધ હાથીના દાંત તોડનાર, ભયંકર સિંહનો નાશ કરનાર, અને અતિ ઝેર વાળા સર્પને પકડનાર, આ લોકમાં ઘણા મનુષ્યો હોય છે. પરંતુ પાંચ ઇન્દ્રિયોને વશ કરનાર કોઈપણ મનુષ્ય હોતો નથી.

સંસારસાગરનિરૂપણદત્તચિત્તાં:

સંતો વંદંતિ મધુરાં વિપયોપસેવામ્

આદૌ વિષાકસમયે કટુકાં નિતાંતમ્

કિંપાક પાક ફલ શુક્તિમિવાંગ ભાજામ્ ॥૯૦॥

જે દોષ સંસારની વાસ્તવિક અવસ્થાને જાણનાર છે, તે પુણ્યો ઇંદ્રિયોને કિંપાક ફળના જેવું માને છે. જે ફળ જોવામાં અને ખાવામાં મુખરૂપ લાગે છે, પરંતુ અંતે ઘણું કટુ આપે છે, અને મૃત્યુ પમાડે છે.

તાવન્નરો ભવતિ તત્ત્વ વિદસ્તદોષો

માની મનોરમગુણો મનનીયવાક્યઃ

શૂરઃ સમસ્તજનતામહિતઃ કુલીનાં

યાવત્ દૃષ્ટીક વિપયેષુ ન સક્તિમેતિ ॥૯૧॥

જ્યાં સુધી મનુષ્ય ઇંદ્રિયોના ફલમાં પડતો નથી ત્યાં સુધી તત્ત્વજ્ઞાની, દોષ રહિત, માની, શુણી, વિચારશીલ, શૂરવીર અને સઘળા લોકોને પુણ્ય અને કુલીન રહે છે.

મર્ત્ય દૃષ્ટીકવિપયા યદમી ત્યજંતિ

નાશ્ચર્યમેતદિહ કિંચિદનિત્યતાતઃ

एतत्तु चित्रमनिशं यदमीषु मूढો

મુક્તોપિ મુંચતિ મર્તિ ન વિવેક શૂન્યઃ ॥૯૨॥

ઇંદ્રિયોના વિપયો આ જીવને છોડી નાશ પામે છે એમાં કંઈ નવાઈ જેવું નથી, કારણકે સંસારની દરેક ચીજ અનિત્ય હોય છે, છતાં પણ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે

કે મનુષ્ય એવો મૂઢ બની ગયેલો હોય છે, કે વિવેક વિનાનો બની તે તેને છોડતો નથી. :

આદિત્ય ચંદ્ર હરિશંકરવાસવાદ્યાઃ

શક્તા ન જેતુમતિદુઃસ્વકરાણિ યાનિ
તાનીંદ્રિયાણિઃખલ્લંબંતિ સુદુર્જયાનિ

યે નિર્જયંતિ શ્રુવને વલિનસ્ત એવ ॥૯૩॥

અતિ દુઃખ કરવા વાળી ઇદ્રિયોને, સૂર્ય, ચંદ્ર, વિષ્ણુ, શંકર, અથવા કૃષ્ણ છતાં શક્તા નથી, એવી બળવાન ઇદ્રિયોને જે મનુષ્ય આ સંસારમાં જીતે છે, તેઓ ખરેખર પરાક્રમી પુરુષ હોય છે.

સૌખ્યં યદત્ર વિજિતદ્રિય શુદ્ધર્પઃ

પ્રાપ્નોતિ પાપ રહિતં વિગતાંતરાયં
સ્વસ્થં તદાત્મકમનાત્મધિયા વિલભ્યં

કિં તદ્ દુરંત વિપયાનલ તપ્તચિત્તઃ ॥૯૪॥

આ સંસારમાં ઇદ્રિયોના ગર્વને જીતનાર પુરુષ પાપ રહિત અને અંતરાય વગરની આત્મિક શાંતિ લોગવે છે. કે જે વિપયાગ્નિથી સંતાપ થયેલો પુરુષ કદી લોગવી શકતો નથી.

નાનાવિધ વ્યસન ધૂલીવિભૂતિવાતં

તત્ત્વં વિવિક્તમવગમ્ય જિનેશિનોક્તં
યઃ સેવતે વિપય સૌખ્યમસૌ વિમુચ્ય

હસ્તેઽમૃતં પિવતિ રૌદ્રવિપં નિહીનઃ ॥૯૫॥

જે મનુષ્ય સમસ્ત વ્યસન રૂપી ધૂળને ઉડાડનાર, જોરદાર પવનના જેવી, જીનેશ્વર ભગવાનને કહેલા તત્વોને જ્ઞાન આપનારી બુદ્ધિ મેળવ્યા છતાં પણ, આ ઇંદ્રિયોના વિષય ભોગમાં ફસાઈ રહે છે, તે મનુષ્ય પોતાના હાથ-માંના અમૃતને ફેંકી દઈ પ્રાણનાશક ઝેરને પીએ છે.

દાસત્વમેતિ વિતનોતિ વિહીન સેવામ
ધર્મધુનાતિ વિદ્યાતિ વિનિવર્ત્ય
રેફશિનોતિ કુરુતેતિ વિરુપ વેપં

કિંવા દુષ્ટીકવશતસ્તનુતે ન મર્ત્યઃ ॥૧૬॥

ઇંદ્રિયનો વશ થયેલો પુરૂષ નોકરી કરે છે, નીચ કુળવાળાની સેવા કરે છે, સાચો ધર્મ છોડે છે, નિંદનિય કર્મ કરે છે, પાપનો સંચય કરે છે, બુદ્ધાબુદ્ધ વેપ ધારે છે, અને ખીજાં અધોર કર્મો શું કરતો નથી ? અર્થાત જરૂર કરે છે.

અવ્યર્તનં તૃપ્યતિ યથાસરિતાં સહસ્રૈઃ

નો ચેંધનૈસ્તિ શિશ્વી વહુધોપનીતૈઃ

જીવઃ સમસ્ત વિપયૈરપિ તદ્વદેવ

સંચિત્ય ચારુ ધિપણ સ્ત્યજતિદ્રિયાર્થાન્ ॥૧૭॥

જેવી રીતે હજારો નદીઓના પાણીથી સમુદ્ર કદિપણ ભરાતો નથી, અને હજારો લાકડાં નાંખવાથી અગ્નિ કદિપણ શાંત થતો નથી. તેમ ઇંદ્રિયોના વિષય ભોગવવાથી મનુષ્ય કદિપણ સંતોષ પામતો નથી, માટે બુદ્ધિશાળી પુરૂષો ઇંદ્રિયોના વિષયોનો સર્વથા ત્યાગ કરે છે.

આપાતમાત્રરમણિયમતૃપ્તિહેતું

કિંપાકપાકફલતુલ્યમયો વિપાકે

નો શાશ્વતં પ્રચુર દોષકરં વિદિત્વા

પંચેન્દ્રિયાર્થં સુત્વમર્થં વિદસ્ત્યજંતિ ॥૧૮॥

જેવી રીતે ઈંપાક ફળ દેખવાથી ખાવાનું મન થાય છે પરંતુ તે ખાવાથી મૃત્યુ નીપજે છે, તેવી રીતના પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય સુખો મોટા મોટા હોય ઉપભવે છે. તેઓને વિચારશીલ પુરૂષ છોડી દે છે.

વિદ્યા દયા દ્યુતિરનુદ્ધતતા તિતિક્ષા

સત્યં તપો નિયમનં ત્રિનયો વિવેકઃ

સર્વે ભવંતિ વિપયેષુ સ્તસ્ય મોઘા

મત્ત્વેતિ ચારુમતિરોતિ ન તદ્વશિર્ત્વં ॥૧૯॥

જે મનુષ્યો ઇન્દ્રિયોને વશ થઈ રહે છે, તેઓની પાસે વિદ્યા, દયા, તેજ, સહનશીલતા, સત્યતા, તપ, નિયમન અગર ત્રિનય વિવેક રહેતા નથી. તેથી કરીને યુદ્ધિશાળી પુરૂષ તેને વશ પડતા નથી.

લોકાર્ચિતોઽપિ કુલજોઽપિ વદ્ધુશ્રુતોઽપિ

ધર્મસ્થિતોઽપિ વિરતોઽપિ સમાન્વિતોઽપિ

અહ્યાર્ય પન્નગ વિપા કુલિતો મનુષ્ય

સ્તન્નાસ્તિ કર્મ કુરુતે ન યદ્વ નિષં ॥૨૦॥

ઇન્દ્રિય વિષયરૂપી ઊરથી પીડાયેલો મનુષ્ય ચોતે, લોહીક સન્માન, કુલિનતા, પંડિતપણું, ધર્મની આરથા

વિરાગતા અને શાંતિતા એ સર્વે ગુણોને ભૂલી જાય છે અને બીજાં કયાં નિંદા કર્યો છે કે જે તે કરતો નથી ? અર્થાત્ કરે છે.

લોકાર્ચિતં ગુરુજનં પિતરં સચિત્રીં
 વંધું સનામિમવલાં મુહુદં સ્વસારમ્
 મૃત્યું પ્રમું તનયમન્ય જનં ચ મત્યોં
 નો મન્યતે વિષયવૈરિવશ્નઃ કદાચિત્ ॥૧૦૧॥

ઇન્દ્રિય વિષયરૂપી શત્રુથી વશ થયેલો મનુષ્ય પોતાના હિતૈથી અને પુજવા લાયક ગુરુજન, માતાપિતા ભાઈ બહેન પુત્ર સ્ત્રી મિત્ર સ્વામી સેવક વીગેરેને ભૂલી જાય છે અને તેઓની કદીપણ ચિંતા કરતો નથી.

યેનેન્દ્રિયાણિ વિજિતાન્યતિ દુર્ધરાણિ
 તસ્યા વિભૂતિરિહ નાસ્તિ કુતોપિ લોકે
 શ્લાઘ્યં ચ જોવિત મનર્થં વિમુક્ત મુક્તં
 પુંસો વિવિક્ત મતિ પૂજિત તત્ત્વર્થૈઃ ॥૧૦૨॥

જે મનુષ્યો આવી દુર્જન ઇન્દ્રિયો ઉપર વિજય મેળવે છે તેમને જેવી વીભૂતિ મળેલી છે. તેના જેવી બીજી કોઈપણ વીભૂતિ આ સંસારમાં નથી, અને તેનું જીવન અનર્થોથી દૂર થયેલું હોવાથી વિવેકવાન પુરુષોથી ઘણું પ્રશંસા પામે છે અને પોતાને કૃતાર્થ થયેલો માને છે.

શ્રી ગુણદોષ નિરાકરણ.

उद्यद्गंधप्रबंधां परममुखरसां कोकिलालापजलपां

पुष्पस्रवसौकुमार्यां कुसुमशरवधूं रूपतो निर्जयंतीं

सौख्यं सर्वेन्द्रियाणामभिमतमभितः कुवन्तीं मानसेष्टं

सत्सौभाग्या लभंते कृत सुकृत वशाः कामिनीं मर्त्यमुख्याः॥

જેના શરીરમાંથી સુગંધી નીકળે છે, અને પરમસુખ રસનો અનુભવ કરાવે છે, અને જેના કોયલની માફક ઠંઠ છે, કુલની માળાના જેવું સુકોમળ શરીર છે, અને જે રૂપમાં હામદેવની સ્ત્રીને પણ જીતે છે, અને સર્વે ઇન્દ્રિયોને સુખ આપે છે, અને મનના અલિલપિત સિદ્ધ કરે છે, તેવી સ્ત્રી સારા સદ્ભાગ્યવાળા અને પુણ્યશાળી મનુષ્યોને પ્રાપ્ત થાય છે.

अक्षणोर्युग्मं विलोकान्मृदुतनु गुणतस्तर्पयंती शरीरं

दिव्यामोदेन वक्त्रादपगतमरुता नासिकां चारु वाचा

श्रोत्रद्वंद्वं मनोज्ञाद्रसनमपि रसादर्पयंती सुखाब्जं

यद्वत्પંચાક્ષ સૌખ્યં વિતરતિ યુવતિઃ કામિનાં નાન્યદેવં ॥૧૦૪॥

સ્ત્રી દેખવાથી નેત્રને, કોમળ શરીરના સ્પર્શથી શરીરને, સુગંધિત સુખની ગંધથી નાસિકાને, અને સુંદર વાણીથી જાને કાનને, અને માનસિક જ્ઞાનથી જીભને તૃપ્ત કરે છે તેવી રીતે પાંચે ઇન્દ્રિયોને સુખ દેવાવાળી સ્ત્રી હોય છે. તેના જેવી બીજી કોઈપણ વસ્તુ નથી.

યા કૂર્મોચ્ચાંઘ્રિપૃષ્ઠારુણચરણતલા દૃત્તજંઘા વરોહઃ.

સ્થૂલશ્રોણીનિતંબા પ્રવિપુલજઘના દક્ષિણાવર્તનાધિઃ
 ઇંદ્રાસ્ત્રક્ષામમધ્યા કનકઘટકુચા વારિજાવર્તકંઠા
 પુષ્પસ્રગ્વાહુયુગ્મા શશધરવદના પદ્મચિંત્તાધરોષ્ઠી ॥૧૦૫॥

હેવશેરૂ-કાચળાની જેવા ઉંચા છે પગ જેના, લાલ
 છે ચરણના તલીયા જેના વૃત્ત છે જંઘા જેની, સ્થૂલ છે
 શ્રોણી અને નિતંબો જેના વિશાલ છે જઘન જેના દક્ષિણ
 આવર્ત છે નાભિ જેની ઇંદ્રના અસ્ત્ર જેવી છે કમર જેની
 સુવર્ણ ઘટ જેવા છે કુચ જેના કમલ જેવા છે કંઠના
 આવર્ત જેના પુષ્પની માલા જેવા છે બાહુ જેના ચંદ્ર
 સમાન છે મુખ જેનું પદ્મચિંત્તાદેવ જેવા છે આંધ જેના,

સંશુષ્મત્પાંડુગંઢા પ્રચકિત્ત્વરિણી લોચના કીરનાસા

સજ્યેષ્વાસાનતમ્રૂઃ સુરભિકચચયા ત્યક્તપદ્મેવ પદ્મા
 અંગૈરંગં ભજંતી ધૃતમદનમદૈઃ પ્રેમતો વીક્ષ્યમાણા
 નેદ્યસ્યાસ્તિ યોપા સ કિમ્બુ વરતપો ભક્તિતોનો વિધત્તે ॥૧૦૬॥

સારી રીતે શેલતા અને સફેદ છે ગાલ જેના
 હરિણના નેત્ર જેવા છે લોચન જેના પોપટની ચાંચ જેવી
 છે નાસા જેની ધનુષ્ય જેવો નમતો છે છુલાગ જેના
 સુગંધિવાલા છે કેશ જેના પદ્મકમલોનો ત્યાગ કરેલ
 લક્ષ્મીના જેવી અંગે અંગને વિષે કાંમદેવના મદને ધારણું
 કરતી પ્રેમવાળી નજરથી ભેટી આવી સ્ત્રી શું ઉત્તમ ભક્તિ
 અને તપસ્યાથી નથી મલી શકતી ?

સંત્યક્તવ્યક્ત વોધસ્તરુરપિ વકુલો મધગંદૂપસિન્ધુઃ
 પિંડીવૃક્ષશ્ચ મુંચંશ્વરણતલહતઃ પુષ્પુરોમાંચ મર્ચ્ય
 સૌખ્યં જાનાતિ યસ્યા જિતમદનપતેર્હાવિભાવાસ્પદાયા-

સ્તાં નારી વર્જયંતો વિદધતિ તસ્તોપ્યૂનમાત્માનમજ્ઞાઃ ॥૧૦૭॥

અસાન છે બોધ જેનો એવા વૃક્ષો પૈકી બકુલને
 સ્ત્રી મધનો કોગલો છાંટે છે ત્યારે પ્રકુલીત થાય છે,
 અશોક વૃક્ષને ચરણ તલના તાડનથી પુષ્પરોચ થાય
 છે, તેવી રતિની છતનારી હાવ ભાવ વાલી સ્ત્રીઓનો સંગ
 જે મનુષ્ય છાટી દે છે તેઓનો આત્મા વૃક્ષથી પણ
 વધારે અસાતજ ગણાય છે.

ગૌરીં દેહાર્ધમીશો હરિરપિ કમલાં નીતવાનત્ર વક્ષો

યત્સંગાત્સૌખ્યમિચ્છુઃ સરસિજનિલયોષ્ઠાર્ધવકત્રો વભૂવ
 ગીર્વાણાનામધીશો દશશતમગતામાત્મવાનસ્તર્થેયઃ

સા દેવાનામપીષ્ઠા મનસિ સુવદના વર્તતે નુર્ન કસ્ય ॥૧૦૮॥

શંકરે પાર્વતિને રાખી હરિએ પોતાની છાતિપર
 કમલાને રાખી, જેના સંગની સુખની ઈચ્છાથી બ્રહ્માએ
 પોતાના આર મુખ બનાવ્યા, ઇંદ્રે પોતાની ચક્રથી જેવા
 માટે હજાર આંખો બનાવી, એવી દેવોને પણ ઇંદ્ર સુવદ-
 ના સ્ત્રીને કોણ મનુષ્ય મનથી પણ ન વતે.

યત્કામાર્તિં ધુનીતે સુખમુપચિનુતે પ્રીતિમાવિષ્કરોતિ

સત્પાત્રાહારદાન પ્રભવવર વૃષ્ટ્યાસ્તદોષસ્ય હેતુઃ
 વંશામ્બુદ્ધારકર્તુર્ભવતિ તનુશ્રુવઃ કારણં કાંતકીર્તિ-

સ્તત્સર્વામીષ્ટદાત્રી પ્રવદત ન કથં પ્રાર્થ્યતે સ્ત્રીમુરત્નં ॥૧૦૯॥

જે કામની પીડાને દુર કરે છે સુખ આપે છે પ્રીતિ
પ્રકટ કરે છે સત્પાત્ર વિષે આહારનું દાન આપવાના પુણ્ય-
માં મદદ કરે છે વંશના ઉદ્ધાર કરનાર પુત્રને જન્મ આપે
છે સર્વ મનોરથો પૂર્ણ કરે છે તેવી શ્રેષ્ઠ રત્નસ્રીની કાંઈ
પ્રાર્થના ન કરે.

કૃષ્ણત્વં કૈશપાશે વપુષિ ચ કૃશતાં નીચતાં નીભિર્વિવે
વક્ત્વં શ્રૂલતાયામલક કુટિલતાં મંદિમાનં પ્રયાણે
ચાપલયં નેત્રયુગ્મે કુચકલશયુગે કર્કશત્વં દયાના
ચિત્રં દોષાનપિ સ્ત્રી લસતિ મુત્વરુચા ધ્વસ્તદોષાકરશ્રીઃ॥૧૧૦॥

કેશનો સમુદ્ધ જેનો કાલો છે, શરિર જેનું પાતલું છે
નાભિ ખિંખ જેનું નીચું છે ભૃગુટી જેની વાંકી છે બાલના
ગુચ્છ જેના વાંકા છે ગતિ જેની મંદ છે નેત્રયુગમાં જેની
અપલતા છે કુચકલશ જેના કઠીન છે જોવી સ્ત્રી જાતિમાં
જે ખીજે દોષો ગણાય છે તે તેનામાં ગુણ કહેવાય છે તે
ખરેખર વિચિત્રતા છે.

ચાહુદ્વંદ્વેનમાલાં મલ વિકલતયા પદ્મર્તીં સ્વર્ભવાનાં
હંસીં ગત્યાન્યપુષ્ટાં મધુરવચનતો નેત્રતો માર્ગભાર્યા
સીતાં શીલેન કાંત્યા શિશિરકરતનું ક્ષાંતિતો ભૂતધાર્ત્રીં
સૌભાગ્યાયા વિજિગ્મે ગિરિપતિતનયાં રૂપતઃ કામપત્નીં॥૧૧૧॥

જે સીના બાહુ પુષ્પની માલાથી અધિક છે કામલ
નિર્મલતામાં આકાશથી વધારે સાફ છે, જેની ગતિ હંસ
સમાન મંદ છે જેના વચનો મધુરતાથી કોકીલ જેવા
શ્રેષ્ઠ છે જેના નેત્રો હરિષ્ણુ જેવા છે જેનું શીયલ સીતાના

જેનું પવિત્ર છે જેની કાન્તિથી ચંદ્રની કાન્તિ બાંખી છે
ક્ષમામાં પૃથ્વીથી અધિક છે જેનું સૌભાગ્ય પાર્વતીથી અ-
ધિક છે અને રૂપમાં તો રતિ જેવી છે.

વક્ષોર્જૌ કઠિનો ન વાગ્ધિરચના મંદાગતિર્નો મતિ-

ર્વક્રં ભ્રૂયુગલં મનો ન જઠરં સ્થામં નિતંબો ન ચ
યુગ્મં લોચનયોશ્વલં નચરિતં કૃષ્ણાઃ કચા નો ગુણા

નીચં નાભિસરોવરં ન રમણં યસ્યા મનોજ્ઞાકૃતેઃ ॥૧૧૨॥

જેના સ્તન કઠીન છે પરંતુ વાણી રચના કઠીન નથી.
ગતિ મંદ છે પણ મતિ મંદ નથી. નયન જેના વાંકા છે
પણ મન વાંકુ નથી. ઉદર જેનું પાતલું છે પણ નિતંબ તેવા
નથી જેતુ લોચન અંચલ છે પણ ચારત્ર તેનું નથી કેશ
કાળા છે પરંતુ શુભ કાળા નથી નાભિ સરોવર જેનું નીચું
છે પણ કાર્ય નથી આવી મનોહર આકૃતિ વાલીની કોને
ઠંડાલી ન લાગે.

ત્વીતઃ સર્વજ્ઞનાથઃ સુરતતચરણો જાયતેઽવાધવોધ-

સ્તસ્માત્તોર્યં શ્રુતાશ્રયં જનહિતકથકં મોક્ષમાર્ગવિવોધઃ
તસ્માત્તસ્માદ્વિનાશો ભવદુરિત તત્તેઃ સૌશ્રવ્યમસ્માદ્વિચાર્યં

બુધ્ધૈર્વં સ્ત્રીં પવિત્રાં શિવમુશ્વકરિણીં સજ્જનઃ સ્વીકરોતિ ॥૧૧૩॥

જે સ્ત્રી યદ્ધી સર્વજ્ઞ દેવ ઉત્પન્ન થએલ છે તે સર્વજ્ઞ
સત્ય શાસનો ઉપદેશ આપી લખી જીવોને હિતકર મોક્ષ-
માર્ગનો બોધ કરાવે છે મોક્ષ માર્ગના જ્ઞાનથી સંસારનો
વિનાશ કરાવે છે સંસારનો નાશ કરવાથી નિરાબાધ નિત્ય

અનંત મોક્ષ મુખ મલે છે તેવી પવીત્ર અને પરંપરા
મોક્ષના કારણબુત સીને સજ્જનલોકો હવે સાથે સ્વીકારે છે.

મૃત્યો મંત્રી વિપત્તૌ ભવતિ રતિવિધૌ યાઽવ વેશ્યા વિદગ્ધા
લજ્જાલુર્યા વિગીતા ગુરુજન વિનતા ગેહિની ગેહકૃત્યે
ભક્ત્યા પત્યૌ સત્ત્વી યા સ્વજનપરિજને ધર્મકર્મફલદક્ષા
સાલ્પક્રોધાલ્પપુણ્યૈઃ સકલગુણનિધિઃપ્રાપ્યતે સ્ત્રી ન મર્ત્યઃ॥૧૧૪॥

જે સ્ત્રી વીપતિને વિષે નોકર અને મંત્રીનું કામ
કરે છે. કામક્રિડાને વિષે વેશ્યાથી પણ અધિક ચતુરપણું
દેખાડે છે. વડીલોનો વિનય કરવામાં જેનો સ્વભાવ લગ્નગુ
છે. ગૃહકાર્યમાં ચતુર છે, પતિને વિષે ભક્તિ કરવામાં સખી
સમાન છે. ધર્મકાર્યમાં હુંશીઆર છે ને સ્વજન સમૂહમાં
અદ્ય કોપી છે આવા સકળ ગુણવાળી સ્ત્રી અદ્ય પુણ્યવાળા
મનુષ્યને પ્રાપ્ત થતી નથી.

કૃત્યાકૃત્યે ન વેત્તિ ત્યજતિ ગુરુવચો નોચવાક્યં કરોતિ
લજ્જાલુત્વં જહાતિ વ્યસનમતિમહદ્રાહતે નિંદનીયં
યસ્યાં શક્તો મનુષ્યો નિશ્ચિલગુણરિપુર્માનનીયોઽપિ લોકે
સાનર્યાનાં નિધાનં વિતરતુ યુવતિઃ કિં સુખં દેહમાજાં॥૧૧૫॥

જે પુરૂષ કૃત્યાકૃત્યને બાણુતો નથી વડીલોના વચ-
નોનો ત્યાગ કરે છે ખલ મનુષ્યના કહેવા પ્રમાણે કરે
છે લગ્ન છોડીદે છે અને હંમેશા વ્યસનમાં રક્ત છે,
લોકને વિષે માનનીય હોવા છતાં જે મનુષ્ય સમગ્રહ
ગુણનો શત્રુ બને છે જેની શક્તિ નિંદનીય છે તે અનર્થના
ભંડારરૂપવાલા મનુષ્યને યુવતિ કેવી રીતે સુંખ આપી શકે ?

શશ્વન્માયાં કરોતિ સ્થિરયતિ ન મના મન્યતે નોપકારં
 યા વાક્યં વક્ત્યસત્યં મલિનયતિ કુલં કીર્તિવહ્નીં લુનાતિ
 સર્વારમ્ભૈકહેતુર્વિરતિમુલ્લસ્યતિધ્વંસિની નિંદનીયા
 તાંધર્મારામભંકર્ત્રીં ભજતિ ન મનુજો માનિર્નીં માન્યવુદ્ધિઃ॥૧૧૬॥

સર્વદા સ્ત્રીઓ માયા કરે છે. મન કદી સ્થિર રાખી શકતી નથી. ઉપકારી જનને ઉપકાર માનતી નથી, વાચામાં જુઠું બોલે છે કુલને નીચું પાડે છે કીર્તીના છોડને કાપી નાંખે છે એના લીધે મનુષ્યને સર્વ આરંભ અને પરિશ્રમમાં પડવું પડે છે અને વૈરાગ્ય મુખનો નાશ કરે છે. તેથી નિંદનીય અને ધર્મની જડને કાપી નાંખનારી સ્ત્રીને બુદ્ધિ-શાળી મનુષ્યો સેવતા નથી.

યા વિશ્વાસં નરાણાં જનયતિ શતાધાલીકજલ્પમપંચૈ
 નં પ્રત્યેતિ સ્વયંતુ વ્યપહરતિ ગુણાનેકદોષેણ સર્વાન્
 કૃત્વા દોષં ધિવિત્રં રચયતિ નિકૃતિં યાત્મકૃત્યૈકનિષ્ઠા
 તાં દોષાણાં ધરિત્રીં રમયતિ રમણીં માનવો નો વરીષ્ઠઃ॥૧૧૭॥

તે સ્ત્રી મનુષ્યને પોતાપર જુઠાણા કરી વિશ્વાસ બે-સાડે છે પુરૂષની એકાદ ભૂલ થવાથી સર્વે ગુણોને ભૂલી જાય છે જે સ્ત્રી ઢાંગ કરે છે ગુન્હા વાલી હોવા છતાં નિર્દોષ હોય તેમ દેખાવ કરે છે અને પોતાની મતલબમાંજ ગુ-થાએલી હોય છે તેવા દોષોને ધારણ કરનાર સ્ત્રીવર્ગને મુશીલ પુરૂષો સ્વીકાર કરતા નથી,

ઉદયજ્વાલાવલીભિર્વરમિદ્ ભુવનપ્લોપકે દ્રવ્યવાહે
 રંગદ્વીપૌ પ્રવિષ્ટં જલનિધિપયસિ ગ્રાહનકાકુલે વા

સંગ્રામે વાડરિરૌદ્રે વિવિધશરહતાનેકયોધમધાને
નો નારીસૌખ્યમધ્યેભવશતજનિતાનંતદુઃસ્વમવીળે ॥૧૧૮॥

ત્રણે લોકને બાલી ભસ્મ કરનારા અગ્નિની જ્વાલામાં
પ્રવેશ કરી બલી ભસ્મી બૂત થવું અથવા મોટા મોટા મો-
જાવાલા સમુદ્રમાં ડુબી જઈ નાશ પામવું અથવા વિવિધ
અસ્ત્રોને ધારણ કરનારા ચોદ્ધાઓ સાથે રણ સંગ્રામમાં
મૃત્યુનો ભેટો કરવો તે સાફ છે પરંતુ ભવો ભવ દુઃખ
આપનારા સ્ત્રી સંગના મુખમાં પડી રહેવું તે સાફ નથી.

વિદ્યુદ્યોતેન રૂપં રજનિષુ તિમિરે વીક્ષિતું શક્યતે યઃ
પારં ગતું ભુજાભ્યાં વિવિધજલચરક્ષોભિણાં વારિધીનાં
જ્ઞાતું પારોડમિતાનાં વિયતિ વિચરતાં જ્યોતિષાં મંદલસ્ય
નો ચિત્તં કામિનીનામિતિ કૃતમતયોદૂરતસ્તાસ્ત્યજંતિ ॥૧૧૯॥

અંધકાર રાત્રિને વિષે વિજલીના જળકારાથી કોઈ
રૂપ ભેદશકાય છે વિવિધ જલચરથી ફોલ પામેલ સમુદ્ર
ભુજા બલે પાર પામી શકાય છે અગણીત જોતિષના આ-
કાશમાં વિચરતા તારાઓનો પાર પામી શકાય છે પરંતુ
સ્ત્રીઓનાં મનથી ઉત્પન્ન કરેલ વિચાર નો કોઈ પાર પામી
શકતું નથી માટે સજ્જન લોક તેને દૂર ત્યજે છે.

કાત્ર શ્રીઃ શ્રોણિર્વિભે સ્રવદુદરપુરે વાડસ્તિસ્વદ્વારવાચ્યે
લક્ષ્મીઃ કા કામિનીનાં કુચકલશયુગે માંસર્પિઢ સ્વરૂપે
કા કાંતિ નૈત્રયુગ્મે કલ્પજલજીવિ શ્લેષ્મરક્તાદિપૂર્ણે
કા શોભા વક્ત્રગર્વે નિગદત યદહો મોહિનસ્તાઃ સ્તુવંતિ ॥૧૨૦॥

નાલિનો નીચો જે ભાગ લોહી મૂત્ર ખરાબ પદાર્થ
ને નીકલવાનું જે દ્વાર તેમાં શું શોભા હોઈ શકે સ્ત્રીના
સ્તન તે માંસના લોચા છે તેમાં શું લક્ષ્મી હોઈ શકે નેત્ર
જેના મેલા જલથી કલુસીત છે તેમાં શું કાન્તિતા હોઈ શકે
મુખ જેનું કદ્દપીત રક્તાદિથી પૂર્ણ છે તેમાં પણ શું શોભા
છે આવી કહેલ સ્ત્રીમાં અહો મોહને વશ થઈ તેઓ તેની
તેની સ્તુતિ કરે છે.

वक्त्रं लालाद्यवयं सकलशशि भृता स्वर्णकुंभद्वयेन
मांसग्रंथी स्तनौ च प्रगल दुरुमला स्पंदनांगेन योनिः
निर्गच्छद् दूषिकासं यदुपमित महोपशपत्रेण नेत्रं
तच्चित्रं नात्र किंचिदपगतमतिर्जायते कामिलोकः ॥१२१॥

લાળથી ભરેલા મુખને પૂર્ણમાનો ચંદ્ર, માંસથી જોડા-
એલા ઉંચા સ્તનોને સ્વર્ણ કુંભ, યોનિઅંગથી ટપકતા મલના
ખીન્દુવાળા ઉડ્ડને ચક્ર, આંસુવાળા નેમને મોટા પશ્ચમલના
પત્ર જેવી ઉપમા આપે છે એવો જે કામી મનુષ્ય દેશપણ
આશ્ચર્ય વગર ખરેખર ખુદિ વગરનો બને તેમાં કાંઈ
નવાઈ નથી.

यत्त्वग्मांसास्थिमज्जाक्षतजरसवसाकधातुमष्टद्वे
विष्टामूत्रासृग्ध्रुप्रभृतिमलनवस्रोतमत्र त्रिदोषे
वर्चः सन्नोपमाने कृमिकुल निलयेऽत्यंतबीभत्सरूपे
रज्यन्नंगे वधूनां व्रजति गतमतिःश्वभ्रगर्भे कृमित्वं ॥१२२॥

સ્ત્રીનું રમણ કરવાનું જે અંગ ત્વચા, માંસ હાડકા
મજ્જા લોહી શુક્ર આદિ ધાતુથી વૃદ્ધ પામેલ છે વિષ્ટા

મૂત્ર અશુ આદિ વિવિધ મલને વેવરાવવાનું નાહું છે વાત-
પીત્ત-કફ-પ્લેગ ત્રિદોષ સહિત કૃમિઓના ઘર સમાન છે આવા
મહાબીલત્સ શરિરમાં મૂઢ મનુષ્ય આનંદ માને છે તે
નરકમાં પડેલા કીડા સમાન ગણવા બોધ્યો.

છાગાવદ્યા ન ત્યાજ્યાચિરરુચિચપલા સ્વદ્ગ ધારેવ તીક્ષ્ણા

બુદ્ધિર્વા લુબ્ધકસ્યપ્રતિહતકરુણા વ્યાધિવન્નિત્યદુઃસ્વા

ચક્રા વા સર્પરીતિઃ કુનૃપગતિરિવાવદ્ય કૃત્યપ્રચારા

· ચિત્રા વા શક્રચાપં ભવચકિતયુધૈઃ સેવ્યતે સ્ત્રી કથં સા ॥૧૨૩

જે સ્ત્રી છાયાની જેમ છોડતી નથી વિન્નહીની જેમ
અપલ હોય તરવારની ધાર જેવી તીક્ષ્ણ હોય કસાઈની
બુદ્ધિ સમાન નિર્દય હોય વ્યાધિની સમાન દુઃખ દેતી હોય
સર્પની ગતિ સમાન વાંકી ચાલતી હોય કુનૃપની પેઠે
હમેશા પાપનો પ્રત્યાર કરતી હોય ઈંદ્રના ધનુષની પેઠે
હમેશા વિચીત્ર રંગ ધારણ કરતી હોય એવી તે સ્ત્રીને
બુદ્ધિશાળી મનુષ્ય કેમ સેવતા હશે ?

સંજ્ઞાતોઽર્પીંદ્રજાલં યદુત યુવતયો મોહયિત્વા મનુષ્યા-

ન્નાનાશસ્ત્રેષુ દક્ષાનપિ ગુણકલિતં દર્શયંત્યાત્મરૂપં

શુક્રાસૃગ્યાતનાક્તં તતકુચિતમલૈઃ પ્રક્ષરત્સોતમર્તઃ

સર્વૈરુચારપુંજં કુચિનમૃતપટં છિદ્રિતં યદ્દદત્ર ॥૧૨૪॥

સ્ત્રીઓ મોહથી મૂઢ મનુષ્યને તો ક્રિયાવે છે પરંતુ
નાના વિધ શાસ્ત્રમાં નિપુણ એવા પંડિતોને પણ ઇસારાઈપી
ઈંદ્રજીવની અંદર ગુણથી યુક્ત પોતાના આત્માને બતાવે
છે છીદ્રવાળું મલીન વસ્ત્રને જેમ ઢાંકી દઈ છીદ્ર વગરનું

હોય તેમ ઈંદ્રીયરૂપી ખાડામાંથી જવતા શુક્રરક્ત આદિ
મલોથી ભરેલ શરીરને સર્વ ઉત્કૃષ્ટ ગુણ પૂર્ણપૂર્ણ જેવું
બતાવે છે.

યા સર્વોચ્છિષ્ટવત્રાઽહિતજનમુપનાઽસદ્ગુણાઽસ્પર્શનીયા
પૂર્વાઽધર્માત્મજાતા સતતમલમૃતા નિચકૃત્યપ્રવૃત્તા
દાનસ્નેહા શુનીવ ભ્રમણકૃતરતિશ્ચાદુ કર્મ પ્રવીણા
યોષા સા સાધુલોકૈરવગતજનનર્નદૂરતો વર્જનીયા ॥૧૨૫॥

સર્વથી ઉચ્છીષ્ટ મુખવાલી-ખરાણ પુરૂષોના ભુવણ-
વાલી અસદ્ ગુણથી અસ્પર્શવાલી પૂર્વભવના પાપથી ઉત્પન્ન
થએલી એકદમ મલથી ભરેલી, નિંદાકૃત્યમાં પ્રવર્તિતવાલી,
કૃતરાગી પેઠે જ્ઞાનમાં સ્નેહ રાખનારી, કરતો પ્રેમ રાખનારી
ખુશામત કરવામાં પ્રવિણ એવી જે સ્ત્રી, તે જન્મ મરણના
દુઃખને જાણનારા એવા સાધુ પુરૂષોએ અવસ્થા દુરથી વર્જવી.

દુઃસ્વાનાં યા નિધાનં ભવનમવિનયસ્યાર્ગલા સ્વર્ગપુર્યાઃ
શ્વભ્રાધાસસ્ય કર્મપ્રકૃતિરયશસઃ સાહસાનાં નિવાસઃ
ધર્મારામસ્ય શસ્ત્રી ગુણકમલહિમં મૂલમેનો દ્રુમસ્ય
માયાવહ્ની ધરિત્રી કથમિહ વનિતા સેવ્યતે સા વિદ્યમૈઃ ॥૧૨૬॥

જે સ્ત્રી દુઃખનો ભંડાર, અવિનયનું ઘર, સ્વર્ગપુરી
માટે અર્ગલા સમાન, નરકે લઈ જવામાં રસ્તા સમાન,
અયશની જડ, સાહસનું તો ઘર, ધર્મ રૂપી જગીયાને નાશ
કરવામાં છરી સમાન, ગુણ રૂપી કમલને નાશ કરવામાં
હિમ સમાન પાપરૂપી વૃક્ષની જડ-માયારૂપી વેલડીને ધારણ
કરનાર આવી તે સ્ત્રીને ચતુર મનુષ્ય કેવી રીતે સેવતા હશે ?

શ્રોણી સન્નપન્નૈઃ કૃમિભિરતિશયાસ્તુદૈસ્તુથમાના
 યત્પીડાતોઽતિદીના વિદધત્તિ ચલનં લોચનાનાં રમણ્યઃ
 તન્મન્યંતેઽતિમોહાદુપહતમનસઃ સદ્વિલાસં મનુષ્યા
 इत्येतत्तथ्यमुच्चैरमितगतियतिप्रोक्तमाराधनातः ॥૧૨૭॥

શ્રોણીસન્ન (ચોની)ની અંદર રહેતા એક જાતના કૃમિયો
 (જીવો)ના કરડવાથી પીડા પામતી એવી અતિ દીન બનેલી
 સ્ત્રી ચલીત લોચનવાલી થાય છે અને મોહથી હુણાએલ
 છે મન જેનું એવા મનુષ્યો તેને કટાક્ષ સાથે સદ્વિલાસ
 માને છે. આવા પ્રકારનું ઉત્તમ સત્ય અમિતગતિ નામના
 ચતિએ આરાધન નામના શાસ્ત્ર થકી કહેલ છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

સત્ અસત્ સ્વરૂપ નિરૂપણ

મિથ્યાત્વ સ્વરૂપ

દુરંતમિથ્યાત્વતમોદિવાકરા

વિલોકિતાશેષપદાર્થવિસ્તરાઃ

અશન્તિ મિથ્યાત્વ તમો જિનેશ્વરા

યથાર્થ તત્વા પ્રતિપત્તિ લક્ષણમ્ ॥ ૧૨૮ ॥

દુરંત (જ્ય મેળવવા માટે હુકર) મિથ્યાત્વ. રૂપી
 અંધકારનો નાશ કરવાને સૂચ્ય સમાન, અને જેણે અખિલ

પદાર્થો સ્પષ્ટ રીતે જોયા છે. એવા જીનેશ્વર ભગવંતો તત્વોની અયથાર્થ પ્રતિપત્તિને મિથ્યાત્વ કહે છે.

વિમૂઢતૈકાંત વિનીત સંશય

પ્રતીપતાગ્રાહ નિસર્ગમેદતઃ

જિનૈશ મિથ્યાત્વમનેકધોદિતમ્

ભવાર્ણવ શ્રાંતિકરં શરીરિણામ્ ॥ ૧૨૯ ॥

પ્રાણિયોને ભવરૂપી સમુદ્રમાં ભટકાવનારું એવા મિથ્યાત્વના વિમૂઢતા, એકાન્ત, વિનીત, સંશય, પ્રતીપત્તા (વિરુદ્ધ જ્ઞાન) ગ્રાહ અને નિસર્ગ વિગેરે અનેક ભેદોથી જીનેશ્વરે અનેક પ્રકારનું કહ્યું છે.

વિમુઢતાથી જનિત મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ

પરિગ્રહેણાપિ યુતૌસ્તપસ્વિનો

વયેઽપિ ધર્મ વહુધા શરીરિણામ્

અનેક દોષામપિ દેવતાં જન

ત્ત્વિમોહમિથ્યાત્વવશેન ભાષતે ॥ ૧૩૦ ॥

ત્રિમૂઢતા રૂપ (કુદેવ, કુચર, કુધર્મ,) મિથ્યાત્વને વશ થઈ મનુષ્યો પરિગ્રહથી યુક્ત જનોને તપસ્વી જણાવે છે. પ્રાણીયોના વધને ધર્મ કહે છે. અને નાના પ્રકારના દોષોથી યુક્ત એવા દેવને દેવ તરીકે ખૂલે છે.

એકાંત મિથ્યાદૃષ્ટિનું સ્વરૂપ.

વિવોધ નિત્યત્વ સુખિત્વ કર્તૃતા

વિમુક્તિ તદ્દેતુ કૃતજ્ઞતાદયઃ

ન સર્વથા જીવગુણા ભવંત્યમી

ભવંતિ ચૈકાંત દશેતિ બુદ્ધ્યતે ॥ ૧૩૧ ॥

વિબોધ, નિત્યત્વ, સુખીત્વ, કર્તૃતા, વિમુક્તિ અને
મોક્ષનું કારણ, કૃતરાતા આદી જીવના ગુણો સર્વથા એકાંત
રૂપે નથી, છતાં એકાંત દષ્ટીવાળા મનુષ્યો આ સર્વ ગુણોને
એકાંત માને છે.

વિનીત મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ

નધૂયમાનો ભજતિ ધ્વજઃ સ્થિતિ

યથાનિર્લેદેવ કુલોપરિ સ્થિતઃ

સમસ્ત ધર્માનિલ ધૂત ચેતનો

વિનીત મિથ્યાત્વપરસ્તથા નરઃ ॥ ૧૩૨ ॥

જેમ દેવાલય પર રહેલી પવનથી હાલતી ધ્વજ સ્થિર
રહેતી નથી. તેમ સમસ્ત ધર્મરૂપી પવનથી ડોલાયમાન
અનિશ્ચિત મનવાલો મનુષ્ય, વિનીત મિથ્યાત્વને વશ થઇને
ઢાઇપણ એક ધર્મમાં સ્થિરતા પામતો નથી.

સંશય મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ

સમસ્ત તત્વાનિ ન સંતિ સંતિવા

વિરાગ સર્વેઙ્ગ નિવેદિતાનિ વૈ

વિનિશ્ચયઃ કર્મ વશેન સર્વથા

જનસ્ય સંશોતિરુચ્ચેર્ન જાયતે ॥ ૧૩૩ ॥

સમસ્ત જીવાજીવાદિ પદાર્થોને સર્વજ્ઞ ભગવંતે અસ્તિત્વ
રૂપે નિવેદન કરેલ છે, છતાં વિનિશ્ચય શંકા નામક
મિથ્યાત્વ કર્મને આધિન થએલ પ્રાણી, આ જીવાજીવાદિક

પદાર્થો છે કે નહિ, એ પ્રમાણે શંકા કરી સર્વથા નિશ્ચિત
પણે બાણતો નથી.

પ્રતીપ મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ

પયોયુતં શર્કરયા કટ્ટયતે .

યથૈવ પિત્તજ્વરભાવિતેજને

તથૈવતત્ત્વં વિપરીતમંગિનઃ

પ્રતીપ મિથ્યાત્વ દૃશો વિભાસતે ॥ ૧૩૪ ॥

જેમ શર્કરા મિશ્રીત દુધ પણ પિત્તજ્વરથી ખીડાતા
પ્રાણીને કડવું લાગે છે, તેમ પ્રતીપ મિથ્યાદૃષ્ટી જીવને
(શુદ્ધ) તત્ત્વ વિપરીતપણે બાસે છે.

શુદ્ધીત મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ

મપૂરિતશ્વર્મલ વૈર્યયાશનં

ન મંડલશ્વર્મ કૃતઃ સમિચ્છતિ

કુહેતુ દૃષ્ટાંત વચઃ મપૂરિતો

જિનેદ્ર તત્ત્વં વિતથં પ્રપચતે ॥ ૧૩૫ ॥

માંસના દુકઠાઓથી ભરાયેલું છે ઉદર જેનું એવો
અમાર અંને કુતરો, જેમ ઉત્તમ અન્નને ઈચ્છતો નથી,
ખરાળ માને છે, તેમ કુહેતુ, કુદૃષ્ટાંત અને કવચનથી સંતોષ
પામેલા જીવો જિનેદ્ર તત્ત્વને ખોટું માને છે.

નિસર્ગ મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ

યથાંધકારાંધપટાદૃતોજનો

વિચિત્ર ચિત્રં ન વિલોકિતું હમઃ

યથોક્તતત્ત્વં જિનનાથ આપિતમ્ . . .

નિસર્ગ મિથ્યાત્વ તિરસ્કૃતસ્તથા ॥ ૧૩૬ ॥

જેમ અંધકારમાં કાળારંગના પાટા બાંધેલો માણસ રંગ બેરંગી ચિત્રને બેવાને શક્તિમાન થતો નથી, તેમ જીનેશ્વરેએ ભાષેલા યથાર્થ તત્ત્વોને, નિસર્ગ મિથ્યાત્વી પ્રાણીઓ તિરસ્કાર કરે છે, અર્થાત બેઈ શકતા નથી.

દયાદમ ધ્યાન તપો વ્રતાદયો

શુણાઃ સમસ્તા ન ભવંતિ સર્વથા

દુરંત મિથ્યાત્વ રજોહતાત્મનો

રજોયુતાલાલુ ગતં યથાપયઃ ॥ ૧૩૭ ॥

રજથી યુક્ત તુંબીફલમાં રહેલા પાણીની માફક ન દૂર થઈ શકે એવા મિથ્યાત્વ રૂપી રજથી હણાયેલા ચિત્ત-વાલા જીવો, દયા, ધ્યાન, તપ, વ્રત, વિગેરે સમસ્ત શુભો સર્વથા પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.

અવૈતિ તત્ત્વં સદસત્ત્વ લક્ષણં

વિના વિશેષં વિપરિત લોચનઃ

યદૃચ્છયા મત્તવદસ્તચેતનો

જનો જિનાનાં વચનાત્ પરાદ્મુખઃ ॥ ૧૩૮ ॥

જીનેશ્વરના વચનથી પરાંગ મુખ, અને નષ્ટ બુદ્ધિ માન મનુષ્ય, પોતાની સ્વચ્છંદ મતિથી દારૂ પીધેલાની માફક સત્ અને અસત્ રૂપ તત્ત્વ પદાર્થોને, વિશેષ ધર્મ વિના આમાન્યપણે જાણે છે,

ત્રિલોકકાલત્રયસંભવામુલ્લખ

મુદુઃસહં યત્ ત્રિવિધં વિલોક્યતે

ચરાચરાણાં ભવગર્તવર્તિનામ્

તદત્ર મિથ્યાત્વશેન જાયતે ॥ ૧૩૯ ॥

સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં ગ્રાણી માત્રને ત્રણલોક, અને ત્રણે કાલમાં, જે અસદ્ધા માનસિક, વાચિક અને કાયિક ત્રિવિધ દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે, તે સર્વ મિથ્યાત્વ વશથીજ થાય છે.

વરં વિપં મુક્તમસુક્ષ્મક્ષમં

વરં વનં શ્વાપદ વન્નિપેવિતં

વરં કૃતં વહ્નિશિત્વાપ્રવેશનં

નરસ્ય મિથ્યાત્વયુતં ન જીવિતં ॥ ૧૪૦ ॥

ગ્રાણીને ક્ષય કરવામાં સમર્થ વિપનું ભક્ષણ કરવું, તે સાફ, શ્વાપદોની જેમ વનમાં રહેવું તે પણ સાફ, અને અગ્નિની જ્વાલામાં પ્રવેશ કરવો તે પણ સાફ, પણ મિથ્યાત્વ યુક્ત મનુષ્યનું જીવન સાફ નથી.

કરોતિ દોષં ન તમત્ર કેશરી

ન દંદશૂકો ન કરી ન ભૂમિપઃ

અતીવ રુષ્ટો ન ચ શત્રુરુદ્ધતો

યમુગ્ર મિથ્યાત્વ રિપુઃ શરીરિણામ્ ॥ ૧૪૧ ॥

મિથ્યાત્વ રૂપી પ્રત્યંક શત્રુ મનુષ્યોને જે હાની કરે છે તે કેસરી સીંહ, ઝેરી, કૃષ્ણધર, મદમસ્ત હરતી, અતિ;

૩૫ થએલ રાજા, અથવા તે ઉદ્ધત એવો શત્રુ પણ
કરતો નથી.

દધાતુ ધર્મે દશઘાતુ પાવનમ્

કરોતુ ભિક્ષાશનમસ્તદૂષણમ્

તનોતુ યોગં ધૃતચિત્તવિસ્તરમ્

તથાપિ મિથ્યાત્વ યુતો ન મુચ્યતે ॥ ૧૪૨ ॥

મિથ્યાત્વી જીવ દશ ગુણો, દશ પ્રકારનો પવિત્ર
એવો ધર્મ આચરે, દૂષણરહિત ભિક્ષાથી પેટ ભરે, ચિત્તને
રેફીને યોગ આદરે, તથાપિ તેની મુક્તિ થતી નથી.

દદાતુ દાનં बहुधा चतुर्विधं

કરોતુ પૂજામતિ ભક્તિતોઽર્હતામ્

દધાતુ શીલં તનુતામભોજનમ્

તથાપિ મિથ્યાત્વ વશો ન સિદ્ધયતિ ॥ ૧૪૩ ॥

મિથ્યાત્વને વશ થયેલો જીવ ચાર પ્રકારનું દાન
આપે, અતિ ભક્તિથી અર્હતોની પૂજા કરે, પવિત્ર એવું
શીલ આદરે, અને ભોજન ન કરીને ક્ષામ શરીરી થાય,
તો પણ સિદ્ધિને પામતો નથી.

અર્વેતુ શાસ્ત્રાણિ નરો વિશેષતઃ

કરોતુ ચિત્રાણિ તપાંસિ ભાવતઃ

અતત્વ સંસક્ત મનાસ્તથાપિ

નો વિમુક્તિસૌરન્યં ગતવાધમશ્નુતે ॥ ૧૪૪ ॥

(તત્ત્વમાં જેનું મન નથી લાગ્યું) અતત્ત્વમાં જેનું

ચિત્ત લાગ્યું છે તેવો માણસ, શાસ્ત્ર વિશેષપણે જાણે, અને
ભાવપૂર્વક નાના પ્રકારના તપ કરે, તો પણ અબાધિત
એવા મુક્તિના સુખને પ્રાપ્ત કરતો નથી.

વિચિત્ર વર્ણાચિત ચિત્રમુત્તમં

યથા ગતાક્ષો ન જનો વિલોકતે

પ્રદર્શ્યમાનં ન તથા પ્રપચતે

કુદૃષ્ટિ જીવો જિનનાથશાસનમ્ ॥ ૧૪૫ ॥

વિચિત્ર રંગોએ દોરેલું આંકેલું ઉત્તમ ચિત્ર, અંધ
જેમ જોઈ શકતો નથી, તેમ કુદૃષ્ટી જીવ જોવા યોગ્ય એવું
જીનેશ્વરનું શાસન પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

અભવ્ય જીવો ધ્વનનં પઠન્નપિ

જિનસ્ય મિથ્યાત્વ વિપં ન મુંચતિ

યથા વિપં રૌદ્ર વિષોઽતિપન્નગઃ

સશર્કરં ચાહપયઃ પિબન્નપિ ॥ ૧૪૬ ॥

જેમ સાકરથી મિશ્રિત સુસ્વાદુ એવા દુધનું પાન
કરનાર અતિ રૌદ્ર ઝેરવાળો સર્પ વિષને ત્યજતો નથી.
તેમ જીનેશ્વરના વચનનું પઠન કરનાર એવો અભવ્ય જીવ
મિથ્યાત્વરૂપી વિષને કદાપિ ત્યજતો નથી.

ભજંતિ નૈકૈક ગુણં ત્રયસ્ત્રયો

દ્વયં દ્વયં ચ ત્રયમેકકઃ પરઃ

એત્ર સપ્તાપિ મયંતિ દુર્દશો

યયાર્થં તત્ત્વ પ્રતિપત્તિ વર્જિતાઃ ॥ ૧૪૭ ॥

યથાર્થ તત્ત્વને વિષે અઘ્રદ્વાળુ સાત પ્રકારના મિથ્યા-
દષ્ટીજીવો પૈકી ત્રણ પ્રકારના જીવો એક ગુણથી એટલે
સમ્યગ દર્શનથી વિમુખ રહે છે, ત્યારપછીના ત્રણને બે
ગુણ સમ્યગ દર્શન અને સમ્યગ જ્ઞાન અથવા સમ્યગ
જ્ઞાન અને સમ્યગ ચારિત્ર પ્રાપ્ત થતા નથી, અને છેલ્લા
એકને તો ત્રણે ગુણો સમ્યગ દર્શન, સમ્યગ જ્ઞાન, અને
સમ્યગ ચારિત્ર પ્રાપ્ત થતા નથી.

અનંત કોપાદિ ચતુષ્ટયોદયે

ત્રિભેદ મિથ્યાત્વમલોદયે તથા

દરંત મિથ્યાત્વ વિપં શરીરિણા

મનંત સંસારકરં પ્રરોહતિ ॥ ૧૪૮ ॥

અનંતાનુબંધી કોપાદિ ચતુષ્ટય (ક્રોધ-માન-માયા
ને લોભ) ના ઉદયથી તેમજ ત્રિભેદાત્મક મિથ્યાત્વ મલના
ઉદયથી પ્રાણિયોને દુરંત મિથ્યાત્વરૂપી વિપ અનંત સંસાર
કરનારૂં થાય છે.

અલબ્ધ દુग्ધાદિ રસો રસાવં

તદુદ્ભવો નિવરસં કૃમિર્યથા

અદૃષ્ટ જૈનેન્દ્ર વચોરસાયન

સ્તથા કુતત્વં મનુતે રસાયનમ્ ॥ ૧૪૯ ॥

દૂધ વીગેરે મિષ્ટ રસના સ્વાદને જેણે જાણ્યો નથી,
અને નિંબના રસમાં જે પેદા થયો છે એવો કીડો નિંબ-
રસને રસાયન માને છે, તેમ જૈનેન્દ્ર વચનરૂપી રસાયનનું
પાન જેને કીધું નથી, તે માણસ કુતત્વનેજ રસાયન માને છે.

દદાતિ દુઃસ્વં વદ્ધુઘાતિ દુઃસહં

તનોતિ પાપોપચયોન્મુસ્વામંતિમ્

યથાર્થં બુદ્ધિં વિધુનોતિ પાવર્તી

કરોતિ મિથ્યાત્વવિપં ન કિં નૃણાં ॥ ૧૫૦ ॥

મિથ્યાત્વરૂપી વિષ બહુલતાએ અતિ દુઃસહ એવા
દુઃખને આપે છે, તથા પાપની પુછીને કરનારી એવી
વિરુદ્ધ મતિને વધારે છે, અને પવિત્ર એવી યથાર્થ બુદ્ધિને
હડશેલી નાંખે છે, અર્થાત્ મિથ્યાત્વરૂપી વિષ મનુષ્યોને
કયા કયા હુશુભો પેદા નથી કરતું ?

સમ્યક્ત્વ સ્વરૂપ

અનેકથેતિ પ્રગુણેન ચેતસા

વિવિચ્ય મિથ્યાત્વમલં સ દૂષણમ્

વિમુચ્ય જૈનેન્દ્ર મતં સુસ્વાવહં

મજંતિ મઘ્યાઃ મવદુઃસ્વભીરવઃ ॥ ૧૫૧ ॥

અતએવ ભવના દુઃખથી ભીરુ એવો ભવ્યાત્મા આ
મિથ્યાત્વરૂપી મલ અનેક દોષથી દૂષિત છે, એમ પ્રબલ
મનથી વિચાર કરી તેને ત્યજ દે છે અને (અનંતસુખ
આપનાર) સુખવાહ એવા જૈનેન્દ્રમતને આદરે છે.

નોટ—ભવ્ય એટલે સમ્યગ્દર્શન અને આગમ વધીને મોક્ષ-
પ્રાપ્ત કરવાને યોગ્ય એવો પ્રાણી.

વિમુક્ત શંકાદિ સમસ્ત દૂષણં

વિમુક્ત તત્વા પ્રતિપત્તિ મુજ્વલં

વદંતિ સમ્યક્ત્વમનંતદર્શના

જિનેશિનો નાકિનુતાંઘ્રિપંકજાઃ ॥ ૧૫૨ ॥

જેના પદપંકજની દેવોએ સ્તુતિ કરેલી છે તેવા અનંતદર્શનના ધારક જીનેશ્વરોએ શંકાહિ સમસ્તદોષથી રહીત, અને જીવા જીવાહિ તત્વોને વિષે યથાર્થ શ્રદ્ધાએ કરીને સમુજવલ એવી દૃષ્ટીને સમ્યગ્ દર્શન કહ્યું છે.

પરોપદેશેન શશાંક નિર્મલં

નરો નિસર્ગેણ તદા તદશ્નુતે

ક્ષયં શમં મિશ્રમુપાગતે મલે

યથાર્થ તત્ત્વૈક રુચે નિષેધકે ॥ ૧૫૩ ॥

ત્યારે સત્ય તત્ત્વની રૂચી, શ્રદ્ધાનો નાશ કરનાર મિથ્યાત્વમોહની યાહિ કર્મોનો ક્ષય, ઉપશમ અથવા ક્ષયોપશમ થાય છે ત્યારે આત્મા અન્ય (શુવાહિના) ઉપદેશથી અગર નિસર્ગ (પોતાના સ્વભાવ)થી ચંદ્રની સમાન નિર્મલ એવા સમ્યક્ત્વને પામે છે.

સુરેંદ્ર નાગેંદ્ર નરેંદ્ર સંપદઃ

સુત્વેન સર્વાલભતે ભ્રમન્ભવે

અશેપદુઃસ્વક્ષયકારણં પરં

ન દર્શનં પાવનમશ્નુતે જનઃ ॥ ૧૫૪ ॥

કારણ કે સુરેંદ્ર, નાગેંદ્ર અને નરેંદ્રની સંપદા સર્વે સહેલાઈથી પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ ભવમાં ભગતા પ્રાણીને સમસ્ત દુઃખના ક્ષયનું કારણ અને પાવન કરનારું એવું ઉત્તમ જ્ઞેનદર્શન કદાપિ મળતું નથી.

જનસ્ય યસ્યાસ્તિ વિનિર્મલા રુચિ
 જિનેન્દ્ર ચંદ્ર પ્રતિપાદિતે મતે
 અનેકધર્માન્વિતતત્ત્વસૂચકે

કિમસ્તિ નો તસ્ય સમસ્ત વિષ્ટપે ॥ ૧૫૫ ॥

અનેક ધર્મમય તત્ત્વને દર્શાવનાર, અને જીનેશ્વર
 ભગવંતોએ પ્રરૂપેલ એવા જૈનદર્શન પ્રતિ જેની નિર્મળ
 સુંદર રૂચી ઉત્પન્ન પ્રાપ્ત થઈ છે તેવા પ્રાણીને આ જગતમાં
 કંઈ વસ્તુ નથી મળતી ? અર્થાત ત્રણ લોકોનું સુખ તે
 પ્રાપ્ત કરે છે.

વિધાય યો જૈનમતસ્ય રોચનં
 મુદ્દર્તમપ્યેકમયો વિમુંચતિ
 અનંત કાલં ભવદુઃસ્વસંગતિં

ન સોપિ જીવો લભતે કર્યંચન ॥ ૧૫૬ ॥

જે જીવને જૈનમતને વિષે એક મુદ્દર્ત પણ રૂચી
 થાય છે, અને પછી ત્યજી દે છે, તે જીવ પણ અનંતકાળ
 સુધી ભવદુઃખની સંગતિને કદી પણ પ્રાપ્ત કરતો નથી.

યથાર્થ તત્ત્વં કથિતં જિનેશ્વરૈઃ
 સુસ્વાવહં સર્વશરીરિણાં સદા
 નિધાય કર્ણે વિહિતાર્થ નિશ્ચયો

ન મન્ય જીવો વિતનોતુ દુર્મર્તિ ॥ ૧૫૭ ॥

સિદ્ધાંત વચન શ્રવણ કરી તેના અર્થનો નિશ્ચય
 કરી જે લબ્યજીવોએ, જીનેશ્વરોએજ સર્વ પ્રાણીને મુખકારી

એવું યથોર્થ સુંદર તત્વ કહ્યું છે, આ પ્રમાણે દૃષ્ટી પ્રાપ્ત
કરી છે, તે લબ્યો કદાપિ દુર્ભતિને પામતા નથી.

વિરાગસર્વજ્ઞપદાંબુજદ્વયે

યતૌ નિરસ્તાશ્વિલસંગસંગતૌ

દૃષ્ટે ચ હિંસારહિતે મહાફલે

કરોતિ હર્ષે જિનવાક્યભાવિતઃ ॥ ૧૫૮ ॥

જીનેશ્વરે પ્રતિપાદિત વચનોમાં શ્રદ્ધા રાખનાર,
સમ્યગ્ દૃષ્ટીજીવ રાગદ્વેષથી રહિત સર્વ પદાર્થના જ્ઞાતાને
દેવ, સમસ્ત પરિશ્રદ્ધથી રહિતને ગુરૂ અને ઉત્તમ હિંસા
રહિત અને મહાફલના દેનારાને ધર્મ માની આનંદ પામે છે.

ભવાંગભોગેષ્વપિ મંગુરાત્મના

જયત્સુ નારીજનચિત્તસંતતિ

ભાવાર્ણવશ્રાંતિવિધાનહેતુષુ

વિરાગભાવં વિદધાતિ સદ્રુચિઃ ॥ ૧૫૯ ॥

આ ભંગુર દેહવડે લવાણુવની શ્રાંતિના વિધાનનું
કારણ ભવાંગ ભોગથી પણ નારીજનના ચિત્તની સંતતિને
જીતનારો સદ્રુચી જન વિરાગભાવને પામે છે.

કલત્રપુત્રાદિનિમિત્તતઃ કચિ

દ્વિર્નિચરુપે વિહિતેપિ કર્મણિ

ઇદં કૃતં કર્મ વિનિદિતં સતાં

મયેતિ મન્યચકિતો વિનિદતિ ॥ ૧૬૦ ॥

તથા જો કદાચિત સ્ત્રી પુત્ર આદિના નિમિત્તથી
કોઈ નિંદવા યોગ્ય કાર્ય થઈ જાય છે તો લબ્ય પ્રાણી

આ, માફ કર્યું સજ્જનોને નિંદા છે, એમ સમજી પોતાની
નિંદા કરે છે એટલુંજ નહિ પણ—

ગલંતિ દોષાઃ કથિતાઃ કથંચન

પ્રતપ્તલોહે પતિતં યથા પયઃ

નયેષુ તેષાં વ્રતિનાં સ્વદૂષણં

નિવેદયત્યાત્મહિતોચ્ચતો જનઃ ॥૧૬૧॥

જેમ તપ્ત લોહાપર પડેલું જલણિંદુ નાશ પામે છે,
તેમ કોઈ ખાસે કહેલા પોતાના દોષ પણ નષ્ટ થાય છે,
એમ જાણીને આત્મહિતમાં તત્પર મનુષ્ય વિનય પૂર્વક
શુદ્ધજન ખાસે પણ પોતાનું દૂષણ નિવેદન કરે છે.

નિમિત્તતો ભૂતમનર્થકારણં

ન યસ્ય કોપાદિ ચતુષ્ટયં સ્થિતિં

કરોતિ રેશ્વા પયસીવ માનસે

સ શાંતભાવોઽસ્તિ વિશુદ્ધદર્શનઃ ॥૧૬૨॥

જો કે કોઈ કાશ્ચથી ભવિ આત્માથી કાંઈ અનર્થ
જાની જાય, તો પણ જેના ચિત્તમાં ક્રોધાદિ ચતુષ્ઠ સ્થિતિપણે
રહેતા નથી, પરંતુ જલની રેખાની માફક શાંત થઈ જાય
છે. તો તે શાંત ભાવવાળું શુદ્ધ સમ્યગ્ દર્શન છે એમ
સમજવું.

વિશુદ્ધભાવેન વિધૃતદૂષણામ્

કરોતિ યત્કિં ગુરુપંચકે ધૃતે

શ્રુતાન્વિતે જૈનમૃદે જિનાકૃતૌ

જિનેશતત્ત્વૈકરુચિઃ સ્તરીસ્વાન્ ॥૧૬૩॥

જીનેશ્વરકથિત તત્ત્વમાં ઐક્ય પ્રીતિવાળો મનુષ્ય, હમેશાં
શુરૂપ'અકની, શ્રુતજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાની, જીન મંદિર, જીનબિંબની
નિર્મળલાવથી અને દૂધણુ રહિત એવી ભક્તિ કરે છે.

ચતુર્વિધે ધર્મિજને જિનાશ્રિતે

નિરસ્તમિથ્યાત્વમલેઽતિપાવને

કરોતિ વાત્સલ્યમનર્થનાશનં

સુદર્શનો ગૌરિવ તર્ણકે જવે ॥ ૧૬૪ ॥

જેમ ગાય પોતાના નવા જન્મેલા વાછરડા પ્રત્યે હેત
કરે છે તેમ સમ્યગ્દૃષ્ટી જીવ મિથ્યાત્વ રૂપી મલ જેનો
નાશ થયો છે તેવો અતિ પવિત્ર અને જીનેશ્વર ભગવાનની
નિશ્રાએ રહેનાર અતુર્વિધ સંઘ પ્રત્યે અનર્થ માત્રનું નાશ
કરનાર વાત્સલ્ય જરૂર કરે છે.

દૂરંતરોગોપહતેષુ સંતતં

પૂરાર્જિતૈનોવશતઃ શરીરિષુ

કરોતિ સર્વેષુ વિશુદ્ધદર્શનો

દયાં પરામસ્તસમસ્તદૂષણઃ ॥ ૧૬૫ ॥

જેના સ્વમસ્ત દોષ નાશ પામ્યા છે એવો સમ્યગ્-
દૃષ્ટી જીવ, પૂર્વ કર્મના યોગથી ઉત્પન્ન થયેલા અનેક
રોગોથી હણાયેલા આણીઓ પ્રત્યે દયા ભાવ ધારણ કરે છે.

વિશુદ્ધમેવં ગુણમસ્તિ દર્શનં

જનસ્ય यस્યેહ વિમુક્તિકારણં

વ્રતં વિનાપ્યુત્તમસંચિતં સત્તાં

સ તિર્થકૃત્ત્વં લભતેઽતિપાવનં ॥૧૬૬॥

જે માણસને આવા પ્રકારનું વિશુદ્ધ અને સુદ્ધિને આપનારું સમ્યગ્ દર્શન છે, તે માણસ ઉત્તમ સંચિત કરેલા વ્રત વિના પણ અતિ પાવન કરનાર તેવા તીર્થકર પદને પામે છે.

દમો દયા ધ્યાનમહિસનં તપો

જિતેન્દ્રિયત્વં વિનયો નયસ્તથા

દદાતિ નૈતત્ફલમંગધારિણાં

યદગ્ર સમ્યક્ત્વમનિદિતં ધૃતં ॥૧૬૭॥

મનુષ્યોને જે દેહ અનિર્દિત એવું સમ્યક્ત્વ આપે છે, તે દેહ દમ, દયા, ધ્યાન, અહિંસા, તપ, જિતેન્દ્રિય-પણું, વિનય અને નય પણ આપી શકતા નથી.

વરં નિવાસો નરકેઽપિ દેહિનાં

વિશુદ્ધસમ્યક્ત્વવિમૂષિતાત્મનાં

દુરંતમિથ્યાત્વવિપોષભોગિનાં

ન દેવલોકે વસતિર્વિરાજતે ॥૧૬૮॥

વિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વથી વિમૂષિત, મનુષ્યોને નરકમાં પણ નિવાસ સારો છે. પણ દુરંત મિથ્યાત્વ વિષનો ઉપલોગ કરનારાનો દેવલોકમાં નિવાસ પણ શોભતો નથી.

અઘસ્તનશ્વમ્નશ્ચવો નયાતિ પદ્

ન સર્વનારીપુ ન સંશ્લિતોઽન્યતઃ

ન જાયતે વ્યંતરદેવજાતિષુ

ન ભાવ ન જ્યોતિષિકેષુ સદ્રુચિઃ ॥૧૬૯॥

શુદ્ધ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ મરીને અધોલોકમાં છેડતી છ નરકોને વિષે જતો નથી, શ્રી વેદ ધારણ કરતો નથી, અસંજીપણ પામતો નથી, તેમજ વ્યંતર ભવનપતિ અને જ્યોતિષિમાં પણ ઉત્પન્ન થતો નથી, પણ મરીને તે જીવ કદંબવાસી દેવોને વિષે, યા પ્રથમ નરકમાં, યા સંજી તિર્યચ અને મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ન વાંધવા નો મુદ્દદો ન વલ્લભા

ન દેહજા નો ધનધાન્યસંચયઃ

તથા હિતાઃ સંતિ શરીરિણાં જને

યથાત્ર સમ્યક્ત્વમદૂષિતં હિતં ॥ ૧૭૦ ॥

અનિહિત એવું સમ્યક્ત્વ મનુષ્યોને ધર્મની વૃદ્ધિ કરે છે, પાપને નસાડે છે, સુખ આપે છે, ગાંધકને દેશવટો આપે છે, સુકિત પામ કરાવે છે, અને સંસાર યાત્રાનો નાશ કરાવે છે.

તનોતિ ધર્મ વિધુનોતિ પાતકં

દદાતિ સૌખ્યં વિધુનોતિ વાઘકં

ચિનોતિ શુક્તિં વિનિહંતિ સંસૃતિં

જનસ્ય સમ્યક્ત્વમનિદિતંઘૃતં ॥૧૭૧॥

આ લોકમાં દ્વષણ રહીત સમ્યક્ત્વ જેટલું હિતકર છે તેટલું ગાંધવો, મિત્રો, વલ્લભા, પુત્રો, ધન અને ધાન્યનો સંગ્રહ પણ હિત કરતો નથી.

મનોહરં સૌખ્યકરં શરીરિણામ્

તદસ્તિ લોકે સકલે ન કિંચન

યદત્ર સમ્યક્ત્વવનસ્ય દુર્લભ

મિતિ પ્રચિંત્યાન્ન ભવંતુ તત્પરાઃ ॥૧૭૨॥

આ સમસ્ત લોકોને વિષે એવો કોઈ મનોહર અને સુખકર પદાર્થ નથી, કે જે સમ્યક્ત્વ રૂપી ધનની પાસે દુર્લભ હોય. આણું વિચારીને સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરવા તત્પર થવું.

વિદ્યાય દૈવીં ગતિમર્ચિતાં સતાં

વ્રજંતિ નાન્યત્ર વિશુદ્ધદર્શનાઃ

તતશ્ચ્યુતાશ્ચક્રધરાદિમાનવા

ભવંતિ ભવ્યા ભવમીરવો મુવિ ॥૧૭૩॥

ભવભીરુ વિશુદ્ધ દર્શનવાળા ભગ્યો, પૂજવા યોગ્ય દેવગતી વર્ણને ખીજે ઉત્પન્ન થતા નથી. અને ત્યાંથી અવન કરી અકવર્તિઆદિ પદ માનવ લોકમાં પામે છે.

(અર્ચિતાં એટલે કલ્પવાસી અને કલ્પાતિત શ્લોક ૧૬૯માં જે જણાવ્યું છે તે તો ગતિબંધ બાંધ્યા પછી સમ્યક્ દર્શન ધારણ કરવાની વાત છે, જ્યારે અહીં—સમ્યક્ દર્શન ધારણ કર્યા પછી ગતિબંધની વાત છે.)

શંકા

મમાણસિદ્ધાઃ કથિતા જિનેશિના

વ્યયોદ્ભવધ્રૌવ્યયુતા વિમોહિના

સમસ્તભાવા વિતથા ન વેતિ યઃ

કરોતિ શંકાં સ નિહંતિ દર્શનં ॥૧૭૪॥

સમસ્ત ભાવો પદાર્થો, પ્રમાણુ સિદ્ધ ઉત્પાદ, વ્યય, અને ધ્રોવ્ય યુક્ત જીનેશ્વરોએ કથન કરેલ છે, આ વાત સત્ય છે કે નહિ ? એવી શંકા કરવાથી સમ્યક્ત્વ નાશ થાય છે.

કાંક્ષા.

સુરા સુરાણામથ ચક્રધારિણામ્

નિરીક્ષ્ય લક્ષ્મીમમલાં મનોહરાં

અનેન શીલેન ભવેન્મમેતિ ય

સ્તનોતિ કાંક્ષાં સ ધુનોતિ સદ્ગુર્ચિ ॥૧૭૫॥

અસુર, સુર, અને ચક્રવર્તિની નિર્ભળ મનોહર લક્ષ્મી જોઈ મને પણ આ રૂઢિ પ્રાપ્ત થાય, આવી જે ઇચ્છા કરે છે તે માણસ સદ્ગુરૂની હડસેલે છે.

વિચિકિત્સા.

મલેન દિગ્ધાનવલોક્ય સંયતા

ન્નપીઢિતાન્વા તપસા મહીયસા

નરચિકિત્સાં વિદધાતિ યઃ પરાં

નિહંતિ સમ્યક્ત્વમસાવચેતનઃ ॥૧૭૬॥

મલીન ગાત્રવાળા અને મહા તપસ્યાથી દુર્બલ થયેલા તપસ્વીઓને જોઈ જે માણસ ઘૂણા કરે છે. તે અજ્ઞાની મનુષ્ય પોતાના સમ્યક્ત્વનો નાશ કરે છે.

અન્ય દૃષ્ટી પ્રશંસા દાપ

વિલોક્ય રૌદ્રવ્રતિનોઽન્યલિંગિનઃ

પ્રકુર્વતઃ કંદફલાશનાદિકં

ઈમેઽપિ કર્મફલયકારકવ્રતા

વિચિન્વતેતિ પ્રતિહન્યતે રુચિઃ ॥૧૭૭॥

ઠકઠકારી યતો ઠરનારા, ઠંઠંફલનો આહાર ઠરનારા
એવા અન્યલિંગિઓને જોઈને આ પણ કર્મફલયકરનારા
યતીઓ સાધુઓ છે એમ જે ચિંતવન કરે છે, તે માણસ
પોતાની શુભફળિને હણી નાંખે છે.

સંસ્તવ દાપ.

કુદર્શનજ્ઞાનચરિત્રચિદ્રજાન્

નિરસ્તતત્ત્વાર્થરુચીનસંયતા

શ્નિષેષમાણો મનસાપિ માનવો

લુનાતિ સમ્યક્ત્વતરું મહાફલં ॥૧૭૮॥

કુદર્શન, કુશાન અને કુઆરિત્રમાં લીન થયેલા અને
તત્ત્વઠકી જેઓની નહ થઈ છે એવા, તત્ત્વાજ્ઞની (મિથ્યાત્વી)
અસંયતિને મનથી પણ સેવનારા, વાંછનારા મનુષ્ય મહા
ફળદાયક સમ્યક્ત્વરૂપી વૃક્ષને ઠાપી નાંખે છે.

જિર્નદ્રવંદ્રામલભક્તિભાવિના

નિરસ્તમિથ્યાત્વમલેનદેહિના

પ્રધાર્યતે યેન વિશુદ્ધદર્શનં

મવાપ્યતે તેન વિશુક્તિકામિની ॥૧૭૯॥

જીનેશ્વર ભગવંતની નિર્માળ એવી ભક્તિથી પવિત્ર થયેલ અને મિથ્યાત્વરૂપી મલથી રહિત, જે પુરૂષો વિશુદ્ધ એવું સમ્યક્ત્વ દર્શન ધારણ કરે છે, તે મનુષ્યો મુક્તિ-રૂપી નારીને પ્રાપ્ત કરે છે.

પ્રકરણ ૮ મું.

સમ્યગ્ જ્ઞાન નિરૂપણ

અનેકપર્યાયગુણરૂપેતં

વિલોક્યતે યેન સમસ્તતત્ત્વં

તદિન્દ્રિયાનિન્દ્રિયમેદભિન્નં

જ્ઞાનં જિનેન્દ્રૈર્ગદિતં હિતાય ॥૧૮૦॥

જે વડે અનંત પર્યાયો અને અનંત ગુણો યુક્ત સમસ્ત વસ્તુતત્ત્વનો બોધ થાય તેને જીનેશ્વરેએ આત્મહિત માટે જ્ઞાન કહ્યું છે, આ જ્ઞાન ઇન્દ્રિય તથા અનિન્દ્રિય એમ બે ભેદવાળું દર્શાવ્યું છે.

રત્નત્રયીં રક્ષતિ યેન જીવો

વિરજ્યતેઽત્યંતશરીરસૌખ્યા

ગુણદ્વિ પાપં કુસ્તે વિશુદ્ધિ

જ્ઞાનં તદિદ્રં સકલાર્થવિન્દિઃ ॥૧૮૧॥

જેનાથી જીવ રત્નત્રયી જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્રની

રક્ષા કરે છે, અત્યંત શરીરના મુખથી વિરહત થાય છે,
પાપને અટકાવે છે, વિશુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરાવે છે, તેજ જ્ઞાન
સકલ અર્થની આશ્ચર્ય ઇષ્ટ બાણુવું.

ક્રોધં ધુનીતે વિદધાતિ શાંતિ
તનોતિ મૈત્રીં વિહિનસ્તિ મોહં
પુનાતિ ચિત્તં મદનં લુનીતે
યેનેહ વોધં તમુશંતિ સંતઃ ॥૧૮૨॥

જે ક્રોધને દૂર કરે, શાંતિને આપે, મૈત્રીને વધારે,
મોહનો નાશ કરે, ચિત્તને પાવન કરે, તથા મદનને હણી-
નાંખે છે તેજ જ્ઞાનની સંત પુરૂષો ઇચ્છા કરે છે.

જ્ઞાનેન વોધં કુરુતે પેરેપાં
કીર્તિસ્તતશ્ચંદ્રમરીચિર્ગૌરી
તતોઽનુરાગઃ સકલેઽપિ લોકે
તતઃ ફલં તસ્ય મનોનુકૂલમ્ ॥૧૮૩॥

જ્ઞાનાન્ય જ્ઞાની પશુ પોતાના જ્ઞાનથી અન્યને બોધ
આપે છે, અને તેથી તેઓની કીર્તિ પ્રસરે છે, તથા પરંપરાયે
જગતમાં તેના તરફ અનુરાગ વધે છે. આદ્ય મનોનુકૂલ
ઇષ્ટ અર્થને પ્રાપ્ત કરે છે.

જ્ઞાનાદ્વિત વેત્તિ તતઃ પ્રવૃત્તો
રત્નત્રયે સંચિતકર્મમોક્ષઃ
તતસ્તતઃ સોખ્યમવાધમુચૈ
સ્તેનાત્ર યત્નં વિદધાતિ દક્ષઃ ॥૧૮૪॥

જ્ઞાનથીજ હિત માર્ગનો મોઘ થાય છે, અને તેથી રત્નત્રયીમાં પ્રવૃત્તિ બને છે, છેવટે તેનાથી પૂર્વનાં સંચિત, ક્રીધેલા કર્મોનો નાશ થઈ મોક્ષ મળે છે, બાદ અબ્યાબાધ સુખ અનુભવે છે, તેટલા માટે દક્ષજનો જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટેજ ચત્ન કરે છે.

यद्ब्रह्मजीवो विधुनोति कर्म
तपोभिरुग्रैर्भवकोटिलक्षैः
ज्ञानी तु चैकक्षणतो हिनस्ति
तदत्र कर्मेति जिना वदन्ति ॥१८५॥

કોટી લક્ષ ભવ સુધી ઉગ્ર તપવડે અસા એવો જે કર્મ નાશ કરે છે, તે કર્મોને જ્ઞાની એક ક્ષણ માત્રમાંજ બાળી નાંખે છે, એમ અનેશ્વરેએ ભાખ્યું છે.

चौरादि दायादतनूजभूषै
रहार्यमर्च्य सकलेऽपि लोके
घनं परंपां नयनैरदृश्यं
ज्ञानं नरा घन्यतमा वहन्ति ॥१८६॥

જ્ઞાનરૂપી ધન એવું છે કે જેને ચોર લુંટારા આદિ ચોરી કે લુંટી શકતા નથી, ભાઈ ભાગીદાર જેને વાટી શકતા નથી, પુત્રાદિ મરણ બાદ જેના ભાગ પાડી શકતા નથી. રાજાઓ જેને હરી શકતા નથી. જે સકલ લોકને વિષે પૂજ્ય યોગ્ય છે, અને જેને અન્ય લોકો આંખેથી નોઈ શકતા નથી એવા જ્ઞાન ધનને ધારણ કરનારાઓને ધન્ય છે.

વિનશ્વરં પાપસમૃદ્ધિદત્તં

વિપાકદુઃસ્વં વુઘર્નિદનીયં

તદન્યથાભૂતગુણેનતુલ્યં

જ્ઞાનેન રાજ્યં ન કદાચિદસ્તિ ॥૧૮૭॥

રાજ્યરૂઢિ તથા જ્ઞાનરૂઢિમાં ઘણોજ અંતર છે કારણકે રાજ્ય વિનશ્વર, પાપ વૃદ્ધિ કરનાર, પરિણામે દુખકર અને જ્ઞાનીજનોએ નિંદિત ગણ્યું છે, જ્યારે જ્ઞાન અવિનશ્વર, પાપ હાયકારી, પરિણામે સુખકર અને શુદ્ધજનોએ પ્રશંસા કરેલ છે, માટે જાને એક સરખાં કદાપિ ન ગણાય.

પૂજ્યં સ્વદેશે ભવતીહ રાજ્યં

જ્ઞાનં ત્રિલોકેઽપિ સદાર્ચનીયં

જ્ઞાનં વિવેકાય મદાય રાજ્યં

તતો ન તૈ તુલ્યગુણે ભવેતાં ॥૧૮૮॥

આ જગતમાં રાજ્ય સ્વદેશમાંજ પૂજ્ય છે, સન્માન પામે છે, અને જ્ઞાન તો ત્રણ લોકને વિષે પૂજવા યોગ્ય છે, વળી જ્ઞાનથી વિવેકનો અને રાજ્યથી મદનો જન્મ થાય છે, તેથી તે જાને સન્માન ગુણી થઈ શકે નહિ.

તમો ધુનીતે કુરુતે પ્રકાશં

શમં વિધત્તે વિનિદંતિ કોપં

તનોતિ ધર્મં વિધુનોતિ પાપં

જ્ઞાનં ન કિં કિં કુરુતે નરાણાં ॥૧૮૯॥

કારણકે જ્ઞાન અંધકારનો નાશ કરે છે, અંતરના.
ખરા સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરે છે, શાંતિને ધારણ કરાવે છે,
ક્રોધને હણે છે. ધર્મની વૃદ્ધિ કરે છે, પાપનો નાશ કરે.
છે અર્થાત જ્ઞાન મનુષ્યોને શું શું નથી કરતું.

યથા યથા જ્ઞાનવલેન જીવો
જાનાતિ તત્ત્વં જિનનાથદૃષ્ટં
તથા તથા ધર્મમતિઃ પ્રજસતા
પ્રજાયતે પાપવિનાશશક્તા ॥૧૯૦॥

જ્ઞાન બળયોગે કરીને જીવ જેમ જેમ જીનનાથે.
જેએલા તત્ત્વનો બોધ પામે છે, તેમ તેમ ધર્મ બુદ્ધિમાં રક્ત
બની પાપનો નાશ કરવાને શક્તિમાન થાય છે.

આસ્તાં મહાવોધવલેન સાધ્યો
મોક્ષો વિવાધામલસૌખ્યયુક્તઃ
ધર્મર્થિકામા અપિ નો ભવંતિ
જ્ઞાનં વિના તેન તદર્ચનીયં ॥૧૯૧॥

એકાન્ત નિર્મલ સુખ યુક્ત અવ્યાબાધ એવું મોક્ષ,
ઉત્તમ એવા મહા જ્ઞાનથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. આટલું છતાં
આ વાતને દુર સમજીયે, પણ જગતમાં ધર્મ, અર્થ અને
કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થ જ્ઞાનવિના પ્રાપ્ત થઈ શકતા નથી,
આથી કરીને પણ તે જ્ઞાન પૂજવા યોગ્ય છે.

સર્વેપિ લોકે વિવયો હિતાર્યા
જ્ઞાનાદતે નૈવ ભવંતિ જંતોઃ

અનાત્મનોયં પરિહર્તુ કામા

સ્તદર્શિનો જ્ઞાનમતઃ ત્રયંતિ ॥૧૯૨॥ .

સર્વ લોકમાં ક્રિયા અને વ્યવહાર, જ્ઞાનવિના યથાર્થ હિતકર થઈ શકતા નથી. તેથી અનાત્મીય ગુણ એવું જે અજ્ઞાન તેને તજવાની ઇચ્છા રાખનારા, તથા જ્ઞાનાભિલાષી-જનો હિચ્છેશાં જ્ઞાનગુંજ શરણુ સ્વીકારે છે.

શવયો વિજેતું ન મનઃ કર્ણદ્રો

મંતું પ્રવૃત્તઃ પ્રવિહાય માર્ગ

જ્ઞાનાંકુશેનાત્ર વિના મનુષ્યૈ

વિનાંકુશં મત્તમહાકરીવ ॥૧૯૩॥

મદથી મસ્ત થયેલા મહા હસ્તીને મહાવત જેમ અંકુશ વિના તાબે કરી શકતો નથી, તેમ માર્ગ તજીને ઉન્માર્ગમાં પ્રવૃત્ત થયેલા મનુષ્ય હાથોને, જ્ઞાનવિના મનુષ્યો કદાપિ તાબે કરી શકતા નથી.

જ્ઞાનં તૃતીયં પુરુષસ્ય નેત્રં

સમસ્તતત્ત્વાર્થવિલોકદક્ષં

તૈજોડનપેક્ષં વિગતાંતરાયં

પ્રવૃત્તિ મત્સર્વજગત્રયેષિ ॥૧૯૪॥

જ્ઞાન એ પુરુષનું ત્રીજું નેત્ર છે, કે જેની સહાયતાથી સમસ્ત પદાર્થનું દર્શન થાય છે, જેને અન્ય પ્રકારની અપેક્ષા રાખવી પડતી નથી. જેને લીંતિ વીજેરે અટકાવી શકતું નથી. તથા જે ત્રણે લોકમાં પ્રવેશ પણ કરી શકે છે.

નિઃશેષલોકવ્યવહારદક્ષો

જ્ઞાનેન મર્ત્યો મહનોયકીર્તિઃ

સેવ્યઃ સતાં સંતમસેન હીનો

વિમુક્તિકૃત્યં પ્રતિ વદ્ધચિત્તઃ ॥૧૯૫॥

જ્ઞાનથીજ માણસ સંપુર્ણ લોક વ્યવહારમાં દક્ષ ચતુર થાય છે. અને તેનાથીજ મહા કિર્તિ સંપાદન કરે છે. તેમજ સર્જનોને પૂજવા યોગ્ય મહા મોહથી રહીત, અને મુક્તિ પામવાના કૃત્યોને વિષે આશક્ત-ચિત્તવાલો થાય છે.

ધર્માર્થિકામવ્યવહારશૂન્યો

વિનષ્ટનિઃશેષવિચારયુદ્ધિઃ

રાત્રિદિવં ભક્ષણસક્તચિત્તો

જ્ઞાનેન હીનઃ પશુરેવ શુદ્ધઃ ॥૧૯૬॥

ધર્મ, અર્થ, અને કામના વ્યવહારથી શૂન્ય, નાશ પામી છે સઘળી વિચાર બુદ્ધિ જેની, તથા રાત્રિ દિવસ ભક્ષણમાં આશક્ત ચિત્તવાલો, એવો જ્ઞાનરહીત માણસ પશુ બાણ્યો.

તપોદયાદાનશમક્ષમાદ્યાઃ

સર્વેઽપિ પુર્સાં મહિતા ગુણા વે

ભવંતિ સૌખ્યાય ન તે જનસ્ય

જ્ઞાનં વિના તે ન તદેષુ પૂજ્યં ॥૧૯૭॥

મનુષ્યોમાં રહેલા તપ, દયા, દાન, શમ અને ક્ષમાઆદિ સર્વ ગુણ પૂજવા યોગ્ય છે, પણ તે સર્વ જ્ઞાન-

વિના મનુષ્યોને સુખને અર્થ થતા નથી, તેથી તે સર્વમાં
પણુ જ્ઞાન પૂજવા યોગ્ય છે.

જ્ઞાનં વિના નાસ્ત્ય દિતાન્નિવૃત્તિ

સ્તતઃ પ્રવૃત્તિર્ન દિતે જનનાં

તતો ન પૂર્વાર્જિતકર્મનાશ

સ્તતો ન સૌખ્યં લભતેઽપ્યમીદં ॥૧૯૮॥

અહિતથી નિવૃત્તિ જ્ઞાન વિના થતી નથી, તેથી મનુ-
ષ્યોને હિતમાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી, તેથી પૂર્વે જ્ઞાપેલા કર્મને
નાશ થતો નથી. અને તેથી અહીં સુખ જે મોક્ષ તે
પણુ પ્રાપ્ત થતું નથી.

ક્ષેત્રે પ્રકાશં નિયતં કરોતિ

રવિ દિનેઽસ્તં પુનરેવ રાત્રૌ

જ્ઞાનં ત્રિલોકે સફલે પ્રકાશં

કરોતિ નાચ્છાદનમસ્તિ કિંચિત્ ॥૧૯૯॥

સૂર્ય દિવસને વિષેજ અને તે પણ નિયત કદેલા
ક્ષેત્રમાં પ્રકાશ આપી શકે છે. રાત્રિમાંતો તે અસ્ત થાય
છે, જ્યારે જ્ઞાન સમસ્ત ત્રિલોકને વિષે પ્રકાશમાન છે. તેને
કેાઈ અટકાવી શકતું નથી.

ભવાર્ણવોત્તારણપૂતનાવં

નિશેષઃ દુઃસ્વેચનદાવવદ્ધિં

દશાંગ ધર્મ ન કરોતિ યેન

જ્ઞાનં તદિદં ન જિનેદ્રચંદ્રૈઃ ॥૨૦૦॥

સંસારરૂપી સમુદ્રનો પાર પામવા માટે પત્રિત્ર નાવ-
રૂપ, અને સમસ્ત દુખરૂપી ઇંધનને બાળી નાંખવામાં
અગ્નિ સમાન, એવો દશાંગ ધર્મ જે જ્ઞાનથી પ્રાપ્ત નથી
થતો તે જ્ઞાન જીનેંદ્ર અંદ્રોને ઇષ્ટ નથી.

ગતું સમુલ્લંઘ્ય ભવાટર્વીં યો

જ્ઞાનં વિના મુક્તિપુરીં સમિચ્છેત્

સોડંધોડંધકારેષુ વિલંઘ્ય દુર્ગે

વનં પુરં પ્રાપ્તુમના વિચક્ષુઃ ॥૨૦૧॥

જે માણસ જ્ઞાન વિના માત્ર ક્રિયાથી સંસાર અટ-
વીનું ઉલ્લંઘન કરી મોક્ષ તરફ જવાની ઇચ્છા રાખે છે.
તે માણસ ખરેખર ગાઢ એવા અંધકારમાં જેમ અંધ,
દુર્લંઘ્ય એવા જંગલનું ઉલ્લંઘન કરી નગરમાં જવાની
ઇચ્છા કરે તેના જેવો બાણુવો.

જ્ઞાનેન પુસાં સકલાર્થસિદ્ધિ

જ્ઞાનાદ્યતે કાચન નાર્થસિદ્ધિઃ

જ્ઞાનસ્ય મત્યેતિ ગુણાન્ કદાચિ

જ્ઞાનં ન મુંચંતિ મહાનુભાવાઃ ॥૨૦૨॥

જ્ઞાની પુરૂષોને સકલ અર્થની સિદ્ધિ થાય છે, જ્ઞાન-
વિના અર્થની કાંઈ સિદ્ધિ થતી નથી. એવા જ્ઞાનના ગુણ
બાણીને મહાનુભાવો કદાપિ જ્ઞાનને તજતા નથી.

વરં વિપં મક્ષિતમુગ્રદોષં

વર પ્રવિષ્ટં જ્વલનેડતિરૌદ્રે

ચરં કૃતાંતાય નિવેદિતં સ્વં

ન જીવિતં તત્ત્વવિવેકમુક્તં ॥૨૦૩॥

ઉચ્ચ દોષવાતું વિષ લક્ષણ કરતું સાડું, અતિ રોડ અગ્નિને વિષે પ્રવેશ કરવો સારો, મૃત્યુદેવને પોતાનું નિવેદન કરતું સાડું, પણ તત્ત્વ અને વિવેક રહિત જીવિતનું સાડું નથી.

શૌચક્ષમાસત્યતપોદમાધા

ગુણાઃ સમસ્તાઃ ક્ષણતઃશ્વલંતિ

જ્ઞાનેન દીનસ્ય નરસ્ય લોકે

વાત્યાહતા વા તરવોઽપિ મૂલાત્ ॥૨૦૪॥

પવનથી આહત થયેલાં વૃક્ષો જેમ મૂલમાંથી અજાયમાન થાય છે, તેમ આ જગતમાં જ્ઞાન રહિત નરના શૌચ, ક્ષમા, સત્ય, તપ, ક્રમ આદિ સમસ્ત ગુણો ક્ષણ માત્રમાં અજાયમાન થાય છે.

માતા પિતા વંધુજનઃ કલત્રં

પુત્રઃ સુહૃદ્ભૂમિપતિથ તુષ્ટઃ

ન તત્સુખં કતુર્મલં નરાણાં

જ્ઞાનં યદેવ સ્થિત મસ્તદોષમ્ ॥૨૦૫॥

દોષોનો નાશ કરી નિશ્ચલ જ્ઞાન મનુષ્યોને જે સુખ આપે છે. તે સુખ તુષ્ટમાન થયેલા માતા, પિતા, વંધુજન, સાર્યા, પુત્ર, મિત્ર, અને રાજા પણ આપવા સમર્થ થતા નથી.

શક્યો વશીકર્તૃમિખોઽતિમત્તઃ

સિંહઃ ફર્ણીદ્રઃ કુપિતો નરેન્દ્રઃ

જ્ઞાનેન હીનો ન પુનઃ કથંચિ

દિત્યસ્ય દૂરે ન ભવંતિ સંતઃ ॥૨૦૬॥

મદમત્ત બનેલ હાથી, કોપાયમાન થયેલ સર્પ, અને કુપિત રાજા, અમુક પ્રયત્ન દ્વારા વશ થઈ શકે છે. પણ જ્ઞાનહીન મનુષ્ય કોઇપણ યત્ને વશ થઈ શકતો નથી, માટે સંત પુરૂષો જ્ઞાનથી દૂર રહેતા નથી.

કરોતિ સંસાર શરીરભોગ

વિરાગભાવં વિદધાતિ રાગં

શીલવ્રતધ્યાનતપઃકૃપાસુ

જ્ઞાની વિમોક્ષાય કૃતપ્રયાસઃ ॥૨૦૭॥

મોક્ષ માટે પ્રયત્ન શીલ જ્ઞાની, સંસાર શરીર અને ભોગથી વૈરાગ્ય લાવને પામે છે. તથા શીલ, વ્રત, ધ્યાન, તપ, અને કૃપા તરફ રાગી થાય છે.

પરોપદેશં સ્વહિતોપકારં

જ્ઞાનેન દેહી વિતનોતિ લોકે

જહાતિ દોષં શ્રયતે ગુણં ચ

જ્ઞાનં જનૈસ્તેન સમર્ચનીયં ॥૨૦૮॥

જ્ઞાનવડે ઠરીને મનુષ્ય આ લોકમાં સ્વહિત સાથે પરોપદેશ દ્વારા ઉપકાર કરે છે, દોષને તજે છે, ગુણનો આશરો લે છે. તેથી મનુષ્યોએ જ્ઞાન પૂજવા ચોખ્ખું છે.

एवं विलोक्यास्य गुणाननेका
 न्समस्तपापारिनिरासदक्षा
 न्विशुद्धबोधा न कदाचनापि
 ज्ञानस्य पूजां महतीं त्यजन्ति ॥२०९॥

સમસ્ત પાપરૂપી શત્રુઓનો નાશ કરવામાં હક્ક,
 અને નિર્મળ બોધ યુક્ત મહાજનો, આ પ્રમાણે જ્ઞાનજન્ય
 અનેક શુભોત્તું સ્વરૂપ વિચારી, જ્ઞાનની મહાપૂજા કદાપિ
 છોડતા નથી, અર્થાત્ હંમેશાં જ્ઞાનનો આદર કરે છે, પૂજે છે.

प्रकरण ८ भुं.

सम्यक् चारित्र निरूपण.

सद्वर्णनज्ञानबलेन भूता
 पाप क्रियाया विरतिस्त्रिधा या
 जिनेश्वरैस्तद्वदितं चरित्रं
 समस्तकर्मक्षयहेतुभूतं ॥२१०॥

મન વચન કાયાના અશુભાદિ વ્યાપાર દ્વારાયે ઉપા-
 ર્ણિત પાપરાશિનો, અશુભ વ્યાપારનો, સમ્યક્દર્શન અને
 સમ્યક્જ્ઞાનના બલવડે કરીને ત્યાગ કરવો તેને જિનેશ્વરોએ
 સમસ્ત કર્મક્ષયના હેતુભૂત ચારિત્ર કહ્યું છે.

शमं क्षयं मिथ्यमुपागतायां
 तन्नाशिकर्ममकृतौ त्रिधात्र

દ્વિધા સરાગેતરમેદતથ

મજાયતે સાધનસાધ્યરૂપમ્ ॥૨૧૧॥

આત્માના સમ્યક્ ચારિત્ર ગુણનો ઘાત કરવાળી જે ચારિત્ર મોહનીય નામક દર્મની પ્રકૃતિ, તેનો ક્ષય, ઉપશય, અથવા ક્ષયોપશય થવાથી આત્મામાં ચારિત્ર ગુણ પ્રગટ થાય, માટે તે ચારિત્ર ક્ષાયિક, ઔપશમિક અને ક્ષાયોપશમિક એમ ત્રણ લેદનું જાણવું. તેમજ સરાગચારિત્ર અને વિરાગચારિત્ર એમ બે પ્રકારે પણ કહ્યું છે. વિરાગચારિત્ર તે સાધ્ય છે, અને સરાગચારિત્ર તે સાધન છે કારણકે સરાગચારિત્ર દ્વારાએ વિરાગચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે.

હિંસાનૃતસ્તેયજનીવિસંગ

નિવૃત્તિરુક્તં વ્રતમંગભાજાં

પંચમકારં શુભસતિહેતુ

જિનેશ્વરૈર્જાતિસમસ્તતત્ત્વૈઃ ॥૨૧૨॥

સમસ્ત તત્ત્વોના જ્ઞાતા જીન ભગવંતોએ શુભ કહ્યાણુ માર્ગને જન્મ આપવામાં હેતુભૂત, હિંસા-ભૂદ-ચોરી-મૈથુન-અને પરિગ્રહની નિવૃત્તિ ત્યાગરૂપ, પાંચ પ્રકારનાં વ્રતો પ્રાણિઓ માટે કહ્યાં છે.

જીવાસ્રસસ્થાવરમેદમિત્રા

સ્રસાશ્વતુર્ધાત્ર ભવેયુરન્યે

પંચમકારાસ્ત્રિવિધેનતૈષાં

રક્ષા અહિંસા વ્રતમસ્તિ પૂતં ॥૨૧૩॥

તસ તથા સ્થાવર એમ બે પ્રકારના જીવો કહ્યા છે.

તેમાં ત્રસ, બેઇદ્રિય, તેઇદ્રિય, અહરિદ્રિય, પંચેદ્રિય એમ ચાર પ્રકારે કહ્યા છે. જ્યારે સ્થાવર, પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ, અને વનસ્પતિ કાય એમ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. આ સર્વ જીવોની મન વચન કાયાવડે રક્ષા કરવી, તેનું નામ પવિત્ર એવું અહિંસા વ્રત કહ્યું છે.

સ્પર્શન વર્ણન રસેન ગંધા
 ચદન્યથા વારિ ગતં સ્વભાવં
 તત્પ્રાશુકં સાધુજનસ્ય યોગ્યં
 પાતું મુનીંદ્રા નિગદંતિ જૈનાઃ ॥૨૧૪॥

જે જલમાંથી જલના સ્વભાવ ભૂત, સ્પર્શ વર્ણન રસ અને ગંધ નીકળી ગયા હોય, અર્થાત્ જીવરહિત જલ થયું હોય તેનું નિર્દોષ જલ સાધુજનને પીવા યોગ્ય છે. એમ જૈન મુનીઓ કથન કરે છે.

ઉષ્ણોદકં સાંધુજનાઃ પિવંતિ
 મનોવચઃકાયવિશુદ્ધિલબ્ધં
 એકાન્તતસ્તત્પિવતાં મુનીનાં
 પદ્ જીવ્યાતં કથયંતિ સંતઃ ॥૨૧૫॥

મન વચન અને કાયાની વિશુદ્ધિથી પ્રાપ્ત થયેલું ઉષ્ણ-જલ સાધુ જન પીએ છે, પણ જે મુનીઓ એકાંતથી (મન વચન કાયાની શુદ્ધિવિના કેવળ ઉષ્ણ જલની આતર જ) તે પીએ છે, તેઓ છ કાયજીવના ઘાતક છે એમ સંત પુરૂષો કહે છે.

હતં ઘટીયંત્રચતુષ્પદાદિ

સૂર્યેન્દુ વાતાગ્નિ કરૈર્મૂર્તીન્દ્રાઃ

પ્રત્યંતવાતેન હતં વહચ

યત્પ્રાશુકં તન્નિગદંતિ વારિ ॥૨૧૬॥

જે પાણી રેંટથી આહત થયેલું હોય, લેંસ આદિ ચોપગા જાનવરથી આહત થયેલું હોય, સૂર્ય, ચંદ્ર, વાયુ અને અગ્નિની સહાયતાથી પોતાના સ્વભાવિક વર્ણાદિ ચતુષ્પદ જેમાંથી બહારાઈ ગયા હોય તેને પણ મુનિવર્યો પ્રાશુક (અચિત્ત) જલ કહે છે.

ભવત્યવશ્યાયદિમાંશધૂસરી (?)

ઘનાંબુશુદ્ધોદકવિંદુસીકરા

ન્વિહાયશેષં વ્યવહારકારણં

મનીષિણાં વારિ વિશુદ્ધિમિચ્છતાં ॥૨૧૭॥

તથા ઝાકળનું જલ, ચંદ્રમા જેવું ધૂસર ઘન જલ (બરફ), વરસાદનું જલ, શુધોદકના ઝિંદુ, અને ઠરા સિવાયનું શેષ જલ, વારિ વિશુદ્ધ ઇચ્છનારા બુદ્ધિશાળીઓને વ્યવહાર કારણ છે, ઉપયોગી છે.

ઉષ્ણોદકં પ્રતિગ્રહં યદકારિ લોકૈ

સ્તચ્છાવકૈઃ પિવતિ નાન્યજનૈઃ કદાચિ

તત્કેવલં મુનિજનાય વિધીયમાનં

પટ્ટજિવસંતતિવિરાઘનસાધનાય ॥૨૧૮॥

તેમજ વહી જે ઉષ્ણજલ આવડે પોતાના ઘરમાં લોકો પાસે કરાવે છે અને જે પોતે પીએ છે, તે જલ

સાધુઓને કલ્પનિય છે. તે સિવાય જે પાણી કેવળ મુનિ-
ઓના ઉદ્દેશથીજ ગરમ કરવામાં આવ્યું હોય અને અન્ય
જન જે લેનીય ક્રિયા ન બાણુવાવાળાએ ઉપ્પુ કીધું હોય
તે છકાયના જીવની હિંસાનું નિમિત્ત હોવાથી સાધુઓને
અપેય છે.

યથાર્થે વાક્યંરહિતં કપાયૈ

રપોઢનં પ્રાણિગણસ્યપૂતં

ગ્રહસ્થભાષાવિકલં યથાર્થે

સત્યં વ્રતં સ્યાદ્વદતાં યતીનાં ॥૨૧૯॥

કપાયથી રહિત, પ્રાણી માત્રને દુઃખ ન ઉપજાવનારું
પવિત્ર અને (ગૃહ વ્યાપારાદિને પોષણ કરનારી) ગૃહ-
સ્થની ભાષાથી રહિત, તેમજ સત્ય તત્ત્વને કથન કરનાર
એવું જે વચન તે સ્યાદ વાદી યતિઓનું સત્ય વ્રત બાણું.

ગ્રામાદિ નષ્ટાદિ ધનં પરેષા

મગ્ધહણતોડ્લપાદિ મુનેસ્ત્રિધાપિ

ભવત્યદત્તગ્રહવર્જનાસ્થયં

વ્રતં મુનીનાં ગદિતં હિ લોકે ॥૨૨૦॥

ગ્રામ આદિના અને ણીજનાના શુભ થયેલા અલ્પ પણ
ધનને મન વચન કાયાથી ગૃહણ ન કરવું તેને આ લોકને
વિષે મુનીઓ અદત્ત ગ્રહણ વર્જન (અચોર્ય) વ્રત કહે છે.

વિલોક્ય માતૃસ્વષ્ટદેહ જાત્ર

ત્ત્રિણાં ત્રિકં રાગવશેન યાસાં

વિલોકનસ્પર્શનસંકથાભ્યો

નિવૃત્તિરુક્તં તદમૈથુનત્વં ॥૨૨૧॥

કન્યા, પ્રૌઢા, અને વૃદ્ધા આ ત્રણે પ્રકારની સ્ત્રી-
ઓને પુત્રી, ખંડેન, અને માતા સમાન ગણીને તેઓના
તરફ સરાગ લાવથી વિલોકન, સ્પર્શન, તથા રાગ સંયુક્ત
કથાનો ત્યાગ કરવો તેને બ્રહ્મચર્ય નામે વ્રત કહ્યું છે.

સચેતનાચેતનભેદતોત્યાઃ

પરિગ્રહાઃ સંતિ વિચિત્રરૂપાઃ

તૈભ્યો નિવૃત્તિસ્ત્રિવિધેન યત્ર

નૈસંગ્યમુક્તં તદપાસ્તસંગૈઃ ॥૨૨૨॥

સચેતન અને અચેતન બેદથી ઉત્પન્ન થયેલા પરિ-
ગ્રહો વિચિત્ર રૂપે છે તેનાથી ત્રિવિધે કરીને નિવૃત્તિ કરવી,
તેના સંગથી રહિત થવું તેને અપરિગ્રહ વ્રત કહે છે.

નોટ-આ સંસારમાં સમસ્ત પદાર્થો બે ભાગમાં વહેં-
ચાયેલા છે. સચેતન અને અચેતન, આ પદાર્થોપર મુઠ્ઠા
એટલે મન વચન અને કાયાથી પણ મમત્વ બુદ્ધિ ધારણ
કરવી, તેને શાસ્ત્રકાર પરિગ્રહ કહે છે, અને આ પદાર્થો-
પર ત્રિવિધે કરીને મુઠ્ઠાની વિરતિ કરવી તે અપરિગ્રહ.

યુગાંતરપ્રેક્ષણતઃ સ્વકાર્યા

દ્વિવાપયા જંતુવિવર્જિતેન

યતો મુનેર્જીવવિરાધહાન્યા

ગતિર્વેર્યાસમિતિઃ સમુક્તા ॥૨૨૩॥

દિવસને વિષે સંયમ સાધન આદિના કાર્યો માટે, એક સ્થાનથી અન્ય સ્થાનમાં (યુગાંતર) સાઠાત્રણ હાથ પ્રમાણ ભૂમિમાં, ઉપયોગપૂર્વક દૃષ્ટી રાખી એવાની હાની ન થાય, તે પ્રમાણે મુનિઓએ ગમન કરવું. આનું નામ ધ્યાસમિતિ કહી છે.

આત્મપ્રશંસાપરદોષહાસ

પૈશુન્યકાર્કશ્યવિરુદ્ધવાક્યં

વિવર્જ્ય ભાષાં વદતાં મુનિનાં

વદંતિ ભાષા સમિતિ જિનેદ્રાઃ ॥૨૨૪॥

આત્મપ્રશંસા, પરદોષ, હાસ્ય, પૈશુન્ય, કર્કશ વચન, અને શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ વાક્ય વર્જન, બોલાતી ભાષાને અને દ્રોષે મુનીઓની ભાષાને ભાષા સમિતિ કથન કરી છે.

અનુદ્રમોત્પાદનવલ્ભદોષા

મનોવચઃકાયવિકલ્પશુદ્ધા

સ્વકારણા યા મુનિપસ્ય શ્રુતિ

સ્તામેષણાઘ્યાં સમિતિ વદંતિ ॥૨૨૫॥

ઉદ્રમ, ઉત્પાદના આદિ આહારના ૪૨ દોષ મન વચન કાયાના વિકલ્પોથી શુદ્ધ ધર્મથી, શરીરના દોષ માટે મુનિઓ જે આહાર સ્વીકાર કરે, તેને એપણા નામની સમિતિ કહેવાય છે.

આદાનનિસેપવિધેર્વિધાને

દ્રવ્યસ્ય યોગ્યસ્ય મુનેઃ સ યત્નઃ

આદાનનિસેપણનામધેયાં

વદંતિ સંતઃ સમિતિ પવિત્રાં ॥૨૨૬॥

આદાન-વસ્ત્ર પાત્ર આદિ ઉઠાવવા અને નિરૂપ-
પુસ્તક, રત્નેકરણ પાત્રા આદિ મુકવાની ક્રિયાના વિધાનમાં
મુનિઓનો જે ચત્ન (કાળજી, સાવધાનતા) તેને સંત જનો
પવિત્ર આદાન નિરૂપણ નામા સમિતિ કહે છે.

દૂરે વિશાલે જનજંતુમુવતે
ગૂઢે વિરુદ્ધે ત્યજતો મલ્લાનિ
પૂતાં પ્રતિષ્ઠાપન નામ ધેયાં
વદંતિ સાધોઃ સમિતિં જિનેન્દ્રાઃ ॥૨૨૭॥

દૂર, વિશાલ, માણસ અને જીવ જંતુ રહિત, તેમજ
ગૂઢ અને અવિરુદ્ધ સ્થાનમાં સાધુઓએ જે મલ્લમુત્રાદિનો
ત્યાગ કરવો, તેને પવિત્ર પ્રતિષ્ઠાપનીકા સામિતિ જિનેન્દ્રાએ
લાખી છે.

સમસ્તજંતુપ્રતિપાલનાર્થાઃ
કર્માશ્રવદ્વારનિરોધદક્ષાઃ
ઇમા મુનીનાં નિગદંતિ પંચ
પંચત્વમુક્તાઃ સમિતીર્જિનેન્દ્રાઃ ॥૨૨૮॥

મુનીઓની આ પાંચ સમિતિઓ સમસ્ત જંતુ
પાલન કરવામાં સમર્થ અને કર્મના આશ્રવનો નિરોધ
કરવામાં કુશળ હોય છે, એ વાત મૃત્યુથી મુક્ત થયેલા
જિનેશ્વરોએ કથન કરી છે.

પ્રવૃત્તયઃ સ્વાંતવચસ્તનૂનાં
સૂત્રાનુસારેણ નિવૃત્તયો વા

યાસ્તા જિનેશાઃ કથયંતિ તિષ્ઠો

ગુપ્તીર્વિધૂતાસ્વિલકર્મવંધાઃ ॥૨૨૯॥

પોતાના મન વચન અને કાયાને શુભ માર્ગમાં પ્રવર્તન કરાવવા રૂપ અથવા અશુભ માર્ગથી સુત્ર કથનાનુસાર નિવર્તન કરાવવા રૂપ આ ત્રણ ગુપ્તિઓ સમગ્ર કર્મબંધનને છેદી નાંખનારા છત્રેશ્વરોએ કથન કરી છે.

एवं चरित्रस्य चरित्रयुक्तै

स्त्रयोदशांगस्य निवेदितस्य

व्रतादिभेदेन भवन्ति भेदाः

सामायिकाद्याः पुनरेव पंच ॥૨૩૦॥

એ પ્રમાણે આરિત્ર યુક્ત મુનિઓએ પૂર્વે કહેલ, પાંચ મહાવ્રત, પાંચ સમિતિ, તથા ત્રણ ગુપ્તિ એમ મહીને તેર પ્રકારના આરિત્રના લેહો દર્શાવ્યા, તથા બીજા-પણ સામાયિક, છેદોપસ્થાપનિય, પરિકાર વિશુદ્ધક, સૂક્ષ્મ સંપરાય, અને યથાખ્યાત એ રીતે આરિત્રના પાંચ લેહો કહ્યા છે.

पंचायिका विंशतिरस्तदोपै

स्वताः कपायाः क्षयतः शमाद्वा

तेषां यथाख्यात चरित्रमुक्तं

तन्मिश्रतायामितरं चतुष्कं ॥૨૩૧॥

સામાયિકાદિ પાંચ લેહ પૈકી યથાખ્યાત નામનું આરિત્ર ક્રોધ માન આદિ પચીસ કપાયોના ક્ષય થવાથી

ચાતો ઉપશમ માત્રથી પ્રગટ થાય છે. જ્યારે ગાદીનાં ચાર ચારિત્ર તે કષાયોના ક્ષયોપશમથી થાય છે.

પચીસકષાયો—અનંતાનુ બંધી ચાર—પ્રત્યાખીની ચાર અપ્રત્યાખાની ચાર અને સંજવલન ચાર એમ ૧૬ તથા હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, જુગુપ્સા, શ્રી વેદ, પુરૂષ વેદ, અને નપુસક વેદ એ-૯ મલી ૨૫ બાણવા.

સદર્શનજ્ઞાનફલં ચરિત્રં

તૈ તેન હીને ભવતો દૃથૈવ

સૂર્યાદિસંગેન દિવેવ નેત્રે

નૈતત્ફલં યેન વદંતિ સંતઃ ॥૨૩૨॥

એમ સૂર્યાદિકના પ્રકાશ વિના નેત્રો વ્યથા છે, તેમ સમ્યક્દર્શન અને સમ્યક્ જ્ઞાન ચારિત્ર વિના વૃથા સમજવા. માટે સમ્યક્ દર્શન અને સમ્યક્ જ્ઞાનનું ફળ ચારિત્ર છે અને ચારિત્રના સંગથી સમ્યક્ દર્શન અને સમ્યક્ જ્ઞાન અભીષ્ટ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરાવે છે. એમ સંત પુરૂષો કથન કરે છે.

કપાયમુક્તં કથિતં ચરિત્રં

કપાયશ્ચદ્વાવપચાતમેતિ

યદા કપાયઃ શમમેતિ પુંસ

સ્તદા ચરિત્રં પુનરેતિ પૂતં ॥૨૩૩॥

કષાયના અભાવથી ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે, અને કષાયની વૃદ્ધિથી ચારિત્ર ગુણનો ઉપઘાત (નાશ) થાય છે, કારણકે જ્યારે મનુષ્યોનો કષાય શાન્ત થાય છે, ત્યારેજ તેઓને પવિત્ર એવું ચારિત્ર ફરી પ્રાપ્ત થાય છે.

કપાયસંગૌ સહતે ન વૃત્તં
 સમાર્દ્રચક્ષુર્ન દિનં ચ રેણું
 કપાયસંગૌ વિઘ્નનંતિ તેન
 ચારિત્રવંતો મુનયઃ સદાપિ ॥૨૩૪॥

જેમ હુખવા આવેલી આંખવાલો મનુષ્ય મંકાશ
 અને રજકણ સહન કરી શકતો નથી, તેમ કપાય યુક્ત
 જન આશિત્ર ધારણ કરી શકતો નથી, તેથી આશિત્રવાન
 મુનિઓ કપાયના સંયોગને સર્વથા દૂર કરે છે.

નિઃશેષ કલ્યાણ વિધૌ સમર્થ
 યસ્યાસ્તિ વૃત્તં શશિકાંતિકાંતં
 મર્ત્યસ્ય તસ્ય દ્વિતયેઽપિ લોકે
 ન વિચિતે કાચન જાતુભીતિઃ ॥૨૩૫॥

સમસ્ત કલ્યાણની વિધિમાં સમર્થ જે મનુષ્યનું
 આશિત્ર અંદ્રની કાન્તિ. જેવું નિર્માળ હોય છે તેને દ્વિતીય
 જન્મમાં જન્મવાની કશી ણીક રહેતી નથી.

ન ચક્રનાથસ્ય ન નાકિરાજો
 ન ભોગમૂજસ્ય ન નાગરાજઃ
 આત્મસ્થિતં શાશ્વતમસ્તદોપં
 ચત્સંયતસ્યાસ્તિ મુક્તિવિવાચં ॥૨૩૬॥

આત્મ સ્થિત, ચારવત, દોષ રહિત, અને ખાધા રહિત
 સંયતિને જે મુખ હોય છે, તે મુખ ચકવર્તી સ્વપીતિ
 લોગરાજ અને નાગરાજઓને પણ હોતું નથી.

નિવૃત્તલોકવ્યવહારવૃત્તિઃ

સંતોષવાનસ્તસમસ્તદોષઃ

યત્સૌખ્યમાપ્નોતિ ગંતાંતરાયં

કિં તસ્ય લેશોઽપિ સરાગચિત્તઃ ॥૨૩૭॥

લોક વ્યવહારની વૃત્તિથી નિવૃત્ત થયલો સંતોષી, અને સમસ્ત દોષ રહિત, જે અંતરાય રહિત સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. તેનો લેશ પણ શું સરાગ ચિત્ત મનુષ્ય પ્રાપ્ત કરશે ?

સસંશયં નશ્વરમંતદુઃखं

સરાગચિત્તસ્ય જનસ્ય સૌખ્યં

તદન્યથા રાગવિવર્જિતસ્ય

તેનેહ સંતો ન ભજંતિ રાગં ॥૨૩૮॥

સરાગ ચિત્તવાળા મનુષ્યનું સુખ સસંશય, નશ્વર, અને અંતમાં દુખ આપનારું હોય છે. જ્યારે રાગરહિતને તેમાંથી વિરૂદ્ધ અસંશય શાશ્વત અને અનંત સુખને આપનારું થાય છે તેથી સંત પુરૂષો રાગને તજે છે.

વિનિર્મલં પાર્વણચંદ્રકાંતં

યસ્યાસ્તિ ચારિત્રમસૌ ગુણજઃ

માની કુલીનો જગતોઽભિગમ્યઃ

કૃતાર્થજન્મા મહનોયવુદ્ધિઃ ॥૨૩૯॥

અતિનિર્મળ અને પૂર્વના પૂર્ણચંદ્ર જેવું ઉજ્જ્વલ જેનું ચારિત્ર છે તે ગુણજ, માન્યોગ્ય, કુલીન, જગત અભિગમ્ય, કૃતાર્થ જન્મ અને મહાબુદ્ધિશાળી છે.

ગર્ભે વિલીનં વરમત્ર માતુઃ .

મસૂતિ કાલેઽપિ વરં વિનાશઃ

અસંભવો વા વરમંગભાજો

ન જીવિતં ચારુચરિત્રમુક્તં ॥૨૪૦॥

માતાના ગર્ભમાં વિલય પામવું બહેતર છે. પ્રસૂતિ વખતે વિનાશ પામવો પણ બહેતર છે. અગર ન જન્મવું તે પણ બહેતર છે, પણ ઝુંઢર ચારિત્ર રહિત મનુષ્યનું જીવન સાફ નથી.

નિરસ્તભૂપોઽપિ યથા વિભાતિ

પવિત્રચારિત્રવિભૂષિતાત્મા

અનેકભૂપાભિરલંકૃતોઽપિ

વિમુક્તહૃત્તો ન તથા મનુષ્યઃ ॥૨૪૧॥

જેમ પવિત્ર ચારિત્રથી લૂષિત આત્માવાળો મનુષ્ય અલંકાર રહિત હોય તેા પણ શોભે છે તેમ અનેક આભરણોથી અલંકૃત, પણ ચારિત્રથી સંમુક્ત મનુષ્ય શોભતો નથી.

સદર્શનજ્ઞાનતપોદયાદ્યા

શ્ચારિત્રધાજઃ સફલાઃ સમસ્તાઃ

વ્યર્થાશ્ચરિત્રેણ વિના ભવંતિ

જ્ઞાત્વેહ સંતશ્ચરિતે ચતંતે ॥૨૪૨॥

સદર્શન, જ્ઞાન, તપ, અને, દમ સર્વે, ચારિત્ર યુક્ત જનોના સફળ થાય છે, અને ચારિત્ર વિના તે વ્યર્થ થાય છે, એમ બાધી. સંત જનો ચારિત્ર માટે પ્રયત્ન કરે છે.

જાતિ (જન્મ) નિરૂપણ

અનેકમલસંભવે કૃમિકુલૈઃ સદા સંકુલે
વિચિત્રવહુવેદને વુધવિનિદિતે દુઃસહે
ભ્રમણ્યમનારતં વ્યસનસંકટે દેહવાન્
પુરાર્જિતવશો ભવે ભવતિ ધામિનીગર્ભકે ॥૨૪૩॥

આ દુખ પૂર્ણ લવમાં અરુણલિત પણે ભ્રમણ કરતો
મનુષ્ય અનેક મલના ઉત્પત્તિસ્થાન કૃમિ કુલથી, તથા
અત્યંત વેદનાથી વિચિત્ર, બુદ્ધજનોથી નિંદિત અને દુઃસહ,
સ્ત્રીના ગર્ભમાં પૂર્વલવમાં ઉપાર્જન કરેલા કર્મના વશથી
ઉત્પન્ન થાય છે.

શરીરમમુલાવહં વિવિધદોષવર્ચોઘ્નં
સશુક્રરુધિરોદ્ભવં ભવમૃતા ભવે ભ્રામ્યતે
પ્રમૃદ્ધા ભવસંતતેર્વિદ્યતા નિમિત્તં વિયં
સરાગમનસા મુખં પ્રચુરમિચ્છતા તત્કૃતે ॥૨૪૪॥

આ શરીર કે જે દુખને દેવાવાળું છે, નાનાપ્રકારના
દોષ અને મલમુત્રનું ઘર છે અને જે (પોતાનું વીર્ય) અને
શુક્ર (માતાનું રજ) તથા રૂધીરથી ઉત્પન્ન થયેલું છે તેને
ધારણ કરીને પ્રાણી પ્રેમપૂર્વક તેને માટે અનેક વિધ
મુખની યોજના કરે છે અને તે દ્વારા લવવૃદ્ધિની સામગ્રી
સંગ્રહ કરીને આ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે.

કિમસ્ય સુખયાદિતો ભવતિ દેહિનો ગર્ભકે

કિમંગમલમક્ષણમ્ભૂતિદૂષિતે શૈશ્વે

કિમંગજકૃતાસુખવ્યસનપીડિતે યૌવને

કિમંગગુણમર્દનક્ષમજરાહતે વાર્ધકે ॥૨૪૫॥

પ્રથમથી આ દેહીને ગર્ભને વિષે શું સુખ છે, અંગના મલના ભક્ષણ વીગેરેથી દૂષિત થયેલા બાલ્યાવસ્થામાં શું સુખ છે, પુત્રથી થયેલા દુઃખ અને વ્યસનથી પીડિત થયેલા યૌવનમાં પણ શું સુખ છે, તેમજ શરીરના ગુણના મર્દન થોડાજ જરાથી પીડાયેલી વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ શું સુખ છે.

કિમત્ર વિરસે સુખં દયિતકામિનીસેવને

કિમન્યજનદુર્લભે દ્રવિણસંચયે નશ્વરે

કિમસ્તિ શ્રુતિ મંગુરે તનયદર્શને વા ભવે

યતોઽન્ન ગતચેતસા તનુમતા રતિર્વધ્યતે ॥૨૪૬॥

પ્રિયતમા સ્ત્રીના વિરસ સેવનમાં શું સુખ છે, તેમજ અન્યજનની પ્રીતિમાં અને નશ્વર દ્રવ્ય સંચયમાં પણ શું સુખ છે, વળી આ જગતને વિષે આ ભવમાં ભંશુર પુત્ર દર્શનથી પણ શું સુખ છે કે જેથી મૂર્ખ જનો તેને વિષે રહત થઈ બાંધ છે.

ગતિર્વિગલિતા વપુઃ પરિણતં દૃષીકં મિતં

કુલં નિયમિતં ભવોપિ કલિતઃ સુખં સંમિતં

‘પરિભ્રમકૃતા’ ભવે ભવમૃતા. ઘટી યંત્રવ

ઙ્ગવસ્થિતિરિયં સદા પરિમિતાપ્યનંતા કૃતા ॥૨૪૭॥

ગતિ વિકળ થઈ ગઈ, શરીર વૃદ્ધ થયું, ઇંદ્રિયોની શક્તિ મંદ થઈ, કુળ ઓછું થયું, ભવપણ પૂરો થવા આગ્યો. સુખ પરિમિત થયું અને આ ભવમાં ઘટમાળની માફક જીવ પરિભ્રમણ કરી હોમેશાં આ ભવસ્થિતિની ગણતરી કરી રહ્યો છે છતાં પણ તે અનંતી થતી જાય છે.

તદસ્તિ ન વપુર્મૃતા યદિહ નોપશુવતં સુખં

‘ ન સા ગતિરનેકથા ગતવતા ન યા ગાહિતા

‘ ન તા નરપતિશ્રિયઃ પરિચિતા ન યાઃ સંસ્તૌ

ન સોઽસ્તિ વિપયો ન યઃ પરિચિતઃ સદા દેહિના ॥૨૪૮॥

એવું એક પણ સુખ નથી કે, જે મનુષ્યોએ ભોગ્યું નહિ હોય. એવી એક પણ ગતિ નથી કે જ્યાં મરણ પામીને અનેક વખત ઉત્પન્ન નહિ થયો હોય, એવી રાજ્ય લક્ષ્મી નથી કે જેનો ભવ ભ્રમણમાં પરિવ્રજ્ય નહીં હોય, અને એવો કોઈ વિષય નથી કે જેનાથી મનુષ્યો સદા પરિચિત નહિ હોય.

इदं स्वजनदेहजातनयमातृभार्यामयं

विचित्रमिह केनचिद्रचितमिंद्रजालं ननु

क कस्य कथमत्र को भवति तत्त्वतो देहिनः

स्वकर्मवशवर्तिनस्त्रિभुवने निजो वा परः ॥૨૪૯॥

આ (એકી વખતે) સ્વર્ગન પુત્ર પુત્રી માતા અને ભાઈભાઈ વિચિત્ર ઇંદ્રબાલ જેવું વપુ કોણે બનાવ્યું ? બાકી તત્વની દૃષ્ટિએ તો ત્રિભુવનમાં સ્વકર્મને વશ રહેનારા દેહીઓને કોઈ કોઈનો સ્વ અંથવા પર ક્યાં કોઈરીતે થાય છે ? સ્વ અથવા પર ક્યાં કોનો કેવી રીતે અને કોણ થાય છે.

દુષ્પીકવિપયં સુखं किमिह यन्न भुक्तं भवे

किमिच्छति नरः परं सुखमपूर्वभूतं ननु

कुतूहलमपूर्वजं भवति नांगिनोऽस्यास्ति

चेत्समैकसुखसंग्रहे किमपि नो विद्यते मनः ॥૨૫૦॥

આ પરિવર્તનશીલ સંસારમાં એવું કયું ઇંદ્રિય સુખ બાકી રહ્યું છે, કે જે હવે અનેકવાર ન ભોગવ્યું હોય. તો પછી અભુક્ત પૂર્વ એવા કયા સુખની હવે લાલસા રાખે છે. આજ પર્યંત ભોગવેલા સુખની પ્રાપ્તિને માટે હવેને કુતુહલ પણ થતું નથી. જે તેમ હોય તો (એટલે હજારો થતો હોય તો) સમતા એજ સુખ મેળવવા કેમ વૃત્તચિત્ત થતો નથી.

क्षणैश्च शमवानतो भवति कोपवान्संस्तुतौ

विवेकविकलः शिशुर्विरहकातरો वा युवा

जराद्रिततनुस्ततो विगतसर्वचेष्टो जरी

दधाति नटवन्नरः प्रचुरस्वेपरूपं वपुः ॥૨૫૧॥

લોક વ્યવહારમાં એક ક્ષણમાં શમવાન થાય છે, અને બીજા ક્ષણે કોપવાન થાય છે, વિવેક વિકલ બાળક,

અથવા વિરહથી (કાતર) ખીકણ અનેલો યુવાન, ત્યાર પછી વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે શિથિલ અંગવાલો અને સર્વ પ્રકારની ચેદા રહિત વૃદ્ધ અને છે. આવી રીતે નટની માફક નર શરીરને પ્રચુર વેષ રૂપ બનાવે છે.

अनेकगतिचित्रितं विविधजातिभेदाकुलं
समेत्य तनुमद्गुणः प्रचुरचित्त चेष्टोद्यतः
पुरार्जितविचित्रकर्मफलश्रुग्विचित्रां तनुं
प्रवृह्य नटवत्सदा भ्रमति जन्मरंगांगणे ॥२५२॥

જેવીરીતે અનેક પ્રકારના ચિત્ર વિચિત્ર રૂપો ધારણ કરી તેઓની ચેદાઓ કરી લોકોને આનંદ કરાવે છે. તેવી રીતે પોતાના પુર્વભવમાં ઉપાર્જન કરેલા કર્મોના ફળનો લોભ લોભવતો મનુષ્ય નટની માફક ધૂમતો ફરે છે.

अर्चित्यमतिदुस्सहं त्रिविधदुःखमेनोर्जितं
चतुर्विधगतिश्रितं भवभृता न किं प्राप्यते
शरीरमसुखाकरं जगति गृह्णता मुंचता
तनोति न तथाप्ययं विरतिमूर्जितां पापतः ॥२५३॥

આ જગતમાં અસુખનો સમુહ જે શરીર તેને ગૃહણ કરતો પ્રાણી કલ્પના ન થઈ શકે એવું અતિ દુઃસહ પાપથી ઉપાર્જન કરેલું ચાર ગતિ આશ્રિત જે મન વચન કાયાનું દુઃખ શું પામતો નથી ? તથાપિ તે પાપ કર્મથી શ્લાઘનીય વીરતિ મેળવતો નથી.

ખેજત્યતનુપીઢિતો વિરહકાતર'કામિની'

કરોતિ મદનોઝ્ઞિતો વિરતિમંગનાસંગતઃ

તપસ્યતિ સુનિઃ સુસ્વી હસતિ વિક્રુવઃ ક્લિપ્યતિ

વિચિત્રમતિચેષ્ટિતં શ્રયતિ સંસૃતૌ જન્મવાન ॥૨૫૪॥

વિરહથી કાતર અનેલો અને અનંગથી પીડાતો નર
કામિની-સી લોગવે છે અને મદનથી મુકત થયેલો
સમતા સંગથી વીરતિ મેળવે છે. વળી સુનિજન તપસ્યા
કરે છે, સુખી હસે છે, વિક્રલવ દુઃખ પામે છે. આવીરીતે
મનુષ્ય, સંસૃતિ લોક વ્યવહારમાં વિચિત્ર ચેષ્ટાઓ કરે છે.

અનેકભવસંચિતા રૂઢિ હિ કર્મણા નિર્મિતાઃ

પ્રિયાપ્રિયવિયોગસંગમવિપત્તિસંપત્તયઃ

ભવંતિ સકલાસ્વિમાગતિષુ સર્વદા દેહિનાં

જરામરણવીચિકે જનનસાગરે મજ્જતાં ॥૨૫૫॥

જરા અને મરણરૂપી મોહાઓ જેમાં ઉછળી રહ્યાં
છે, એવા આ લવસાગરમાં હુળતાં-ગોથા ખાતાં દેહિઓને,
સર્વદા અને સર્વ ગતિમાં આ અનેક લવથી સંચિત કરેલ,
અને કર્મથી નિર્માણ થયેલ પ્રિય અને અપ્રિયનો વિયોગ-
યા સંગમ, વિપત્તિ કે સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

કરોમ્યહમિદં તદા કૃતમિદં કરિષ્યામ્યદઃ

પુમાનિતિ સદા ક્રિયાકરણકારણવ્યાવૃત્તઃ

વિવેકરહિતાશયો વિગતસર્વધર્મક્ષમો

ન વેત્તિ મનમપ્યહો જગતિ કાલમંત્યાકુલઃ ॥૨૫૬॥

આ હું કરૂ છું, તે વખતે અમુક મેં કીધું અને
આ જ હવે હું કરીશ, એવી રીતે ક્રિયા કરણ અને કારણમાં
સદા વ્યાવૃત્ત થયેલો, વિવેક વગરના આશયવાલો, અને
ધર્મ અને ક્ષમાથી રહિત, અને આકુલ બનેલો મનુષ્ય,
આશ્ચર્ય છે કે જગતમાં જતા કાળને બાણુતો નથી.

इमे मम धनांगजस्वजनवल्लभादेहजा

सुहृज्जनकमातुलप्रभृतयो भृशं वल्लभाः

मुधेति हतचेतनो भववने स्विद्यते यतो

भवति कस्य को जगति बालुकामुष्टिवत् ॥૨૫૭॥

આ ધન, પુત્ર, સ્વજન, વલ્લભા, પુત્રી, મિત્ર, પિતા,
માતા, આદિ મહારાં છે. અને અતિ વલ્લભ છે એવા
વિચારથી હૃતબુદ્ધિ મનુષ્ય આ ભવાટવીમાં નાહકને
હુઝી થાય છે. કારણકે રેતીની ભરેલી સુકીની માફક
કોણ કોણું છે ?

तनूजजननीपितृस्वसृताकलत्रादयो

भवन्ति निखिला जनाः कृतपरस्परोत्पत्तयः

किमत्र बहुनात्मनो जगति देहजो जायते

धिगस्तु भवसंतर्ति भवभृतां सदा दुःखदां ॥૨૫૮॥

પરસ્પર ઉત્પત્તિના લીધે સર્વજન, પુત્ર, માતા, પિતા,
પહેન, પુત્રી, સ્ત્રી આદિ થાય છે. વધુ શું કહેવું. આ સંસાર-
માં પતિનો જ ભવ, પોતાની સ્ત્રીના પેટે પુત્ર તરીકે અવતરે
છે માટે દુખદાઇ પ્રાણીયોના આ સદા ભવ ભ્રમણને
ધિક્કાર છે.

વિધાય નૃપસેવનં ધનમવાપ્ય ચિત્તેષ્ણિતં
કરોમિ પરિપોષણં નિજકુટુંબકસ્યાંગનાઃ

મનોનયનવલ્લભા સમદના નિષેવે તથા

સદેતિ કૃતચેતસા સ્વહિતતો ભવે અશ્યતે ॥૨૬૯॥

રાજસેવા મેળવીને અને મનોવાંછીત ધન પ્રાપ્ત કરીને હું મહારા કુટુંબનું પરિપોષણ કરું છું, અને તેજ પ્રકારે મન અને નયનને વલ્લભ, સમદના સીંચો. ભોગવું છું. આવી રીતે ખુદી રાખનારો હવે, સ્વહિતને લીધે ભવમાં ભ્રમણ કરે છે.

વિવેકવિકલઃ શિશુઃ પ્રથમતોઽધિકં મોદતે

તતો મદનપીડિતો યુવતિસંગમં વાંછતિ

પુનર્જરસમાશ્રિતો ભવતિ સર્વેનપ્રક્રિયો

વિચિત્રમતિજિવિતં પરિણતેર્ન લજ્જાયતે ॥૨૬૦॥

પ્રથમ તો વિવેકથી રહિત હવે શિશુ વયમાં આનંદ પામે છે, ત્યારપછી મદનથી પીડાતો યુવાન યુવતિના સંગ-મની ઇચ્છા રાખે છે, અને ત્યારબાદ વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત કરી સર્વક્રિયાથી નષ્ટ થાય છે, આવીરીતે વિવિધ પ્રકારની અવસ્થાના અનુભવથી પણ જેને લજ્જા આવતી નથી.

ત્રિનશ્વરમિદં વપુર્યુવતિમાનસં ચંચલં

શુજંગકુટિલો વિધિઃ પવનગત્વરં જીવિતં

અપાયવદુલં ધનં વત પરિપ્લવં યૌવનં

તથાપિ ન જના ભવન્વસનસંતતેર્વિમ્પતિ ॥૨૬૧॥

આ શરીર નશ્વર છે. સુવર્તિનું મન ચંચલ છે. વિધિ સર્પની માફક વક્રગતિ છે. જીવિત પવનની માફક ચપલ છે. ધન નાશવંત અને યૌવન અનિશ્ચિત છે, તેા પણ મનુજે ભવદુઃખની શ્રેણીથી ખઢીતા નથી.

વિપત્તિસહિતાઃ ત્રિયોઽસુખયુતં સુખં જન્મિનાં
વિયોગવિપદુષિતા જગતિ સજ્જનૈઃ સંગતિઃ
રુજોરગવિલં વપુર્મરણનિદિતં જન્મિનાં
તદપ્યયમનારતં હૃતમતિર્ભવે રજ્યતિ ॥૨૬૨॥

લક્ષ્મી વિપત્તિ સહીત છે. પ્રાણીયોનું સુખ દુઃખ યુક્ત છે. સજ્જન સંયોગ આ સંસારમાં વિયોગ રૂપી વિપત્તિ ફલિત થયેલો છે. જન્મધારીયોનું શરીર રોગ રૂપી સર્પના ખીલ જેવું પણ નિંદવા યોગ્ય એવા મરણથી અંકીત છે, તેાપણ આ હૃત બુદ્ધિ જન્મમાં તેને ધારણ કરવામાં આનંદ માને છે.

અસાતહૃતભુવિશલાકવલિતંજગન્મંદિરં
સુખં વિપમવાતભુગ્રસનવચ્ચલં કામજં
જલસ્યશશિચંચલાં ભુવિ વિલોક્ય લોકસ્થિતિં
વિમુંચત જનાઃ સદા વિપયમૂર્છનાં તત્ત્વતઃ ॥૨૬૩॥

તાત્પર્યક દૃષ્ટિએ આ જગતરૂપી મંદિર દુઃખરૂપી અગ્નિની પ્રચંડ જ્વાલાથી પ્રજ્વલિત થયતું છે, અને કામજન્ય સુખ સર્પની જીભની માફક અસ્થિર છે, અને

લોકે સ્થિતિ જલમાં રહેલા ચંદ્રજિંઘ જેવી અંચલ છે,
તેથી હે જનો સદૈવ તમે વિષયમાં આસક્તિ તજો.

ભવેડત્ર કઠિનસ્તનીસ્તરલલોચનાઃ કામિની

ધૈરાપરિવૃદ્ધશ્રિયથંપલચામરમ્રાજિતાઃ

રસાદિવિષયાંસ્તથા મુલ્લકરાજ કઃ સેવતે

ભવેદ્યદિ જનસ્ય નો તૃણશિરોંબુર્વાજ્જિવિતં ॥ ૨૬૪ ॥

જો મનુષ્યનું જીવન તૃણના અથ જાગપર રહેલા
જલગિન્ડુવત અસ્થિર ન હોત તો આ જલમાં કઠીન સ્તની
તરલ લોચના સ્ત્રી, અપલ આમરોથી શોભતી રાજલક્ષ્મી
તથા મુખકર રસાદિ વિષયોનું કોણ સેવન ન કરત ? (અર્થાત્,
મુનિઓ તપવડે શરીર ગાળી ન નાંખત.)

હસંતિ ધનિનો જના ગતધના રુદંત્યાતુરાઃ

પઠંતિ કૃતબુદ્ધયોઽકૃતધિયોઽનિશં શેરતે

તપંતિ મુનિપુંગવા વિષયિણો રમંતે તથા

કરોતિ નટનર્તનક્રમમયં ભવે જન્મિનાં ॥ ૨૬૫ ॥

ધનવાન હસે છે, બ્યારે ગત ધનવાન ચિંતાતુર
રૂઢન કરે છે. બુદ્ધિશાળી પઠન કરે છે, બ્યારે બુદ્ધિરહિત
અહોનિશ પડી રહે છે. મુનિ પુંગવો તપસ્યા કરે છે,
બ્યારે વિષયી જનો રમણ કરે છે. આવી રીતે આ જલ,
મનુષ્યોને નટની આકૃષ્ટ નચાવવાનો ક્રમ કરે છે.

નર્તકિં તરલલોચના સમદકામિનીવલ્લભા

વિમૃતિરપિ મૂઝુજાં ધવલચામરચ્છત્રમૃત્

મરુચ્ચલિતદીપવજ્જગદિદં વિલોકયાસ્થિરં ..

પરંતુ સકલં જનાઃ કૃતધિયા વનાંતં ગતાઃ ॥ ૨૬૬ ॥

મદ્યથી ભરેલી તંત્રલ' લોચનાવાળી કામીની તેમજ
રાજાઓની ધવલ ચામર અને શુભ્ર છત્રની વિમુતિ પણ શું
બહાલી લાગતી નથી ? તથાપિ પવનથી ચલિત થયેલ
દ્વીપકની જેમ આ સમગ્ર જગત અસ્થિર બોધને પુદ્ધિશાળી
જનો વનમાં જતા રહ્યા છે.

इति प्रकुपितोरगप्रमुखमंगुरां सर्वदा

निधाय निजचेतसि प्रवलदुःखदां संसृतिं

विमुंचत परिग्रहग्रहमनार्जवं सज्जના

यदीच्छत सुखामृतं रसितुमस्तसर्वाशुभं ॥૨૬૭॥

આ પ્રમાણે કોપાયમાન થયેલા સર્પ જેવી અને
ભંશુર તેમજ અતિ દુઃખદાઈ સંસૃતિને હમેશાં નિજ હૃદયને
વિષે ધારણ કરીને, સર્વ અશુભ જેમાં નાશ પામ્યું છે
તેવા સુખરૂપ અમૃતનું આસ્વાદન કરવાને જો તમે ઇચ્છતા
હો તો હે સજ્જનો પરિગ્રહ અને રાગનો ત્યાગ કરો.

मनोभवशरार्दितः स्मरति कामिनीं यो नरो

विचिंतयति सा परं मदनकातरांगी नरं

परोऽपि परभामिनीमिति विभिन्नभावेप्सितानं

विलोक्य जगतः स्थितिं बुधजनास्तपः कुर्वते ॥૨૬૮॥

મદન બાણથી વિધાયેલો નર જે સ્ત્રીનું રટણ કરે
છે તે મદનથી વિબંહલ બનેલી સ્ત્રી અન્ય જનનું ચિંતન
કરે છે તે અન્ય જન પણ અન્ય સ્ત્રીને વાંછે છે. આવા
પ્રકારની વિભિન્ન ભાવની વાંચનાવાળી જગતની સ્થિતિ
બોધને પુદ્ધિજનો તપ કરે છે.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

જરા નિરૂપણ

જનયતિ વચોઽવ્યક્તં વક્ત્રં તનોતિ મલાવિલં

સ્વલયતિ ગતિં, હંતિ સ્યામ, શ્લથી કુસ્તે તનું
દહતિ શિશિવત્સર્વોગનાં ચ યૌવનકાનનં

ગમયતિ વપુર્મર્ત્યાનાં વા કરોતિ જરા નર્કિ ॥૨૬૧॥

જરા શબ્દોચ્ચારણને અવ્યક્ત બનાવે છે, મોઢાને મળથી ખરડાએલું કરે છે, ગતિસ્ખલિત કરે છે, સામર્થ્ય વીર્યને હણે છે, શરીરને શિથિલ કરે છે, તે ગૌરાંગી અગ્નિની જેમ યૌવન રૂપી વનને બાળી નાંખે છે, અને મનુષ્યોના શરીરનો નાશ કરે છે અથવા જરા શું નથી કરતી?

મથલપવનપાત ધ્વસ્તમદીપ શિશ્વોપમૈ

રલિમલનિમૈઃ કામોઝૂતૈઃ સુર્ત્વિર્વિપસંનિમૈઃ
સમપરિચિતૈર્દુઃસ્વપ્રાંતૈઃ સતામતિર્નિદિતૈ

રિતિ કૃતમનાઃ શંકે વૃદ્ધઃ પ્રકંપયતે ફરૌ ॥૨૭૦॥

જેસણેર કુંઠાતા પવનના બપાટાથી ખુબી ઘેરી દીવાની શીખા સમાન ક્ષણ વિનાશી, અને સ્વજનોએ નિંદિત એવા કામજન્ય સુખ, પરિણામે દુઃખ દેનારા છે; અને વિષ તુલ્ય વિનાશક છે એમ અનુભવથી સિદ્ધ, હું માનુ છું કે વૃદ્ધ પોતાના હાથ કંપાવે છે.

ચલયતિ તનું, દષ્ટેર્માતિ કરોતિ, શરીરિણાં

રચયતિ ઘલાદવ્યક્તોક્તિ, તનોતિ ગતિર્ગતિ

जनयति जने नुद्यां निदामनर्थपरंपरां

हरति 'सुरभि' गंधं देहाज्जरा मदिरा यथा: ॥२७१॥

મદિરાની જેમ જરા શરીરને અસ્થિર બનાવે છે. મનુષ્યની દૃષ્ટિની શ્રાન્તિ કરે છે. મહાબળે કરીને અબ્યક્તો-અચારણ કરાવે છે. ગતિની ક્ષતિ કરે છે. ધિષ્ઠારવા યોગ્ય અને નિંદનિય અનર્થ પરંપરાયે જન્મ આપે છે અને દેહના સુરભિગંધનું હરણ કરે છે.

भवति मरणं प्रत्यासन्नं, विनश्यति यौवनं

प्रभवति जरा सर्वांगानां विनाशविधायिनी

विरमत बुधाः कामार्थेभ्यो दृષ્ટે कुरुतादरं

वदितुमिति वा कर्णोपांतस्थितं पलितं जने ॥२७२॥

વૃદ્ધાવસ્થાનો ફૂત પળી-ધોળોવાળ કણ્ઠ પાસે જઘને કહે છે કે હે બુદ્ધજનો કામ અને અર્થથી વિરામ પામે ને ઉત્તમ ધર્મનો આદર કરો-કારણ મરણ તદ્દન નજીકમાં છે. યૌવન નાશ પામે છે, અને સર્વે અંગનો વિનાશ કરનારી જરાનું સામ્રાજ્ય વતે છે.

मदनसदृशं यं पश्यंती विलोचनहारिणी

शिथिलितननुः कामावस्थां गता मदनातुरा

तदपि जरसा शीर्णं मर्त्यं बलादिह भोज्यते

जगति युवतिर्वा भैषज्यं विमुक्तरतस्पृहा ॥२७३॥

જે મદન તુલ્ય નરને જોઈને વિલોચન હારિણી, મદનની પીડાથી આતુર બનેલી અને તેથી શિથિલ થયેલ શરીરવાળી સ્ત્રી કામાવસ્થાને પ્રાપ્ત થતી હતી, તેજ વિદ્વીર્ણ

અંગવાળા મર્ત્યને જરા ઇચ્છાકારથી લોગવે છે. જંગલમાં
યુવતિ અને ઔપધ શું રત (કામ કીડાથી) મુક્ત છે ?

भवति विषयान् भोक्तुं भोक्तुं न च क्षमचेष्टितो

वपुषि जरसा जीर्णो देही विधूतवलः परं
रसति तरसा त्वस्थीनि श्वा यथा त्रपयोज्झितः

कररसनया धिग्जीवानां विचेष्टितमीदृशं ॥૨૭૪॥

જે કે વૃદ્ધાવસ્થામાં પુરૂષ બળરહિત અને જીવું અંગ-
વાળો થાય છે, તે પશુ વિષયોને તળવાને તેની ઇચ્છા
થતી નથી બદકે લોગવવાની ઇચ્છા થતી રહે છે. જેમ
કુતરે બેશરમ બની તૃષ્ણાને વશ થઈ માંસ રહિત
શુષ્ક હાડકાનો આનંદથી આસ્વાદ કરે છે અને છાડતો
નથી. તેમ ! માટે જીવોની આવી ચેષ્ટાને ધિક્કાર છે.

तिमिरपिहिते नेत्रे लालावलीमलिनं मुखं

विगलितगती पादौ देहो विसंस्थुलतां गतः

पलितकलितो मूर्धा कंपत्यबोधि जरांगना

मिति कृतपदां तृष्णा नारी तथापि न मृंचति ॥૨૭૫॥

આ હુનિયાનો એવો સામાન્ય નિયમ છે કે વ્યારે
ત્રી પોતાની આસક્તિ બીજી ત્રી સાથે ચાલતી જાય છે
કે તરત પેઢી ત્રી તેને તણ કે છે, પણ તૃષ્ણાથી ત્રી તો
એવી નિર્લજ્જ કે આ સામાન્ય નિયમનું ઉલ્લંઘન
કરનારી છે. દારણકે જરાથી અન્ય ત્રીએ પુરૂષનો
કળાએ લીધો અને પોતાની સત્તા જમાવી છે એમ જુવે
છે, એટલે કે મનુષ્યના નેત્રમાંથી તેજ એવાપ થઈ ગયું,

મુખ લાળથી મલિન થઈ ગયું, પગ પણ લથડવા લાગ્યા,
દેહ કંપવા લાગ્યું અને મસ્તક બધું સ્વેત થઈ ગયું,
છતાં પણ તેને ત્યજતી નથી.

ગલતિ સકલં રૂપં, લાલાં વિમુંચતિ જલ્પનં

સ્ત્વલતિ ગમનં દંતા નાશં શ્રયંતિ શરીરિણઃ

વિરમતિ મતિર્નો શુશ્રૂષાં કરોતિ ચ ગેહિની

વપુષિ જરસા ગ્રસ્તં વાક્યં તનોતિ ન દેહજઃ ॥૨૭૬॥

જરા શરીરને ઘેરી લે છે, ત્યારે સકલ રૂપ જતું
રહે છે, લાળ નીકળે છે, બકબકારો શરૂ થાય છે, ગતિ
સ્થબ્ધના પામે છે. અને દાંત પડી જાય છે, અને બુદ્ધિ
વિરામ પામે છે, સ્ત્રી આકરી કરતી નથી અને પુત્ર
બોલતો પણ નથી. આવીરીતે જરા બેઠે દુખદાઇ છે ખરી,
પણ શાંત ચિત્તે વિચાર કરવામાં આવે તો જરા મનુષ્યોની
વિવેક બુદ્ધિને બગૃત કરીને તેને ધર્મકરણી કરવા પ્રેરે છે.

રચયતિ મતિં ધર્મે, નીતિં તનોત્યતિનિર્મલાં

વિષયવિરતિં ધત્તે, ચેતઃ શમં નયતે પરાં

વ્યસનનિહતિં દત્તે, સૂતે વિનીતિમથાચિંતાં

મનસિં નિહિતા પ્રાયઃ પુસાં કરોતિ જરા હિતં ॥૨૭૭॥

ધર્મ તરફ મતિને દોરે છે, અને નિર્મળ નીતિને
વધારે છે, વિષયથી વિરતિ પ્રાપ્ત કરાવે છે, ચિત્તને શાંતિ
આપે છે, વ્યસનનો નાશ કરે છે, પુજનિય વિનીતિ વિનયનો
ઉદ્ભવ કરાવીને મનમાં સચોટ બેઠેલી જરા જનોને ઘણા
લાભે હિત કરે છે.

યુવતિરપરા નો ભોક્તવ્યા ત્વયા મમ સંનિધાવિતિ
 નિગદિતસ્તૃષ્ણાં યોષાં ન મુંચસિ કિં શઠ
 નિગદિતુમિતિ શ્રોત્રોપાંતં મતેવ જરાંગના
 પલિતમિષતો ન સ્ત્રીમન્યાં યતઃ સહતેડંગના ॥૨૭૮॥

જરારૂપી સ્ત્રી પદ્મીના મિય હેઠળ કાન પાસે જઈ આ
 પ્રભાણે કહે છે કે મારી હાજરીમાં અન્ય તૃષ્ણા રૂપી
 સ્ત્રી તારે લોગવવી નહિ, કારણ કે સ્ત્રીઓ અન્ય સ્ત્રીને
 સહન કરી શકતી નથી. આવી રીતે શાસિત જન શું તૃષ્ણા
 રૂપી સ્ત્રી ત્યજતો નથી ?

વચનરચના જાતાવ્યક્તા મુખં વલિભિઃ શ્રિતં
 નયનયુગલં ધ્વાંતાઘ્રાતં શ્રિતં પલિતં શિરઃ
 વિધદિતગતી પાદૌ હસ્તૌ સવેપયુતાં ગતૌ
 તદપિ મનસ્તૃષ્ણા કર્ણં વ્યુપેતિ ન દેહિનાં ॥૨૭૯॥

શુદ્ધ રચના અવ્યક્ત થઈ, મુખ કરચલીથી ભરાઈ
 ગયું, અને આંખો આંધળી થઈ ગઈ, નાકની શક્તિ મંદ
 થઈ, શિર પલિત થયું, પગ લથડવા લાગ્યા, હાથ યુગવા
 લાગ્યા તો પણ મનુષ્યોની મનની તૃષ્ણા અદ્વેસ છે કે
 નાશ થતી નથી.

સુખકરતનુસ્પર્શો ગૌરીં કરગ્રહલાલિતાં
 નયનદયિતાં વંશોદ્ભૂતાં શરીરવલમ્બદાં
 પૃતસરલતાં દૃઢો યદિ ન પર્વવિભૂષિતાં
 ત્યજતિ તરુણીં ત્યક્ત્વાપ્યન્યાં જરાવનિતાસર્વી ॥૨૮૦॥

શ્રીને તણ તોપણ અન્ય શ્રીને (જરાડી સી સખી જે લાકડી) તેને વૃદ્ધ તજતો નથી. ને લાકડી રૂપી સી કેવી છે તો કે જેનો સ્પર્શ સુખકર છે, જોરવર્ણવાળી, હાથમાં લઈ લાલન કરે તેવી, આંખને વહાલી, વંશ-વાંસના કુળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી, શરીરને બળ અર્પનારી, સરલતા વાળી, (સીદ્ધી અને ગાંઠાવિનાની) પવંથી (મૂઠથી) વિમુક્તિ થયેલી છે.

ત્યજસિ ન હતે તૃષ્ણાયોપે જરાંગનયા નરં
 રમિતવપુપં ધિક્તે સ્ત્રોત્વં શઠે ત્રપયોજ્ઞિતે
 ઇતિ નિગદિતા કર્ણાભ્યર્ણે ગતૈઃ પલિતૈરિયં
 તદપિ ન ગતા તૃષ્ણા કા વા નુ મુંચતિ વલ્લભાં ॥૨૮૧॥

હે હતાભાગીની તૃષ્ણા રૂપી સી ! જરાંગનાએ જેની સાથે રમણ કર્યું છે, તેવા નરને પણ તું ત્યજતી નથી હે નિર્લજ્જ હુમ્મી (શઠ) ! તારા શ્રીત્વને ધિક્કાર છે, આવીરીતે કર્ણોપાસે રહેલા પદ્મીઓએ તૃષ્ણાને કહ્યું તો પણ તે ગઇ નહિ અર્થાત્ પોતાના વલ્લભને કોણ છોડે

ત્યજત વિપયાન્દુઃસ્વોત્પત્તૌ પટ્ટનનિશં સ્વલાન્
 ભજત વિપયાન્ જન્મારાતે નિરાશકૃતૌ હિતાન્
 જરયતિ યતઃ કાલઃ કાર્યં નિહંતિ ચ જીવિતં
 વદિતુમિતિ વા કર્ણોપાંતે ગતં પલિતં જનાઃ ॥૨૮૨॥

કર્ણોપાંતે રહેલા પદ્મીઓ પણ આ પ્રમાણે સૂચવે છે કે હે જનો હુમેશાં દુઃખોત્પતિમાં નિપુણ અને દ્વંધ્ય વિષયોને તજે, અને જન્મ મરણરૂપી દુઃશ્મનને હતાથ નિરાશ કરવામાં

કુશલ વિષયોને લોગવ, તેનું અવલંબન કર, કારણ કાળ
કાયાને છુટું બનાવે છે અને છૂટીતને હણે છે.

हरति विषयान् दंढालंवे करोति गतिस्थिती
स्खलयति पयि स्पष्टं नार्ये विलोकयितुं क्षमा
परिभवकृताः सर्वाश्चेष्टास्तनोस्त्यनिवारिता
कुनृपमतिवदेहं नृणां जरा परिजृम्भते ॥२८३॥

જરા વિષયોને દૂર કરે છે, ગતિ અને સ્થિતિ ઠંડના
અવલંબન આધારથી કરે છે. માર્ગે સખલના પમાડે છે.
અને પદાર્થ સ્પષ્ટરીતે લેવાને અશક્ત બનાવે છે. સર્વે
ચેષ્ટાઓને અનિવારિત રીતે અપમાનકારક બનાવે છે.
કુનૃપની માફક જરા મનુષ્યના દેહને ઉધાડી પાડે છે.

शिरसि निभृतं कृत्वा पादं प्रपातयति द्विजान्
पिबति रुधिरं, मांसं सर्वं समत्ति शरीरिणां
स्थपुटविषमं चर्मगानां दधाति शरीरिणां
विचरति जरा संहाराय क्षिताविव राक्षसी ॥२८४॥

જરા રાક્ષસી માથાપર શુભ્તપણે પગ પેસારા કરી
દાંતને પાડે છે, લોહી પીએ છે, અને શરીરનું સર્વભાંસનું
લક્ષણ કરે છે, મનુષ્યોની ચામડીને વિષમ ખાડા ખળચા-
વાળી બનાવે છે, જરા આ અવની તટપર રાક્ષસીની માફક
દેહધારીઓના સંહાર અર્થે વિચરે છે.

युवनसदनप्राणिग्रामप्रकंपविधायिनी

તિ - તિ - મીમા - રા જરાજ - ની રૂપા

નિહિતમનસં તૃણાનાર્થો નિરીક્ષ્ય નરં મૃશં

પલિતમિપતો જાતેર્પ્યા વા કરોતિ કચગ્રહં ॥૨૮૫॥

આ ભયંકર જરારૂપી સ્ત્રી તૃષ્ણા રૂપી સ્ત્રીમાં પુરૂષને ક્ષેણો દેખીને ઇર્ષ્યા ઉત્પન્ન થવાથી પક્ષીના મીવે તેના કેશ ગૃહણ કરે છે, અને સંસારરૂપી ગૃહમાં વસનારા સમસ્ત પ્રાણીઓના દેહમાં કૌપથી કંપારી છાડાવે છે.

વિમદમૃપિવચ્છ્રીકંઠં વા ગદાંકિતવિગ્રહં

શિશિરકરવદ્ધ્રુવં વેશં વિરુપવિલોચનં

રવિમિવ તમોમુક્તં દંડાશ્રિતં ચ યમં યયા

વૃપમપિ વિના મર્ત્યં નિંચા કરોતિતરાં જરા ॥૨૮૬॥

નિંદવા ચોગ્ય જરા ઉત્તમ જનને પણ નાહક રૂપીની માફક મહથી રહિત, શ્રીકંઠ(શિવ-વિષ્ણુ) ની માફક ગદાંકિત શરીરવાળો, ચંદ્રની જેમ સફેદ પુણી જેવા મુખવાળો, વિરૂપ અને આંખને ન ગમે તેવા વેષવાળો, સુર્યની જેમ તમોમુક્ત નિંદ્રાથી રહિત અને યમની માફક દંડ લાઠડીના અવલંબન વાળો બનાવે છે.

વિગતદશનં શશ્વલ્લાલતાકુલમૃક્કં

સ્તલલિતિ ચરણાક્ષેપં તુંદાપરિસ્ફુટજલ્પનં

રહિતકરણવ્યક્તારંભં મૃદૂકૃતમૂર્ચજં

પુનરપિ નરં પાપા વાલં કરોતિતરાં જરા ॥૨૮૭॥

દાંત વગરનો, હમેશ નીકળતી લાળથી ખરડાયેલા છે મુખના છેડા જેના, ચાલવામાં સ્લબના પામતો, મુખથી અસ્પૃશ્ય લવાનો કરતો, જેની ઈંદ્રિયો સ્તેજ નથી, અને

કેશ પણ જેના મૃદુ થયા છે, એવી રીતે દુષ્ટ પાપીણી જરા મનુષ્યને ફરી બાળક બનાવી દે છે.

અદ્દહ નયને મિથ્યાદગ્વત્સદીક્ષણવર્જિતે

શ્રવણયુગલં દુષ્પુત્રો વા શૃણોતિ ન ભાષિતં

સ્વલતિ ચરણદ્વંદ્વં માર્ગે મદાકુલલોકવ

દ્વપિ જરસા જીર્ણે વર્ણો વ્યર્પેતિ કલત્રવત્ ॥૨૮૮॥

અહો! શરીર જરાથી જ્યારે જીણું થાય છે ત્યારે નયનો મિથ્યાદષ્ટીની સમાન સદ્દર્શન (સમ્યક્દર્શન) શક્તિ રહિત થાય છે, કુપુત્રની જેમ કર્ણયુગલ બોલેલું સાંભળતા નથી, મદથી આકુળ થએલા લોકની જેમ રસ્તામાં ચરણ રખડાના પામે છે, અને અંગ પરનો વર્ણ કલત્રની જેમ જતો રહે છે.

મુદિતમનસો દાષ્ટવા રૂપં યદીયમકૃત્રિમં

પરવશધિયં કાર્માક્ષિપ્તર્થવંતિ શિલીમુલૈઃ

ધવલિતમુલ્લભ્રૂમૂર્ચનં જરસા (?) ધરાત્રયં

ક્ષતિતિ મનુર્જં ચાંડાલં ત્યજંતિ જનીજનાઃ ॥૨૮૯॥

જે સ્ત્રીઓ પહેલાં જે પુરૂષનું અકૃત્રિમ સ્વભાવિક રૂપ નિહાળીને આનંદ પામતી હતી, અને જેમાં કામના બાણથી વિંધાઈ જઈ પરવશ બની જેને આધિન થતી હતી, તેઓ જ્યારે તેજ પુરૂષને જરાથી શ્વેત થયેલા મુખવાળો જુવે છે ત્યારે તેને ચંડાલની જેમ અસ્પૃશ્ય ગણી તરતજ ત્યાજી બાંધે છે.

નયનયુગલં વ્યક્તં રૂપં વિલોકિતુમક્ષમં

પલિતકલિતો મૂર્ધા કંપી શ્રુતી શ્રુતિવર્જિતે
વપુષિ જરસાશ્લિષ્ટે નટ્ટં વિવેષ્ટિતમુત્તમં

મરણચકિતો નાંગી ઘત્તે તયાપિ તપો હિતં ॥૨૯૦॥

જ્યારે જરા શરીરને આશ્લેષ કરે છે, ત્યારે નયન
યુગલ વ્યક્ત રૂપને જોવાને પણ અશકતીમાન થાય છે.
માથું ડોલ્યા કરે છે, અને પલ્લીથી લરાઇ જાય છે. કંઠો
શ્રવણશક્તિ રહિત થાય છે અને ઉત્તમ ચેષ્ટા પણ નાશ
પામે છે, તોપણ મરણથી ચકિત થયેલો મનુષ્ય હિતકારણ
તપને ધારણ કરતો નથી.

દ્યુતિગતિધૃતિપ્રજ્ઞાલક્ષ્મીપુરઃસરયોપિતઃ

સિતકચવલિવ્યાજાન્મર્ત્યં નિરીક્ષ્ય જરાંગનાં
પ્રદધતિ રૂપા તૃષ્ણા નારી પુનર્ન વિનિર્ગતા

ત્યજતિ હિ ન વા સ્ત્રી પ્રેયાસં કૃતાગસમપ્યલં ॥૨૯૧॥

માથાના વાળ સફેદ થવાથી જરારૂપી શોકચની
સત્તા પુરૂષપર જામેલી છે. એમ જોઈને ઇર્ષ્યાથી ક્રાંતિ,
ગતિ, ધૃતિ, બુદ્ધિ લક્ષ્મી આદિ સ્ત્રીઓ તો તેને છોડીને
આલી જાય છે. પણ એક તૃષ્ણારૂપી સ્ત્રી જતી નથી તે
બરાબર છે, કારણ અપરાધી એવા પણ પોતાના પ્રીયતમને
સ્ત્રી ત્વજી શકતી નથી.

પરિણતિમતિસ્પૃષ્ઠાં દૃષ્ટ્વા તનોગુણનાશિનીં

જ્ઞદિતિ તુ નરાઃ સંસારાબ્ધેઃ સમુત્તરણોદયતાઃ

જિનપતિમતં શ્રિત્વા પૂતં વિમુચ્ય પરિગ્રહં

વિદધતિ હિતં કૃત્યં સમ્યક્તપશ્ચરણાદિકં ॥૨૯૨॥

શરીરના શુષ્કનો નાશ કરનારી અતિસ્પષ્ટ પરિ-
ણતી ભેદને સંસાર સાગરથી તુરત પાર પામવાને પવિત્ર
જનમતનું શરણ લઈ પરિગ્રહ (સંસારિક મમતા) ત્યજ,
સમ્યક્ તપ અને સમ્યક્ આરિત્ર આદિ હિત કાર્યોમાં
બુદ્ધિમાન લોક આદર કરે છે.

અકરણ ૧૨ મું.

મૃત્યુ નિરૂપણ

સંસારે ભ્રમતાં પુરાજિતવશાદ્ દુઃખં સુખં વાશ્નુતાં
ચિત્ર જીવિતમંગીનાં સ્વપરતઃ સંપદમાનાપદાં
દંતાંતઃપતિતં મનોહરરસં કાલેન પક્વં ફલં

સ્થાસ્યત્યત્ર કિયદ્ધિરં તનુમતસ્ત્રીવ્રધુષાચર્વિતં ॥૨૯૩॥

પુર્વ જાવમાં ઉપાર્જન કરેલા પાપ અને પુણ્યના
ઉદયથી, દુઃખ અને સુખ ભોગવતાં થકાં સંસારમાં પરિ-
ભ્રમણ કરતા, સ્વ અને પરની બુદ્ધિથી નાના પ્રકારની
આપત્તિઓ બહારી લેનાર પ્રાણીઓનું, વિચિત્ર જીવન
અતિક્રુધાતુર મનુષ્યના હાંતની મધ્ય પડેલા, મનોહર
રસવાળા અને યોગ્ય સમયમાં પાકેલા ફળની જેમ કેટલો
હાળ સ્થીર રહી શકે છે ?

નિત્યં વ્યાધિશતાકુલસ્ય વિધિના સંક્ષિપ્યમાણાયુષો

નાશ્વર્યં ભવવર્તિનઃ શ્રમવતો યજ્ઞાયતે પંચતા

કિં નામાદ્રુતમત્ર કાનનતરોરત્યાકુલાત્પક્ષિભિ-

ર્યેત્પ્રોચત્પવનમતાપનિહતં પક્વં ફલં ભ્રમ્યતિ ॥૨૯૪॥

નિત્ય સેંકડો વ્યાધિથી આક્રુલ બનેલા, અને વિધિએ જેનું આયુષ્ય હુંકું નિર્માણ કર્યું છે તેવા, થાકેલા ભવ-વર્તિઓ પંચત્વ મૃત્યુને પામે તેમાં નવાઈ નથી. દૃષ્ટાંત, પક્ષીઓથી સદા વ્યાસ રહેનાર વન વૃક્ષ પરથી પવનના મજબુત ઝપાટાથી છુટું પડેલું પાકેલું ફળ જે પડી જાય, તો તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ?

નિર્ધૂતાન્યવલોઽવિચિંત્યમહિમા પ્રધ્વસ્તદુર્ગક્રિયો
 વિશ્વવ્યાપિગતિઃ કૃપાવિરહિતો દુર્વોધમંત્રઃ શઠઃ
 શસ્ત્રાસ્ત્રોદકપાવકારિપવનવ્યાધ્યાદિનાનાયુધો
 ગર્માદાવપિ હંતિ જંતુમસ્થિલં દુર્વારવીર્યો યમઃ ॥૨૯૫॥

અન્ય બળને નહિ ગણકારતો, અવિચિંત્ય મહિમા-વાળો, દુર્ગ ક્રિયાથી રહિત, વિશ્વવ્યાપી ગતિવાળો, કૃપા રહિત, દુર્વોધ મંત્ર છે જેનો એવો શઠ, શસ્ત્ર અસ્ત્ર પાણી અગ્ની શત્રુ પવન વ્યાધિ આદિથી નાના પ્રકારના આયુધોથી સજ્જથયેલો, દુર્વાર વીર્યવાળો, જે મૃત્યુદેવ ગર્ભમાંથી પણ સમસ્ત જંતુને હણે છે.

માદ્દં મૂર્ધ્વમનાર્યમાર્યમધનં દ્રવ્યાધિપં દુઃસ્થિતં
 સૌરવ્યોપેતમનામમામનિહતં ધર્માયિનં પાપિનં
 વ્યાવૃત્તં વ્યસનાદરાદ્ વ્યસનિનં વ્યાસાકુલં દાનિનં
 શિષ્ટં દુષ્ટમનર્યમસ્થિલં લોકં નિહંત્યંતકઃ ॥૨૯૬॥

ડાહ્યો અને મુર્ખ, આર્ય અને અનાર્ય, દરિદ્રા અને ધની, ગરીબ અને તવંગર, દુઃખી અને સુખી, નિરાશી અને શેગી, ધર્માર્થી અને પાપી, વ્યસનાદરથી

રહીત અને વ્યસની, લોભી અને દાની, શિષ્ટ અને દુષ્ટ, પૂજનીય અને અપૂજનીય, સર્વ જનોને મૃત્યુ દેવ હશે છે.

દેવારાધનમંત્રતંત્રહવનધ્યાનગૃહેજ્યાજપ-

સ્થાનત્યાગધરાપ્રવેશગમનત્રજ્યાદિજાર્ચાદિભિઃ

અત્યુગ્રેણ યમેશ્વરેણ તનુમાનંગીકૃતો ભક્ષિતું-

વ્યાગ્રેણેવ ચુચ્ચક્ષિતેન ગહને નો શક્યતે રક્ષિતું ॥૨૯૭॥

અટવીમાં ભૂખ્યા અને કુધાતુર વાઘની જેમ અતિ ઉગ્ર યમ દેવે ભક્ષણ કરવાને અંગીકાર કીધેલા તનુમાનને, દેવારાધન, મંત્ર, તંત્ર, હવન, ધ્યાન, ગૃહ, યજ્ઞ, જપ, સ્થાન, ત્યાગ, ધરા પ્રવેશ, ભિક્ષાટન, દિવ પૂજા આદિ કોઈ રક્ષણ કરવાને શક્તિમાન નથી.

મારબ્ધો ગ્રસિતું યમેન તનુમાન દુર્વારવીર્યેણ ચ-

સ્તં જ્ઞાતું ભુવને ન કોઽપિ સકલે શક્તો નરો વા સુરઃ

નો ચેદેવનરેશ્વરમમૃતયઃ પૃથ્વ્યાં સદા સ્પુર્જના

વિજ્ઞાયેતિ કરોતિ શુદ્ધધિપણો ધર્મે મર્તિ શાશ્વતે ॥૨૯૮॥

દુર્વાર વીર્ય છે જેનું એવા યમે, જેને ગળી જવાનો આરંભ કર્યો છે તેને બચાવવાને સકળ ભુવનમાં નર વા દેવ, કોઈપણ શક્તિમાન નથી. જો તેમ ન હોય તો રાજા આદિજનો આ અવનિ તટ પર સદા સર્વદા રહેત, એમ સમજી શુદ્ધબુદ્ધિશાળી જન શાશ્વત એવો જે ધર્મ, તેને વિષે મન લગાડે છે.

ચંદ્રાદિત્યપુરંદરસિતિધરશ્રોકંઠસીર્યાદયો

યે કીર્તિધૃતિકાંતિધીધનવલપ્રખ્યાતપુણ્યોદયાઃ

સ્વે સ્વે તે ડ પિ કૃતાંતદંતકલિતાઃ કાલે વ્રજંતિ ક્ષયં

કિં ચાન્યેષુ કથા સુચારુમતયો ધર્મે મર્તિ કુર્વતાં ॥૨૯૯॥

ચંદ્ર, આદિત્ય, પુરંદર, ઇંદ્ર, ક્ષિતિધર, શ્રીકંઠ, બલ-
રામ આદિ જેઓ કીર્તિ ધૃતિ કાન્તિ બુદ્ધિ ધન બળના
ધારક અને પ્રખ્યાત પુણ્યોદયવાળા હતા તેપણ મૃત્યુ-
દેવની દાઢમાં બેઠેલા પોતપોતાના વખતે વિલય પામ્યા.
બીજાની વાત તો ક્યાં કરવી ? માટે હે આશ્ચર્યજનક !
ધર્મને વિષે પ્રવૃત્ત થાઓ.

યે લોકેશશિરોમણિદ્યુતિજલપ્રક્ષાલિતાંઘ્રિદ્વયા

લોકાલોકવિલોકિકેવલસત્સામ્રાજ્યલક્ષ્મીધરાઃ

પ્રક્ષીણાયુપિ યાંતિ તીર્થપતયસ્તેડપ્યસ્તદેહાસ્પદં

તત્રાન્યસ્ય કથં મયેન્દ્રવમૃતઃ સ્ત્રીણાયુષો જીવિતં ॥૩૦૦॥

જેના ચરણ યુગલ લોકેશના સુકુટ મણીથી, પ્રભા-
રૂપી જલથી પ્રક્ષાલન થયેલા છે અને લોક અને અલો-
કને જોનાર કેવલજ્ઞાનથી શોભતી સામ્રાજ્ય લક્ષ્મીના ધારક,
એવા તીર્થકરે પણ આયુષ્ય પૂર્ણ થયે અસ્તદેહના
ભાજન છે, ત્યાં અન્ય ક્ષીણ આયુષ્યવાળા ભવવર્તિતું
ભવિત તો ક્યાંથી રહે ?

દ્વાત્રિશન્મુકુટાવતંસિતશિરોમુમૃત્સહસ્રાર્ચિતાઃ

પટ્ટવંદકક્ષિતિમંડના નૃપતયઃ સામ્રાજ્યલક્ષ્મીધરાઃ

નીતા યેન વિનાશમત્ર વિધિના સોડન્યાન્ વિમુંચેત્કથં

કલ્પાંતશ્વસનો ગિરીશ્ચલયતિ સ્થૈર્યં તૃણાનાં કુતઃ ॥૩૦૧॥

બત્રીસ હજાર સુકુટધારી નૃપતિથી પૂજાયેલા, છબંડ-

પૃથ્વીના મંડનરૂપ, સામ્રાજ્ય લક્ષ્મીના ધારક, એવા રાજાઓ જે વિધિથી નાશ પામ્યા છે તો તે ખીજાને છોડે કેમ ? કલ્યાણ કાળનો પવન પર્વતોને ચલાવમાન કરે છે તો ત્યાં તણખલાની સ્થિતિ તો ક્યાંથી હોય ?

યત્રાદિત્યશશાંકમારુતધના નો સંતિ સંત્યત્ર તૈ

દેશા યત્ર ન મૃત્યુરંજનજનો નો સોઽસ્તિ દેશઃ ક્વચિત્
સમ્યગ્દર્શનત્રોયવૃત્તજનિતાં મુક્ત્વા વિમુક્તિર્નિર્તિ

સંચિત્યેતિ વિચક્ષણાઃ પુરુ તપઃ કુર્વંતુ તામીપ્સવઃ ॥૩૦૨॥

આ જગતમાં સુર્ય, ચંદ્ર, પવન, વર્ષાદિ આદિ ન હોય તેવા દેશ અસ્તિ ધરાવે છે, પણ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્ચારિત્રથી પ્રાપ્ત થતી મુક્તિ સ્થળને વળીને જોવો જોએ દેશ નથી, કે જ્યાં મૃત્યુને રંજન કરનારા જનો ન હોય; એમ સમજી હે મુક્તિના અભિલાષી જનો તપ તપો.

યેષાં સ્ત્રીસ્તનચક્રવાકયુગલે પીતાંશુરાજચંદ્રે

નિર્યેત્કૌસ્તુભરત્નરશ્મિસલિલે આસ્પાંબુજધ્રાજિતે

શ્રીવૃક્ષઃકમલાકરે ગતમયા ક્રોઢાં ચકારાપરાં

શ્રીર્હિ શ્રીહરયોઽપિ તે મૃતિમિતાઃ કુત્રાપરેષાં સ્થિતિઃ ॥૩૦૩॥

ત્રીના સ્તનરૂપી ચક્રવાક યુગલથી યુક્ત, અને પીતાંશુર રૂપી તનથી શોભતાં, કૌસ્તુભરત્નમાંથી નીકળતા ક્ષીરદ્વારરૂપી જલ યુક્ત, અને યુગરૂપી કમલથી અલંકૃત, તેના વક્ત્રસ્થલરૂપી સરોવરમાં આશ્પાત લક્ષ્મીએ નિર્ભય

રીતે કીડા કરી છે એવા શ્રી કૃષ્ણદેવ પણ મૃત્યુને વશ થયા, તો પછી અન્યજનની તો શું સ્થિતિ ?

મોક્તા યત્ર વિઠ્ઠિરિંતકવિશ્વમોજ્યાઃ સમસ્તાંગિનઃ

કાલેશઃ પરિવેષકોઽશ્રમતનુર્ગાસા વિસંત્યક્રમૈઃ

વવત્રે તસ્ય નિશાતદંતકલિતે તત્ર સ્થિતિઃ કીદૃશી

જીવાનામિતિ મૃત્યુમ્ભોતમનસો જૈનં તપઃ કુર્વતે ॥૩૦૪॥

જ્યાં ભોદ્ધતા (ભોજન કરનાર) અતૃપ્ત મૃત્યુદેવ છે, અને ભોજ્ય (ખાવાનો પદાર્થ) સમસ્ત અંગધારી છે, વળી શ્રમને નહિ બાણુતો એવો કાળેશ પીરસનાર પરિવેષક છે અને જ્યાં કવળો ક્રમ રહિતપણે મુખમાં પ્રવેશ કરે છે તેના તીક્ષ્ણ દંતવાળા મુખમાં જીવોની શું સ્થિતિ એમ વિચારી મૃત્યુથી ભીરૂ બનેલા જનો જૈનીય તપ કરે છે.

ઉદ્ધર્તુ ધરણીં નિશાકરરવી ક્ષેપ્તું મરુન્માર્ગતો

વાતં સ્તંભયિતું પયોનિધિજલં પાતું ગિરિં ચૂર્ણિતું

શક્તા યત્ર વિશંતિ મૃત્યુવદને કાન્યસ્ય તત્ર સ્થિતિ

યૈસ્મિન્માંતિ ગિરિર્વિલે સહ વનૈઃ કાત્ર વ્યવસ્થા હ્યપોઃ ॥૩૦૫॥

ધરણી ધારણ કરવા અર્થે, શશી અને રવીને મરૂતના માર્ગમાંથી ફેંકી દેવા માટે, પવનને અટકાવવા અર્થે, સમુદ્રજલ પીવા માટે, અને ગિરિને ચૂર્ણ કરવા અર્થે, ઈંદ્રોએ જે મૃત્યુવદન વિષે પ્રવેશ કર્યો ? ત્યાં અન્ય જનોની શું સ્થિતિ ? જે ખીલમાં વનો સહિત ગિરિ સમાઈ જાય છે, ત્યાં અણુની શું અવસ્થા ?

સુગ્રીવાંગદનીલમાસ્તસુતપૃષ્ઠૈઃ કૃતારાધનો

રામો યેન વિનાશિતસ્ત્રિભુવન પ્રવ્યાતકીર્તિધ્વજઃ
મૃત્યોસ્તસ્ય પરેષુ દેદિષુ કથા કા નિઘ્નતો વિઘ્નતે

કાત્રાસ્થા નયતો દ્વિપં હિ શશકો નિર્યાપકઃ શ્રોતસઃ ॥૩૦૬॥

સુગ્રીવ, અંગદ, નીલ, હનુમાનથી, જેનું આરાધન થયેલું છે, અને જેનો કીર્તિધ્વજ ત્રિભુવનમાં ફરકી રહ્યો છે તે રામને, જે મૃત્યુએ હણ્યો તે ઘાતકીની આગળ ધીલ દેહીઓની વાતજ શું હોય. જે નદીયોનું પૂર હાથી-ઓને તાણી ભય છે, ત્યાં તે શું સસલાને છોડી દે ખરું.

અત્યંતં કુસ્તાં રસાયનવિધિં વાક્યં મિયં જલ્પતુ

વાર્ધેઃ પરિમિપર્તુ ગચ્છતુ નમો દેવાદ્રિમારોદતુ
પાતાલં વિશતુ પ્રસર્પતુ દિશં દેશાંતરં આમ્પતુ

ન પ્રાણી તદપિ મહર્તુમનસા સંત્યજ્યતે મૃત્યુના ॥૩૦૭॥

અત્યંત રસાયણ વિધિ કરો, મિદ્ર વાક્યો બોલો, સમુદ્ર પાર ભાઓ આકાશમાં ભાઓ દેવાદ્રિ (મેરુપર્વતના શિખરપર) આરોહણ કરો, પાતાલમાં પ્રવેશ કરો, કોઈપણ દિશાઓમાં ભાઓ યાતો દેશાંતરમાં ભ્રમણ કરો, તોપણ હિંમત ખુદ્દિવાળો મૃત્યુ કોઈપણ પ્રાણીને છોડતો નથી.

કાર્યં યાવદિદં કરોમિ વિધિવત્તાવત્કરિષ્યામ્યદ-

સ્તત્કૃત્વા પુનરેતદય કૃતવાનેતત્પરાકારિનં
ઇત્યાત્મીયકૃદુંવપોપણપરઃ પ્રાણી ક્રિયાઘ્યાકુલો

મૃત્યોરેતિ કરગ્રહં હતમતિઃ સંત્યક્તધર્મક્રિયાઃ ॥૩૦૮॥

આ કાર્ય હું વિધિપૂર્વક કરું છું, આ હું કાલે કરીશ,

તે ક્રીધા પછી વળી આ આજ ક્રીધું, તે પહેલાં કર્યું,
વિગેરે સ્વકુટુંબ પોષણમાં રત થયેલો, ક્રિયામાં વ્યાકુલ
બનેલો, હતબુદ્ધિ એવો પ્રાણી, ધર્મ ક્રિયાથી ત્યજાએલો
મૃત્યુના હાથમાં સપડાય છે.

માન્ધાતા ભરતઃ શીવો દશરથો લક્ષ્મીધરો રાવણઃ

કર્ણઃ કંસરિપુર્વલો મૃગુપતિર્भीમઃ પરેડપ્યુબતાઃ

મૃત્યું જેતુમલં, ન, યં નૃપતયઃ કસ્તં પરો જેપ્યતે

ભગ્નો યો ન મહાતરુર્દ્વિપવરૈસ્તં કિં શશો મંક્ષ્યતિ ॥૩૦૯॥

માન્ધાતા, ભરત, શીવ, દશરથ, લક્ષ્મીધર, રાવણ,
કર્ણ, કૃષ્ણ, બલભદ્ર, ભૃગુપતી (પરશુરામ), ભીમ અને ખીન્ન
અતિ ઉત્તમ નૃપવરો મૃત્યુને જીતી ન શક્યા, તેને ખીન્ન
કેણ જીતશે, હજારો જે મહાતરુ ગજવરથી ભાગ્યું નહિ
તેને શશલો કેમ ભાગી શકે ?

સર્વે શુષ્યતિ સાંદ્રમેતિ નિશ્ચિલા પાથોનિર્ધિં નિમ્નગા

સર્વે મ્લાયતિ પુષ્પમત્ર મરુતઃ શમ્પેવ સર્વે ચલં

સર્વે નશ્યતિ કૃત્રિમં ચ સકલો યદ્વત્ વ્યપક્ષીયતે

સર્વસ્તદ્વદુપૈતિ મૃત્યુવદનં દેહીમવંસ્તત્ત્વતઃ ॥૩૧૦॥

સર્વે સાંદ્ર—ગીલા પદાર્થો સુકાર્ધ જાય છે, સર્વે નદીઓ
સમુદ્રમાં મળી જાય છે, સર્વે પુષ્પ ઠરમાય છે, અને સર્વે
પદાર્થો વીજલીની માફક ચંચલ છે, સર્વે કૃત્રિમ પદાર્થો
નાશ પામે છે. આ પ્રમાણે સર્વે વસ્તુઓ નશ્વર છે તેવીજ
રીતે દેહધારી પ્રાણીયો પણ મૃત્યુના મુખમાં પ્રવેશ કરે છે.

મહ્યાતદ્યુતિકાંતિકિર્તિધિપણામહાકલામૃતયો

દેવા યેન પુરંદરમૃતયો નીતાઃ ક્ષયં મૃત્યુના

તસ્યાન્યેષુ જનેષુ કાચ હિંસાત્મનો વિદ્યતે

મત્તેમં હિ હિનસ્તિ યઃ સ હરિષં કિં મુંચતે કેશરી ॥૩૧૧॥

પ્રખ્યાત યુતિ કાંતિ કીર્તિ અને પુદ્ગીલાળા પ્રજ્ઞા કલા
અને વિભૂતિના ધારક ઇન્દ્રાદિદેવો જે મૃત્યુથી ક્ષતિ પામ્યા
તે હિંસક પુદ્ગિપાસે અન્ય જનોની તો શું ગણના ? જે
કેશરી સિંહ મરત હાથીને હણે છે, તે શું હરિણને
જવા દે છે ?

શ્રીહીકીર્તિરતિદ્યુતિમિયતમામહાકલાભિઃ સમં

યદ્ ગ્રાસીકુરુતે નિતાંતકઠિનો મર્ત્ય કૃતાંતઃ શઠઃ

તસ્માત્ ત્વિં તદુપાર્જનેન ભવિનાં કૃત્યં વિવુદ્ધાત્મનાં

કિંતુ શ્રેયસિ જીવિતે સતિ ચલે કાર્યા મતિસ્તપ્યતઃ ॥૩૧૨॥

લક્ષ્મી લગ્ન કીર્તિ રતિ યુતિ મિયતમા પ્રજ્ઞા અને
કલાથી યુક્ત મર્ત્યને, જ્યારે અતિ નિષ્કુર અને શઠ મૃત્યુ-
દેવ એક કવલ કરી બાંધે છે ત્યારે વિબુધ જનોએ, તે સર્વ
ઉપાર્જન કરવાનું શું કામ છે, અને શ્રેષ્ઠ જીવિતવ્ય પણ
થઈ છે, એમ વિચારી ધર્મ તત્ત્વમાં યુદ્ધિ રાખવી.

યો લોકૈકશિરઃશિરલામણિસમં સર્વોપકારોદયતં

રાજચ્છીલગુણાકરં નરવરં કૃત્વા પુનર્નિર્દયઃ

ધાતા દંતિ નિર્ગળો હતમતિઃ કિં તત્ક્રિયાયાં ફલં

માયો નિર્દયચેતસાં ન ભવતિ શ્રેયોમતિર્ભૂતલે ॥૩૧૩॥

લોકમાં એક માથાના યુદ્ધ મળી સમાન, સર્વ પર

ઉપકાર કરવામાં તત્પર શોભતા શીલ વિગેરે શુભ સમુદ-
વાળા નરવરને ઉત્પન્ન ક્રીધા પછી, હૃતમતિ, નિર્દય,
નિરોલ વિધાતા તેને હણે છે તો તેની કૃતિનું કૃણ શું ? પ્રાચે
આ ભૂતળપર નિર્દય હૃદયી ઉત્તમ બુદ્ધિવાળા થતાજ નથી.

રમ્યાઃ કિં ન વિભૂતયોઽતિલલિતાઃ સચામરભ્રાજિતાઃ

કિં વા પીનદ્વોન્નતસ્તનયુગાસ્તૈર્નદીર્ઘેક્ષણાઃ

કિં વા સજ્જનસંગતિર્ન મુખદા ચેતશ્ચમત્કારિણી

કિં ત્વન્નાનિલધૂતદીપકલિકા ચ્છાયાચલં જીવિતં ॥ ૩૧૪ ॥

અતિ સુંદર મુખામરોથી શોભતી વિભૂતિ શું રમ્ય
નથી ? અથવા તો ભરેલા ઠઠણ અને ઉન્નત સ્તન યુગ,
અને ખીધેલા હરણની આંખો જેવી સ્ત્રીઓ શું રમ્ય નથી ?
મનને ચમત્કાર પમાડનારા સજ્જનની સંગતિ શું સુખદાઈ
નથી ? પણ પવનથી હાલતા દીપ શીખાની છાયા જેમ
અવિત ચલે છે.

યચ્ચેતાસ્તરલેક્ષણા યુવતયો ન સ્યુર્ગલચૌવના

ભૂતિર્વાં યદિ ભૂમૃતાં ભવતિ નો સૌદામિનીસંનિમા

વાતોદ્ભૂતતરંગચંચલમિદં નો ચેદ્ભવે જીવિતં

કો નામેહ તદેવ સૌરવ્યવિમુલ્લઃ કુર્યાજ્જિનાનાં તપઃ ॥ ૩૧૫ ॥

જો આ તરલાક્ષી યુવતિઓ યોવનગત ન હોય,
રાત્રીઓની વિભૂતિ વિજળી જેવી ન હોય અને પવનથી
ઉત્પન્ન થયેલ તરંગોના જેવું અવિત અચલ ન હોય તો
કયો મનુષ્ય આવા સુખથી વિમુખ થઈ અનેશ્વરના તપનું
આચરણ કરે ?

માંસામૃતસલ્લસામયગણવ્યાધિઃ સમાધ્યાસિતાં
 નાનાપાયવસુધારારુચિતાં જન્માટવીમાશ્રિતઃ
 ધાવન્નાકુલમાનસો નિષતિતો દૃષ્ટ્વા જરારાક્ષર્સી
 ક્ષુત્ક્ષામોદૃતમૃત્યુપન્નગમુખે માણી કિયત્પ્રાણિતિ ॥૩૧૬॥

માંસ લોહી અને લાલસાવાળા, વ્યાધિ રોગના સમુદ્ધ
 રૂપી શીકારીઓથી વસેલા, નાના પ્રકારના દુઃખરૂપી વૃક્ષોથી
 ભરપુર, જન્મરૂપી અટવીમાં આશ્રય લેનારો, જરારૂપી
 રાક્ષસીને ભેદને વ્યાકુળ મનવાળો અહીં તહીં ફોડતો,
 ક્રુધાથી ક્ષામ થયેલ અને ઉન્નત મુખવાળા મૃત્યુરૂપી
 સપના મુખમાં પડતો પ્રાણી કંઈ રીતે છુવી શકે.

મૃત્યુવ્યાઘ્રભયંકરાનનગર્ભે ભીતં જરા વ્યાધત
 સ્તીવ્રવ્યાધિદુરંતદુઃસ્વતરુમત્સંસારકાંતારગં
 કઃ શક્નોતિ શરીરિણં ત્રિભુવને પાતું નિતાંતામુરં
 ત્યક્ત્વા જાતિજરામૃતિક્ષતિકરં જૈનદ્રધર્મામૃતં ॥૩૧૭॥

જન્મ જરા અને મૃત્યુને ક્ષય કરનાર જૈન ધર્મ
 રૂપી અમૃત સિવાય, મૃત્યુરૂપી વાધના ભયંકર મુખમાં
 પડેલા, જરા રૂપી શિકારીથી ભય પામેલા, તીવ્ર વ્યાધિ
 અને અસાધ્ય દુઃખરૂપી ગાડીવાળી એવી સંસાર રૂપી
 અટવીમાં ભમતા, તથા હિમેશાં અતિ આતુર રહેતા, એવા
 શરીરીને બચાવવાને કોણ શક્તિમાન છે.

एवं सर्वजगद्विलोक्य कलितं दुर्वारिवीर्यात्मना
 निह्विसेन समस्तसत्त्वसमितिप्रध्वंसिना मृत्युना

સદ્રત્નત્રયશાતમાર્ગગણં ગૃહ્ણન્તિ ચચ્છિત્તયે
સંતઃ શાન્તધિયો જિનેશ્વરતપઃસામ્રાજ્યલક્ષ્મીશ્રિતાઃ ॥૩૧૮॥

સમસ્ત જગત સમસ્ત પ્રાણિઓના નાશ કરવા માટે અજીત્ય શક્તિવાળા મૃત્યુથી બચાવ થયેલું છે એમ સમજી, મૃત્યુના નાશ માટે શાંત બુદ્ધિ સંતજનો ઉત્તમ પ્રકારના રત્નત્રયી રૂપી સુખદાયી માર્ગને ગ્રહણ કરે છે, અને જીનેશ્વર પ્રરૂપિત તપરૂપી સામ્રાજ્ય લક્ષ્મીનો આશ્રય સ્વીકારે છે.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

સામાન્ય અનિત્યતા નિરૂપણ.

કાર્યાણાં ગતયો મુજઙ્ગકુટિલાઃ સ્ત્રીણાં મનશ્ચન્ચલં
નૈશ્વર્યં સ્થિતિમત્તરંગચપલં નૃણાં ચયો ઘાવતિ ।
સંકલ્પાઃ સમદાઙ્ગનાસિતરલા મૃત્યુઃ પરં નિશ્ચિતો
મત્તૈવં મતિસત્તમા વિદધતાં ધર્મે મર્તિ તત્ત્વતઃ ॥૩૧૯॥

આ સંસારમાં દર્મની ગતિ સર્પની સમાન વાંકી છે, સ્ત્રીઓનું મન અચલ છે, નૈશ્વર્ય સંપત્તિ પાણીના તરંગની માફક અચલ છે, અને માણસોનો સમુહ (સ્વાર્થ પૂરે થયા બાદ) રવાના થનાર છે અને સંકલ્પો વિકલ્પની પરંપરાઓ ક્રમવિકારથી બચાવ એવી કામિનીના નેત્રની માફક ચપલ છે અને છેવટે મૃત્યુ નિશ્ચયથી આવવાનુંજ

છે, આમ બાણીને હે! ઉત્તમંમતિ જ્ઞેનો ! પરમાર્થવૃત્તિયે
ધર્મની અંદર જ મતિને ધારણ કરો.

શ્રી વિદ્યુચ્ચપલા વપુર્વિધુનિતં નાનાવિવવ્યાધિભિઃ
સૌખ્યં દુઃસ્વકટાક્ષિતં તનુમતાં સત્સંગતિર્દુર્લભા ।
મૃત્યુધ્યાસિતમાયુરત્ર વહુભિઃ કિં ભાપિતૈસ્તત્ત્વતઃ
સંસારેઽસ્તિ ન કિંચિદક્લિમ્મુસ્વકૃત્તસ્માઞ્જના જાગ્રતઃ॥૩૨૦॥

લક્ષ્મી વિજળીની જેવી ચપળ છે. વપુ નાના વ્યા-
ધિથી શીથીલ થાય છે. સુખ અન્ય દુઃખનો કટાક્ષિત છે.
અને મનુષ્યને સત્સંગતિ દુર્લભ છે. આયુ મૃત્યુથી અધ્યા-
સિત થએલ છે. અથવા વિશેષ વર્ણુનથી શું લાભ ? દુઃકમાં,
તત્ત્વથી આ સંસારમાં મનુષ્યને સુખકર એવું કંઈ નથી.
માટે હે જ્ઞેનો ભગ્વત થાઓ,

યથેતાઃ સ્થિરયૌવનાઃ શશીમુખીઃ પીનસ્તનીર્ભામિનીઃ
કુર્યાદ્યૌવનકાલમાનમથવા ધાતા રતં જીવિતં ।
ચિન્તાસ્થૈર્યમશીચમંતવિરસં સૌખ્યં વિયોગં ન તુ
ફો નામેહ વિમુચ્ય ચારુધિપણઃ કુર્યાત્તપો દુશ્વરમ્॥૩૨૧॥

જો વિધાતા ચંદ્રસુખી અને પીનસ્તની સ્ત્રીઓનું યૌવન
સ્થીર કરી દે અને આ જીવનના યૌવનનો સમય પણ
સ્થીર કરી દે. ચિન્તાઓને અસ્થીર કરે સુખનો કદી વિયોગ
ન કરે તો એવો કયો મુદ્ધિશાળી પુરૂષ તેમને છાડીને
દુશ્વર તપ તપે.

કાન્તાઃ કિં ન શશાન્કકાન્તિવલાઃ સૌધાલયાઃ કસ્યચિ-
 ત્કાશ્ચીદામવિરાજિતોરુજવનાઃ સેવ્યા ન કિં કામિની ।
 કિં વા શ્રોત્રરસાયનં સુખકરં શ્રવ્યં ન ગીતાદિકં
 વિશ્વં કિં તુ વિલોક્ય માસ્તચલં સન્તસ્તપઃ કુર્વતે ॥૩૨૨॥

અંદ્રકાન્તી જેવા ઉજ્જવલ ઉચ્ચા સફેદ મંદિરે કોને
 રમણીય નથી લાગતા, કટિ મેખલાથી શોભતા પીન જ્વન-
 વાલી કામિનીઓ કોને સેવવા યોગ્ય નથી લાગતી, અથવા
 શ્રોત્ર રસાયણ શ્રવ્ય-શ્રવણ કરવા યોગ્ય એવા ગીતાદિક
 કોને સુખકર નથી લાગતા, તથાપિ આ વિશ્વને પવન જેવું
 અપલ જાણી સન્તજનો તપ કરવાનું શ્રેય સમજે છે.

કૃષ્ટેષ્વાસવિમુક્તમાર્ગગતિસ્થૈર્યં જને યૌવનં

કામાન્કુદ્ધશ્ચુજઙ્ગકાયકુટિલાન્વિચુચ્ચલં જીવિતં ।

અજ્ઞારાનલતપ્તસુતરસવદ્દ્વા શ્રિયોઽપ્યસ્થિરા

નિષ્ક્રમ્યાત્ર સુચુદ્ધયો વરતપઃ કર્તું વનાન્તં ગતાઃ ॥૩૨૩॥

આ સંસારમાં ખેંચેલી પણચ વાળાં ધનુષ્યમાંથી છૂટેલા
 આણુની ગતિ જેવું અસ્થિર યૌવન, વીજળી જેવું અંચલ
 જીવીત, કુપિત થએલા સર્પના જેવા કુટિલ કામલોગો,
 અને અંગારાના અગ્નિથી તપ્ત થએલા પારા જેવી અસ્થિર
 લક્ષ્મીને જોઈને સુખુદ્ધિજનો અહિંથી નીકળી ઉત્તમ તપ
 કરવાને વનમાં ગયા છે.

ચપુર્વ્યસનમસ્યતિ પ્રસભમન્તકો જીવિતં

ધનં નૃપમૃતાદયસ્તનુમતાં જરા યૌવનં ।

વિયોગદહનં સુખં સમદકામિનીસંગજં

તથાપિ વત મોહિનો દુરિતસંગ્રહં કુર્વતે ॥૩૨૪॥

હુઃખ શરીરનો, અન્તક (મૃત્યુ દેવ) ભીતનો, નૃપ સુત આદિ ધનનો, જરા યૌવનનો અને વિયોગાગ્નિ મહતી ધૂણિમાન થએલી કામીનીના સંગથી ઉદ્ભૂત યએલા સુખનો નાશ કરે છે. છતાં પણ મોહ્યસ્તજનો દુરિત થાપનો સંગ્રહ કરે છે.

અપાયકલિતા તનુર્જગતિ સાપદઃ સંપદો

વિનશ્વરમિદં સુખં વિપયજં શ્રિયશ્ચશ્ચલાઃ ।

भवन्ति जरसाऽरसास्तरललोचना योषित-

स्तदप्ययमहो जनस्तपसि नो परं रज्यति ॥૩૨૫॥

આ જગતમાં શરીર રોગથી કલિત છે. સંપદ આપદા સહિત છે. આ પંચેન્દ્રિય વિષયથી ઉત્પન્ન થતું સુખ વિનશ્વર છે. લક્ષ્મી અંચલ છે અને તરલલોચના કામિની વૃદ્ધાવસ્થાથી વિરસ બને છે. તથાપિ આશ્ચર્ય છે કે લોકો તપમાં નિમગ્ન નથી થતા.

भये विरहितोऽभवन्भवभृतो न के वान्धवाः

स्वकर्मवशतो न केऽत्र शत्रवो भविष्यन्ति वा ।

जनः किमिति मोहितो नवकुटुम्बकस्यापदि

विमुक्तजिनशासनः स्वहिततः सदा भ्रश्यते ॥૩૨૬॥

ભયથી વિરહીત થતો કયો પ્રાણિ કેટલા બાંધવપણાને પ્રાપ્તો નથી, અગર તો સ્વકર્મ વશથી કેટલા શત્રુપણાને નથી.

પામતો? આમ જાણ્યા છતાં મનુષ્ય નવકુટુંબની આપદામાં દેમ
મોહિત થઈ રહ્યો છે, તથા છનશાસનથી રહિત બની
સ્વહિતથી સદા બ્રહ્મ થાય છે.

દહોન્નતકુચાત્ર યા ચપલલોચના કામિની

શશાકુવદનામ્બુજા મદનપીઠિતા યૌવને ।

મનો હરતિ રૂપતઃ સકલકામિનાં વેગતો

ન સૈવ જરસાર્દિતા ભવતિ વલ્લભા કસ્યચિત્ ॥૩૨૭॥

યુવાવસ્થામાં ૬૬ અને ઉન્નતસ્તની તરલલોચના ચંદ્રો-
જ્જવલ મુખકમલા અને મદનપીઠિતા જે કામિની, પોતાની
યૌવનાવસ્થાના રૂપમાં સકલ કામીજનોનું વિદ્યુત્ વેગે મન
હરણ કરતી હતી તેજ વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં કોઈને પણ
મિથ લાગતી નથી.

इमा यदि भवन्ति नो गलितयौवना नीरुच-

स्तदा कमललोचनास्तरुण कामिनीः कोऽमुचत् ।

विलासमदविभ्रमान् भ्रमति लुंટयित्री जरा

यतो भुवि युधस्ततो भवति निस्पृहस्तत्सुखे ॥૩૨૮॥

જે આ કંમલલોચના સ્ત્રીઓ યૌવનથી બ્રહ્મ-ગલીત
અને નિસ્તેજ શ્રીક્રી ન થાત તો વિલાસમદથી વિભ્રમ ભટ-
કતી લુટારી જરા તરૂણ માનીનીઓને છોડી દેત, તેથીજ
યુદ્ધિજનો ત્હેની હાજરીમાં (જરાની હાજરીમાં) તેનાથી
(સ્ત્રીઓથી) નિસ્પૃહી બને છે.

इमा रूपस्थानस्वजनतनयद्रव्यवनिता-

सुतालक्ष्मीकीर्तिद्युतिरविमतिप्रीतिधृतयः ।

मदान्धस्त्रीनेत्रप्रकृतिचपलाः सर्वं भविना-

महોકष्टं मर्त्यस्तदपि विषयान्सेवितुमनाः ॥३२९॥

૩૫, સ્થાન, સ્વજન, તનય, પુત્ર, દ્રવ્ય, વનિતા, સુત, લક્ષ્મી, કીર્તિ, યુતિ, રતિ, ભતિ, પ્રીતિ અને ધૃતિ સર્વે સમસ્ત જનોને મદથી અન્ય યજ્ઞેશ્વી સ્ત્રીના નેત્ર જેવા અપલ છે. તોપણ અરે અફસોસ છે કે મર્ત્યો વિષય સેવવાને આતુર થાય છે.

सहात्र स्त्री किंचित्सुतपरिजनैः प्रेम कुरुते

वयमाप्तो भोगो भवति रतये किंचिदज्ञयाः ।

श्रियः किंचित्तुष्टिं विदधति परां सौख्यजनिकां

न किंचित्पुंसां हि कतिपयदिनैरेतदखिलं ॥३३०॥

આ સંસારમાં સ્ત્રી-પુત્ર પરિજન આદિ જે કોઈ પ્રેમ કરે છે, પોતાને આધીન એવા ભોગો જે કોઈ આનન્દ આપે છે, અને લક્ષ્મી જે કાંઈ સૌખ્યદાયી તુષ્ટિ આપે છે, તે સઘળું થોડા દીવસો માટેજ છે કારણ કે કેટલાક (થોડા) દીવસો પાઠ તે અવશ્ય નહીં થાય છે.

विजित्योर्वी, सर्वो सततमिह संसेव्य विषया

શ્રિયં પ્રાપ્યાનર્ઘ્યાં તનયમવલોક્યાપિ પરમં ।

निहत्यारातीनां मुवि बलयमर्त्येत्परमं

विमुक्तद्रव्यो हि मुपितवदयं याति मरणं ॥३३१॥

સતત પ્રયાણોથી સમગ્ર પૃથ્વીને છતી વિધ્યોનો લોગ કરી અનર્ધ્ય એવી લક્ષ્મીને પામી પરંપ્રિય એવા પુત્રનું મુખ બેઈ શત્રુઓના સમૂહોનો અતિશે નાશ કરી છેવટે તે પ્રાણિ પણ ચોરાઈ ગયેલા દ્રવ્યવાલા માણસની માફકજ નિસ્તેજ અને બલ હીન બની મરણના શરણમાં ગમન કરે છે. અર્થાત્ તે પણ શાશ્વત રહેતો નથી.

શ્રિયોપાયાઘ્રાતાસ્તૃણજલચરં જીવિતમિદં

મનશ્ચિત્રં સ્ત્રીણાં મુજગકુટિલં કામજસુખં ।

ક્ષણધ્વંસી કાયઃ પ્રકૃતિતરલે યૌવનધને

इति ज्ञात्वा सन्तः स्थिरतरधियः श्रेयसि रताः ॥૩૩૨॥

લક્ષ્મી નાશથી દૂષિત થએલી છે, તૃણાશ્રે રહેલા જળ જેમ છવીત ચંચલ છે, મન ચિત્રગતિવાહું છે, સ્ત્રીઓનું કામથી ઉત્પન્ન થએલું મુખ સર્પની માફક કુટિલ છે, કાયા ક્ષણધ્વંસી છે, અને યૌવન અને ધન સ્વભાવથીજ તરલ-ચંચલ છે, એવું જાણીને સ્થીરબુદ્ધિવાલા સન્તજનો શ્રેષ્ઠ એવા મોક્ષ માર્ગમાં રત થાય છે.

गलत्यायुर्देहे व्रजति विलयं रूपमखिलं

जरा प्रत्यासन्नोभवति लभते व्याधिरुदयं ।

कुटुम्बस्नेहार्तः प्रतिहतमतिलोभकलितो

मनो जन्मोच्छ्रयै तदपि कुरुते नायमसुमान् ॥૩૩૩॥

આ દેહમાંજ આયુષ્ય નાશ પામે છે. અખિલ રૂપ વિલયને પામે છે. જરા નજીક આવતી જાય છે. વ્યાધિને

ઉદય થાય છે તોપણ કુંદુગ્ન સ્નેહમાં ચુંથાએલો પ્રતિહત
બુદ્ધિવાળો લોભ કલિત પ્રાણી જન્મ છેદન (મોક્ષ પામવા)
માટે પણ મન નથી કરતો.

યુવા વલ્લોત્કૃષ્ટં પરમસુખકૃદ્વાઞ્છિતપદં

વિવેકથેદસ્તિ પ્રતિહતમલઃ સ્વાન્તવસતૌ ।

इदं लक्ष्मीभोगप्रभृति सकलं यस्य वशतो

न मोहग्रस्ते तन्मनसि विदुषां भावि सुखदं ॥૩૩૪॥

હે ! બુદ્ધજનો ! જે તમારા અંતરમાં શુદ્ધ વિવેક
હોય તો સમજી લો કે પરમસુખદ વાંચ્છિત પદ પરબ્રહ્મ
પરમાત્મા છે, કારણ તમારા હૃદયમાં તેને સ્થાન પ્રાપ્ત
થવાથી મન નિર્મોહ થઈ જાય છે. અને મોહ નહીં થવાથી
લક્ષ્મી ભોગ આદિ સર્વ પદાર્થો વિદ્વાનોને સુખદ જણાતા નથી.

भवन्त्येता लक्ष्म्यः कतिपयदिनान्येव सुखदा-

स्तरुण्यस्तरुण्ये विदधति मनः प्रीतिमतुलां । .

तद्विलोला भोगा वपुरपि चलं व्याधिकलितं

युवाः संचिन्त्येति प्रगुणमनसो ब्रह्मणि स्ताः ॥૩૩૫॥

આ લક્ષ્મી માત્ર થોડા દહાડા સુખ અર્પનારી છે.
અને તરૂણી તારૂણ્યમાં યુવાવસ્થામાં મનને અતુલ પ્રીતિ
દેનારી છે. ભોગો વીજળી જેવા લોભ છે, અને શરીર
પણ વ્યાધિ કલિત અને નાશવંત છે એમ ચિન્તવન કરી
ઉત્તમ બુદ્ધિવાલા બુદ્ધજનો બ્રહ્મમાં મગ્ન થાય છે.

ન કાન્તા કાન્તાન્તે વિરહશિલ્પિનો દીર્ઘનયના
 ન કાન્તા ભૂપત્રીસ્તદિદિવ ચલા ચાન્તવિરસા ।
 ન કાન્તં ગ્રસ્તાન્તં ભવતિ જરસા યૌવનમતઃ

શ્રયન્તે તે સન્તઃ સ્થિરસુખમયીં મુક્તિવનિતાં ॥૩૩૬॥

અન્તમાં વિરહાશિ કરનારી દીર્ઘનયના કાન્તા
 કમનીય નથી, વિદ્યુતની માફક ચલ અને અન્તમાં
 વિરસ એવી રાજ લક્ષ્મી પણ કમનીય નથી, તેમજ જરાથી
 જેનો અન્ત આવે છે એવું યૌવન પણ કમનીય નથી. તેથી
 સન્તજનો સ્થીર મુખ અર્પનારી મુક્તિ વધુનો આશરો
 લે છે.

વયં યેભ્યો જાતા મૃતિમુપગતાસ્તેઽત્ર સકલાઃ

સર્મ યૈઃ સંગૃહ્ણા નનુ વિરસતાં તેઽપિ ગમિતાઃ ।

ઈદાનીમસ્માકં મરણપરિપાટી ક્રમગતા

ન પશ્યન્તોઽપ્યેવં વિષયવિરતિં યાન્તિ કૃપણાઃ ॥૩૩૭॥

આપણે જેનાથી જન્મ્યા તે સર્વે મૃત્યુને પામી ગયાં.
 જેની સાથે મ્હોટા થયા તે પણ વિરસતાને પ્રાપ્ત થયા.
 હવે મરણ પરિપાટીના કમને અમો પણ પ્રાપ્ત થયા છીએ.
 એટલે મૃત્યુની નજીક પહોંચ્યા છીએ. છતાં પણ
 કૃપણો વિષય વિરતિને પામતા નથી. એટલે વિષયથી વિરત
 થતા નથી.

સ યાતો યાત્યેષ સ્ફુટમયમહો યાસ્યતિ મૃતિં

પરેપામત્રૈવં ગણયતિ જનો નિત્યમવુષઃ ।

ઉદય થાય છે તોપણ કુંદુમ્બ સ્નેહમાં ગુંથાએલો પ્રતિહત
પુદ્ગિવાળો લોભ કલિત પ્રાણી જન્મ છેદન (મોક્ષ પામવા)
માટે પણ મન નથી કરતો.

યુધા વહ્નોત્કૃષ્ટં પરમસુખકૃદ્વાચ્છિતપદં

વિવેકથેદસ્તિ પ્રતિહતમલઃ સ્વાન્તવસતૌ ।

इदं लक्ष्मीभोगप्रभृति सकलं यस्य वशतो

न मोहग्रस्ते तन्मनसि विदुषां भावि सुखदं ॥૩૩૪॥

હે ! યુધજનો ! જે તમારા અંતરમાં શુદ્ધ વિવેક
હોય તો સમજી લો કે પરમસુખદ્ વાંચ્છિત પદ પરબ્રહ્મ
પરમાત્મા છે, કારણ તમારા હૃદયમાં તેને સ્થાન પ્રાપ્ત
થયાથી મન નિર્મોહ થઈ જાય છે, અને મોહ નષ્ટ થવાથી
લક્ષ્મી ભોગ આદિ સર્વ પદાર્થો વિદ્વાનોને સુખદ જણાતા નથી.

भवन्त्येता लक्ष्म्यः कतिपयदिनान्येव सुखदा-

स्तरुण्यस्तारुण्ये विदधति मनः प्रीतिमहुरा । .

तदिल्लोला भोगा वपुरपि चलं व्याधिकलितं

युधाः संचिन्त्येत्ति प्रगुणमनसो ब्रह्मणि रताः ॥૩૩૫॥

આ લક્ષ્મી માત્ર થોડા દહાડા સુખ અર્પનારી છે.
અને તરૂણી તારૂણ્યમાં યુવાવસ્થામાં મનને અતુલ પ્રીતિ
દેનારી છે. 'લોગો વીજળી જેવા લોભ છે, અને શરીર
મધ્ય વ્યાધિ કલિત અને નાશવંત છે એમ ચિન્તવન કરી
ઉત્તમ પુદ્ગિવાલા યુધજનો બ્રહ્મમાં મગ્ન થાય છે.'

ન કાન્તા કાન્તાન્તે વિરહશિશ્વિનો દીર્ઘનયના

ન કાન્તા ભૂપત્રીસ્તદિદિવ ચલા ચાન્તવિરસા ।

ન કાન્તં ગ્રસ્તાન્તં ભવતિ જરસા યૌવનમતઃ

શ્રયન્તે તે સન્તઃ સ્થિરસુખમયીં મુક્તિવનિતાં ॥૩૩૬॥

અન્તમાં વિરહાગ્નિ કરનારી દીર્ઘનયના કાન્તા કમનીય નથી, વિદ્યુતની માફક ચલ અને અન્તમાં વિરસ એવી રાજ લક્ષ્મી પણ કમનીય નથી, તેમજ જરાથી જોનો અન્ત આવે છે એવું યૌવન પણ કમનીય નથી. તેથી સન્તજનો સ્થીર સુખ અર્ધનારી મુક્તિ વધુનો આશરો લે છે.

વયં યેભ્યો જાતા મૃતિમુપગતાસ્તેઽત્ર સકલાઃ

સમં યૈઃ સંવૃદ્ધા નનુ વિરસતાં તેઽપિ ગમિતાઃ ।

હાનીમસ્માકં મરણપરિપાટી ક્રમગતા

ન પશ્યન્તોઽપ્યેવં વિષયવિરતિં યાન્તિ કૃપણાઃ ॥૩૩૭॥

આપણે જોનાથી જન્મ્યા તે સર્વે મૃત્યુને પામી ગયાં. જેની સાથે મ્હોટા થયા તે પણ વિરસતાને પ્રાપ્ત થયા. હવે મરણ પરિપાટીના કમને અમો પણ પ્રાપ્ત થયા છીએ. એટલે મૃત્યુની નજીક પહોંચ્યા છીએ. છતાં પણ કૃપણો વિષય વિરતિને પામતા નથી. એટલે વિષયથી વિરત થતા નથી.

સ યાતો યાત્યેષ સ્ફુટમયમહો યાસ્યતિ મૃતિ

પરેપામઝૈવં ગણયતિ જનો નિત્યમધુઃ ।

મહામોહાદ્વાતસ્તનુવનકલત્રાદિવિભવે

ન મૃત્યુ સ્વાસન્ન વ્યપગતમતિઃ પश्यति पुनः ॥૩૩૮॥

અમૂક-ફલાણા મૃત્યુ પામ્યો, આ મરી જાય છે અને પેલો ચોકસ મૃત્યુ પામશે. એમ મુખ જન જીજ્ઞાસી હોય તો ગણતરી કયાં કરે છે, પણ તે મહા મોહથી ગ્રસ્ત થયેલો. અને ધન, દારા આદિ વૈભવ વાલો હવમતિ પોતાની પાસે રહેલા સ્વ મૃત્યુને જોતો નથી.

मुखं प्राप्तुं बुद्धिर्यदि गतमलं मुक्तिवसतौ

हितं सेवध्वं યો જિનપતિમતં પૂતચરિતં ।

भजध्वं मा तृष्णां कतिपयदिनस्यापिनि धने

यतो नायं सन्तः कमपि मृतमन्वेति विभवः ॥૩૩૯॥

મુક્તિ સ્થાનનું નિર્મલ મુખ પામવાની બુદ્ધિ હોય તો હે ! સત્જનો ! અનેશ્વર લગવાને ઉપદિષ્ટ અને પરમ પવિત્ર જનોએ રચેલા હીતકારી અનમતનું સેવન કર. થોડા દહાડા રહેનારી ધનમાં તૃષ્ણા આ કર, કારણ કે વૈભવ કાંઈ મૃત્યુ પામેલાની પાછળ જતો નથી.

न संसारे किंचित्स्थिरमिह निजं वास्ति सकले

विमुच्यार्च्य रत्नत्रितयमनघं मुक्तिजनकं ।

अहो मोहार्तानां तदपि विरतिर्नास्ति भवत-

स्ततो मोक्षोपायाद्वિमुखमनसां नात्र कुशलं ॥૩૪૦॥

નિષ્કલંક અને પૂજનીય મુક્તિજનક રત્નત્રય (સ્થાન, દર્શન આદિ) શિવાય આ સર્વ સંસારમાં કાંઈ પણ સ્થિર

નથી તેમજ પોતાનું પણ નથી છતાં પણ અહો ! મોહાર્ત્ત
(મમત્વ) મારાપણના મોહથી વિરતિ નથી પામતા અને
તેથી મોક્ષ પ્રાપ્તિનો ઉપાય જે રતનત્રયી, તેનાથી વિમુખ-
જનોનું આ સંસારમાં કલ્યાણ થઈ શકતું નથી.

अनित्यं निस्त्राणं जननमरणव्याधिकलितं

जगन्मिथ्यात्वार्थैरहमहमિકालंचितमिदं ।

विचिन्त्यैवं सन्तो विमलमनसो धर्ममतय-

स्तपः कर्तुं वृत्तास्तदपसृतये जैनमनयं ॥ ૩૪૧ ॥

આ સંસાર અનિત્ય છે, નિસ્ત્રાણ (નિઃસહાય) છે, જન્મ,
મરણ અને વ્યાધિથી પ્યાસ છે, તથા આ મહાફળ અને આ
ત્હાફળ એવા મમત્વ પૂર્ણ મિથ્યાભાવોથી યુક્ત છે. એમ
વિચારી વિમલ બુદ્ધિસન્તો ધર્મમતિજનો તેથી બચવાને
માટે જૈનીય તપ કરવાને પ્રવૃત્ત થયા છે.

तद्विल्लोलं तृष्णाप्रचयनिपुणं सौख्यमखिलं

તૃપ્તો દૃઢેસ્તાપો દહતિ સ મનો વહ્નિવદલં ।

ततः खेदोऽत्यन्तं भवन्ति भविनां चेतसि बुधा

નિધાયેદં પૂતે જિનપત્રિમતે સન્તિ નિરતાઃ ॥ ૩૪૨ ॥

સાંસારિક યુગ વિજળીની માફક ચંચલ છે, તૃષ્ણાની
વૃદ્ધિ કરવા વાલા છે (તેને લોગવવાથી તૃપ્તિ થતી નથી
પણ પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા વૃદ્ધિગત થાય છે) તેમજ તૃષ્ણાની
વૃદ્ધિનો તાપ અગ્નિની માફક મનને બાળે છે. અને આ-
ત્માની શાંતિ નાશ પમાડે છે, અને તેથી અત્યંત દુઃખ

ચાય છે, માટે. પુષ્કળનો એ પ્રમાણે ચિત્તમાં વિચાર કરી
અવિત્ર જનમતમાં રત, ચાય છે.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

દૈવ નિરૂપણ.

યત્પાતિ હન્તિ જનયતિ રજસ્તમઃસત્ત્વગુણયુતં વિશ્વં ।
તદ્ધરિશંકરવિધિવદ્વિજયતુ જગત્યાં સદા કર્મ ॥ ૩૪૩ ॥

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશની આક્રમક જે રજસ્-તમસ્
અને સત્ત્વગુણ યુક્ત વિશ્વની ઉત્પત્તિ રક્ષણ અને પ્રલય
કરનાર છે તે કર્મ જગતમાં સદા જ્યવંતુ વર્તે.

અવિતત્યતા વિધાતા કાલો નિયતિઃ પુરાકૃતં કર્મ ।
વેદા વિધિસ્વભાવો ભાગ્યં દૈવસ્ય નામાનિ ॥ ૩૪૪ ॥

અવિતત્યતા, વિધાતા, કાલ, નિયતિ, પુર્વ કીધેલું
કર્મ, વેદા, વિધિસ્વભાવ અને ભાગ્ય એ સર્વે કર્મનામક દેવતા
નામે છે.

યત્સૌરવ્યદુઃસ્વજનકં પ્રાણમૃતા સંચિતં પુરા કર્મ ।
સ્મરતિ પુનરિદાર્નીં તદ્દૈવં મુનિભિરાહ્યાતં ॥ ૩૪૫ ॥

પુર્વ લવમાં પ્રાણીએ સંચિત કરેલું તથા સુખ અને
દુઃખ જનક જે કર્મ તેને આ લવમાં જે, સ્મરણમાં લાવે
છે, તેને મુનિજનો દૈવ કહે છે.

દુઃખં સુખં ચ લભ્યેચ્છેન યતો યદા યથા યત્ર ।

દૈવનિયોગાત્માપ્યં તત્તેન તતસ્તદા તથા તત્ર ॥ ૩૪૬ ॥

જે જીવ જેનાથી જ્યારે જેમ અને જ્યાં સુખ અને દુઃખ મેળવે છે તે તેને તેનાથી ત્યારે તેમ અને ત્યાં દૈવ નિયોગથી પ્રાપ્ત થાય છે.

યત્કર્મ પુરા વિહિતં યાનં જીવસ્ય પાકમિદ્ કિંચિત્ ।

ન તદન્યથા વિધાતું કયમપિ શક્નોઽપિ શક્નોતિ ॥ ૩૪૭ ॥

જે પુર્વલવમાં ક્ષીધેલું કર્મ તે આ લવમાં જીવને ઉદયમાં આવે છે તો જરાએ પણ તહેને કોઈ રીતે અન્યથા કરવાને (ફેરવવાને) શકે પણ શક્તીમાન નથી થતા.

ઘાતા જનયતિ તાવલ્લલામભૂતં નરં ત્રિલોકસ્ય ।

યદિ પુનરપિ ગતબુદ્ધિર્નાશયતિ કિમસ્ય તત્કૃત્યં ॥ ૩૪૮ ॥

કોઈ પણ પ્રાણીને એક વખત ત્રિલોકના લલામભૂત (મુકુટ સમાન) દૈવ કર્મરૂપી વિધાતા બતાવી દે છે, તેજ પ્રાણીને ફરી આ વિધાતા નિર્બુદ્ધિ બની નષ્ટભ્રમ્મ કરી મૂકે છે તેનું શું કારણ? અર્થાત્ અવિવેકિયોનું આવુંજ અવિચારી કૃત્ય હોય છે.

નિહિતં યસ્ય મયૂર્લૈનં તમઃ સંતિષ્ઠતે દિગન્તેઽપિ ।

અપયાતિ સોઽપિ નાશં નાપદિ કિં તં વિધિઃ સ્પૃશતિ ॥ ૩૪૯ ॥

જે સૂર્યના કિરણના પ્રકાશથી અન્ધકાર દીગન્ત-દીશા-ઓને છેડે ભરાઈ બેસે છે. તે સૂર્ય પણ નાશ પામે છે. શું! આપણે કાળમાં વિધિ તેને પણ નથી બચાવતી? ..

વિપરીતે સતિ ધાતરિ સાધનમફલં પ્રજાયતે પુંસાં ।

દશશતકરોઽપિ માનુર્નિપતતિ ગગનદિનવલમ્બઃ ॥ ૩૫૦ ॥

વિધાતા જ્યારે વિપરીત હોય ત્યારે પુરુષોના સર્વ સાધન અફળ થાય છે. દશ હજાર કીરણનો ધરનારે લાતુ-સૂર્ય પણ ગગનમાંથી અવલંબન રહિત નીચે પડે છે.

યત્કુર્વન્નપિ નિત્યં કૃત્યં પુરુષો ન વાઙ્છિતં લભતે ।

તત્રાયશો વિધાતુર્મુનયો ન વદન્તિ દેહમૃતઃ ॥ ૩૫૧ ॥

નિત્ય કૃત્ય કરવા છતાં પણ જો પુરુષ વાંચીતની પ્રાપ્તિ નથી પામતો તો ત્યાં વિધાતાનો દોષ છે, પણ મુનિઓ પુરુષનો દોષ નથી કાઢતા.

વાન્ધવમધ્યેઽપિ જનો દુઃસ્વાનિ સમેતિ પાપપાકેન ।

પુણ્યેન વૈરિસદનં યાતોઽપિ ન મુચ્યતે સૌખ્યૈઃ ॥ ૩૫૨ ॥

પાપનો પાક થવાથી મનુષ્ય બાન્ધવ મધ્યે પણ દુઃખ પામે છે અને પુણ્યના ઉદય વખતે વૈરીના ઘરમાં જાય તો પણ સુખ તેને ઊડતું નથી.

પુરુષસ્ય ભાગ્યસમયે પતિતો વજ્રોઽપિ જાયતે કુસુમં ।

કુસુમમપિ ભાગ્યવિરહે વજ્રાદપિ નિષ્કુરં ભવતિ ॥ ૩૫૩ ॥

પુરુષના ભાગ્યોદય સમયે વજ્ર પડ્યું હોય તોપણ તે કુસુમ માફક થઈ જાય છે જ્યારે ભાગ્ય વિરહે કુસુમ પણ વજ્રથી પણ અધિક નિષ્કુરં થાય છે.

કિં સુખદુઃસ્વનિમિત્તં મનુજોઽયં સિદ્યતે ગતમનસ્કઃ ।

પરિણમતિ વિધિવિનિર્મિતમસુખાંજાં કિં વિતર્કેણ ॥ ૩૫૪ ॥

ગતબુદ્ધિ મનુષ્ય મુખ દુઃખના નિમિત્તથી શા માટે ખિન્ન થાય છે, કારણ કે પ્રાણીઓને વિધિએ નિર્માણ કરેલું જ પરિણમે છે. તો પછી મહુ વિતર્કથી શો લાભ ?

દિશિ વિદિશિ ત્રિપતિ શિશ્વરિણિ સંયતિ ગહને વનેઽપિયાતાનાં।
યોજયતિ વિચિરમીઠું જન્મવતામભિમુલ્લભૂતઃ ॥ ૩૫૫ ॥

દિશામાં, વિદિશામાં, આકાશમાં, શિખરપર, લઠાઇ-માં કે ગહનવનમાં ગએલા પ્રાણીઓ પ્રતિ અભિમુખીભૂત એટલે તુદ વિધિ અલીપની સાથે યોજે છે.

યદનીતિમતાં લક્ષ્મીર્યદપથ્યનિપેવિણાં ચ કલ્પત્વં ।

અનુમીયતે વિધાતુઃ સ્વેચ્છાકારિત્વમેતેન ॥ ૩૫૬ ॥

જે અનીતિ માર્ગે પ્રવર્તન કરવાંવાલાને લક્ષ્મી અને અપથ્ય સેવીઓને નિરોગીપણું પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી તો આથીજ દેવનું સ્વેચ્છાચારીપણું બાહેર દેખાઈ આવે છે.

જલધિગતોઽપિ ન કશ્ચિત્કશ્ચિત્તટગોઽપિ રત્નમુપયાતિ ।

પુણ્યવિપાકાન્મર્ત્યો મત્વેતિ વિમુચ્યતાં સ્વેદઃ ॥ ૩૫૭ ॥

પુણ્ય વિપાકને લીધે કોઈ માણસ સમુદ્રમાં પેસીને તો કોઈ કીનારા પરથીજ રત્ન પ્રાપ્ત કરે છે એમ માની હે ! જનો ! ખેદ આ કરો.

સુખમસુખં ચ વિથત્તે જીવાનાં યત્ર તત્ર જાતાનાં ।

કર્મૈવ પુરા ચરિતં કસ્તચ્છવનોતિ વારયિતું ॥ ૩૫૮ ॥

ગમે તે ઠંકાણે જન્મેલા જીવોના મુખ કે અસુખની પુરાકૃત કર્મોજ યોજનાં કરે છે તે-કર્મને વારવાને-કોણ સમર્થ છે ?

વિપરીતે સતિ ધાતરિ સાધનમફલં પ્રજાયતે પુંસાં ।
દશશતકરોઽપિ ભાનુર્નિપતતિ ગગનાદનવલમ્બઃ ॥૩૫૦॥

વિધાતા જ્યારે વિપરીત હોય ત્યારે પુરુષોના સર્વ સાધન અફળ થાય છે. દશ હજાર કીરણનો ધરનારો ભાનુ-સૂર્ય પણ ગગનમાંથી અવલંબન રહિત નીચે પડે છે.

યત્કુર્વન્નપિ નિત્યં કૃત્યં પુરુષો ન વાઙ્મિતં લભતે ।
તત્રાયક્ષો વિધાતુર્મુનયો ન વદન્તિ દેહમૃતઃ ॥ ૩૫૧ ॥

નિત્ય કૃત્ય કરવા છતાં પણ જો પુરુષ વાંચીતની પ્રાપ્તિ નથી પામતો તો ત્યાં વિધાતાનો દોષ છે, પણ મુનિઓ પુરુષનો દોષ નથી કાઢતા.

વાન્ધવમધ્યેઽપિ જનો દુઃસ્વાનિ સમેતિ પાપપાકેન ।
પુણ્યેન વૈરિસદનં યાતોઽપિ ન મુચ્યતે સૌર્યૈઃ ॥ ૩૫૨ ॥

પાપનો પાક થવાથી મનુષ્ય બાન્ધવ મધ્યે પણ દુઃખ પામે છે અને પુણ્યના ઉદ્ધય વખતે વૈરીના ઘરમાં જાય તો પણ સુખ તેને ઊડતું નથી.

પુરુષસ્ય ભાગ્યસમયે પતિતો વજ્રોઽપિ જાયતે કુસુમં ।
કુસુમમપિ ભાગ્યવિરહે વજ્રાદપિ નિષ્કુરં ભવતિ ॥ ૩૫૩ ॥

પુરુષના ભાગ્યોદય સમયે વજ્ર પડ્યું હોય તો પણ તે કુસુમ માફક થઈ જાય છે. જ્યારે ભાગ્ય વિરહે કુસુમ પણ વજ્રથી પણ અધિક નિષ્કુર થાય છે.

કિં સુખંદુઃસ્વનિમિત્તં મનુજોઽયં સ્થિયતે ગતમનસ્કઃ ।
પરિણમતિ વિધિવિનિર્મિતમમુખાં કિં વિતર્કેણ ॥ ૩૫૪ ॥

ગતબુદ્ધિ મનુષ્ય સુખં દુઃખના નિમિત્તથી થા માટે
ખિન્ન થાય છે, કારણ કે પ્રાણીઓને વિધિએ નિર્માણ કરેલું જે
પરિણમે છે. તો પછી મહુ વિતર્કથી શો લાભ ?

દિશિ વિદિશિ વ્યયતિ શિશ્વરિણિ સંયતિ ગહને વનેડપિયાતાનાં ।
યોજયતિ વિધિરમીઠું જન્મવતામભિમુખીભૂતઃ ॥ ૩૫૫ ॥

દિશામાં, વિદિશામાં, આકાશમાં, શિખરપર, લડાઇ-
માં કે ગહનવનમાં ગએલા પ્રાણીઓ પ્રતિ અભિમુખીભૂત
એટલે તુદ વિધિ અભીષ્ટની સાથે યોજે છે.

યદનીતિમતાં લક્ષ્મીર્યદપથ્યનિપેવિણાં ચ કલ્પત્વં ।

અનુમીયતે વિધાતુઃ સ્વેચ્છાકારિત્વમેતેન ॥ ૩૫૬ ॥

જે અનીતિ માર્ગે પ્રવર્તન કરવાંવાલાને લક્ષ્મી અને
અપથ્ય સેવીઓને નિરોગીપણું પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી તો
આથીજ દેવતું સ્વેચ્છાચારીપણું જાહેર દેખાઈ આવે છે.

જલધિગતોડપિ ન કશ્ચિત્કશ્ચિત્તટગોડપિ રત્નમુપયાતિ ।

પુણ્યવિપાકાન્મર્ત્યો મત્વેતિ વિમુચ્યતાં સ્વેદઃ ॥ ૩૫૭ ॥

પુણ્ય વિપાકને લીધે કોઈ માણસ સમુદ્રમાં પેસીને
તો કોઈ કીનારા પરથીજ રત્ન પ્રાપ્ત કરે છે એમ માની
હે ! જનો ! ખેદ મા કરો.

સુખમસુખં ચ વિવ્રતે જીવાનાં યત્ર તત્ર જાતાનાં ।

કર્મૈવ પુરા ચરિતં કસ્તચ્છવનોતિ વારયિતું ॥ ૩૫૮ ॥

ગમે તે ઠેકાણે જન્મેલા જીવોના સુખ કે અસુખની
પુરાકૃત કર્મોજ યોજનાં કરે છે તે કર્મને વારવાને કોણ
સમર્થ છે ?

દ્વીપે ચાત્ર સમુદ્રે ધરણીધરમસ્તકે દિશામન્તે ।

યાતં કૂપેઽપિ વિધિ રત્નં યોજયતિ જન્મવતાં ॥ ૩૫૯ ॥

દ્વીપમાં, સમુદ્રમાં, પર્વત મસ્તકે, દિશાઓને છેડે
કે કુવામાં પડેલા રત્નને વિધિજ મનુષ્યોને થોળ આપે છે.

વિપદોઽપિ પુણ્યભાજાં જાયન્તે સંપદોઽત્ર જન્મવતાં ।

પાપવિપાકાદ્વિપદો જાયન્તે સંપદોઽપિ સદા ॥ ૩૬૦ ॥

પુણ્યશાલી પુરુષોને વિપદ પણ સંપદ તુલ્ય થાય છે
અને પાપ વિપાકથી, સંપદ પણ સદા વિપદ તુલ્ય થાય છે.

ચિત્રયતિ યન્મયૂરાન્હરિતયતિ શુકાન્વકાન્સિતીકુલતે ।

કર્મૈવ તત્કરિપ્યતિ સુખાસુખં કિં મનઃસ્વદૈઃ ॥ ૩૬૧ ॥

જે કર્મ મોરને ચિત્રે છે, પોપટને હરીત-લીલા બનાવે
છે, તેમજ બગલાને સફેદ બનાવે છે, તેજ કર્મ સુખ અને
અસુખ કરશે તે મનમાં જોઈ કરવાથી શો લાભ?

અન્યત્કૃત્યં મનુજશ્ચિન્તયતિ દિવાનિશં વિશુદ્ધધિયા ॥

વેધા વિદધાત્યન્યત્સ્વામી ચં ન શક્યતે ધર્તુમ્ ॥ ૩૬૨ ॥

મનુષ્ય અહોનિશ વિશુદ્ધ યુદ્ધિથી ચિન્તવે છે કાંઈ,
અને કર્મ-દેવ આપે છે કાંઈ, કે જે તેનો સ્વામી ધારણ
કરવાને પણ શક્તીમાન નથી.

નોટ—(અત્ર દેવને ઉત્પન્ન કરનાર મનુષ્ય છે માટે
તેને દેવનો સ્વામી કહ્યો.)

દ્વીપે જલનિધિમધ્યે ગહનવને વૈરિણાં સમૂહેઽપિ ।

રક્ષતિ મર્ત્યં સુકૃતં પૂર્વકૃતં મૃત્યવત્સતતં ॥ ૩૬૩ ॥

દ્રીપમાં, સમુદ્રમાં, ગંડનવનમાં, વૈરીના સમુદ્ધ મધ્યે,
પુર્વકૃત સુકૃત, આકરની માફક હમેશાં મનુષ્યનું રક્ષણ
કરે છે.

નશ્યતુ યાતુ વિદેશં પ્રવિશતુ ધરણીતલં સ્વમુત્પતતુ ।
વિદિશં દિશં તુ ગચ્છતુ નો જીવસ્ત્યજ્યતે વિધિના ॥૩૬૪॥

ન્હાસી જાઓ, વિદેશમાં જાઓ, ધરણીતલમાં પેસી
જાઓ, આકાશમાં ઉડી જાઓ, દિશા કે વિદિશામાં જાઓ,
તોપણ વિધિ જીવને ત્યજતો નથી.

શુભમશુભં ચ મનુષ્યૈર્યત્કર્મ પુરાર્જિતં વિપાકમિતમ્ ।
તદ્ગોક્તવ્યમવશ્યં પ્રતિપેદ્ધં શક્યતે કેન ॥ ૩૬૫ ॥

મનુષ્યે પુર્વે કીધેલું-જાધેલું શુભ કે અશુભ કર્મ જે
ઉદયમાં આવે છે તે અવશ્ય લોગવલું પડે છે. તેનો પ્રતિ-
પેદ્ય કરવાને કોણ સમર્થ છે ?

ધનધાન્યકોશનિચયાઃ સર્વે જીવસ્ય સુખકૃતઃ સન્તિ ।
ભાગ્યેનેતિ વિદિત્વા વિદુષા ન વિધીયતે સ્વેદઃ ॥ ૩૬૬ ॥

ધન, ધાન્ય, ખબનો (વગેરેનો) સંચય સર્વે લાભ્ય યોગેજ
જીવને સુખકૃત થાય છે એમ જાણી પાંડિત જનો ખેદ
ધરતા નથી.

દૈવાયત્તં સર્વં જીવસ્ય સુખાસુખં ત્રિલોકેઽપિ ।
શુદ્ધ્વેતિ શુદ્ધધિષ્ણાઃ કુર્વન્તિ મનઃસર્તિ નાત્ર ॥૩૬૭॥

ત્રિલોક મધ્યે જીવનું સુખ કે અસુખ સર્વે દૈવાધીન
છે, શુદ્ધ બુદ્ધિજનો એમ જાણીને મનને ખેદ પમાડતા નથી.

દાતું હર્તું કિંચિત્સુખાસુખં નેહ કોઽપિ શક્નોતિ ।
ત્યક્ત્વા કર્મ પુરાકૃતમિતિ મત્વા નાશુભં કૃત્યં ॥૩૬૮॥

પુરાકૃત કર્મ (દેવ) સિવાય, કોઈ પણ કિંચિત્ ભાત્ર સુખ યા અસુખ દેવાને કે હરવાને શક્તીમાન નથી એમ માનીને મનુષ્યોએ શુભ કૃત્ય કરવું.

નરવરસુરવરવિદ્યાધરેષુ લોકે ન દૃશ્યતે કોઽપિ ।
શક્નોતિ યો નિપેક્ષું માનોરિવ કર્મણામુદયઃ ॥ ૩૬૯ ॥

નરવર સુરવર અને વિદ્યાધર માંહેલા કોઈ પણ એવો દૃષ્ટિગોચર થતો નથી કે જે સૂર્યના ઉદયની માફક કર્મનો ઉદય અટકાવવાને શક્તીમાન હોય.

નોટ—(સૂર્યનો ઉદય અટકાવવાને કોઈની તાકાત નથી તેમ કર્મનો ઉદય પણ કોઈ અટકાવી શકે નહિ.)

દયિતજનેન વિયોગં સંયોગં સ્વલજનેન જીવાનાં ।
સુખદુઃખં ચ સમસ્તં વિધિરેવ નિરક્લુશઃ કુરુતે ॥ ૩૭૦ ॥

પ્રિય જનનો વિયોગ દુષ્ટ જનનો સંયોગ અને સમસ્ત સુખ દુઃખ નિરક્લુશ વિધિ જીવને કરાવે છે.

અશુભોદયે જનનાં નઙ્ગયતિ બુદ્ધિર્ન વિચતે રક્ષા ।
મુહુર્દોઽપિ સન્તિ રિપવો વિપમવિપં જાયતે ત્વમૃતં ॥૩૭૧॥

અશુભ કર્મના ઉદયે જીવોની બુદ્ધિ નાશ પામે છે, આશ્રયનું સ્થાન રહેતું નથી, મિત્રો પણ શત્રુ બને છે, અને અમૃત હણાઈલ વિપદા પરિણમે છે.

નશ્યતિ હસ્તાદર્યઃ પુણ્યવિહીનસ્ય દેહિનો લોકે ।

દૂરાદેત્ય કરસ્યં ભાગ્યયુતો જાયતે રત્નં ॥ ૩૭૨ ॥

આ લોકમાં પુણ્ય રહિત જનોના હાથમાંથી પણ અર્થ નાશ પામે છે-જતુ રહે છે અને ભાગ્યશાળી નરને દૂરથી આવીને પણ રત્ન હસ્ત તલમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

કસ્યાપિ કોઽપિ કુલ્તે ન સુખં દુઃખં ચ દૈવમપહાય ।

વિદધાતિ વૃથા ગર્વં સ્વલોઽહમહિતસ્ય હન્તેતિ ॥ ૩૭૩ ॥

દૈવ સિવાય કોઈ પણ કોઈને સુખ કે દુઃખ કરી શકતું નથી પણ હું અહિતનો હરનારો છું એમ ખલજન વૃથા ગર્વ કરે છે.

ગિરિપતિરાજસાનુમધિરોદતુ યાતુ સુરેન્દ્રમન્દિરં

વિશતુ સમુદ્રવારિ ધરણીતલમેકધિયાપસર્પતુ ।

ગગનતલં પ્રયાતુ વિદધાતુ સુશુભમનેકધાયુધૈ-

સ્તદપિ ન પૂર્વકર્મ સતતં વત સુચત દેહધારિણં ॥ ૩૭૪ ॥

પર્વતરાજ હિમાદ્રિના શીખર પર ચડે, સુરેન્દ્રના મંદિરમાં જાયો, સમુદ્રજલમાં પ્રવેશ કરો, કે પાતાલમાં પેસી જાયો, તેમજ આકાશમાં ઉડી જાયો કે અનેક આયુધોથી સુશુભ જનો, તોપણ પૂર્વ કર્મ દેહધારીને નિશ્ચય પૂર્વક સુકતા નથી.

પ્રકરણ ૧૫ મું

જઠર નિરૂપણ.

તાવજ્જલપતિ સર્પતિ તિષ્ઠતિ માઘતિ વિલાસતિ વિભાતિ ।
યાવન્નરો ન જઠરં દેહમૃતાં જાયતે રિક્તં ॥ ૩૭૬ ॥

ત્યાંસુધી મનુષ્યની જઠર ખાલી નથી થઈ ત્યાંસુધી,
તે યાદે છે, આદે છે, ઉલ્લે છે, માદે છે, વિલાસ પામે છે
અને શોભે છે.

યદ્યકરિણ્યદ્વાતો નિસિપ્તદ્રવ્યનિર્ગમદ્વારં ।
કો નામ શક્યઃ કર્તુ જઠરઘટીપૂરણં મર્ત્યઃ ॥ ૩૭૬ ॥

જઠર રૂપી ઘડામાં પડેલાં પદાર્થો ખૂદા કાઢનાર
પવન ત્યાં સુધી હેઠાત છે ત્યાંસુધી કયો મનુષ્ય તેને
ભરવાને શક્તીમાન છે ?

શક્યેતાપિ સમુદ્રઃ પૂરયિતું નિમ્નગાશતસહસ્રૈઃ ।
નો શક્યતે કદાચિજ્જઠરસમુદ્રોઽન્નસલિલેન ॥ ૩૭૭ ॥

હજારો નદીઓથી સમુદ્ર પણ કદાચ પૂરી શકાય તો
પણ જઠરરૂપી સમુદ્ર અન્નરૂપી નદીઓથી કદાપિ પણ પૂરી
શકાતો નથી.

ર્વિધાનરો ન તૃપ્યન્તિ નાનાવિષકાષ્ટનિચયનો યદ્વ ।
તદ્ગ્જઠરહુતાશો નો તૃપ્યન્તિ સર્વથાપ્યર્થનઃ ॥ ૩૭૮ ॥

જેમ નાના પ્રકારના ઠાઠનાં સમુદ્ધથી અગ્નિ તૃપ્ત થતો નથી તેમ જઠરાગ્નિ ખાવાથી સર્વથા તૃપ્ત થતો નથી.

यस्यां वस्तु समस्तं न्यस्तं नाशाय कल्पते सततं ।

दुःपूरोदरपिठरीं कस्तां शक्नोति पूरयितुं ॥ ३७९ ॥

જે દુષ્પૂર (અતિકષ્ટે પૂરાય તેવી) જઠર પિઠરી (ધંટી) માં આરેલી-નાંખેલી સમસ્ત વસ્તુ નાશને પામે છે તેને પૂરવાને કોણ શક્તીમાન છે ?

तावन्नरः कुलीनो मानी शूरः प्रजायतेऽत्यर्थं ।

यावज्जठरपिशाचो वितनोति न पीडनं देहे ॥ ३८० ॥

ત્યાંસુધી જઠર પિશાચ શરીરમાં પીડા કરતો નથી ત્યાંસુધીજ મનુષ્ય કુલીન, માની કે શૂર થાય છે.

यदि भवति जठरपिठरी नो मानविनाशिका शरीरभृतां ।

कः कस्य तदा दीनं जल्पति मानापहारेण ॥ ३८१ ॥

જે જઠર પિઠરી મનુષ્યનું માન વિનાશ કરનારી ન હોય તો (જે મનુષ્યને માન વિનાશિકા જઠરપિઠરી ન હોય તો) કોણ કોને માન અપહાર પુર્વક દીન વચન આપત ?

गायति नृत्यति वल्गति धावति पुरतो नृपस्य वेगेन ।

किं किं न करोति पुमानुदरग्रहपवनवशीभूतः ॥ ३८२ ॥

ઉદર ગ્રહ પવનને વશીભૂત નર નૃપ સન્મુખ ગાય છે, નાચે છે, કુદે છે અને વેગથી દોડે છે, અને તે શું શું નથી કરતો ?

જીવાન્નિહન્ત્યસત્યં જલ્પતિ વહુધા પરસ્વમપહરતિ ।

યદકૃત્યં તદપિ જનો જઠરાનિલતાપિતસ્તનુતે ॥ ૩૮૩ ॥

જીવ હિંસા કરે છે, અસત્ય બોલે છે, બહુધા પારકું
ધન અપહરણ કરે છે. અને એવાં જે અકૃત્ય તે પણ
જઠરાનલથી તાપિત જન કરે છે.

દ્યુતિગતિમતિરતિલક્ષ્મીલતા લસન્તિ તનુધારિણાં તાવત્ ।

યાવજ્જઠરદવાગ્નિર્ન જ્વલતિ શરીરકાન્તારે ॥ ૩૮૪ ॥

જ્યાં સુધી શરીરરૂપી અટવીમાં જઠર રૂપી દાવાનલ
અજ્વલદ્યો નથી ત્યાં સુધી મનુષ્યની દ્યુતિ, ગતિ, મતિ,
રતિ, અને લક્ષ્મી રૂપીલતા-વેલક્ષી શોભે છે.

સંસારતરણદક્ષો વિષયવિરક્તો જરાદિતોઽપ્યસુમાન ।

ગર્વોદ્ગ્રીવં પश्यતિ સધનમુત્તમં જઠરનૃપગદિતઃ ॥ ૩૮૫ ॥

સંસાર તરણમાં દક્ષ, વિષયવિરક્ત, જરાજીર્ણ પ્રાણી
જઠર રાજના શાસન તળે ગર્વોદ્ગ્રીવ (ગર્વથી ઉચી ડોક
રાખનાર) ધનીના મુખ સામું જુએ છે.

કર્ષતિ વપતિ છુનીતે દીવ્યતિ સોવ્યતિ શુનાતિ વયતે ચ ।

વિદધાતિ કિં ન કૃત્યં જઠરાનલશાન્તયે તનુમાન ॥ ૩૮૬ ॥

મનુષ્ય જઠરાનલ શાન્તિને અર્થે ખેડે છે, વાવે છે,
લહે છે, જુગાર ખેલે છે, સીવે છે, આટકે છે (આડું કાટે છે),
કાપડ વહે છે અને અન્ય શું કૃત્ય નથી કરતો ?

લજ્જામપહન્તિ નૃણાં માનં નાશયતિ દૈન્યમુપચિનોતિ ।

વર્ધયતિ દુઃસ્વપ્નસ્થિલં જઠરશિશ્વી વર્ધિતો દેહે ॥ ૩૮૭ ॥

જઠરાનલ શરીરમાં વૃદ્ધિ પામતાં મનુષ્યની લગ્નનું અપહરણ કરે છે, માન યુધાવે છે, દૈન્ય કરાવે છે, અને સમગ્ર દુઃખની વૃદ્ધિ કરે છે.

ગુણકમલશશાકુતનુર્ગર્વગ્રહનાશને મહામન્ત્રં ।

સુખકુમુદૌઘદિનેશો જઠરશિશ્વી વાચતે કિં ન ॥ ૩૮૮ ॥

જઠરાગ્નિ ગુણરૂપી ઠમલ (સૂર્ય વિકાસી કુલ) ને ચંદ્ર સમાન છે, ગર્વરૂપી પિશાચનો નાશ કરવામાં મહામન્ત્ર સમાન છે, અને સુખરૂપી કુમુદ (ચંદ્ર વિકાસી ઠમલ) ના આધને માટે સૂર્ય સમાન છે.

નોટ:—જેમ ચંદ્રોદયથી ઠમલ ખીલતું નથી તેમ જઠરાગ્નિથી પીડિત મનુષ્યમાં ગુણ પ્રગટ થતા નથી, જે પીશાચ વિગેરે મન્ત્ર બળથી નાશી જાય છે તેમ ક્રુધાથી પીડાતા મનુષ્યનો ગર્વનો ખર્વ થઈ જાય છે, અને જેમ સૂર્યોદયથી કુમુદ ઠરમાઈ જાય છે તેમ ઉદરાગ્નિના પ્રાદુર્ભાવથી સુખ નાશ પામે છે.

શિથિલીભવતિ શરીરં દષ્ટિભ્રામ્યતિ વિનાશમેતિ મતિઃ ।

મૂર્છા ભવતિ જનાનામુદરમુજજ્ઞેન દષ્ટાનાં ॥ ૩૮૯ ॥

ઉદરરૂપી સર્પ કરડવાથી (દંશ દેવાથી) મનુષ્યનું શરીર શીથિલ થાય છે, (ગાત્ર ઢીલા થાય છે), દષ્ટિ ભ્રમે છે, મતિ વિનાશ પામે છે, અને મૂર્છા આવે છે.

ઉત્તમકુલેऽપિ જાતઃ સેવાં વિદધાતિ નીચલોકસ્ય ।

વદતિ ન વાચાં નીચામુદરેશ્વરપીઢિતો મર્ત્યઃ ॥ ૩૯૦ ॥

ઉદરેશ્વર—ઉદરરાજથી પીડિત મનુષ્ય ઉત્તમ કુળમાં જન્મેલો હોય છતાં પણ નીચ લોકની સેવા કરે છે, ફક્ત નીચ ભાષા નથી બોલતો.

दासीभूय मनुष्यः परवेश्मसु नीचकर्म विदधाति ।
चाटुशतानि च कुरुते जठरदरीपूरणाकुलितः ॥ ૩૯૧ ॥

જઠર દરી (ગુફા) પૂરણ કરવાને આકુલ નર દાસ બનીને ખીબાને ઘેર નીચ કર્મ કરે છે અને સેંકડો વખત ખુશામત કરે છે.

क्रोणाति खलति याचति गणयति रचयति विचित्रशिल्पानि ।
जठरपिठरीं न शक्तः पूरयितुं मतशुभस्तदपि ॥ ૩૯૨ ॥

ગત શુભ (શુભ દેવતા) જેવું નાશ પામ્યું તે મનુષ્ય ખરીદે છે, એકકું કરે છે, ચાચે છે, ગણે છે, નવાઇ ઉપજાવે તેવી કલાઓની રચના કરે છે, છતાં પણ જઠર પિઠરી ભરવાને તે શક્તીમાન થતો નથી.

प्रविशति वारिधिमध्यं संग्रामभुवं च ग्राहते विषमं ।
लङ्घति सकलघरित्रीमुदरग्रहपीडितः प्राणी ॥ ૩૯૩ ॥

ઉદર ગ્રહ પીડિત પ્રાણી સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરે છે, વિષમ સંગ્રામ ભૂમિમાં ઝંપલાવે છે, અને આખી પૃથ્વીને પગતળે કચડી નાંખે છે.

कर्माणि यानि लोके दुःखनिमित्तानि लज्जनीयानि ।
सर्पाणि तानि कुरुते जठरनरेन्द्रस्य वशमितो जन्तुः ॥ ૩૯૪ ॥

જઠર નરેશ્વરને વશ થએલો પ્રાણી, જે દુઃખ નિમિત્ત
અને લગ્નલવનાર કૃત્યો આ દુનિઆમાં છે તે સર્વે ઠરે છે.

अर्थः कामो धर्मो मोक्षः सर्वे भवन्ति पुरुषस्य ।

તાવદ્યાવત્પીઠાં જાઠરવદ્દિનં વિદધાતિ ॥ ૩૯૫ ॥

ત્યાં સુધી જઠરાનલ પીઠા કરતો નથી ત્યાં સુધી
જે ધર્મ અર્થ કામ અને મોક્ષ એ સર્વે પુરુષાર્થ મનુષ્ય
સાથે છે.

एवं सर्वजनानां दुःखकरं जठरशिखिनमतिविषमं ।

संतोषजलैरमलैः शमयन्ति यतीश्वरा ये ते ॥ ૩૯૬ ॥

આ પ્રમાણે આવી રીતે સર્વ જનોને દુઃખકર જઠર
રૂપી વિષમાગ્નિને જેઓ શુદ્ધ સંતોષરૂપી જલથી સમાવે
છે તે યતીશ્વર છે.

ज्वलितेऽपि जठरद्रुतभुजि कृतकारितमोदितैर्न बाहिरैः ।

कुर्वन्ति जठरपूर्णं मुनिवृषभा ये नमस्तेभ्यः ॥ ૩૯૭ ॥

જઠરાનલ ધુખતો હોય છતાં પણ કૃત, કરિત, અને
અનુમોદિત એ ત્રણ પ્રકારના આહારથી જે મુનિવૃષભો
જઠર પૂર્ણ નથી કરતા તેને નમસ્કાર થાઓ.

तावत्कुरुते पापं जाठरवद्विनं शाम्यते यावत् ।

घृतिवारिणा शमित्वा तं यतयः पापतो विस्ताः ॥ ૩૯૮ ॥

ત્યાં સુધી જઠરાનલ શાન્ત થયો નથી ત્યાં સુધી
લોકો પાપ ઠરે છે, ધૃતિ જલથી તેને શાન્તવન કરી
યતિઓ પાપથી વિરત થાય છે.

શ્રીમદમિતગતિસૌખ્યં પરમં પરિહરતિ માનમપહન્તિ ।
 વિરમતિ વૃષતસ્તનુમાનુદરદરીપૂરણાશક્તઃ ॥ ૩૯૯ ॥

ઉદર દરી (શુદ્ધ) પુરણ કરવાને અશક્ત જનો શ્રી-
 યુક્ત પરમ અમિત ગતિ-મોક્ષનું યુખ ત્યજે છે, સ્વમાન-
 છુટે છે, અને ઉત્તમ કાર્યથી વિરમે છે.

શુભસંતોષવારિપરિષેકવલેન યતિઃ સુદુઃસહં
 શમયતિ યઃ કૃતાન્તસમચેષ્ટિમૃત્યુતિતમૌદરાનલં ।
 વ્રજતિ સરોગશોકમદમત્સરદુઃસ્વવિયોગવર્જિતં
 વિગલિતમૃત્યુજનનમપવિઘ્નમનર્થમનન્તમાસ્પદં ॥૪૦૦॥

જે યતિ જનો મરણ સમાન દુઃખ દેનારા મહાકબે
 સહન થાય તેવા ઉત્પન્ન થએલા ઉદરાનલને શુભ સંતોષ-
 રૂપી વારિના સિંચન બલે કરીને શાન્ત કરે છે, તેઓ
 રોગ શોક મદ મત્સર દુઃખ અને વિયોગથી વર્જિત, મૃત્યુ
 અને જનનથી રહિત, વિઘ્ન રહિત, અનર્થ પૂજવા યોગ્ય
 અનન્તપદ-મોક્ષને પામે છે.

મકરણ ૧૬ અં.

જન સંયોધન સ્વરૂપ.

સર્પસ્વાંતપ્રસૂતપ્રતતતમતમસ્તોમમસ્તં સમસ્તં
 સાવિત્રીવ પ્રદીપ્તિર્નયતિ વિત્રુતે પુણ્યમન્યદ્દિનસ્તિ ।

સુતે સંમોદમૈત્રીચતિસુગતિમતિશ્રીશ્રિતા કાંતિકીર્તિં
 કિં કિં વા નો વિઘત્તેન જિનપતિપદયોર્મુક્તિકર્ત્તીં ચ દૃષ્ટિઃ॥૪૦૧॥

જેવી રીતે સૂરજની કાન્તિ સમસ્ત અંધકારનો નાશ
 કરી પ્રકાશ આપેછે તેવીરીતે અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ
 કરનારી, પુણ્યની વૃદ્ધિ કરનારી, પાપનો નાશ કરનારી,
 આનંદ, મૈત્રી, કાન્તિ, સુગતિ મતિ, લક્ષ્મી અને કીર્તિને
 પ્રગટ કરનારી, મોક્ષને કરનારી, જેવી જીનેશ્વરના ચરણોની
 દાદ શું શું નથી કરી શકતી ?

શુશ્રૂષામાશ્રયધ્વં, બુધજનપદર્શીં યાહિ, કોપં વિમુંચ,
 જ્ઞાનાભ્યાસં કુરુજ્વ, ત્યજ વિપયરિપું, ધર્મમિત્રં મજાત્મન્ ।
 નિર્લિંગશત્વં જહીહિ, વ્યસનવિમુક્તતામેહિ, નીર્તિં વિધેહિ,
 શ્રેયશ્વેદસ્તિ પૂતં પરમસુખમયં લબ્ધુમિચ્છાસ્તદોપં ॥૪૦૨॥

હે જીવ ! જો તું નિત્ય સુખની વાંચ્છના રાખતો હોય
 તો સુદેવની સેવા કર, ડાહ્યા માણસોનો સંગ કર, ક્રોધનો
 ત્યાગ કર, જ્ઞાનનો અભ્યાસ કર, વિષય રૂપી શત્રુનો
 નાશ કર, ધર્મનું મિત્રરૂપે શરણ લે, પારકાની હિંસાને
 છોડી દે, વ્યસનોથી દૂર રહે, અને નીતિનું સેવન કર.

તારુણ્યોદ્ગેકરમ્યાં દૃઢકઠિનકુચાં પદ્મપત્રાયતાક્ષીં
 સ્થૂલોપસ્યાં પરસ્ત્રીં કિમિતિ શશિમુર્ત્યો વીક્ષ્ય સ્વેદં પ્રયાસિ ।
 ત્યક્ત્વા સર્વાન્યકૃત્યં કુરુ સુકૃતમહો કાંતમૂર્ત્યંગનાનાં
 વાંચ્છા ચેત્તે હતાત્મન હિ સુકૃતમૃતે વાંચ્છીતાવાપ્તિરસ્તિ ॥૪૦૩॥

હે દીન, આત્માઓ ! નો તમેને આ સંસારમાં યુવા
વસ્થાવાળી, ઠઠીન સ્ત્રીવાળી, કમળના જેવા નયનવાળી,
સ્થૂલ નિતાંબવાળી, ચંદ્ર વદનવાળી, પારકી સ્ત્રીઓને જોઈ
તેમના માટે લાલસા થઈ આવતી હોય તો ખીણ બધી
વાતો છોડી દઈ સુકૃત-ધર્મ કરવાનું શરૂ કરો, કારણ કે
સુંદર મુખવાળી સ્ત્રીઓની લાલસા જેવા વાંછિત ફળની
પ્રાપ્તિ ધર્મ વિના થઈ શકતી નથી.

लक्ष्मीं प्राप्याप्यनर्घ्यामखिलपरजनप्रीतिपुष्टिप्रदात्रीं
कांतां कांतांगयष्टिं, विकसित वदनांचितयस्यार्तचित्तः॥
तस्याः पुत्रं पवित्रं प्रथितपृथुगुणं तस्य भार्या च तस्याः
पुत्रं तस्यापि कांतामिति विहितमतिः स्त्रियसे जीव मूढ॥४०४॥

હે છવ ! આ સંસારમાં તું પોતે હુઃખનું ઉપાજન
કરી ખેદ કરે છે, કારણકે લક્ષ્મી મેળવવાસારૂ તરસતો કરે છે,
અને ત્યારે લક્ષ્મી મળે છે ત્યારે સમસ્ત કુટુંબી તથા
અન્ય લોકો પણ પ્રીતિ કરવા લાગે છે, અને દરીયાઈ હુખી
થઈ મનોહર ભૂતિધારી સ્ત્રીની ચાહ કરવા માંડે છે, અને
પછીથી તેના પુત્ર માટે અને તેની સ્ત્રીના માટે અને તેના
પુત્ર માટે અને તેના વિવાહ અને પુત્રને માટે એવી રીતે
પરંપરા વાંછના વધતી જાય છે.

जन्मक्षेत्रेऽपवित्रे क्षणरुचिचपले दोषसर्पोरुरंध्रे

૧. देहे व्याघादिसिंधुमपतनजलघौ पापपानीयकुंभे ।

कुर्वाणो बंधुबुद्धि विविधमलभृते यासि रे जीव ! नाशं

૧. - संचित्यैवं शरीरे कुरु हतममतो धर्मकर्माणि नित्यं ॥४०५॥

હે જીવ, જે અપવિત્ર જન્મનું સ્થાન છે, વીજલીના જેવું જે અસ્થિર છે, જુદાજુદા દોષરૂપી સર્પોનું જે સ્થાન છે, આધિ વ્યાધિરૂપી નદીઓનો જે સમુદ્ર છે, પાપરૂપી પાણીનો ભરેલો ઘડો છે, અને જુદાજુદા મલનો ભંડાર છે, તેવા તારા અહિતકારી શરીરપર તું મમતા શું કરવા રાખે છે માટે તેવા શરીરપરથી મમતા છોડી દઈ ધર્મ કાર્ય નિત્ય કરવા શરૂ કર.

यद्वच्चित्तं करोपि स्मरशरनिहतः कामिनीसंगसौख्ये
तद्वत्त्वं चेज्जिनेन्द्रप्रणिगदितमते मुक्तिमार्गे विदध्याः ।
किं किं सौख्यं न यासि प्रगतभवजरामृत्युदुःखप्रपंचं
संचित्यैवं विधित्स्व स्थिर परमधिया तत्र चित्तस्थिरत्वं॥४०६॥

હે જીવ! જેવી રીતે તું તારા મનને કામ દેવના શરથી વિંધાઈ જઈ સ્ત્રી સંગના સુખમાં લગાવે છે, તેવી રીતે ખીજાં કામકાજ છોડી જીનેન્દ્ર લગવાને પ્રતિપાદિત મોક્ષના માર્ગમાં લગાવી દે, તો જન્મ જરા મૃત્યુ આદિ દુખોથી રહિત થઈ, કયા કયા અનંત સુખ તું ના પામે ? માટે સમસ્ત ચિંતાઓને છોડી દઈ તારા મનને પરમ પવિત્ર માર્ગમાં સ્થિર કર.

सद्यः पातालमेति प्रविशति जलधिं गाहते देवगर्भं
भुंक्ते भोगान्नराणाममरयुवतिभिः संगमं याचते च ।
वाञ्छत्यैश्वर्यं रिपुसमितिहतेः क्रीर्तिकांतां ततश्च-
धृत्वा त्वं जीव चित्तं स्थिरमतिचपलं स्वस्य कृत्यं कुरुष्व॥४०७॥

હે જીવ ! તારું ચિત્ત બહુ ચંચલ છે કારણ કે કોઈ વખત પાતાલમાં પેસી જાય છે, સમુદ્રમાં અંદર ઘુસી જાય છે, સ્વર્ગના રસ્તાપર ચઢી જાય છે, મનુષ્યોના લોગ લોગવે છે, કદાચિત દેવાંગનાના સંગની ઇચ્છા કરે છે, કદાચિત ધન ધાન્ય પ્રાપ્તિ માગે છે, કદાચિત શત્રુઓના નાશકરનારી કીર્તિશ્રી કાંતાની આકાંક્ષા કરે છે, માટે તેને ધર્મ કાર્યમાં લગાવી તારા ચિત્તને સ્થીર કર.

नो शक्यं यन्निपेक्षुं त्रिभुवनभवनभागणे वर्तमानं
सर्वं नश्यति दोषा भवभयजनका रोधतो यस्य पुंसां ।
जीवाजीवादितत्त्वप्रकटननिपुणे जैनवाक्ये निवेद्य
तत्त्वे चेतो विदध्याः स्ववशसुखमदं स्वं तदा त्वं प्रयासि ॥४०८॥

હે જીવ, આ ચિત્ત જે ત્રણે લોકના આંગણમાં ફરવાવાળું છે, અને જેને રોકવાથી જન્મ મરણના સર્વે દુઃખો નાશ પામે છે. તો હે જીવ, આવા ચંચલ ચિત્તને જીવ અજીવ આદિ યથાર્થ તત્ત્વોને પ્રકટાવનાર જૈનશાસ્ત્રોના વિચારમાં લગાવી દે, જેથી કરી તને આત્માધીન સ્વતંત્ર સુખપ્રાપ્ત થઈ જાય.

मित्रत्वं याति यशुः कथमपि मुकुटं नापहर्तुं समयो
जन्मन्येकत्र दुःखं जनयति भविनां शक्यते चापघातं ।
नैवं भोगोऽय वैरी मृतजननजरादुःखतां जीव ! शम्भ-
त्तस्मादेनं निहत्य प्रथमशितशरैर्मુक्तिमोग भज त्वं ॥४०९॥

હે જીવ, આ સંસારમાં શત્રુ કોઈપણ કારણસર મિત્ર
બને છે, પણ દોષના પુણ્યનો નાશ કરી શકતો નથી.
અથવા આ જીવમાં કરેલા દુષ્કર્મને કોઈ રીતે દૂર પણ કરી
શકાય છે, પરંતુ આ વિષય લોગ જે જન્મ મરણ અને
જરનાં દુઃખો ભવોભવ ઉત્પન્ન કરે છે તેવો શત્રુ કોઈ
નથી. માટે તે શત્રુનો શાંતિરૂપી તીક્ષ્ણ બાણોથી નાશ
કરી મુક્તિરૂપી અંગનાનો લોગ કર અર્થાત્ તેમાં ચિત્ત
લગાવ.

रे जीव ! त्वं विमुञ्च क्षणरुचिचपलानिन्द्रियार्थोपभोगा-
नेभिर्दुःखं न नीतः किमिह भववनेऽत्यन्तरीद्रे हतात्मन ।
तृष्णा चित्ते न तेभ्यो विरमति विमतेद्यापि पापात्मकेभ्यः
संसारत्यन्तदुःखात्कथमपि न तदा ! मुग्ध मुक्तिं प्रयासि॥४१०॥

રે જીવ, અમકતી વિજળીના જેવા વિષયલોગ ક્ષણીક
છે તેને તું છોડી દે, કારણકે તેણે તને આ ભવોભવમાં
ભટકતાં કયાં કયાં દુખો આપ્યાં નથી. તેમ છતાં પણ એવા
પાપીઓની સાથે રહેલા તારા ચિત્તમાં તેની ઉત્કંઠા પૂરી
થતી નથી તો પછી આ અતિ દુષ્ણી સંસારમાંથી તારી
મુક્તિ કદી પણ થનાર નથી.

मत्तस्त्रीनेत्रलोलाद्विरम रतिमुखाघोपितामन्तदुःखा-
त्पाज्ञान प्रेक्षातितिक्षोमतिघृतिकरुणामित्रताश्री गृहांश्च ।
एतास्तारुण्यरम्या न हि तरलदृशो मोहयित्वा तरुण्यो
दुःखात्पातुं समर्था नरकातिमितानंगिनो जीव ! जातु ॥४११॥

રે 'હવે મદમાતી સ્ત્રીઓના નેત્ર સમાન ચંચળ અને અંતમાં દુખાં આપનારા રતિસુખનો તું ત્યાગ કરે, કારણકે યૌવનાવસ્થાવાળી મહા મનોહર ચંચળ નેત્રોવાળી સ્ત્રીઓ, પેક્ષા, તિતિક્ષા, બુદ્ધિ, ધીરતા, કંઠણા, મિત્રતા અને લક્ષ્મીના ધરવાવાળા બુદ્ધિમાનોને ક્ષાવનારી છે, અને તે સ્ત્રીઓ નરક ગતિમાં જતા હોવાને બીલકુલ રક્ષા કરી શકતી નથી.

दृष्ट्वा लक्ष्मीं परेषां किमिति हतमते खेदमंतः करोपि
नैषा नैते न च त्वं कतिपयदिवसीर्गतवरं येन सर्वं ।
तत्त्वं धर्मं विधेहि स्थिरमिदं धिया जीव ! मुक्त्वान्यवांछां
येन प्रध्वस्तबाधां विततमुखमयीं मुक्तिलक्ष्मीमुपैषि ॥४१२॥

રે હવે, બીજાની લક્ષ્મી વધતી જોઈને તું શા સાફ ખેદ કરે છે, કારણકે તે લક્ષ્મી અને બીજા લોક અને તું પણ કેટલાં દિવસ રહેવાના છે, એટલે જલદી જનાર તો છે જ. મારે છે હવે, તું શાંત ચિત્તથી ધર્મનું સેવન કર અને બીજી બધી લાલસાઓને છોડી દઈને એ જ બાધા ઓથી રહિત અનંત સુખના ભંડાર મોક્ષ સુખને પ્રાપ્ત કર.

भोगा नश्यन्ति कालात्स्वयमपि न गुणो जायते तत्र कोपि
तज्जीवितान् त्रिमुंच व्यसनभयकरानात्मना धर्ममुदया ।
स्वातंत्र्याद्येन याता विदधति मनसस्तापमत्यंतमुग्रं
तन्वंत्येते तु मुक्ताः स्वयमसममुखं स्वात्मजं नित्यमर्च्य ॥४१३॥

ઇદ્રિય વિષય જન્ય ભોગો કાળના જવાથી પોતાની મેળે નષ્ટ થનાર છે, અને કોઈ પણ શુભને આપનાર નથી. માટે હે શુભ, એવા વ્યસનને કરનારા ભોગોને તારી આત્માની ધર્મશુદ્ધિથી તું છોડી દે, કારણ કે તેઓ પોતે પોતાના સ્વતંત્ર બળે શુભોના હીધે પોતાની મેળે જ નાશ પામ્યા તો તેઓ તને ઘણું હુખ આપશે અને જો તું તેઓને છોડી દેશે તો તને અનંત સુખ સ્વરૂપ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે.

धर्मं चित्तं निधेहि, श्रुतकथितविधिं जीव ! भक्त्या विधेहि,
सम्यक्स्वांतं पुनीहि, व्यसनकुसुमितं कामवृक्षं लुनीहि ।
पापे बुद्धिं धुनीहि, प्रशमयमदमानं शिदि, पिंढि प्रमादं
छिधि क्रोधं, विभिंधि प्रचुरमदगिरींस्तेऽस्ति चेन्मुक्तिवांछा॥४१४॥

હે શુભ, જો તને મોક્ષની વાંછા થાય તો ધર્મમાં ચિત્તને સ્થીર કર, અને શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી ભક્તિ કર, અને પોતાના અંતરને સમ્યક્ત્વવાનું રાખ, વ્યસનરૂપી ફ્લોથી ફલિત થયેલા કામરૂપી વૃક્ષને કાપી નાંખ, પાપની શુદ્ધિથી પાછો હઠ, શાંતિ, ઠાંતિ અને યમના શુભ ધારણ કર, પ્રમાદ એટલે આળસને છોડી દે, ક્રોધનો ત્યાગ કર, અને અદ્ય પ્રમાદો-રૂપી પર્વતોના ચૂરા કરી નાંખ.

वाधाव्याधावकीर्णे विपुलभववने भ्राम्यता संचितानि
दग्ध्वा कर्मधनानि ज्वलित शिखि वदत्यंत दुःखप्रदानि ।
यद्गते नित्यसौख्यं व्यपगतविपदं जीव ! मोक्षं समीक्ष्य
वाक्षांतर्ग्रथमुक्ते तपसि जिनमते तत्र तोषं कुरुष्व ॥४१५॥

હે જીવ, વ્યાધિરૂપી વ્યાધોથી ભરેલા આ સંસારરૂપી ઘાડે વનમાં, અનાદિકાળમાં ભગવાથી જ્વલાયમાન થયેલા અગ્નિસમાન અને અત્યંત દુઃખ દેવાવાલા ઈર્ષ્યોના સંઘય કરેલો છે, તેઓને બાળી નાંખી નિરાપાધ નિત્ય અને આપત્તિ રહિત મોક્ષ સુખને આપનાર, અને બાહ્ય અને અંતરંગ બંને પ્રકારના પરિવ્રજોથી રહિત, સર્વજ્ઞ વીતરાગે કથન કરેલા તપમાં સંતોષ માન એટલે તપ તરફ માનની લાગણીથી જો.

एको मे शश्वतात्मा सुखमसुखमुजो ज्ञानदृष्टिस्वभावो
नान्यत्किंचिन्निजं मे तनुधनकरणभ्रातृभार्यासुखादि ।
कर्मोद्भूतं समस्तं चपलमसुखदं तत्र मोहो मुधा मे
पर्यालोच्येति जीव ! स्वहितमवितथं मुक्तिमार्गं श्रय त्वं ॥४१६॥

આ સંસારમાં મારો આત્મા એકલો શાશ્વત છે, જે સુખ સ્વરૂપ અને જ્ઞાન-દર્શન સ્વરૂપનો ધારક છે. બીજું કાંઈપણ-શરીર, ધન, ઈંદ્રિયો, ભાઈ સહી ભાર્યા સુખ વિગેરે મારાં નથી. તેઓ સર્વ ઈર્ષ્યોથી ઉપાર્જન થયેલાં ચપળ અને દુઃખનાં કરનારાં છે. માટે તેના તરફનો મોહ વ્યર્થ છે. એવી રીતનો વિચાર કરી હે જીવ, પરમહિતકારી અને સત્યમૂલ મોક્ષમાર્ગનું રક્ષણ લે.

ये बुध्यन्तेऽत्र तत्त्वं न प्रकृतिचपलं तेऽपि शक्ता निरोद्धुं
प्रोद्यत्कल्पांतवातश्रुभित जलनिधि स्फीत वीचिस्पदं वा ।
प्रागेवान्ये मनुस्यास्तरलतरमनुवृत्तयो दृष्टनष्टा-
स्तद्यत्तद्देहेन तत्स्विरपरमसुखं त्वं तदा किं न यासि ॥४१७॥

હે છે, જેવી રીતે કલ્પના અંત સમયે ઉપજેલા
 જોસવાળા પુષ્કળ પવનના વેગથી સમુદ્રના મોજને રોકવા
 સારૂ કોઈ સમર્થ નથી, તેવી રીતે મન એટલું બધું ચંચલ
 અને જોરવાળું છે કે તેના વેગને તત્વના બાણનાર પણ
 રોકવા શક્તિમાન નથી, વળી પૂર્વ કાળમાં ચંચળ વૃત્તિને
 ધારણ કરનારો ઘણા મનુષ્યો નાશ પામેલા છે, તો તું
 ધીરતા પૂર્વક તારા વેગવાળા મનને શાંત કરીશ તો પરમ
 સુખ આપનારા મોક્ષ સ્થાનને તું જરૂર પામીશ.

રે પાપિષ્ઠાતિદુષ્ટ ! વ્યસનગતમતે નિયકર્મપ્રસક્ત
 ન્યાયાન્યાયાનભિઙ્ગ પ્રતિહતકરુણ વ્યસ્તસન્માર્ગવુદ્ધે ।
 ફિં ફિં દુઃસ્વં જ યાતો વિનયવ્રજગતો, યેન જીવો વિપદાં
 ત્વં તેનૈનો નિવર્ત્ય પ્રસભમિહ મનો જૈનતત્ત્વે નિધેહિ ॥૪૧૮॥

પાપિષ્ઠ અને અતિદુષ્ટ ઈન્દ્રિય લોગમાં લોહુપ્તવાન
 નીચકર્મ કરવાવાળા અને ન્યાય અન્યાયની અવગણના
 કરનાર નીકંથી, સન્માર્ગમાંથી વિમુખ થયેલા હે છવ ! તે
 વિષયને વશ થઈ કયા કયા દુષ્ટો લોગવ્યાં નથી તો
 તેમાંથી હવે પાછો ફર, અને તેઓને છોડી દે. અને
 જૈન તત્ત્વોમાં તારા મનને લગાવ, એટલે તેનું ધ્યાન કર-
 વામાં રોક.

લજ્ઞાહીનાત્મજ્ઞત્રો કુમતગતમતે ત્યક્તતત્ત્વપ્રણીતે
 ધૃષ્ટાનુષ્ટાનનિષ્ઠ સ્થિરમદનસ્તે મુક્તિમાર્ગપ્રવૃત્તે
 સંસારે દુઃસ્વમુગ્રં સુખરહિતગતાવિન્દ્રિયૈઃ પ્રાપિતો ચૈ-
 સ્તેપામદ્યાપિ જીવ ! વ્રજસિ ગતઘૃણ ! ધ્વસ્તવુદ્ધે ! વશિત્વં ॥૪૧૯॥

રે જીવ, નિર્લજ્જ, આત્માનો, શત્રુ, મિથ્યા મતોને
અવલંબન કરનાર, તત્વમાં શ્રદ્ધાથી રહિત, નિર્દિત,
અનુષ્ઠાનોનો ભક્ત, મૈથુનનું દૃઢ અવલંબન કરનાર અને
મોક્ષ માર્ગમાંથી વિચુષ્ણ બની, ઈંદ્રિયોને વશ થઈ તને
ઘણાં સખત દુઃખો પડેલાં છે છતાં પણ, તું, નિષ્કૃંદિ બની
ઈંદ્રિયોને હજી વશ પડેલો છે, તો તેનો સંબંધ હવે
છોડી દે.

सर्वव्याघ्रेभर्वरिज्वलनविषयमग्राहशत्रुग्रहाद्यान्
हित्वा दुष्टस्वरूपान् ददति तनुभृतां ये व्यथां सर्वतोऽपि ।
तान् कोपादीन्निकृष्टानतिविषमरिषून्निर्जय त्वं मवीणान्
रे रे जीव ! प्रलीनमशमगतिमते दग्धभग्नस्वशत्रो ॥ ४२० ॥

રે જીવ, સર્વ વાઘ હસ્તી વેરી અગ્નિ ચમ ગ્રાહ અને
ગ્રહ આદિ ખીબા પદાર્થો જે મનુષ્યોને બધી રીતે દુઃખ
આપે છે, તેને તારા શત્રુ માને છે અને ક્રોધ માન માયા
લોભ વીરોધ જે અતિ ઠઠોર ભવોભવમાં પીડા કરનારા છે,
તેઓને તારા હિત કરનારા સમજે છે, તેમાં તું ભૂલ કર
છે. માટે વાઘ વીરોધને છોડી તારા ખરા શત્રુઓને વશ
કરી સમસ્ત પ્રકારથી શત્રુઓ વિનાનો થઈ જા.

मैत्रीं सत्येषु, मोदं गुणवति, करुणां क्लेशिते देहमाजि,
मध्यस्थत्वं प्रतोपे, जिनवचसि रतिं, निग्रहं क्रोधयोधे ।
अक्षार्येभ्यो निवृत्तिं, मृतिजननभवाद्भोतिमत्यंतदुःखाद्
रे जीव त्वं ! विघत्स्व च्युतनिखिलमले मोक्षसौरव्येऽभिलाषं

રે જીવ, જો તું અતુલ અને નિરાખાધ એવા નિત્ય સુખને વાંછતો હો, તો સર્વે પ્રાણિઓ સાથે મૈત્રી કર, ગુણવાનોને માન આપ, દુષ્ટી મનુષ્યોપર દયા રાખ, તારા શત્રુઓ સાથે સમભાવ રાખ, જીનેશ્વર ભગવાનના વચનો પર શ્રદ્ધા રાખ, ક્રોધરૂપી શત્રુનો નાશ કર, ઈન્દ્રિય ભોગોથી દૂર થા, અને અત્યંત દુઃખ દેવાવાળા જન્મ મરણ અને જરાથી ભયભીત થા અને કર્મમલથી રહિત થયેલી પવિત્ર અને નિત્ય સુખને આપનાર મોક્ષ સુખની અભિલાષા કર.

कर्मानिष्टं विधत्ते भवति परवशो लज्जते नो जनानां
धर्माधर्मौ न वेत्ति त्यजति गुरुकुलं सेवते नीचलोकं ।
भूत्वा माह्नः कुलीनः प्रथितपृथुगुणो माननीयो बुधोपि
ग्रस्तो येनात्र देही तुद मदनरिपुं जीव ! तं दुःखदहं ॥४२२॥

હે જીવ, ત્હારો પ્રબલ શત્રુ અથવા દુઃખનો કરનાર કામદેવ છે કે જે તું પંડિત કુલીન ગુણવાન અને સન્માનવાળો હોવા છતાં તારી પાસે અનિષ્ટ કર્મો કરાવે છે, જેના ક્ષીયે તું પરવશ બને છે, અને મનુષ્યોની લજ્જાની દરકાર કરતાં અટકાવે છે, ધર્મ અને અધર્મના વિચાર ભૂલાવે છે, ગુરુજનનો સંગ છોડાવે છે અને નીચ ભોક્ષાની સેવા કરાવે છે, માટે તેવા શત્રુના ઉપર વિજય એળવ.

रागाद्युक्तोपि देवोत्तरतदितररजःग्रंथशक्तोपि साधु-
जीवध्वंसोपि धर्मस्तनुविभवसुखं स्थाप्य मे सर्वदेति ।

સંસારાપાતહેતું મતિગતિદુરિતં કાર્યતે યેન જીવ-

સ્તં મોહં મર્દય ત્વં યદિ સુખમતુલં વાંછસિ ત્યક્તવાધં ॥૪૨૩॥

હે જીવ, જો તું અતુલ અને નિરાધાર સુખની વાંછા કરતો હોય તો તું આ મોહરૂપી શત્રુને વશ કર-કે જેના લીધે તું રાગદ્વેષવાળાઓને પણ દેવ માને છે, અંતર અને ગ્રાહ્ય એવા પરિચ્છેદવાળાને ગુરુ માને છે, અને જીવોને નાશ કરવાવાળા ઉપદેશને ધર્મ માને છે, અને શરીર બીજેરેથી ઉત્પન્ન થયેલા અનિત્ય સુખને સુખ માને છે.

તીવ્રત્રાસપ્રદાયિમભવઘૃતિજરાશ્વાપદત્રાતપાતે

દુઃખોર્વોજપપંચે ભવગહનવનેનેકયોન્યદ્વિ રૌદ્રે ।

આમ્યન્નાપ્યાપિ નૃત્વં કથમપિ શમતઃ કર્મણો દુષ્કૃતસ્ય

નો ચેદ્ધર્મે કરોપિ સ્થિરપરમધિયા વંચિતસ્ત્વં તદ્વાત્મન્ ॥૪૨૪॥

તીવ્ર ત્રાસ આપનાર જન્મ મરણ જરારૂપી દુઃખોનાં સમુદ્ધતી બ્યાસ, અને જુદી જુદી ભતના દુઃખોરૂપી વૃક્ષોથી અંધકારમય થયેલો, અનેક યોનિરૂપ પહાડોથી ભરેલા એવા ભયાનક સંસારરૂપી વનમાં તું ભટકતો છતાં હવે હે જીવ, તને કોઈ કર્માનુસાર દુઃખોની શાંતિ યવાથી મનુષ્ય ભવ મળેલો છે, તો સ્થિર ચિત્ત યર્ષધર્મ ધ્યાન નહિ કરે તો હે મૂઢ આત્મા ! તું ખરેખર ઠગાઇ જઇશ એટલે સર્વે જોઈ નાંખીશ.

જ્ઞાનં તત્ત્વમવોધો જિનવચનરુચિર્દર્શનં ધૂતદોષં

ચારિત્રં પાપમુક્તં ત્રયમિદમ્મુદિતં મુક્તિહેતુ મથત્સ્ય

મુક્ત્વા સંસારહેતુત્રિતયમપિ પરંનિઘ્વોધાઘવઘં

રે રે જીવાત્મવૈરિન્નમિતગતિમુખે ચેત્તવેચ્છાસ્તિ પૂતે ॥૪૨૫॥

હે પોતાના અહિત કરનારા જીવ, જે તને અપરીમિત આત્મિક સુખ લેવાની ઇચ્છા હોય તો જ્ઞાન મેળવ, જીનેશ્વર ભગવાનના ઉપદેશેલા તત્વોમાં શ્રદ્ધા રાખ, અને દોષ રહિત દર્શન રાખ, તથા પાપથી રહિત આરિત્ર રાખ, અને વાસ્તવિક તત્વોને ખતાવનારા સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન આરિત્ર રૂપ ત્રણે રત્નો જે મોક્ષને આપનારાં છે તેને ધારણ કર, અને તેનાથી વિપરીત મિથ્યા દર્શન, મિથ્યા જ્ઞાન, અને મિથ્યા આરિત્રનો સર્વથા ત્યાગ કર.

મકરણ ૧૭ મું.

દુર્જન નિરૂપણ.

પાપં વર્ધયતે, ચિનોતિ કુમતિં, કીર્ત્યજ્ઞનાં નશ્યતિ,
ધર્મં ધ્વંસયતે, તનોતિ વિપદં, સંપત્તિમુન્મદંતિ ।
નીતિં હન્તિ વિનીતિમત્ર, કુરુતે કોપં, ધુનીતે શમં
કિંવા દુર્જનસંગતિર્ન કુરુતે લોકદ્વયધ્વંસિની ॥ ૪૨૬ ॥

પાપ વધારે છે. કુમતિ એકઠી કરે છે. કીર્તિરૂપી સ્ત્રીને નસાડે છે. ધર્મનો ધ્વંસ કરે છે. વિપદની વૃદ્ધિ કરે છે. સંપત્તિને ઉન્મૂલ્ય કરે છે. નીતિને હરે છે. અનિતિ વિસ્તારે છે. દોષ કરાવે છે અને શાંતિનો નાશ કરે છે.

અથવા બન્ને લોક (લોકદ્વય-આ લોક અને પરલોક) ને
બગાડનારી દુર્જન સંગતિ શું નથી કરતી ?

ન વ્યાગ્રઃ ક્ષુધયાતુરોઽપિ, કુપિતો નાશીવિષઃ પન્નગો
નારાતિર્વલસત્વબુદ્ધિકલિતો, મત્તઃકરીન્દ્રો ન ચ ।

તં શક્નોતિ ન કર્તુમગ્ર નૃપતિઃ, કળ્પીરવો નોદુરો
દોષં દુર્જનસન્નતિર્વિતનુતે, યં દેહિનાં નિન્દિતા ॥ ૪૨૭ ॥

જગત્ નિન્દ્ય દુર્જન સંગતિ, દેહધારીઓને જે હાનિ
કરે છે તે ક્ષુધાતુર વાધ પણ, અને કુપિત (ઉગ્ર સ્વરૂપી)
અતિ ઝેરી સર્પ પણ, અથવા તો બધા સત્વ અને બુદ્ધિશાળી
દુર્જન પણ, તેમજ મસ્ત બનેલો હસ્તી (ગજેન્દ્ર) પણ,
તેવીજ રીતે ક્રોધાચ્છાન થયેલો રાજા અને સ્વેચ્છા વિહારી
સિંહ પણ ઠરી શકતાં નથી.

વ્યાધવ્યાલભુજઙ્ગસંગમયકૃત્કર્ષં વરં સેવિતં

કલ્પાંતોદ્ગતમીમવીચિનિચિતો વાર્દિર્વરં ગાહિતઃ ।

વિશ્વપ્લોપકરોદ્ગતોજ્જ્વલશિखો વહિર્વરં ચાશ્રિત-

સ્ત્રૈલોકયોદરવર્તિદોષજનકે નાસાધુમધ્યે સ્થિતં ॥ ૪૨૮ ॥

શીકારીઓ, ક્રૂર વાધ, અને સર્પના સંગથી
ભયંકર બીહામણા વનમાં નિવાસ કરવો પડેતર છે.
કલ્પાન્ત કાલ વખતે ઉદ્ભૂત-ઉત્પન્ન થયેલા ભયંકર
મહાભોળાઓની છાશ જેની ઉડી રહી છે, તેવા મહા
સાગરમાં પ્રવેશ કરવો (દુબકી મારવી) તે પણ પડેતર
છે. તેમજ વિશ્વને બાળી નાંખનારા અને જ્વલત શિખા
વાલા અગ્નિનો આશરો લેવો તે પણ પડેતર છે, પણ

ત્રણુલોક મધ્યે વર્તતા સર્વ દોષોના કરનાર દુર્જન મધ્યે
વાસ કરવો તે સારો નથી.

વાક્યં જલપતિ કોમલં સુખકરં, કૃત્યં કરોત્યન્યથા
વક્રત્વં ન જહાતિ જાતુ મનસા, સર્પો યથા દુપ્રધીઃ ।
નો ભૂતિં સહતે પરસ્ય ન ગુણં, જાનાતિ કોપાકુલો
યસ્તં લોકવિનિન્દિતં સ્વલજનં, કઃ સત્તમઃ સેવતે ॥૪૨૯॥

જે સુકોમલ અને સુખકર શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કરે છે
પણ વર્તન-કૃત્ય તો તેનાથી વિરૂદ્ધ આચરે છે, સર્પની
માફક જે દુષ્ટબુદ્ધિ મનની વક્રતા જરાએ ત્યજતો નથી,
પરની વિભૂતિ સાખી-ભેદ શકતો નથી, તેમજ તે કોપથી
આકુલ થઈ ગુણની પીછાણ પણ કરતો નથી, તેવા લોક
નિન્દા ખલજનનું કયો ઉત્તમજન સેવન કરે.

નીચોચાદિવિવેકનાશકુશલો વાયાકરો દેહિના-
માશાભોગનિરાસનો મલિનતાચ્છન્નાત્મનાં વલ્લભઃ ।
સદદષ્ટિપ્રસરાવરોધનપદુર્મિત્રપ્રતાપાહતઃ
કૃત્યાકૃત્યવિદા પ્રદોષસદૃશો વર્જ્યઃ સદા દુર્જનઃ ॥ ૪૩૦ ॥

નીચ અને ઉચ્ચના વિવેકનો નાશ કરવામાં કુશલ,
દેહધારીઓને બાધાનો કરનારો, આશા ભોગનો (દીશા
વિસ્તારનો), પ્રનાશક, મલીનતાથી આચ્છાદિત જનોનો
વલ્લભ, સદદષ્ટિ પ્રસારણના અવરોધમાં નિપુણ, મિત્ર
પ્રતાપને (સૂર્ય પ્રતાપને) હણનારો, કૃત્ય અને અકૃત્યને નહિ
બાણનાર, પ્રદોષ માફક દુર્જન, સદા વર્જ્ય છે.

ધ્વાન્તધ્વંસપરઃ કલઙ્કિતતનુર્વૃદ્ધિસયોત્પાદકઃ
 પદ્માશી કુમુદમકાશનિપુણો દોષાકરો યો જડઃ ।
 કામોદ્દેગરસઃ સમસ્તભવિનાં લોકે નિજ્ઞાનાથવ-
 ત્કસ્તં નામ જનો મહાસુખકરં જાનાતિ નો દુર્જનં ॥૪૩૧॥

કયો માણસ નીજ્ઞાનાથ—ચંદ્રની માફક, ધ્વાન્ત
 ધ્વંસપર (અંધારાનો નાશ કરવામાં નિપુણ, અજ્ઞાનતા
 વધારવામાં નિપુણ) કલંકિત શરીરવાળો, વૃદ્ધિ
 ક્ષયનો કારણ, પદ્મનો વૈરી, કુમુદ પ્રકાશમાં નિપુણ,
 દોષોનો કરનાર (દોષાઃ રાત્રી, દોષનો આકરઃ દોષનો સમુદ્ધ),
 જડ મૂર્ખ, સમસ્ત પ્રાણીઓને કામનો ઉદ્દેગ કરનારો
 અને મહા સુખકર (મહા સુખકર, મહા અસુખકર,
 દુર્જનને કોણ નથી બાણતું.

દુષ્ટો યો વિદધાતિ દુઃસ્વપ્નપરં પश्यन्મુત્તેનાન્વિતં
 દદ્ધ્વા તસ્ય વિમૂતિમસ્તધિપણો હેતું વિના કુપ્યતિ ।
 વાક્યં જલ્પતિ કિંચિદાકુલમના દુઃસ્વાવહં યન્નૃણં
 તસ્માદ્દુર્જનતો વિશુદ્ધમતયઃ કાળ્હાયથા વિભ્યતિ ॥૪૩૨॥

ખીબને સુખી જોઈને દુષ્ટ માણસ ઘણું દુઃખ પામે છે,
 નિપુંદ્રિ ખીબની વિજ્ઞાને જોઈને વિના કારણ કોપે છે,
 મનુષ્યોને દુઃખકર્તા એવા શબ્દો જેમ તેમ બોલે છે, તેથી
 કરીને વિશુદ્ધ મતિજનો દુષ્ટ જનથી બાણની માફક
 ખીડે છે.

યસ્ત્યક્ત્વા ગુણસંહતિવિતનુતે ગુહ્યાતિ દોષાન્યરે . . .
 દોષાનેવ કરોતિ જાતુ ન ગુણં ત્રેધા સ્વયં દુષ્ટીઃ । . .
 યુક્તાયુક્તવિચારણાવિરહિતો વિધ્વસ્તઘર્ષક્રિયો
 લોકાનન્દિગુણોઽપિ કોઽપિ ન સ્વલં શક્નોતિ સંવોધિતું ॥૪૩૩॥

હુજ્જન અન્ય પુરૂષોમાં રહેલાં ગુણોની શ્રેણી ત્યજીને તેઓનાં દોષને વિસ્તારે છે, દોષજ ગ્રહણ કરે છે, અને ખીજા દોષોનુંજ ઉત્પાદન કરે છે, પણ તેના ગુણોને એ ત્રણ પ્રકારે કરતો નથી એટલે વિસ્તારતો નથી, ગ્રહણ કરતો નથી તેમજ પેદા કરતો નથી, એવી રીતે તે યોગ્યા યોગ્ય વિચારણાથી રહિત થાય છે અને ધર્મ ક્રિયાથી વિમુખ રહે છે, માટે ખલપુરૂષને સમજાવવાને. (સુમાર્ગે ચડાવવાને) જેના ગુણોથી લોક આનન્દ પામે એવા આણુસ પણ શક્તિમાન નથી.

દોષેષુ સ્વયમેવ દુષ્ટચિપ્તો યો વર્તમાનઃ સદા
 તત્રાન્યાનપિ મન્યતે સ્થિતિવત્સૈલોક્યવર્ત્યક્તિનઃ ।
 કૃત્યંનિન્દિતમાતનોતિ વચનં યો દુઃશ્રવં જલ્પતિ
 ચાપારોપિતમાર્ગણાદિવ સ્વલાત્સન્તસ્તતો વિમ્યતિ ॥૪૩૪॥

દુષ્ટબુદ્ધિ હુજ્જનો હંમેશાં દોષથી વ્યાપ્ત રહે છે અને તેથી આ ત્રણ લોકના અન્ય પ્રાણીઓમાં પણ દોષજ જુએ છે તે નિંદા કાર્ય આચરે છે અને ઠણ્ઠુકટુ ન સાંભળી શકાય તેવા શબ્દોનો પ્રયોગ કરે છે આ કારણથી જેમ ધનુષ્યપર ચડાવેલા આણુથી લોકો ડરે તેમ સજ્જનો હુજ્જનથી ડરે છે.

યોડન્યેપાં ધપ્પોચતઃ શ્વશિશુવચ્છિદ્રેક્ષણઃ સર્પવ-
 દગ્રાહ્યઃ પરમાણુવન્મુરજવદ્વક્રદ્વયેનાન્વિતઃ ।
 નાનારૂપસમન્વિતઃ શરદવદ્વક્રો મુજક્લેશવ-
 ત્કસ્યાસૌ ન કરોતિદોષનિલયશ્ચિત્તવ્યથાં દુર્જનઃ ॥૪૩૫॥

જે કુતરાના બચ્ચાંની જેમ, બીજા તરફ લસવાને
 તત્પર છે, સર્પની માફક છિદ્રાન્વેષીછે, પરમાણુની જેમ
 અગ્રાહ્ય છે, ટોલની જેમ બેમુખવાળો (બંને તરફ મુખવાળો)
 છે, શરદની માફક નાના પ્રકારના રૂપથી સુક્ત છે, સર્પ
 ગતિની માફક વક્ર (વાંકો) છે, દુર્જન કે જે દોષનું સ્થાન
 છે તે કોને ચિત્તની વ્યથા ઉપજાવનારો થતો નથી.

ગાઠં શ્લિષ્યતિ દૂરતોઽપિ કુસ્તેઽભ્યુત્થાનમાર્દ્રેક્ષણો
 વક્તેઽર્દાસનમાતનોતિ મધુરં વાક્યં પ્રસન્નમનનઃ ।
 ચિન્તાન્તર્ગતવચ્ચનો વિનયવાન્મિથ્યાવધિર્દુષ્ટી-
 ર્દુઃસ્વામૃતમર્મણા વિષમયો મન્યે કૃતો દુર્જનઃ ॥ ૪૩૬ ॥

દુર્જન, બીજાને દૂરથી પણ બોધને (તેને સત્કાર
 કરવાને) ઉભો થાય છે, તેને (પાસે આવતાં) ગાઠ આલિં-
 ગન કરે છે, ચોતાના અર્ધા આસનપર બેસાડે છે, અને
 પ્રસન્ન મુખ રાખી મિષ્ટ વચ્ચનો પણ બોલે છે, આવી રીતે
 અંતરથી તેને છેતરવાની યુદ્ધિવાલો છતાં (જ્ઞારથી)
 વિનયવાન દેખાય છે, તે ખોટા વાયદા આપે છે તેથી એમ
 લાગે છે કે લોકોને દુઃખ દેવાને માટે અમૃતની સાથે
 વિધાતાએ દુર્જનને વિષસ્વરૂપ બનાવ્યો છે.

યદ્વચ્ચન્દનસંભવોઽપિ દંદનો દાહાત્મકઃ સર્વદા
 સંપન્નોઽપિ સમુદ્રવારિણિ યથા પ્રાણાન્તકો દુંદુભિઃ ।
 દિવ્યાહારસમુદ્ભવોઽપિ ભવતિ વ્યાધિર્યથા વાધક-
 સ્તદ્દદ્દુઃસ્વકરઃ સ્વંલસ્તનુમતાં જાતઃ કુલેઽપ્યુત્તમે ॥ ૪૩૭ ॥

જેવી રીતે ચંદનથી ઉત્પન્ન થએલો છતાં પણ, અગ્નિઃ
 સર્વદા દાહક ગુણવાલો છે, સમુદ્રના પાણીમાંથી નીકળ્યા છતાં
 પણ વિષ પ્રાણાન્તક છે, દિવ્યાહારથી ઉત્પન્ન થએલો છતાં
 પણ વ્યાધિ બાધક છે તેવી રીતે ખલપુરુષ ઉત્તમ કુળમાં
 જન્મેલો છતાં પણ મનુષ્યોને દુઃખ કર્તા છે..

લઘ્વં જન્મ યતો યતઃ પૃથુગુણા જીવન્તિ યત્રાશ્રિતા
 યે તત્રાપિ જને વને ફલવતિ પ્લોપં પુલિન્દા ઇવ ।
 નિર્લિપ્તા વિતરન્તિ ધૂતમતયઃ શશ્વત્સ્વલાઃ પાપિન-
 સ્તે મુશ્ચન્તિ કથં વિચારરહિતા જીવન્તમન્યં જનં ॥૪૩૮॥

જેમ જંગલી પુલિન્દો (ભીલ જેવી જાતના જંગલી
 લોકો) જે જંગલમાં પોતે ઉત્પન્ન થયા છે, જ્યાંથી અનેક
 ગુણ પ્રાપ્ત કર્યા છે અને જેના આશરામાં રહીને જીવે છે,
 આજીવિકા ચલાવે છે તેજ ફલદ્રુપ જંગલને તે નિર્બુદ્ધિ
 નિર્દય પુલિન્દો દાહ દે છે-બાળી નાંખે છે, તેવીજ રીતે
 પાપી દુર્જન, જેનાથી પેદા થયા છે જેની પાસેથી અનેક ગુણ
 દુન્નર આદિ શીખ્યા છે અને જેના આશરા હેઠળ જીવે
 છે તે ફલ દેનારા ઉપકારી મનુષ્યને દયારહિત થઈ નુકસાન
 પહોંચાડે છે તો પછી તે વિચાર વગરના મૂર્ખો, અન્ય

જન (કે જેની સાથે કાંઈ સળધ નથી) તેને જીવતો છાડેન્
કેમ? અર્થાત્ તેનું અહિત કીધા વગર રહી શકતા નથી..

યઃ સાધૂદિતમન્ત્રગોચરમતિક્રાન્તો દ્વિજિહ્વાનનઃ

ક્રુદ્ધો રક્તવિલોચનોઽસિતતમો મુશ્વત્યવાચ્યં વિપં ।

રૌદ્રો દૃષ્ટિવિપો વિભીષિતજનો રન્ધ્રાવલોકોઘતઃ

કસ્તં દુર્જનપન્નગં કુટિલગં શક્નોતિ કર્તુ વસં ॥ ૪૩૯ ॥

જે સન્ત પુરૂષોની શીક્ષાને આધીન નથી રહેતો, જે
સુખવાલો, ક્રુદ્ધ રાતી આંખોવાલો, કાલા હૃદયવાલો, નહી
બોલવા લાયક એવા શબ્દોરૂપી વિષ અર્પનારો, રૌદ્રદૃષ્ટિ
વિષવાળો (વિષ તુલ્ય દૃષ્ટિવાળો) મનુષ્યને ખેંચીવાતું કારણ અને
છિદ્રાન્વેષી કુટિલ ગતિ દુર્જન રૂપી સર્પને વશ કરવાને
કેણુ શક્તિમાન છે.

નો નિર્ધૂતવિષઃ પિવન્નપિ પયઃ સંપચતે પન્નગો

નિમ્બાક્લઃ કડુતાં પયોમધુચદૈઃ સિક્તોઽપિ નો મુશ્વતિ ।

નો સીરૈરપિ સર્વદા વિલિખિતં ધાન્યં દદાત્યૂપરં

નૈવં મુશ્વતિ વક્રતાં ચલજનઃ સંસેવિતોઽપ્યુત્તમૈઃ ॥ ૪૪૦ ॥

સર્પ દુધ પીને પણ વિષ રહિત થતો નથી, તેમજ
લીમડો દુધ અને મધથી સીંચાયા છતાં પણ પોતાની કડુતા
મુકતો નથી અને ઉખર ભૂમિ (ખારી જમીન) માં વાળાતું
ખાતર નાંખ્યું હોય છતાં ધાન્ય પાકતું નથી, તેવીજ રીતે
ખલ જનની ઉત્તમ પુરૂષો સેવા કરે છતાં પણ દુર્જન
પોતાની વક્રતા ત્યજતો નથી.

વૈરં યઃ કુરુતે નિમિત્તરહિતો મિથ્યાવચો માંપતે
 નીચોક્તં વચનં શૃણોતિ સહતે સ્તૌતિ સ્વમન્યં જનં ।
 નિત્યં નિન્દતિ ગર્વિતોઽભિભવતિ સ્પર્ધાં તનોત્યૂર્જિતા-
 મેવં દુર્જનમસ્તશુદ્ધધિપણં સન્તો વદન્ત્યક્ષિનાં ॥ ૪૪૧ ॥

જે નિઃકારણુ વૈર બાંધે છે, અસત્ય ભાષણુ કરે છે,
 નીચજનોએ ઉચ્ચારેલા વચનો સાંભળે છે આત્મ સ્તુતિ
 સહન કરે છે, અન્ય જનોને નિત્ય નિન્દે છે, ગર્વિત થાય
 છે, વીર્યાવાન પ્રત્યે સ્પર્ધા કરે છે, તે શુદ્ધ બુદ્ધિ રહિતને
 સન્તજનો દુર્જન કહે છે.

માનોઃ શીતમતિગ્મગોરહિમતા શૃંગાત્પયોઽધેનુતઃ
 પીયૂષં વિપતો ડમ્બતાદ્વિપલતા શુક્લત્વમક્ષારતઃ ।
 વહેર્વારિ તતોઽનલઃ સુરસજં નિમ્વાદ્ભવેજ્ઞાતુચિ-
 ક્રોવાકયં મદ્ધિતં સતાં હતમતેરુપધતે દુર્જનાત્ ॥ ૪૪૨ ॥

કદાચિત્ સૂર્ય શીતલતા અને પ્રકાશ (ગરમી) રહિત-
 ત્વને પામે, ગાયના શીંગમાંથી દુધ નીકળે, વિપમાંથી
 અમૃત પ્રાપ્ત થાય, અમૃતમાંથી વિપ વેલી જન્મ પામે,
 ટોલસામાંથી શુક્લત્વ થાય, વહ્નિમાંથી વારિ ને
 વારિમાંથી અગ્નિ, નિમ્બમાંથી સુરસજ (સાકર) થાય,
 તોપણ હંતબુદ્ધિ એવો જે દુર્જન તેના મુખમાંથી સન્તોને
 પ્રશંસવા યોગ્ય એવું વાક્ય તો નીકળેજ નહિ.

સત્યા યોનિરુજં વદન્તિ યમિનો દમ્ભં શુચેર્ધૃતતાં
 લજ્જાલોર્જહતાં પટોર્મુસ્વસ્તાં તેજસ્વિનો ગર્વતાં ।

શાન્તસ્યાક્ષમતામૃજોરમતિતાં ધર્માર્થિનો મૂર્ચતા-

મિત્યેવં ગુણિનાં ગુણાસ્તિશુવને નાદૂપિતા દુર્જનૈઃ ॥ ૪૪૩ ॥

સતીત્વમાં યોગિ રહે, સંયમિ જનોમાં કંઈ, શુચિ-
પણામાં ધૂર્તા, લજ્જાલુમાં જડતા, પદુમાં સુખરતા (બહુ
ખેલાપણું), તેજસ્વીમાં ગર્વ, શાન્તમાં અશકિત, સરળમાં
મતિહિનપણું, ધર્માર્થિમાં મૂર્ખતા, આવી રીતે શુદ્ધી જનોના
આ ત્રિભૂવનમાં કયા શુભો છે કે જેને દુર્જનોએ દોષારોપણું
નથી કીધો ?

પ્રત્યુત્થાતિ સમેતિ નૌતિ નમતિં પ્રહાદતે સેવતે

શુદ્ધક્ટે ભોજયતે ધિનોતિ વચનૈર્ગૃહ્ણતિ દત્તે પુનઃ ।

અહ્નં શ્લિષ્યતિ સંતનોતિ વદનં વિસ્ફારિતાદ્રેક્ષણં

ચિત્તારોપિતવ્રક્રિમોઽનુકુસ્તે કૃત્યં યદિદૃં સ્વલઃ ॥૪૪૪॥

સ્વાગત અર્થે ઉભો થાય છે, જાય છે, પ્રશંસા
કરે છે, નમન કરે છે, આનંદ પામે છે, સેવન કરે છે,
ખાય છે, ખવડાવે છે, વચન વડે સંતોષ આપે છે, ગ્રહણ
કરે છે, ને વળી આપે છે, આલિંગન કરે છે, સંપૂર્ણ ઉધાડલાં
આદ્ર નેત્રોવાળું વદન વિસ્તારે છે, આવી રીતે ખલ જન
મનમાં કુટિલપણું ધારણ કરીને જે જે ઈદ્ર કૃત્ય છે તે
સર્વે કરે છે.

સર્વોદ્દેગવિચક્ષણઃ પ્રચુરમામુશ્વન્નવાચ્યં વિપં

પ્રાણાકર્ષપદોપદેશકુટિલસ્વાન્તો દ્વિજિહ્વાન્યતઃ ।

ભીમભ્રાન્તવિલોચનો સમગતિઃ શશ્વદયાવર્જિત-

શિષ્ટદ્રાન્યેષણતત્પરો શુર્જગવંદ્યર્થો બુધૈર્દુર્જનઃ ॥ ૪૪૫ ॥

બુદ્ધિશાળી પુરુષોને દુર્જન સર્પની જેમ વળ્યું છે
 કારણ (દુર્જનમાં સર્પના બધા ગુણો હોવાથી તે સર્પ
 જેવો ભયંકર છે) સર્પ જેમ સર્વ લોકને ઉદ્દવેગ કરાવવામાં
 સમર્થ છે તેમ દુર્જન પણ છે. સર્પ જેમ નિંદવા યોગ્ય
 વિષ કાઢીને અનહદ પીડા ઉપજાવે છે તેમ દુર્જન નિંદનીય
 વચનો મુખમાંથી કહાડીને અત્યંત ઝુઘ ઉપજાવે છે. સર્પનો
 ઘરમાં વાસ જેમ આણુકારક છે તેમ દુર્જનનો પણ ઘરમાં
 પગપેસારો નાશકારક છે. સર્પ જેમ અપદેશ ખરાબ
 ભૂમિમાં જવાવાળો કુટિલ છે તેમ દુર્જન અપદેશ કહેતાં
 છલ કપટથી કુટિલ હૃદયવાળો છે. સર્પ જેમ દ્વિજીવ
 (બે જીવવાળો) તેમ દુર્જન પણ બે મોઢાવાળો (બાહીને
 ફરી જનારો) છે. સર્પ જેમ ભયંકર લોભ નેત્રાયુક્ત
 છે તેમ દુર્જન પણ પોતાની ભયંકર દ્રષ્ટિ આમતેમ ફેરવે
 છે. સર્પ જેમ વક્રગતિ છે તેમ દુર્જન પણ કુટિલ ગતિ છે.
 સર્પ જેમ સહાને માટે દયા રહિત છે તેમ હૃદયમાં દયાનો
 અંશ પણ હોતો નથી. અને સર્પ જેમ છિદ્ર-વેધી એટલે
 હર શોધવાને તત્પર છે તેમ દુર્જન છિદ્ર દોષ શોધવામાં
 તત્પર છે.

ધર્માધર્મવિચારણાવિરહિતાઃ સન્માર્ગવિદ્વેપિણો
 નિન્દ્યાચારવિધૌ સમુચ્ચતધિયઃ સ્વાર્થેકનિષ્ઠાપરાઃ ।
 દુઃસ્વોત્પાદકવાક્યભાષણરતાઃ સર્વામિશંસાકરા
 દ્રષ્ટવ્યા સપરિગ્રહવ્રતિસમા વિદ્વજ્જનૈર્દુર્જનાઃ ॥ ૪૪૬ ॥

વિદ્વાનો દુર્જનોને અપરિચ્છેદનું સમાન (પરિચ્છેદનું પરિણામ જેને નથી એવા) ગણે છે. કારણ બન્ને ધર્મ અને અધર્મ (પાપ અને પુણ્ય)ની વિચારણાથી રહીત છે, સન્માર્ગના વિદેશી છે, નિંદક્રિયા (આચાર) આચરવામાં તત્પર છે, સ્વાર્થ સાધવામાં એકનિષ્ઠ છે, જે શબ્દોથી સામાને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય એવાં વચનો વહે છે અને સર્વની નિંદા કરનારા છે.

માનં માર્દવતઃ ક્રુધં પ્રશમતો લોભં તુ સંતોષતો
માયામાર્જવતો જનીમવનતેર્જિહ્વાજયાન્મન્મયં ।
ધ્વાન્તં ભાસ્કરતોઽનલં સલિલતો મન્ત્રાત્સમીરાશનં
નેતું શાન્તિમલં કુતોઽપિ ન સ્વલં મર્ત્યેર્નિમિત્તાદ્ભુવિ ॥૪૪૭॥

મૃદુતાથી માનને, ક્રમાથી ક્રોધને, સંતોષથી લોભને, સરળતાથી માયાને, સ્ત્રીને અનુનય (વિનય) થી, જીવના જયથી મન્મથને (કામદેવને), પ્રકાશથી અધિકારને, પાણીથી અગ્નિને અને મંત્રથી સર્પને શાંત કરાય છે પણ આ સંસારને વિષે ઠેાઢપિણુ ઉપચારથી દુર્જનને વશ કરી શકાતો નથી.

વીક્ષ્યાત્મીયગુણૈર્મૃણાલધવલૈર્યદ્વર્ધમાનં જનં
રાદુર્વા સિતદીધિતિં મુલ્લકરૈરાનન્દયન્તં જગત્ ।
નો નીચઃ સહતે નિમિત્તરહિતો ન્યકારવદ્દસ્પૃહઃ
કિંચિન્નાત્ર તદ્ભ્રુતં સ્વલજને યેન તૃકેવ સ્થિતિઃ ॥૪૪૮॥

પોતાની મૃણાલ જેવી ઉજ્જવલ કલાઓથી વૃદ્ધિ પ્રાપ્તતાં અને પોતાના જિગ્મ અને કિરણોથી જગતને

પ્રકુલિત કરનારા ચંદ્રમાને જોઈ તેને વિનાકારણ નીચા પાડવાની ખુદ્દિવાળો રાહુ આશ કરી જાય છે. તેમ પોતાના મૃણાલ જેવા શુભ ગુણોથી પ્રવર્ધમાન (ચડતી) અને પોતાના વચન અને ઉદાર હસ્તથી જગતને આનંદ આપનાર મનુષ્યને જોઈને તેને વિનાકારણ ઉતારી પાડવાની ઇચ્છાવાળો દુર્જન સહન કરી શકતો નથી. પણ આ કંઈ નવાઈ જેવું નથી કારણ કે દુર્જનની સ્થિતિ આ પ્રમાણેજ વૃદ્ધ (ગીધ) પક્ષીના જેવી છે.

ત્યક્ત્વા મૌક્તિકસંહર્ષિ કરટિનો ગૃહ્ણન્તિ કાકાઃ પલં
ત્યક્ત્વા ચન્દનમાશ્રયન્તિ કુચિતયોનિક્ષતં મક્ષિકાઃ ।
હિત્વાન્નં વિવિધં મનોહરરસં શ્વાનો મલં શુઞ્ચતે
યદ્વહ્ણાન્તિ ગુણં વિહાય સતતં દોષં તથા દુર્જનાઃ ॥ ૪૪૯ ॥

જેવી રીતે હાથીના માથામાંથી નિકળતા મોતીઓને છોડી દઇને ઠાગડા તેનું માંસ ગ્રહણ કરે છે, માખીઓ ચંદનને ત્યજીને મલીન યોનિક્ષત (ગુમડા)નો આશ્રય કરે છે, મનોહર સુસ્વાદુ ભોજનને છોડીને કુતરે વિષ્ટા ખાય છે, તેવી રીતે દુર્જનો હમેશાં ગુણ ત્યજીને દોષ ગ્રહણ કરે છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું

સજ્જન નિરૂપણ.

યે જલ્પન્તિ વ્યસનવિમુક્તાં ભારતીમસ્તદોષાં.

યે શ્રીનીતિદ્યુતિમતિધૃતિપ્રીતિશાન્તીર્દદન્તે ।

યેભ્યઃ કીર્તિર્વિગલિતપ્રલા જાયતે જન્મભાજાં

શશ્વત્સન્તઃ કલિલહતયે તૈ નરેણાઞ્ચ સેવ્યાઃ ॥ ૪૬૦ ॥

જે લોકો દોષ રહિત અને અન્યને પીડા ન ઉપજાવે તેવી વાણી વહે છે, જેઓ લક્ષ્મી, નીતિ, દ્યુતિ, મતિ, ધૃતિ, પ્રીતિ, અને શાન્તિ અર્પે છે અને જેનાથી નિર્મળ કીર્તિ લોકો પ્રાપ્ત કરે છે તેવા સજ્જનો પાપ નિવારણ અર્થે મનુષ્યો-એ હમેશા સેવવા યોગ્ય છે.

નૈતચ્છયામા ચક્રિતહરિણીલોચના કીરનાશા

મૃદ્વાલાપા કમલવદના પદ્મચિન્માયરોષ્ટ્રી ।

મધ્યે ક્ષામા વિપુલજયના કામિની કાન્તરૂપા

યન્નિર્દોષં વિતરતિ સુર્વ સંગતિઃ સજ્જનાનાં ॥ ૪૬૧ ॥

સજ્જનોની સંગતિથી જે નિર્દોષ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તે સુખ વા આનંદ, હરીષુ જેવા ચક્રિત સ્વામ નેત્રો વાળી, પોષ્ટ જેવા નમણા નાકવાળી, મૃદુભાષિણી, કમળ સુખી, પાકેલા ગિર્યકૂળ જેવા રક્ત ચોષ્ટવાળી, પાતળી કમરવાળી, સ્વલ્પ નિભળીની (જંઘા વાળી) અને સ્વરૂપ-વતી સ્ત્રીની સંગતિથી પણ મળી શકતું નથી.

યો નાક્ષિપ્ય પ્રવદતિ કથાં નામ્યસ્યૈવાં વિધતે
 ન સ્તૌતિ સ્વં હસતિ ન પરં વક્તિ નાન્યસ્ય મર્મ ।
 હન્તિ ક્રોધં સ્થિરયતિ શ્મં પ્રીતિતો ન વ્યયીતિ
 સન્તઃ સન્તં વ્યપગતમદં તં સદા વર્ણયન્તિ ॥ ૪૫૨ ॥

જે કટાક્ષ સુકૃત આક્ષેપ વાળા વચન બોલતો નથી
 જે ખીજના ગુણોમાં દોષારોપણ કરતો નથી, આત્મ
 શ્લોકાધા કરતો નથી અને ખીજના અવગુણોની હાંસી
 કરતો નથી તેમજ તેમના ગૂઢમર્મો ઉઘાડા પાડતો નથી
 ક્રોધને હણે છે ક્ષમા ધારણ કરે છે અને ગર્વને જેણે
 જડમુળથી ઉખેડી નાંખેલ છે તેવા પુરૂષને સજ્જનો સર્વદા
 શ્રેષ્ઠ ગણે છે.

ધૃત્વા ધૃત્વા દદતિ તરવઃ સપ્રણામં ફલાનિ
 પ્રાપ્તં પ્રાપ્તં ભુવનમૃતયે વારિ વાર્દાઃ સિપન્તિ ।
 હૃત્વા હૃત્વા વિતરતિ હરિર્દન્તિનઃ સંશ્રિતેભ્યો
 મો સાધૂનાં ભવતિ ભુવને કોઽપ્યપૂર્વોઽન્ન પન્થાઃ ॥૪૫૩॥

લાંબા સમય સુધી પરિશ્રમ પુર્વક ફળોને ધારણ
 કરીને વૃક્ષો નમ્રતા પુર્વક (નમીને) ફળો આપે છે, જમીન
 પરથી જળને વરાળરૂપે ંહણ કરીને વાદળાં તેજ જમીનના
 પોષણ અર્થે ફરી વર્ષાદરૂપે પાણી અર્પણ કરે છે, અને
 સિંહ હાથીઓને હણીને પોતાના આશ્રિતોને ભક્ષ અર્પણ
 કરે છે, આવી રીતે આ જગતમાં સજ્જન પુરૂષોની ઉપકાર
 કરવાની રીત-કેઈ (અપૂર્વ) ન્યારીજ છે.

વાર્ધેશ્વન્દ્રઃ કિમિદ્ કુસ્તે નાકિમાર્ગસ્થિતોઽપિ
 દૃઢો દૃદ્ધિ શ્રયતિ યદયં તસ્ય હાનો ચ હાનિં ।
 અજ્ઞાતો વા ભવતિ મહતઃ કોઽપ્યપૂર્વસ્વભાવો
 દેહેનાપિ વ્રજતિ તનુતાં યેન દૃઢાન્યદુઃસ્વં ॥ ૪૫૪ ॥

આકાશમાં પણ દુર રહેલો ચંદ્ર સાગરને કંઈક ઉપકાર કરે છે કે જેથી તે ચંદ્રમાની વૃદ્ધિ સાથે વૃદ્ધિ પામે છે અને ચંદ્રમાની ક્ષીણ કળાથી તે ક્ષીણ થાય છે. મહાપુરુષોનો સ્વભાવ જ કોઈ અપુર્વજ છે કે જેથી ખીનનું દુઃખ તેખીને પોતે માનસિક પીડા અનુભવે છે એટલું જ નહીં પણ શરીરમાં પણ તેઓ ક્ષીણ થતા જાય છે.

સત્યાં વાચં વદતિ કુસ્તે નાત્મશંસાન્યનિન્દે
 નો માત્સર્યં શ્રયતિ તનુતે નાપકારં પરેપાં ।
 નો શત્ત્વોઽપિ વ્રજતિ વિકૃતિં નૈતિ મન્યું કદાચિ-
 ત્કેનાપ્યેતન્નિગદિતમહો વેદિતં સજ્જનસ્ય ॥ ૪૫૫ ॥

સત્જનો હંમેશાં સત્ય બોલે છે, આત્મસ્ત્રાધા અને પરનિંદાથી મુક્ત રહે છે, માત્સર્ય ધારણ કરતા નથી, પરને પીડાકારી કાર્ય આચરતા નથી, તેમને શ્રાપ દેવાથી પણ જેઓનું મન કુપ્પ થતું નથી અને કદાપિ પણ કોપ ધારણ કરતા નથી, આનું 'સત્પુરુષોનું' આચરણ કોણ વર્ણવી શકે ?

નદયત્તન્દ્રો ભુવનમવતોઽદ્ભૂતતત્ત્વમદર્શી
 સમ્યગ્માર્ગમકટનપરો ધ્વસ્તદોષાકરથીઃ ।
 પુપ્પત્પશો ગલિતતિમિરો દત્તમિત્રમતાપો
 રાજત્તેજા દિવસસદૃશઃ સજ્જનો ભાતિ લોકે ॥ ૪૫૬ ॥

આ લોકને વિષે સત્યુરૂપો દિવસની માફક શોભી નીકળે છે જેમ દિવસ તંદ્રા (નિન્દ્રા) ને નાશ કરનારો છે. તેમ સર્જન જડતાનો હરનાર છે, દિવસ જેમ આ સાંસારરૂપી ગ્રહણ અદ્ભૂત તત્વોને દેખાડનાર છે તેમ સર્જન પણ સાંસારિક તત્વોને બતાવવાવાળો છે, (બન્ને સત્ય માર્ગના પ્રગટ કરનારા છે), દિવસ જેમ અંદ્રની જ્યોતિનો નાશ કરે છે તેમ સર્જનપણ દોષનો સમુદ્ધ એવા દુર્જનની કાંતિનો નાશ કરે છે, દિવસ જેમ પદ્મને વિકસિત કરે છે તેમ સર્જન પણ લક્ષ્મીને પુષ્ટ કરે છે, દિવસ જેમ અંધકારનો નાશ કરે છે તેમ સર્જન અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર નસાડે છે, દિવસ જેમ સૂર્યના પ્રતાપને પ્રગટ કરે છે તેમ સર્જન પણ મિત્રના ઐશ્વર્યને બહેરમાં લાવે છે, અને દિવસ જેમ તેજથી શોભે છે તેમ સર્જન પણ ચોતાના પ્રતાપથી શોભી નીકળે છે.

ये कारुण्यं विदधति जने सापकारेऽनपेक्षा
मान्याचारा जगति विरला मण्डनं ते धरित्र्याः ।
ये कुर्वन्ति ध्रुवमुपकृतिं स्वस्य कृत्यप्रसिद्धयै
. मर्त्याः सन्ति प्रतिगृहमग्नी काश्यपीभारभृताः ॥४५७॥

જે લોકો ક્ષણની અપેક્ષા વિના અપકાર કરનારા પ્રત્યે પણ કંટણા દાખવે છે (રહેમ નજરથી બુવે છે) એવા ઉત્તમ આચારવાળા આ પૃથ્વીને મંડનરૂપ વિરલાજ નરો જગતમાં હોય છે. પરંતુ સ્વાર્થબુદ્ધિથી ચોતાના કાર્યની સિદ્ધિને અર્થે જેઓ અન્ય પ્રત્યે ઉપકાર કરે છે તેવા પૃથ્વીને ભારબુંત જનો તો ઘેરઘેર દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

સમ્યગ્ધર્મવ્યવસિતપરઃ પાપવિધ્વંસદક્ષો
મિત્રામિત્રસ્થિરસમમનાઃ સૌરવ્યદુઃસ્વૈકચેતાઃ ।
જ્ઞાનાભ્યાસાત્મશમિતમદક્રોધલોભપપન્નઃ
સદ્વૃત્તાદયો મુનિરિવ જન સજ્જનો રાજતેઽન્ન ॥ ૪૫૮ ॥

શ્રેષ્ઠ આચરણવાળો સત્જન પુરુષ સત્ચારિત્રવાન મુનિની આદૃષ્ટ આ લોકને વિષે જાણે છે. બન્ને સત્ય ધર્મમાં પ્રવૃત્ત રહેનારા છે, પાપનો વિધ્વંસ કરવામાં કુશળ છે, મિત્ર અને શત્રુ પ્રત્યે સમભાવવાળા છે, સુખ અને દુઃખ સરખા માની લેનારા છે, અને જ્ઞાનના અભ્યાસથી ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભને શાંત કરનારા છે.

યઃ પ્રોત્તુક્ત પરમગરિમા સ્થૈર્યવાન્વા નગેન્દ્રઃ
પદ્માનન્દી વિહિતજડિમો માનુવદૂતદોષઃ ।
શીતઃ સોમોઽમૃતમયવપુષ્ચન્દ્રવદ્ધ્વાન્તઘાતી
પૂજ્યાચારો જગતિ મુજનો ભાત્યસૌ રુપાતકોર્તિઃ ॥૪૫૯॥

જેમ પર્વત ઉચ્ચો, વિસ્તારવાળો અને સ્થિર હોય છે, તેમ સર્જન પણ ઉન્નતિ, પ્રભુતા અને સ્થૈર્ય (અકલપ્યતા) વાન હોય છે, જેમ સૂર્ય કમળોને વિહસાવનાર છે, શીતળતાનો નાશ કરનાર છે અને રાત્રિને દુર કરનાર છે, તેમ સર્જન લક્ષ્મીથી આનંદિત રહેનાર છે. જડતા દુર કરનાર છે અને દોષને દેશવટો આપનાર છે અને ચંદ્રની જેમ શાંત, અમૃતમય અને (અજ્ઞાન) અંધકારનો નાશ કરનાર છે આવી રીતે (ચંદ્ર, સૂર્ય, અને પર્વત સમ) પૂજ્ય આચારવાળા સત્પુરુષની કીર્તિ જગતમાં પ્રસિદ્ધિને પામે છે.

તૃષ્ણાં ચિત્તે શમયતિ મદં જ્ઞાનમાવિષ્કરોતિ

નોતિ સૂતે હરતિ વિપદં સંપદં સંચિનોતિ ।

પુંસાં લોકદ્વિતયશુભદા સંગતિઃ સજ્જનાનાં

કિં વા કુર્યાન્ન ફલમમલં દુઃસ્વનિર્નાશદક્ષઃ ॥ ૪૬૦ ॥

સજ્જનોની સંગતિ તૃષ્ણાને ચિત્તમાં શાંત કરે છે, મદને સમાવે છે જ્ઞાનનો પ્રાદુર્ભાવ કરે છે, ન્યાયાચરણ તરફ દોરે છે દુઃખનો ધ્વંસ કરે છે સંપત્તિનો સંગ્રહ કરાવે છે અને આ ભવ અને પરભવ બંનેમાં લોકને કલ્યાણકારી થાય છે. અથવા દુઃખનો નાશ કરવામાં નિપુણ એવી સજ્જનની સંગતિ શું શું ક્ષણ દેનારી નથી થતી ? અર્થાત્ સર્વ ક્ષણને અપનારી છે.

ચિત્તાદ્યાદિ વ્યસનવિમુક્તે શોકતાપાપનોદિ

પ્રજ્ઞોત્પાદિ શ્રવણસુભગં ન્યાયમાર્ગાનુયાયિ ।

તથ્યં પથ્યં વ્યપગતમદં સાર્થદં મુક્તવાથં

યો નિર્દોષં રચયતિ વચસ્તં બુધાઃ સન્તમાહુઃ ॥ ૪૬૧ ॥

ચિત્તને આદિ વ્યસનથી વિમુક્ત, શોક અને સંતાપને હરનાર, બુદ્ધિને સતેજ કરનાર, કર્ણપ્રિય ન્યાયમાર્ગ પ્રત્યે લઈ જનારા, સત્ય રચિકર, દોષરહિત, અર્થપૂર્ણ અને બાધા રહિત નિર્દોષ વચન બોલે છે તેને બુદ્ધિશાળી પુરૂષો ખરેખર સત્પુરૂષ કહે છે.

કોપોવિદ્યુત્સ્ફુરિતતરલો ગ્રાવરંસ્થેવ મૈત્રી

મેરુસ્થૈર્ય ચરિતમચલઃ સર્વજન્તુપચારઃ ।

બુદ્ધિર્ધર્મગ્રહણચતુરાં વાક્યમસ્તોપપાતં
કિં પર્યાપ્તિં ન સુજનઘૃણૈરેભિરેવાત્ર લોકે ॥ ૪૬૨ ॥

સર્જનનો ક્રોધ વીજળીના ચમકારાની મારફત ક્ષણિક
હોય છે, તેઓની મૈત્રી પત્યરની રેખા સમાન દ્રઢ છે, તેઓનું
ચારિત્ર મેરૂની જેમ નિશ્ચલ છે, સર્વ પ્રાણીઓને ઉપકાર
કરવાની વૃત્તિ અચલ છે, બુદ્ધિ, ધર્મગ્રહણ કરવામાં ચતુર
છે અને વાણી, પરને બાધા રહિત છે. સર્જનના આવા
શુદ્ધોદ્ધી આ જગત્તને વિષે શું પૂર્ણ નથી ?

જાતુ સ્થૈર્યાદિચલતિ ગિરિઃ શીતતાં યાતિ વદ્ધિ
ર્યાદોનાયઃ સ્થિતિવિરહિતો મારુતઃ સ્તમ્ભમેતિ ।
તીવ્રચન્દ્રો ભવતિ દિનપો જાયતે ચાપતાપઃ
ન પ્રાણાંતે પ્રકૃતિ વિકૃતિ જાયતે સજ્જનાનાં ॥ ૪૬૩ ॥

કદાચ પર્વત ચલાયમાન થાય, અગ્નિ શીતળતાને
પ્રાપ્ત કરે, મહાસાગર મર્યાદા મુકે, પવન સ્થંભિ બાય,
(નિશ્ચલ થાય), ચંદ્ર ગરમ થાય અને સૂર્ય પ્રતાપરહિત
થાય તોપણ સર્જનનો સ્વભાવ પ્રાણાંતે પણ વિકાર પામતો
નથી.

વૃત્તત્યાગં વિદધતિ ન યે નાન્યદ્રોષં વદન્તે
નો યાચન્તે સુદૃઢમધનં નાશનો નાપિ દીનં ।
નો સેવન્તે વિગત્તચરિતં કુર્વતે નાધિમૃતિં
નો લઙ્ઘન્તે ક્રમમમલિનં સજ્જનાંસ્તે ભવન્તિ ॥ ૪૬૪ ॥

સર્જન યુરૂપો પોતાના અત્યારિત્રનો ત્યાગ કરતા નથી, બીજાના દોષને ગ્રહણ કરતા નથી; પ્રાણુજતાં પણ નિર્ધન અને દીન મિત્ર પાસે યાચના કરતા નથી, દુષ્ટચારિત્ર વાનની સેવા કરતા નથી અને કોઈનો તિરસ્કાર કરતા નથી. તેમજ ન્યાયાચરણનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી.

માતૃસ્વામિસ્વજનજનકભ્રાતૃભાર્યાજનાદ્યા

દાતું શક્તાસ્તદિહ ન ફલં સજ્જનાયદ્દન્તે ।

કાચિત્તેષાં વચનરચના યેન સાધ્વસ્તદોષાં

યાં મૃષ્ણન્તઃ શમિતફલુપા નિર્વૃત્તિં યાન્તિ સત્ત્વાઃ ॥૪૬૫॥

સજ્જનની સંગતિ જે રૂળ (લાલ) આપે છે તે લાલ માતા સ્વામી સગાસંબંધી પિતા ભાઈ ભાયાં વિગેરે કોઈપણ આપવાને શક્તિમાન નથી. કારણકે તેઓની ભાષા કંઈક એવી અપૂર્વ દોષરહિત અને ઓજસ્વી હોય છે કે જે સાંભળવાથી લોકો નિવૃત્તિ (મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરે છે.

નિત્યચ્છાયાઃ ફલભરનતાઃ પ્રોણિતપ્રાણિસાર્યાઃ

ક્ષિપ્ત્વા પ્રેક્ષામુપકૃતિકૃતો દત્તસત્ત્વાવકાશાઃ ।

શશ્વતુદ્ધા વિપુલસુમનો ભ્રાજિનોઽલહ્નનીયાઃ

પ્રીતિં ચાન્તઃ સ્થિરતરધિયો વૃક્ષવદ્ધૈયન્તિ ॥ ૪૬૬ ॥

સજ્જનો વૃક્ષની માફક હૃદયમાં પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરે છે. કારણ જેમ વૃક્ષો સર્વદા છાયા આપનારા છે, રૂળના ભારથી નમેલા છે સકળ પ્રાણીઓને આર્જીવદત્ત છે. અને સ્વાર્થની આશા સિવાય ઉપકાર કરનારા છે. પક્ષીઓ અને

પ્રાણીઓને સ્થાન આપનારા છે. સર્વદા ઉંચાં રહે છે, પુષ્પોના સમુદ્ધતી શોભીત છે અને અલંધનીય છે, તેમ સજ્જનો હમેશાં આશ્રય દાતા છે, કુળ પ્રાપ્તિથી (લાભથી) નમ્ર ણને છે, સમસ્ત પ્રાણીઓને આનંદદાતા છે, લાભની અપેક્ષા સિવાય ઉપકાર પુદ્ધિવાળા છે, શરણાગતને સ્થાન આપનારા છે, સદા શ્રેષ્ઠ છે, વિશાળ, શુભ, માનસિક વૃત્તિઓથી શોભા-યમાન છે અને દુર્જનથી અલંધનીય છે.

મુક્ત્વા સ્વાર્થં સકૃપદ્વદયાઃ કુર્વતે યે પરાર્થ
યે નિર્વ્યાજાં વિજિતકલુષાં તન્વતે ધર્મેવુદ્ધિં ।
યે નિર્ગર્વા વિદધતિ હિતં ગૃહ્ણતે નાપવાદં
તે પુનાગા જગતિ વિરલાઃ પુણ્યવન્તો ભવન્તિ ॥ ૪૬૭ ॥

જેઓ પોતાના સ્વાર્થને ત્યજીને સદા પરમાર્થ સાધે છે, જેઓ કપટરહિત અને નિષ્પાપ ધર્મપુદ્ધિ ધારણ કરે છે, જે ગર્વરહિત છે, તેમજ હિતના કરનારા છે અને પરાયા દોષ ગ્રહણ કરતા નથી તેવા પુણ્યશાળી નરપુત્ર આ જગતમાં વિરલા હોય છે. અર્થાત્ કોઈ કોઈ હોય છે.

હન્તિ ધ્વાન્તં હરયતિ રજઃ સત્ત્વમાવિષ્કરોતિ
મજ્ઞાં સુતે વિતરતિ મુલ્લં ન્યાયવૃત્તિં તનોતિ ।
ધર્મે વુદ્ધિં રચયતિતરાં પાપવુદ્ધિં ધુનીતે
પુંસાં નો વા કિમિહ કુસ્તે સંગતિઃ સજ્જનાનાં ॥ ૪૬૮ ॥

સજ્જનોની સંગતિ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરે છે, પાપને હરે છે, સત્પુદ્ધિ જાગ્રત કરે છે, (તમોગુણ

અને રજોગુણને અપંહરીને સત્વગુણનો આવિષ્કાર કરે છે), બુદ્ધિ સતેજ કરે છે, સુખ આપે છે, ન્યાયાચરણ તરફ પ્રેરે છે, ધર્મમાં બુદ્ધિને સુદૃઢ બનાવે છે અને પાપબુદ્ધિને અપ-હરે છે, અથવા સત્સંગતિ શું શું નથી કરતી ?

अस्यत्युच्चैः शकलितवपुश्चन्दनो नात्मगन्धं
नेक्षुर्यन्त्रैरपि मधुरतां पीडयमानो जहाति ।

यद्वत्स्वर्णं न चलति हिताच्छिन्नघृष्टोपतप्तं

तद्वत्साधुः कुजननिहतोऽप्यन्यथात्वं न याति ॥ ૪૬૯ ॥

ચંદનને ખંડખંડ કરવામાં આવે તોપણ પોતાની સુગંધથી રહિત થતું નથી. શેરડીને કોલ્હામાં (ચીચોડામાં) પીલવામાં આવે તોપણ પોતાની મધુરતા (મીઠાશ) છોડતી નથી. સુવર્ણ જેમ ઢુકડા કરવાથી, ઘસવાથી અને તપાવાથી પોતાની કાંતિથી અલિપ્ત થતું નથી, તેમ સત્પુરુષ હર્ષનથી પીડા પામતો છતાં પણ પોતાની સબ્જનતાને ત્યાગ કરતો નથી.

यद्ब्रह्मानुर्वितरति करैर्मोदमंभोरुहाणां

शीतज्योतिः सरिदधिपतिं लब्धवृद्धिं विधत्ते ।

वार्दो लोकानुदकविसरैस्तर्पयत्यस्तहेतु-

सतद्वद्दોषं रचयति गुणैः सज्जनः प्राणभार्जा ॥ ૪૭૦ ॥

જેવી રીતે સુર્ય પોતાના કિરણોથી પશુને પ્રપુલ્લિત કરે છે, જેમ ચંદ્રમા સાગરની વૃદ્ધિ કરે છે, અને જેમ વાદળા વર્ષાદ્વારા લોકોને તૃપ્ત કરે છે, તેમ સજ્જન પુરુષો પણ સ્વાર્થ વિના લોકોના દોષોને ગુણરૂપે ગ્રહણ કરે છે.

પ્રાણીઓને સ્થાન આપનારા છે. સર્વદા ઉંચાં રહે છે, પુષ્પોના સમુદયથી શોભીત છે અને અલંધનીય છે, તેમ સજ્જનો હંમેશાં આશ્રય દાતા છે, કુળ પ્રાપ્તિથી (લાભથી) નમ્ર બને છે, સમસ્ત પ્રાણીઓને આનંદદાતા છે, લાભની અપેક્ષા સિવાય ઉપકાર બુદ્ધિવાળા છે, શરણાગતને સ્થાન આપનારા છે, સદા શ્રેષ્ઠ છે, વિશાળ, શુભ, માનસિક વૃત્તિઓથી શોભા-યમાન છે અને દુર્જનથી અલંધનીય છે.

मुक्त्वा स्वार्थं सकृपहृदयाः कुर्वते ये परार्थं
ये निर्व्याजां विजितकल्पां तन्वते धर्मबुद्धि ।
ये निर्गर्वा विदधति हितं गृह्णते नापवादं
ते पुंनागा जगति विरलाः पुण्यवन्तो भवन्ति ॥ ४६७ ॥

જેઓ પોતાના સ્વાર્થને ત્યજીને સદા પરમાર્થ સાધે છે, જેઓ કષ્ટરહિત અને નિષ્પાપ ધર્મબુદ્ધિ ધારણ કરે છે, જે ગર્વરહિત છે, તેમજ હિતના કરનારા છે અને પરાયા દોષ ગ્રહણ કરતા નથી તેવા પુણ્યશાળી નરપુત્ર આ જગતમાં વિરલા હોય છે. અર્થાત્ કોઈ કોઈ હોય છે.

हन्ति ध्वान्तं हरयति रजः सस्वमाविष्करोति
मज्ञां सूते वितरति सुखं न्यायवृत्तिं तनोति ।
धर्मं बुद्धिं रचयति तत्रां पापबुद्धिं धुनीते
पुंसां नो वा किमिह कुस्ते संगतिः सज्जनानां ॥ ४६८ ॥

સજ્જનોની સંગતિ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરે છે, પાપને હરે છે, સત્વબુદ્ધિ બાગ્રત કરે છે, (તમોગુણ

અને રત્નેશુભને અપંકરીને સત્વશુભનો આવિષ્કાર કરે છે),
બુદ્ધિ સતેજ કરે છે, સુખ આપે છે, ન્યાયાચરણ તરફ પ્રેરે
છે, ધર્મમાં બુદ્ધિને સુદૃઢ બનાવે છે અને પાપબુદ્ધિને અપ-
કરે છે, અથવા સત્સંગતિ શું શું નથી કરતી ?

अस्यत्पुत्रैः शकलितवपुश्चन्दनो नात्मगन्धं
नेक्षुर्यन्त्रैरपि मधुरतां पीडयमानो जहाति ।

यद्वत्स्वर्णं न चलति हिताच्छिन्नघृष्टोपतप्तं

तद्वत्साधुः कुजननिहतोऽप्यन्यथात्वं न याति ॥ ૪૬૯ ॥

અંદનને ખંડખંડ કરવામાં આવે તોપણ પોતાની
સુગંધથી રહિત થતું નથી. શેરડીને કોલ્હામાં (ચીચોડામાં)
પીલવામાં આવે તોપણ પોતાની મધુરતા (મીઠાશ) છોડતી
નથી. સુવર્ણ જેમ દુકડા કરવાથી, ઘસવાથી અને તપાવાથી
પોતાની કાંતિથી અલિપ્ત થતું નથી, તેમ સત્પુરુષ દુર્જનથી
પીડા પામતો છતાં પણ પોતાની સજ્જનતાનો ત્યાગ
કરતો નથી.

यद्वद्भानुर्वितरति करैर्मोदमंभोरुहाणां

शीतज्योतिः सरिदधिपतिं लब्धवृद्धिं विषत्ते ।

वार्दी लोकानुदकविसरैस्तर्पयत्यस्तहेतु-

सतद्वद्દોષं रचयति गुणैः सज्जनः प्राणभानां ॥ ૪૭૦ ॥

જેવી રીતે સુર્ય પોતાના કિરણોથી પશોને પ્રપ્રહિત
કરે છે, જેમ ચંદ્રગા આગરની વૃદ્ધિ કરે છે, અને જેમ
વાદળા વર્ષાદ્વારા લોકોને તૃપ્ત કરે છે, તેમ સજ્જન પુરુષો
પણ સ્વાર્થ વિના લોકોના દોષોને ગુણરૂપે ગ્રહણ કરે છે.

દેવાં ધૌતક્રમસરસિજાઃ સૌખ્યદાઃ સ્વર્ગલોકે
 પૃથ્વીપાલાઃ પ્રદદતિ ધનં કાલતઃ સેવ્યમાનાઃ ।
 કીર્તિઃ પ્રોતિ પ્રશમપટુતાપૂજ્યતાતત્ત્વવોધાઃ
 સંપદ્યન્તે જ્ઞાતિ કૃતિનશ્ચૈવ પુંસઃ શ્રિતસ્ય ॥ ૪૭? ॥

દેવતાઓ તો જ્યારે તેમના ચરણ કમળો ધોવામાં આવે ત્યારે સુખના આપનારા થાય છે. રાજાઓ સુશુષ્ક કરવાથી સમયે ધન આપે ॥ પણ સજ્જનન પુરુષોના આશ્રય માત્રથી જ કીર્તિ પ્રીતિ શાન્તિ નિપુણતા પૂજ્યતા અને તત્ત્વબોધ પ્રાપ્ત થાય છે.

નોટ:—દેવતાઓ અને રાજાઓ ત્યારેજ પારલૌકિક સ્વર્ગનું સુખ અને ધન આપે છે, કે જ્યારે તેમની સુશુષ્ક કરવામાં આવે પણ સજ્જનનો આશ્રય ગ્રહણ કરવાથી કીર્તિ આદિ ઉભય લોકમાં સુખજી શુભો સત્વર પ્રાપ્ત થાય છે.

યદ્વદ્વાચઃ પ્રકૃતિસુભગાઃ સજ્જનાનાં પ્રસૂતાઃ
 શોકક્રોધમમૃતિજવપુસ્તાપવિધ્વંસદક્ષાઃ ।
 પુંસાં સૌખ્યં વિદ્યતિતરાં શોતલાઃ સર્વકાલં
 તદ્વચ્છીતશુતિરુચિલવાંશામૃતસ્યન્દિનોઽપિ ॥ ૪૭૨ ॥

શોક ક્રોધ વિગેરેથી ઉત્પન્ન થતાં શારીરિક દુઃખનો ધ્વંસ કરવામાં નિપુણ અને સર્વદા શાન્તિ અપનારી સજ્જનનોની સ્વાભાવિક સુમધુર ભાષા અથવા વાણી લોકોને નેટલું સુખ આપે છે, તેટલું સુખ ચંદ્રમા અમૃતના સિંચનથી પણ આપી શકતો નથી.

આકૃષ્ટોઽપિ વ્રજતિ ન રુપં ભાષતે નાપમાપ્યં
 નોકૃષ્ટોઽપિ પ્રવદ્ધતિ મદં શૌર્યૈર્ધૈર્યાદિધર્મૈઃ ।
 યો યાતોઽપિ વ્યસનમનિશં કાતરત્વં ન યાતિ
 સન્તઃ પ્રાહુસ્તમિહ મુજનં તત્ત્વબુદ્ધા વિવેચ્ય ॥ ૪૭૩ ॥

દુર્જનોથી પીડાયા છતાં પણ જે ક્રોધ કરતો નથી
 અને અપશબ્દ બોલતો નથી, તેમજ શૌર્ય, ધૈર્ય વિગેરે
 ગુણોને પ્રાપ્ત કરવાથી પણ ગર્વ ધારણ કરતો નથી, વળી
 જે વ્યસન (દુઃખ) ને પ્રાપ્ત થયો છતાં પણ કાયરતા પામતો
 નથી, તેને સંત પુરૂષો તત્ત્વબુદ્ધિથી વિચારીને સન્નિવૃત્ત
 કહે છે.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

દાન નિરૂપણ.

તુષ્ટિશ્રદ્ધાવિનયભજનાલુબ્ધતાક્ષાન્તિસત્ત્વ—
 પ્રાણત્રાણવ્યવસિતગુણજ્ઞાનકાલજ્ઞતાદયઃ ।
 દાનાસક્તિર્જનનમૃતિમિથ્યાસ્તિકોઽમત્સરેર્પ્યો
 દક્ષાત્મા યો ભવતિ સ નરો દાતૃમુખ્યો જિનોક્તઃ ॥૪૭૪॥

જે દાની મનુષ્ય તુષ્ટિ, શ્રદ્ધા, વિનય, ભક્તિ, નિર્વે-
 લિતા, ક્ષમા, પ્રાણીદયા, ગુણજ્ઞતા અને કલસતાથી મુક્ત,
 જન્મ અને મરણથી ડરનારો, આસ્તિક, માત્સર્ય અને દર્ષા

રહિત અને દક્ષ હોય તેને અનેશ્વર ભગવાને દાનીઓમાં
થેષ કહેલ છે.

કાલેઽન્નસ્ય ક્ષુધમવહિતો દિત્સમાનો વિઘ્નત્ય
નો ભોક્તવ્યં પ્રથમમતિયેયઃ સદાતિષ્ઠતીતિ ।

તસ્યાપ્રાપ્તાવપિ ગતમલં પુણ્યરાશિ શ્રયન્તં
તં દાતારં જિનપતિમતે મુખ્યમાહુર્જિનેન્દ્રાઃ ॥ ૪૭૫ ॥

મુનિની આહાર ગેઝરીના એવ્ય સમયે ક્ષુધાયુક્ત
છતાં પણ પોતાની ભૂખને દબાવી રાખી અતિથિની પહેલાં
ભોજન ન કરવું એમ મુનિદાનની ઇચ્છાથી રાહ ભેટો
ઉભો રહે છે. તે મુનિ ન આવે તોપણ વિશુદ્ધ પુણ્ય ઉપાજન
કરે છે અને તેનેજ અનમતમાં જૈનેન્દ્રોએ દાતાશ્રેમાં
અગ્રણી ગણ્યો છે.

સર્વાભીષ્ટા યુગ્ધજનનુતા ધર્મકામાર્થમોક્ષાઃ

સત્સૌખ્યાનાં વિતરણપરા દુઃસ્વવિધ્વંસદક્ષાઃ ।

લઘું શક્યા જગતિ ન યતો જીવિતવ્યં વિનૈવ

તદાનેન ધ્રુવમમૃત્તાં કિં ન દત્તં તતોઽન્ન ॥ ૪૭૬ ॥

(અહિંસા પ્રતિપાદન.)

સુખ આપવામાં તત્પર અને દુઃખને ઉચ્છેદવામાં દક્ષ
તેમજ વિદ્વજનોએ જેની પ્રશંસા કરી છે, એવા સર્વ
અભીષ્ટના કારણભૂત ચાર પુરુષાર્થ ધર્મ અર્થ કામ અને
મોક્ષ છે, તે પ્રાણ વગર આ જગતમાં સાધી શકાતા નથી.
તે પ્રાણદાન જેણે હીધું તેણે પ્રાણીઓને શું નયો અર્પણ
હીધું ? અર્થાત્ પ્રાણદાનથી અધિક બીજી શી વસ્તુ છે ?
માટે પ્રાણરક્ષા એ ઉત્તમોત્તમ દાન છે.

કૃત્યાકૃત્યે કલયતિ યતઃ કામક્રોધો લુનીતે
 ધર્મે શ્રદ્ધાં રચયતિ પરાં પાપબુદ્ધિ ધુનીતે ।
 અક્ષાર્થેભ્યો વિરમતિ રજો હન્તિ ચિત્તં પુનીતે
 તદ્વાતવ્યં ભવતિ વિદુષા શાસ્ત્રમત્ર વ્રતિભ્યઃ ॥ ૪૭૭ ॥

જ્ઞાનદાન

કૃત્ય અને અકૃત્ય (કરવા યોગ્ય અને ન કરવા યોગ્ય)
 તું જેનાથી જ્ઞાન થાય છે, કામ અને ક્રોધનો ત્યાગ થાય
 છે, ધર્મને વિષે દ્રઢ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે, પાપ બુદ્ધિનો
 ઉચ્છેદ થાય છે, ઇન્દ્રિયના વિષયથી વિરક્તિ થાય છે,
 મનોમાલિન્ય નષ્ટ થાય છે અને ચિત્ત પવિત્ર થાય છે
 એવા શાસ્ત્રતું વિદ્વન્નજનોએ મુનિને અવશ્ય દાન આપવું
 જોઈએ.

માર્યામ્રાતૃસ્વજનતનયાન્યન્નિમિત્તં ત્યજન્તિ
 મજ્ઞાસત્ત્વવ્રતસમિતયો યદ્વિના યાન્તિ નાશં ।
 છુદ્ધુઃસ્વેન ગ્લપિતવપુષો ભુજતે ચ ત્વભક્ષ્યં
 તદ્વાતવ્યં ભવતિ વિદુષા સંયતાયાત્મશુદ્ધં ॥ ૪૭૮ ॥

અન્નદાન

લોકો અન્નને માટે ભાર્યા, ભાઈ, સ્વજન, પુત્ર વિગેરેને ત્યજે
 છે, જેના વગર પ્રજ્ઞા, સત્ત્વ, વ્રત અને સમિતિ હીન થઈ
 જાય છે અને ભૂખના દુઃખથી પીડાતો મનુષ્ય અભક્ષ્ય પણ
 ખાવા તત્પર થાય છે માટે વિદ્વાનોએ સંયતિ મુનિઓને
 શુદ્ધ અન્નતું દાન દેવું જોઈએ.

સમ્યગ્વિદ્યાશમદમતપોધ્યાનમૌનવ્રતાઢ્યં
 શ્રેયોહેતુર્ગતરુજિ તનો જાયતે યેન સર્વે ।
 તત્સાધુનાં વ્યયિતવપુષાં તોવ્રરાગમપચ્ચૈ-
 સ્તદ્રક્ષાર્થે વિતરત જનાઃ પ્રાશુકાન્યૌષધાનિ ॥ ૪૭૯ ॥

ઔષધિ દાન

મુનિઓને શાસ્ત્રાભ્યાસ શમ કમ તપ ધ્યાન મૌન વ્રતઆદિ
 સમસ્ત ક્રિયાઓ બ્યારે શરીર નિરાબાધ હોય છે ત્યારેજ
 સમ્યક્ પ્રકારે અને અબ્યાબાધ રીતે થઈ શકે છે માટે
 તે શરીરની રક્ષાર્થે તીવ્ર વ્યાધિથી ખીડાતા સાધુઓને
 પ્રાશુક (અચિત) ઔષધોનું દાન આપવું.

સાવધત્વાન્મદદપિ ફલં નો વિઘાતું સમર્થ
 કન્યાસ્વર્ણદ્વિપહયચરાગોમહિપ્પાદિદાનં ।
 ત્યક્ત્વા દદ્યાજ્જિનમતદયામેષજાહારદાનં
 મૃત્વાપ્યર્ણં વિપુલફલદં દોષમુક્તં વિયુક્તં ॥ ૪૮૦ ॥

(લૌકિક મતમાં વર્ણવેલ) કન્યા, સુવર્ણ, હાથી, ઘોડા
 બૂ (બમીન) ગાય, ભેંસ વિગેરેનું દાન સાવધ (સહોષ) હોવાથી
 અલ્પ ફલદાયી થાય છે માટે તે ત્યજીને (લોકોત્તર નિર્દોષ
 દાન) જિનશાસ, પ્રાણરક્ષા, ઔષધિ અને આહારનું દાન આપવું
 જે દાન દોષ રહિત હોવાથી અલ્પ છતાં પણ મહત્ ફલની
 પ્રાપ્તિ થાય છે.

નીતિશ્રીતિશ્રુતિમતિષ્ટિજ્યોતિમક્તિમતીતિ-
 મીતિદ્વાતિસ્મૃતિરતિયતિરૂપાતિશક્તિપ્રગીતીઃ ।

ચસ્માદેહી જગતિ લભતે નો વિના મોજનેન

તસ્માદ્દાનં સ્યુરિહ દદતા તાઃ સમસ્તાઃ પ્રશસ્તાઃ ૪૮૧ ॥

આ સંસારમાં મનુષ્યને નીતિ, લક્ષ્મી, શ્રુતિ, બુદ્ધિ, ધૃતિ, જ્યોતિ, ભક્તિ, પ્રતીતિ, પ્રીતિ, જ્ઞાન, સ્મૃતિ, રતિ, ચતિ, કીર્તિ, શક્તિ અને પ્રગીતિ આહાર વિના સમ્યક્ પ્રકારે પ્રાપ્ત થઈ શકતા નથી. એટલા માટે આહારદાન આપવું જેથી તે સર્વે પ્રશસ્ત રીતે મેળવી શકાય.

દર્પોદ્રેકવ્યસનમથનક્રોધયુદ્ધમવાધા-

પાપારમ્મક્ષતિહતધિયાં જાયતે યન્નિમિત્તં ।

યત્સંગૃહ્ય શ્રયતિ વિપયાન્દુઃસ્વિતં યત્સ્વયં સ્યા-

ચદ્ધુઃસ્વાઢ્યં પ્રભવતિ ન તચ્છ્રાદ્યતેઽન્ન પ્રદેયં ॥ ૪૮૨ ॥

મુનિઓને શું ન આપવું

જે પદાર્થથી પાપ અને આરંભ રહિત મુનિઓને અહંકાર ઉદ્ભવ થાય, દુઃખ ઉત્પન્ન થાય, નાશની બુદ્ધિ થાય, ક્રોધનો પ્રાદુર્ભાવ થાય, લડાઈ ઝઘડાની બાધા ઉભી થાય, અને જેના સખંધથી ઈર્દ્રિયાર્થ સેવનની વૃત્તિ થાય તેમજ પોતે દુઃખી થાય એવા દુઃખપૂર્ણ પદાર્થ મુનિઓને કદી પણ આપવા નહિ.

સાધૂ રત્નત્રિતયનિરતો જાયતે નિર્જિતાક્ષો

ધર્મ ધત્તે વ્યપગતમલં સર્વકલ્યાણમૂલં ।

રાગદ્વેષમમૃતિમથનં યદ્ગૃહીત્વા વિવત્તે

તદ્દાતવ્યં ભવતિ વિદુષા દેયમિદં તદેવ ॥ ૪૮૩ ॥

સુનિઓને શું આપવું.

જે પદાર્થના ગ્રહણ કરવાથી સાધુઓ રત્નત્રયિમાં (સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન અને આરિત્ર) નિરત થાય, વિશ્રાંતિ થાય, સર્વ કલ્યાણનું મુક્તિ જેવા દોષ રહિત ધર્માશ-ધનમાં તત્પર થાય, અને રાગ દ્વેષાદિ દોષોને ઉન્મૂલ્ય કરી નાંખે તેવા પદાર્થો સાધુઓને આપવા અને તેજ દાન ઇષ્ટ છે.

તાત્પર્ય કે-જે પદાર્થના સેવનથી સુનિઓનો આત્મા કલુષિત થાય તેવા પદાર્થો તેઓને કદિ પણ આપવા નહિ પણ જેના સેવનથી તેઓ આત્મ ધર્મમાં દ્રઢ થાય એવા હિતાવહ પદાર્થો આપવા.

ધર્મધ્યાનવ્રતસમિતિભૃત્સંયતથારુપાત્રં

વ્યાવૃત્તાત્મા પ્રસહનનતઃ શ્રાવકો મધ્યમં તુ ।

સમ્યગ્દૃષ્ટિર્વ્રતવિરહિતઃ શ્રાવકઃ સ્યાજ્જયન્ય-

મેવં ત્રેધા જિનપતિમતે પાત્રમાહુઃ શ્રુતજ્ઞાઃ ॥ ૪૮૪ ॥

જૈન મતમાં શ્રુતજ્ઞ પુરૂષોએ દાન દેવાને થોડા ત્રણ પ્રકારના પાત્રો વર્ણવ્યા છે. પ્રથમ તેા ધર્મધ્યાન વૃત્ત અને સમિતિના પાળવા વાલા સંયત સુનિઓ તે ઉત્કૃષ્ઠ પાત્ર છે. મધ્યમ પાત્ર તે ત્રશણવની હિંસાથી વિરત એવા શ્રાવકો અને અવિરતિ સમ્યક્ દૃષ્ટિ શ્રાવકો તે ત્રીજું જયન્ય પાત્ર છે.

યો જીવાનાં જનકસદૃશઃ સત્યવાગ્દત્તમોજી

સપ્રેમહીનયનવિશિષ્ટાભિન્નચિત્તઃ સ્થિરાત્મા ।

દ્વેષા ગ્રન્થાદુપરતમનાઃ સર્વયા નિર્જિતાક્ષો

દાતૃ પાત્રં વ્રતપતિમશું વ્યર્જમાહુર્જિનેન્દ્રાઃ ॥ ૪૮૫ ॥

જે પ્રાણી માત્ર પર પિતાની જેમ પ્રેમ રાખે છે, જે હંમેશાં સત્ય વચન બોલે છે, જે આપેલા આહારનું જ ભોજન કરે છે, વહી જેનું ચિત્ત સ્ત્રીઓના પ્રેમ પૂર્વક દેંકાયલા કટાક્ષ બાણથી વિધાતું નથી, જે બે પ્રકારના પરિશ્રદ્ધથી સર્વથા (અંતરંગ રાગ દ્વેષાદિ અને બાહ્યરંગ ધન-ધાન્યાદિ) રહિત છે, જેણે ઇદ્રિયોપર વિજય મેળવ્યો છે, તે ત્રતીઓમાં શ્રેષ્ઠ સુનીવર્થને જિનેન્દ્રોએ દાન આપવાને સર્વોત્તમ પાત્ર વર્ણવ્યું છે.

ભાવાર્થ—અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, પ્રદક્ષય અને પરિશ્રદ્ધ એ પાંચ મહાવ્રતોથી વિજરપિત સુનિ ઉત્તમ પાત્ર છે.

યદ્વત્તોયં નિપતતિ ઘનાદેકરૂપં રસેન

પ્રાપ્યાધારં સગુણમગુણં યાતિ નાનાવિઘટ્વં ।

તદ્દદાનં સફલમફલં પ્રાપ્યમપ્યેતિ મત્વા

દેયં દાનં શમયમમૃતાં સંયતાનાં યતીનાં ॥ ૪૮૬ ॥

જેવી રીતે વર્ષાદનું પાણી એકજ રૂપે પડે છે છતાં પણ આધાર ભેદથી નાના પ્રકારનાં (વિવિધ પ્રકારનાં) રૂપ ધારણ કરે છે તેવી રીતે દાન પણ શુણી કે નિશુણી પાત્રના (સુપાત્ર કે કુપાત્રના) ભેદથી સફલ વા નિષ્ફલ થાય છે. એમ સમજીને દાન આપનારે શમ યમ આદિ શુભોથી વિજરપિત યતિઓને દાન આપવું.

યદ્વત્ક્ષિપ્તં ગલતિ સકલં છિદ્રયુક્તે ઘટેડમ્ભ—

સ્તિક્તાલાંઘ્રુનિહિતમહિતં જાયતે દુગ્ધમુદ્ધં ।

આમાપાત્રે રચયતિ મિદાં તસ્ય નાશં ચ યાતિ

તદ્વદ્ધત્તં વિગતતપસે કેવલં ધ્વંસમેતિ ॥ ૪૮૭ ॥

જેવી રીતે છિદ્રવાલા ઘડામાં ભરેલું પાણી સઘળું
ઝળી જાય છે અથવા ઠડવા તુંબડામાં રાખેલું દુધ કે અન્ન
અહિતકર (વિષતુલ્ય) થઈ જાય છે અને જેમ કાચા
માટીના પાત્રમાં રાખેલું પાણી પોતે નાશ પામે છે અને
પાત્રનો પણ નાશ કરે છે તેવી રીતે તપ રહિત મનુષ્યને
હીધેલું જ્ઞાન પણ કેવળ નાશને અર્થેજ છે. (નકાસું થાય છે).
ભાવાર્થ—અત્રિતિને હીધેલું જ્ઞાન ફળદાયી નથી.

શશ્વच्छोलव्रतविरहिताः क्रोधलोभादिवन्तो
नानारम्भमहितमनसो ये मदग्रन्थशक्ताः ।

तै दातारं कथमसुखतो रक्षितुं सन्ति शक्ता

नावा लोहं न हि जलनिषेस्तार्यते लोहमय्या ॥૪૮૮॥

જેમ લોહાની નાવથી લોહું સમુદ્રપાર થઈ શકતું
નથી તેમ, ક્રુમેશાં શીલમતથી રહિત, ક્રોધ, લોભ, મદ
આદિ દોષથી સહિત નાના પ્રકારના આરંભ પરિશ્રદ્ધમાં
અનુરક્ત, મિથ્યા શાસ્ત્રોના પ્રેમી એવા જ્ઞાન લેનારા લોકો
કોનીતું, કુઃખથી કઈ રીતે રક્ષણ કરી શકે ?

અર્થાત્—મત રહિત અને કપાયમાં રચ્યો. પચ્યો
રહેનારો મનુષ્ય પોતે તો તરવાવાલો નથી તો પછી તેને
આપેલું જ્ઞાન પણ દાતારને કઈ રીતે સુખનું દેનારું થાય ?

क्षेत्रद्रव्यप्रकृतिसमयान्वीक्ष्य धीर्जनं यथોक्तं

दत्ते सस्यं विपुलममलं चारुसंस्कारयोगात् ।

दत्तं पात्रे गुणवति तथा दानमुक्तं फलाय

સામગ્રીતો ભવતિ હિ જને સર્વકાર્યપ્રસિદ્ધિઃ ॥ ૪૮૯ ॥

જેમ દ્રવ્ય દેવ કાળ લાવ ભેદ ને વાવેતું ખીજ
સારા સંસ્કારના યોગથી ઘણો સારો અને શુદ્ધ પાક
આપે છે તેમ ગુણવાન પાત્રને આપેતું દાન પણ ગુણી
દાતાને ફલદાયી નીવડે છે ઠારણ કે સંસારમાં મનુષ્યને
સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ યોગ્ય સામગ્રીના સદ્ભાવથી થાય છે.

નાનાદુઃસ્વપ્નસનનિપુણાન્નાશિનોઽવૃત્તિદેતુ-

ન્કર્મારાતિપ્રચયનપરાંસ્તત્ત્વતોઽવૈત્યમોગાન્ ।

મુક્ત્વાકાઙ્ગાં વિપયવિપયાં કર્મનિર્નાશનેચ્છો

દદ્યાદાન્ પ્રગુણમનસા સંયતાયાપિ વિદ્વાન્ ॥ ૪૯૦ ॥

તત્ત્વની દ્રષ્ટિએ સાંસારિક ભોગો વિવિધ પ્રકારના
દુઃખ દેવામાં નિપુણ છે, ક્ષણિક છે, અતૃપ્તિ ઉપભવનાર
છે અને કર્મરૂપી શત્રુઓના હળને એકદું કરવામાં
સહાયક છે એમ બાણી (દાનના ફલ તરીકે) સાંસારિક
વિષયોની વાંછના છોડી કર્મને ઉચ્છેદવાની ઉન્મૂલ કરવાની
ઈચ્છાવાલા મુમુક્ષુએ આદ્હાદ પુર્વક સંયતિઓને દાન આપવું.

ભાવાર્થ—સંયતિ યુનિને આપેલું દાન મોક્ષનું ફળ
આપનારું છે માટે ક્ષણિક સાંસારિક ભોગો માટે તેના
ફલનું નિચાળું ન કરતાં મુમુક્ષુ જનોએ તેના ફલ તરીકે
મોક્ષની અભિલાષા રાખવી.

યસ્મૈ ગત્વા વિપયમપરં દીયતે પુણ્યવદ્ધિઃ

પાત્રે તસ્મિન્નુપગતે સંયમાધારમૂતે ।

નો યો મૂઢો વિતરતિ ધને વિદ્યમાનેઽપ્યનલ્પે

તેનાત્માત્ર સ્વયમપધિયા વદ્ધિતો માનવેન ॥ ૪૯૧ ॥

અન્ય દેશમાં જઈને પણ પુણ્યશાળી જનો સંયમધારી
 મુનિને દાન દે છે તેવા મહાપુરુષ જ્યારે પોતાના
 ઘરમાં આવે ત્યારે પ્રચુર ધન છતાં પણ જે મૂઢાત્મા તેને
 દાન નથી દેતો તે હર્ષુદ્ધિ મનુષ્યે પોતાના આત્માને કળે છે.

શ્રુત્વા દાનં કથિતમપરૈર્દીયમાનં પરેણ
 શ્રદ્ધાં ધત્તે વ્રજતિ ચ પરાં તુષ્ટિમુત્કૃષ્ટબુદ્ધિઃ ।
 દૃષ્ટ્વા દાનં જનયતિ મુદં મધ્યમો દીયમાનં
 દૃષ્ટ્વા શ્રુત્વા ભજતિ મનુજો નાનુરાગં જયન્યઃ ॥૪૯૨॥

ઉત્તમ મનુષ્યને તો જીભાએ દીધેલાં દાનથી વાત
 સાંભળીને પણ આલ્હાદ થાય છે અને (દાતા અને
 ગ્રહીત બંનેમાં) શ્રદ્ધા ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યારે
 મધ્યમ બુદ્ધિ મનુષ્યને જીભાને દાન આપતો દેખીને આનન્દ
 થાય છે પરંતુ જઘન્ય બુદ્ધિ મનુષ્ય તો દાન દેખીને વા
 સાંભળીને પણ લેશ માત્ર હર્ષ પામતો નથી.

દીર્ઘાયુષ્કઃ શશિસિતયશ્ચોવ્યાપ્તદિવચક્રવાલઃ
 સદ્વિદ્યાશ્રીકુલવલધનપ્રીતિકીર્તિપ્રતાપઃ ।
 શૂરો ધીરઃ સ્થિરતરમના નિર્ભયશ્ચારુરૂપ-
 સ્ત્યાગી ભોગી ભવતિ મવિનાં દેવપ્રીતિપ્રદાયી ॥૪૯૩॥

પ્રાણીઓને જે આણુસ્ર અભયદાન આપે છે (અભય
 પ્રદાન કહે છે) તે દીર્ઘાયુ થાય છે, તેની સુખાંશુ પવન
 કીર્તિ દિગન્તને વિષે વ્યાપી રહે છે, તેને ત્યાં વિદ્યા, વલ્લભી,
 પુલ્ક, બલ, ધન, પ્રીતિ, કીર્તિ અને પ્રતાપ આદિ શુભ

પદાર્થો નિવાસ કરી રહે છે, તે ધીર, વીર, સ્થિરચિત્ત,
નિર્ભય, સુંદર, ત્યાગી, અને લોગી પણ થાય છે.

અર્થાત્-અભય પ્રદાન કરવાથી સર્વ કોઈ શુભ પદાર્થો
અને શુભો આપો આપ આવી મળે છે.

જ્ઞાનદાનથી સમ્યક્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ

કર્મારણ્યં દદતિ શિશ્વિવન્માતૃવત્પાતિ દુઃસ્વા-
ત્સમ્યગ્રીતિં વદતિ શુભવત્સ્વામિવચદ્વિમર્તિં ।

તત્ત્વાતત્ત્વમકટનપદુ સ્પૃષ્ટમાપ્નોતિ પૂર્તં
તત્સંજ્ઞાનં વિગલિતમલં જ્ઞાનદાનેન મર્ત્યઃ ॥ ૪૯૪ ॥

કર્મરૂપી વનને બાળી સુકવામાં અગ્નિ સમાન,
દુઃખોથી રક્ષણ કરવામાં માતા સમાન, સુનીતિ,
સન્માર્ગ દેખાડવામાં શુદ્ધ સમાન, પાલન કરવામાં સ્વામિ
સમાન અને તત્ત્વ અને અતત્ત્વને સ્પૃષ્ટ રીતે દર્શાવવામાં
કુશળ એવું પવિત્ર નિર્દોષ સમ્યક્જ્ઞાન જ્ઞાનદાનથી પ્રાપ્ત
થાય છે.

અન્નદાનથી થતા લાભ

દાતા ભોક્તા વહુધનયુતઃ સર્વસત્ત્વાનુકમ્પી
સત્સૌભાગ્યો મધુરવચનઃ કામરૂપાતિશાયી ।

શશ્વદ્ગત્તયા વુધજનશતૈઃ સેવનીયાંહિ યુગ્મો
મર્ત્યઃ પ્રાક્ષો વ્યપગતમદો જાયતેન્નસ્ય દાનાત્ ॥૪૯૫॥

અન્નદાનથી . મનુષ્ય, દાતા, લોકતા, ધનાઢય, સમસ્ત જીવો પ્રત્યે અનુકર્યાવાન, શૌભાચ્ચશાળી, મધુર-ભાષી, કામદેવથી વધે એવો સ્વરૂપવાન, બદ્ધાંજલિ (બે હાથ બેઠેલા) સેંકડો પુષ્કળનોદ્ધારા ભક્તિ પુર્વક સર્વદા સેવનીય, બુદ્ધિશાળી અને નિર્મલ થાય છે.

ઔપધ દાનથી થતા લાભ

રોગૈર્વાતિપ્રશ્રુતિજનિતૈર્વહ્નિભિર્વામ્બુમગ્નઃ
 સર્વાંગીણવ્યથનપટુભિર્વાધિતું નો સ શક્યઃ ।
 આજન્માન્તઃ પરમસુખિતાં જાયતે ચૌપધાનાં
 દાતા યો નિર્ભરકુલવપુઃસ્થાનકાન્તિપ્રતાપઃ ॥ ૪૯૬ ॥

ઔપધ દાનનો આપનાર જન્મભર પરમ સુખી રહે છે અને જેમ પાણીમાં બેઠેલા માછીસને અગ્નિ સતાવવાને અશક્ત છે તેમ સમસ્ત અંગોને પીડા ઉપભાવનાર એવા વાત કદેઆદિથી ઉત્પન્ન થતા રોગો પણ તેને બાધ કરી શકતા નથી એટલુંજ નહીં પણ સાફ કુલ, શરીર, સ્થાન કાન્તિ અને પ્રતાપ આદિ અનેક ગુણો પણ તેને પ્રાપ્ત થાય છે.

દાનથી પરિણામે મોક્ષની પ્રાપ્તિ.

દત્ત્વા દાનં જિનમતરુચિઃ કર્મનિર્નાશનાય
 મુવત્વા ભોગાંસિદ્ધશવસર્તૌ દિવ્યનારીસનાયઃ ।
 મર્ત્યાવાસે વરકુલવપુર્જનધર્મે વિધાય
 દત્ત્વા કર્મ સ્થિરસ્તરરિપું મુક્તિસૌખ્યં પ્રયાતિ ॥ ૪૯૭ ॥

આવી રીતે જિનમતમાં ૬૯ શ્રદ્ધા રાખનાર (સમ્યગ્-દષ્ટિ) મનુષ્ય ઉપર્યુક્ત ચાર પ્રકારના દાન (આયધિ, જ્ઞાન, અન્ન અને અલયદાન) દર્શને સ્વર્ગમાં ઉત્પન્ન થઈ અનેક લોકો લોકવે છે અને દિવ્યાંગના સંગાથે રમણ કરે છે, ત્યાંથી ચ્યવી મનુષ્ય લોકમાં ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ જૈન ધર્મનું આરાધન કરતો દુર્જન અને અનંતા કાળથી સાથે રહેનારા (સ્થિરંતર) કર્મ રૂપી વૈરીને હણીને મોક્ષ મુખનો અનુભવ કરે છે.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

મઘનિષેધ નિરૂપણ.

भवति मघवशेन मनोभ्रमो भजति कर्म मनोभ्रमतो यतः ।
व्रजति कर्मवशेन च दुर्गतिं त्यजत मघमतस्त्रिविधेन भोः॥४९८॥

મદિરા પીવાથી મનોવિભ્રમ (સારાસાર વિચાર શૂન્યતા) થાય છે, મનોવિભ્રમથી અશુભ કર્મો બંધાય છે, અને અશુભ કર્મના યોગથી દુર્ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે માટે હે મનુષ્યો, ત્રિવિધે (મન, વચન અને કાયાથી) મદિરાનો ત્યાગ કરો.

हसति नृत्यति गायति बलति भ्रमति धावति मूर्च्छति शोचते ।
पतति रोदिति जल्पति गद्गदं धमति घाम्यति मघमदातुरः॥४९९॥

દાડના નિશામાં ચક્રચુર ગ્રાણી, કોઈવાર હસવા માંડે છે, કોઈવાર નાસે છે, કોઈવાર ગાય છે, કોઈવાર કુદે છે, કોઈવાર ભ્રમણ કરે છે, કોઈવાર દોડે છે કોઈવાર મુશ્કિલ થઈ જાય છે, કોઈવાર શોક કરે છે, કોઈવાર જમીનપર પડી જાય છે, કોઈવાર રડે છે, કોઈવાર ગદગદ (અસ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ) બોલે છે અને કોઈવાર કુદે છે અર્થાત્-તે માણસ ગાંડાની જેમ અનેક વિવેક શૂન્ય ક્રિયાઓ કરે છે.

स्वस्त्वुताजननीरपि मानवो व्रजति सेवितुमस्तगतिर्यतः ।
सद्युणलोकविनिन्दितमद्यतः किमपरं खलु कष्टतरं ततः ॥५०॥

જેના સેવનથી બ્રહ્મ બુદ્ધિ મનુષ્ય (મનુષ્ય બુદ્ધિ બ્રહ્મ થઈ) પોતાની બહેન દીકરી અને માતા સાથે પણ વિષય લોગ સેવવાને તત્પર થાય છે એવા સમસ્ત લોકમાં નિન્દનીય દાડ કરતાં વિશેષ નિન્દનીય અને દુઃખદાયક ખીનું શું હોઈ શકે ?

અર્થાત્-સંસારમાં સૌથી નિન્દનીય પદાર્થ દાડ છે.

गलितवस्त्रमधस्तनमीक्ष्यते सकलमन्यतया श्लथ्यते तनुः ॥
स्खलति पादयुगं पथि मच्छतः किमुनमद्यवशाच्छ्रयते जनः ॥५०॥

મદિરાથી ઉન્મત્ત થએલા મનુષ્યનું વસ્ત્ર નીચે સરી પડે છે, સર્વ લોકને તેના શરીરનો નીચેનો ભાગ દેખાય છે, તેનું શરીર શિથિલ થઈ લથડે છે અને તેના ચરણો સ્ખલના પામે છે અથવા તેને મદ્ય પીધાથી શું નથી થતું ?

અમુષ્ટતાં વધમાચરતિ સ્વળાદ્વદતિ વાક્યમસદ્વમસનૃતમ્ ।

પરકલત્રધનાન્યપિ વાઙ્છતિ ન કુરુતે કિમ્મમદમદાકુલઃ॥૫૦૨॥

મદિરાના મદથી ઉન્મત્ત થએલો મનુષ્ય એક ક્ષણમાં (ક્ષણેકમાં) પ્રાણીઓનો વધ કરે છે. અસદ્ય હલાહલ જીવો બોલે છે. પરસ્ત્રી અને પરધનની વાંછના કરે છે. અથવા મદ મદાકુલ મનુષ્ય શું નથી કરતો ?

વ્યસનમેતિ જનૈઃ પરિભૂયતે ગદમુપૈતિ ન સત્કૃતિમશ્નુતે ।

ભજતિ નીચજનં વ્રજતિક્લમં કિમિહ કષ્ટમિયતિ ન મદ્યપઃ॥૫૦૩॥

ઠાડ પીનારા મનુષ્ય દુઃખ ભોગવે છે લોકોથી પરાભવ (તિરસ્કાર) પામે છે. રોગ ભોગવે છે. કેઈ સાફ કાર્ય કરતા નથી. નીચ લોકોની સંગતિ કરે છે. અને કલાન્તિ સહન કરે છે અથવા કશું કષ્ટ તેને નથી આવી પડતું ?

પ્રિયતમામિવ પશ્યતિ માતરં પ્રિયતમાં જનનીમિવ મન્યતે ।

પ્રચુરમદ્યવિમોહિતમાનસસ્તદિહ નાસ્તિ ન યત્કુરુતે જનઃ॥૫૦૪॥

ઠાડના નિશાથી વિમુગ્ધ થએલો મનુષ્ય માતાને પોતાની પ્રિયતમા સ્ત્રી માફક ગણે છે અને સ્ત્રીને માતા માને છે, આ રીતે તે જે અનર્થ ન કરે તે થોડું છે.

અહઃ કર્મકરીયતિ ભૂપતિ નરપતીયતિ કર્મકરં નરઃ ।

જલનિધીયતિ કૂપમપાંનિધિ ગતજલીયતિ મદ્યમદાકુલઃ॥૫૦૫॥

અહા ! મદ મદાકુલ મનુષ્ય કર્મકાર નોકરને રાજા માને છે અને રાજાને નોકર ગણે છે કુવાને સમુદ્ર માને છે અને સમુદ્રને જલ રહિત પ્રદેશ ગણે છે.

નિપતિતો વદતે ધરણીતલે વમતિ સર્વજનેન વિનિન્યતે ।
શ્વશિશુભિર્વદને પરિચુમ્બિતે વત સુરામુરતસ્ય ચ મૃચ્યતે ॥૫૦॥

મધસેવી મનુષ્ય ધરણીતલ પર જ્યાં ત્યાં ઢળી પડે છે, મનમાં આવ્યું તેમ ગણવા માંડે છે, વમન કરે છે. સર્વ મનુષ્ય તેની નિન્દા કરે છે. અક્ષસોસ । એટલેથીજ સરતું નથી પણ કુતરાઓ તેના સુખનું શુભગન કરે છે અને તેના મોઢામાં પીસાળ વટીક કરે છે.

ભવતિ જન્તુગણો મદિરારસે તનુ તનુર્વિવિધો રસકાયિકઃ
પિવતિ તં મદિરારસલાલસઃ શ્રયતિ દુઃસ્વપ્નમુત્ર તતો જનઃ ॥૫૦॥

મદિરાના રસમાં તેના જેવાજ (તેજ રસની કાયા વાલા) અનેક અતિ સુક્ષ્મ જન્તુ ગણ ઉત્પન્ન થાય છે તેથી જે મદિરાનો લાલસી પ્રાણી તે પીએ છે તે (અનંતા જીવોનો ધાતક હોઈ) આ લોક અને પરલોક જન્મે લોકમાં દુઃખી થાય છે.

વ્યસનમેતિ કરોતિ ધનક્ષયં મદમુપૈતિ ન વેત્તિ હિતાહિતં ।
ક્રમમતીત્ય તનોતિ વિચેષ્ટિતં ભજતિ મધવશેન ન કાં ક્રિયાં ॥

મદિરાને વશ પડેલા જીવોને દુઃખ લોગવનું પડે છે ધનનો નાશ થાય છે. કેદીયત આવે છે. હિતાહિતનું જ્ઞાન રહેતું નથી. કુલકમનું ઉલ્લંઘન કરી ન કરવા યોગ્ય કાર્યો કરે છે અથવા તે કંઈ ક્રિયા નથી કરતો.

રટતિ રુપ્યતિ તુપ્યતિ વેપ્તે પતતિ મુથતિ દીવ્યતિ સ્વિચ્ચતે ।
નમતિ હન્તિ જનં ગ્રહિલો યથા યદપિ કિં ચ ન જલ્પતિ મધતઃ

પિશાચ ગ્રસ્તં મનુષ્યની જેમ દાડીઓ પણ કદી ચિલ્લાય છે. કદી રોપે લરાય છે. કદી સંતોષ પામે છે. કદી ચરચરે છે કદી ઢળી પડે છે. કદી મુર્છા પામે છે. કદી રમે છે કદી ખેદ કરે છે. કદી નમન કરે છે. કદી માણુસને મારે છે અને શું શું બળકતો નથી ?

વ્રતતપોયમસંયમનાશિનીં નિશ્ચિલદોષકરીં મદિરાં પિવન્ ।
વદતિ ધર્મવચો ગતચેતનઃ કિમ્ પરં પુરુષસ્ય વિદમ્યન્ ॥૫૧૦॥

વ્રત, તપ, યમ અને સંયમનો નાશ કરનારી સમસ્ત દોષની ખાણ એવી મદિરા પીનારા ગતબુદ્ધિજનો તેને ધર્મનું ફરમાન કહે છે આના કરતાં પુરુષોની વધારે વિડંબના બીજ કઈ હોઈ શકે ?

શ્રયતિ પાપમપાકુરુતે વૃષં ત્યજતિ સદ્ગુણમન્યમુપાર્જતિ ।
વ્રજતિ દુર્ગતિમસ્યતિ સદ્ગતિં કિમથવા કુરુતે ન સુરારતઃ ॥૫૧૧॥

મદિરાના ફેદમાં ફસેલા જનો પાપ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, ધર્માનુષ્ઠાન ત્યજ દે છે, સદ્ગુણને ઠેલો મારે છે, દુર્ગુણ ઉપાજન કરે છે, દુર્ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે અને સદ્ગતિને દૂર હટાડેલી દે છે અથવા તેઓ શું શું નથી કરતા ?

નરકસંગમનં સુખનાશનં વ્રજતિ યઃ પરિપીય સુરારસં ।
વત વિદાર્ય મુખં પરિપાચ્યતે પ્રચુર દુઃસ્વમયો ધ્રુવમત્ર સઃ ॥૫૧૨॥

સુરાપાન કરીને અતિ દુઃખમય નરકને વિષે મનુષ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું મુખ ફાડીને તેને ગરમ સીકું પાવામાં આવે છે, તે ત્યાં અતિ ઘણું દુઃખ અનુભવે છે.

પિવતિ યો મદિરામથ લોલુપઃ શ્રયતિ દુર્ગતિદુઃસ્વમસૌ જનઃ ।
 ઇતિ વિચિન્ત્ય મહામતયસ્ત્રિધા પરિહરન્તિ સદા મદિરાસં ॥૫૧૨॥

મદિરાના લોલુપી જીવો તે ખીને દુર્ગતિના દુઃખ
 અનુભવે છે એવી રીતે વિચાર કરી મહાપુદ્ધિવાન જનો
 સર્વદા મન વચન અને કાયાથી મદિરા રસનો સર્વદા
 ત્યાગ કરે છે

મનનદષ્ટિચરિત્રતપોગુણં દહતિ વહ્નિરિવેન્ધનમૂર્જિતં ।
 યદિહ મધ્યમપ્રાકૃતમુત્તમૈર્ન પરમસ્તિ તત્તોદુરિતં મહત્ ॥૫૧૪॥

જેમ અગ્નિ લાકડાના મોટા ઢગલાને સ્વપ્નવારમાં
 ભસ્મીભૂત કરી નાંખે તેમ મધ્ય આત્માના શુદ્ધ શુષ્ક
 સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપને ખાળ કરી નાંખે
 છે (પરાસ્ત કરી નાંખે છે) તેના કરતાં વિશેષ પાપ આ
 સંસારમાં બીજી કોઈ નથી એથીજ ઉત્તમજનો મધ્યનો
 ત્યાગ કરે છે.

ત્યજતિ શૌચમિયતિ વિનિન્ધતાં શ્રયતિ દોષમપાકુરુતે ગુણં ।
 મજતિ ગર્વમપાસ્યતિ સદ્રુણં દ્વૃતમના મદિરાસલાલિતઃ ॥૫૧૫॥

સુશપાન કરનાર પવિત્રતાને તજે છે, નિંદ્યતાને ભજે
 છે, પાપાશ્રય કરે છે, ગુણને તિલાંજલી આપે છે, ગર્વ
 ધારણ કરે છે, અને સદ્રુણને દેશવટો આપે છે તેમજ
 વિચાર શૂન્ય બને છે.

પ્રચુરદોષકરીમિહ વારુણીં પિવતિ યઃ પરિમૃદ્ય ધનેન તાં ।
 અમુહરં વિપમુગ્રમસી સ્ફુટં પિવતિ મૃદમતિર્જનનિન્દિતં ॥૫૧૬॥

અનેક દોષોનું ઘર એવી વાણી (મહિરા) પેસા
ખરશીને જે માણસ પીએ છે તે મૂર્ખજન અતિ નિન્દનીય
એવું પ્રાણુહર સાક્ષાત્ હલાહલ વિષનું પાન કરે છે.

તદિહ દૂપણમદ્વિગ્નસ્ય નો વિપમરિર્ભુજગો ધરણીપતિઃ ।

યદમુખં વ્યસનભ્રમકારણં વિતનુતે મદિરા ગુણિનિન્દિતા ॥૫૧૭॥

પ્રાણીઓનું જેટલું અહિત વિષ, શત્રુ, સર્પ અને રાજા કરી
શકે છે અને જેટલું દુઃખ આપી શકે છે, તેનાથી વિશેષ
અહિત અને અસુખ ગુણી જનોએ નિન્દીત મહિરા કરે છે.

મતિઘૃતિઘૃતિકીર્તિકૃપાઙ્ગનાઃ પરિહરન્તિ રુપેવ જનાર્ચિતં ।

નરમવેક્ષ્ય મુરાઙ્ગનયાશ્રિતં ન હિ પરાં સહતે વનિતાઙ્ગનાં ॥૫૧૮॥

લોકોથી પૂજીત એવા પોતાના ધણીને પણ જ્યારે
તેને અન્ય સ્ત્રીથી સેવાતો જુએ છે ત્યારે રૂઠેલી સ્ત્રી જેમ
તેને ત્યજી દે છે તેમ મુરા રૂપી સ્ત્રી દ્વારા સેવીત નરને
જોઈને મતિ, ઘૃતિ, કીર્તિ, કીર્તિ અને કૃપા રૂપી તેની
સ્ત્રીઓ તેને એકદમ ત્યજી જાય છે. કારણ અન્ય સ્ત્રીનું
સાપત્ય સરલ સ્ત્રીઓ સહન કરી શકતી નથી.

ક્લહમાતનુતે મદિરાવશસ્તમિહ યેન નિરસ્યતિ જીવિતં ।

વૃપમપાસ્યતિ સંચિનુતે મલં ધનમપૈતિ જનૈઃ પરિભૂયતે ॥૫૧૯॥

મહિરાવશ મનુષ્ય ધર્મને તિલાંજલી આપે છે. પાપનો
આદર કરે છે. ધન ગુમાવે છે. લોકોથી તિરસ્કૃત થાય છે.
અને હલાહલ કરે છે કે જેમાં પોતાનો પ્રાણ જાય.

સ્વજનમન્યજનીયતિ મૂઢધીઃ પરજનં સ્વજનીયતિ મઘપઃ ।

કિમથવા વહુના કથિતેન મો દ્વિતયલોકવિનાશકરી મુરા ૫૨૦

મધસેવી મૂર્ખજન સ્વજનને પરજન માને છે અને પરજનને . સ્વજન ગણે છે અથવા બહુ કહેવાથી શું ! હે લોકો, સુરા આ ભવ અને પરભવ બંનેમાં વિનાશ કરનારી છે.

भवति मद्यवशेन मनोभवः सकलदोषकरोऽत्र शरीरिणः ।
भजति तेन विकारमनेकधा गुणयुतेन सुरा परिवर्ज्यते ॥५२॥

મધ પાનથી સમસ્ત દોષનું સ્થાન એવા કામની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તેનાથી (કામથી) અનેક પ્રકારના કુવિકાર શરીરમાં પ્રાદુર્ભાવ પામે છે તેથી શુણ્ણજન તો સુરાથી દૂર નાસે છે.

प्रचुरदोषकरीं मदिरामिति द्वितयजन्मविबाधविचक्षणं ।
निखिलतत्त्वविवेचकमानसाः परिहरन्ति सदा गुणिनो जनाः ५२२

આવી રીતે અનેક દોષોથી ઉત્પાદિત અને બંને જન્મમાં (આ લોક અને પરલોકમાં) દુઃખ પ્રદાન કરનારી મદિરાનો, નિખિલ તત્ત્વોની વિવેચનામાં કુશળ એવા શુણ્ણ પુરૂષો સદાને માટે સર્વથા પરિત્યાગ કરી દે છે.

પ્રકરણ ૨૧ મું

માંસ નિષેધ નિરૂપણ.

માંસાશનાઝીવવધાનુમોદસ્તતો ભવેત્પાપમનન્તમુગ્રં ।
તતો વ્રજેહુર્ગતિમુગ્રદોષાં મત્વેતિ માંસપરિવર્જનોયં ॥ ૫૨૩ ॥

માંસ ખાવાથી જીવહિંસાની અનુમોદના થાય છે, જીવહિંસાની અનુમોદનાથી અનન્તા ઉગ્ર તાપ બાંધાય છે, અને પાપથી અતિ ઉગ્ર દુઃખ આપનારી હુર્ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે એમ બાણી માંસનો સર્વથા ત્યાગ કરવો ઉચિત છે.

તત્ત્વદ્ભવં માંસમદન્નમેધ્યં કુમ્યાલયં સાધુજનપ્રનિવ્યં ।
નિર્સ્ત્રિશચિત્તો વિનિકૃષ્ટમન્યં શુનોઽવિશેષં લભતે કય નં ॥ ૫૨૪ ॥

માંસ ખાનારમાં અને કુતરામાં કોઈ વિશેષતા થા તકાવત શું છે ? કારણકે જેમ કુતરો પ્રાણીઓના શરીર માંથી ઉત્પન્ન થએલું અપવિત્ર, કૃમિઓના ઘર રૂપ, ઉત્તમ જનોએ નિન્દેલું હુર્ગન્ધી માંસ ખાય છે તેવીજ રીતે નિર્કંથી પુરૂષ પણ તેવાજ પ્રકારનું માંસ ખાય છે.

માંસાશિનો નાસ્તિ દયામુખાજાં દયાં વિના નાસ્તિ જનસ્ય પુણ્યં ।
પુણ્યં વિના યાતિ દુરન્તદુઃખંસંસારકાન્તારમલહ્યપારં ॥ ૫૨૫ ॥

માંસ ખાનાર જનોને પ્રાણી પ્રત્યે દયાનો છંટો પણ હોતો નથી અને દયા વગર પુણ્યની પ્રાપ્તિ નથી, અને પુણ્ય વગર અસહ્ય દુઃખ દેવાવાલી સંસાર રૂપી ભયંકર અટવીમાંથી નીકળવું અતિ દુષ્કર છે એટલે પાર પામી શકાતું નથી.

પલાદિનો નાસ્તિ જનસ્ય પાપં વાચેતિ માંસાશિજનપ્રમુત્ત્વં ।
તતો વધાસ્તિત્વમતોઽધમસ્માન્નિપ્પાપવાદી નરકં પ્રયાતિ ॥૫૨૬॥

માંસ ખાવામાં પાપ નથી એમ કહેનારો નિશ્ચય નરક પ્રત્યે સીધાવે છે. કારણ માંસ લક્ષણ પાપમય નથી એમ બોલવાથી માંસ ખાનાર જનની વૃદ્ધિ થાય છે અને આ પ્રવૃત્તિથી જીવહિંસા થાય છે અને જીવહિંસાથી તો પાપ બંધાય છે જ.

પૃષ્ઠોદિશુદ્ધં પલમશ્વતો નો દોષોઽસ્તિ યે નષ્ઠધિયો વદન્તિ ।
નરાદિમાંસં પ્રતિપિદ્ધમેતૈઃ કિં કિં નપોઽસ્તિ વિશુદ્ધિરત્રા ॥૫૨૭॥

છ વાર પકાવેલું માંસ પવિત્ર છે અને તે ખાવામાં હોષ નથી એમ વદનાર ખરેખર નષ્ઠ બુદ્ધિ છે કારણ તેઓ પોતેજ નરમાંસ લક્ષણનો કેમ પ્રતિષેધ કરે છે. શું નર-માંસ છ વાર પકાવાથી વિશુદ્ધ થતું નથી ?

અન્નાતિ યો માંસમસૌ ત્રિધત્તે વધાનુમોદં ત્રસદેહમાર્જાં ।
શૃક્ષાતિ રેફાંસિ તતસ્તપસ્વી તૈભ્યો દુરન્તં ભવમેતિ જન્તુઃ ॥૫૨૮॥

જે તપસ્વી માંસ ખાય છે તે ત્રસજીવની (જે ઇન્દ્રીય ત્રીંદ્રિય, ચતુરિંદ્રિય અને પંચેન્દ્રિય) હિંસાનું અનુભોદન આપે છે તે જ હિંસાનું ભોદનથી પાપ બંધાય છે (પાપ પુનઃ પ્રહણ કરે છે) અને પાપથી જીવદુર્ગતિમાં જાય છે.

આહારમોજી કુસ્તેઽનુમોદં નરો વધે સ્થાવરજન્મમાર્જાં ।
તસ્યાપિ તસ્માદુસ્તાનુપદ્ધમિત્યાહ યસ્નં પ્રતિવચ્મિ કિંચિત્ ॥

(માંસ રહિત) નિશ્ચયિય લોજન કરનાર પણ સ્થાવર (અને જંગમ) જીવોના ધાતની અનુભોદના કરે છે તેટલા

માટે તેઓ પણ પાપના ભાગી થાય છે એમ જેઓ કહે છે તેઓ પ્રત્યે હું કાંઈક કહીશ.

येऽन्नाशिनः स्थावरजन्तुघातान्मांसाशिनो ये त्रसजीवघातात् ।
दोषस्तयोः स्यात्परमाणुमेवोर्यथान्तरं बुद्धिमतेति वेद्यं ॥५३॥

જે અન્ન નિરાશિયાશિ (વનસ્પતિ આહાર) ભક્ષી છે તે સ્થાવર જીવોનો ઘાત કરે છે અને જે માંસાશિ છે તે તો ત્રસ જીવોનો ઘાત કરે છે તેથી તે બંને પાપમાં પરમાણુ અને પૃથ્વી (મેરૂ) જેટલા તફાવત છે તે બુદ્ધિ-શાલી સહજ સમજી શકે છે.

अन्नाशने स्यात्परमाणुमात्रः प्रक्षयते शोधयितुं तपोभिः ।

मांसाशने पर्वतराजमात्रो नो क्षयते शोधयितुं महत्त्वात् ॥५३॥

ઉપર જણાવ્યા મુજબ અન્નાહારમાં પરમાણુ પ્રમાણુ માત્ર પાપ બંધ થાય છે જે તપ કરવાથી સહેલાઈથી નિવારી શકાય છે અને માંસાહારથી પર્વત રાજ મેરૂ જેટલું મહત્ત્વ પાપ બંધાય છે જે ભારી તપ કરવાથી પણ નિવારી શકાતું નથી.

मांसं यथा देहभृतः शरीरं तथान्नमप्यङ्गिशरीरजातं ।

ततस्तयोर्दोषगुणौ समानावेतद्वचो युक्तिचिયुक्तमत्र ॥५३॥

(વળી કેટલાક એમ કહે છે કે) માંસ જેમ પ્રાણીનું શરીર છે તેમ અન્ન પણ શરીરજ છે તેથી તે બંન્નેના દોષ અને ગુણ સમાન છે આ તેઓનું કથન સંયુક્તિક નથી. (હિતુ પુરઃસર નથી). કારણકે:—

मांसं शरीरं भवतीह जन्तोर्जन्तोः शरीरं न तु मांसमेव ।

यथा तमालो नियमेन वृक्षो वृक्षस्तमालो न तु सर्वथापि ॥५३॥

માંસ છે તે પ્રાણીનું શરીર છે પણ શરીરમાં માંસની લજ્જના છે (શરીર માત્ર માંસ નથી) જેમ તમાલ નિયમાં વૃક્ષ છે પણ વૃક્ષ માત્ર સર્વથા તમાલ નથી.

વિવેચન: (જે જે માંસ છે તેને તો અવશ્ય શરીર છે જેમ જે જે તમાલ છે તેને વૃક્ષ છે. પણ એથી કલટું શરીર છે ત્યાં માંસ હોય વા ન પણ હોય જેમ વૃક્ષ જે છે તે તમાલ હોય વા ન પણ હોય અર્થાત એકેન્દ્રિય સ્થાવર જીવોનું શરીર એ માંસ નથી)

નોટ—પ્રથમ વ્યાપ્તિ હેતુ યુર:સર હોવાથી સત્ય છે પણ પછીની વ્યાપ્તિ હેતુ અભાવથી પડી ભાંગે છે.

રસોત્કટત્વેન કરોતિ શૃદ્ધિ માંસં યથાન્નં ન તથાત્ર જાતુ ।
જ્ઞાત્વેતિ માંસં પરિવર્જ્ય સાધુરાહારમશ્રાતુ વિશોધ્યયૂતં ॥૬૩૪॥

વળી માંસમાં ઉત્કટ રસ હોવાથી તે ખાવાની લાલસા ઉત્પન્ન થાય છે જે લાલસા યા રાગ પરિણામ (સ્થાવર જીવોના મૃત શરીરરૂપી) અન્ન હારમાં થતો નથી એમ સમજીને સાધુપુરૂષો સન્નનોએ માંસ ત્યજીને શુદ્ધ પવિત્ર અન્નાહાર કરવો ઉચિત છે.

જે જે પ્રમાણમાં શૃદ્ધિપણું તે પ્રમાણમાં ઠમની તીવ્રતા યા મંદતા હોય છે માંસાહારમાં અતિ ઉત્કટ લાલસા હોવાથી ઠમના રસની તીવ્રતા અને અન્નમાં તેના અભાવથી ઠમ રસની મંદતા.

કરોતિમાંસં વલમિન્દ્રિયાણાં તતોઽમિદૃદ્ધિ મદનસ્ય તસ્માત્ ।
કરોત્યપુક્તિ મવિચિન્ત્ય બુદ્ધયા ત્યજન્તિ માંસં ત્રિવિધેનસન્નઃ

માંસ લક્ષણથી ઇંદ્રિયો સળવ થાય છે અને ઇંદ્રિયોની પ્રબલતાથી કામની વૃદ્ધિ થાય છે અને કામની વૃદ્ધિથી માણસ ન કરવા ચોગ્ય (અચોગ્ય) કાર્ય કરી બેસે છે એમ વિચારીને સંતબ્ધનો માંસ લક્ષણ ત્રિવિધે કરી ત્યજે છે (નવગળના નમસ્કાર કરે છે.)

गृद्धिं विना भक्षयतो न दोषो मांसं नरस्यान्नवदस्तदोषं ।
एवं वचः केचिदुदाहरन्ति युक्तया विरुद्धं तदपीह लोके ॥५३६॥

(ઉપર શ્લોક ૫૩૪ વર્ણવ્યા મુજબ ઉલ્ટટ લોહુપતા એજ માંસ લક્ષણમાં પાપ ણંધનું મુખ્ય કારણ હોય તો) કેટલાકનું કહેવું એમ છે કે લાલસા વગર જો મનુષ્ય માંસાશન કરે તો અન્ન લક્ષણમાં જેમ પાપ નથી તેમ તેમાં પણ પાપ નથી પણ તેઓનું આ પ્રકારનું કથન પણ સંયુક્તિક નથી. કારણકે:—

आहारवर्गं सुलभे विचित्रे विमुक्तपापे भुवि विद्यमाने ।
प्रारम्भदुःखं विविधं प्रपौष्य चेदस्ति गृद्धिर्न किमस्ति मांसं ॥

જો માંસ ખાવાની તમારી લોહુપતા ન હોય તો શુદ્ધ દોષ રહિત એવું અનેક પ્રકારનું અન્ન આ સંસારમાં અસ્તિ ધરાવે છે અને તે પણ સહેલાઈથી પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે તો પછી અનેક પ્રકારના કષ્ટ વેઠી તે મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરી શા માટે તેઓ માંસ ખાય છે ?

वरं विपं भक्षितमुग्रदोषं यदेकवारं कुस्तेऽसुनाशम् ।
मांसं महादुःखमनेकवारं ददाति जग्धं मनसापि पुंसां ॥५३८॥

મનથી પણ માંસ લક્ષણ કરતાં, ખાવા માત્રથી પ્રાણ-

નો નાશ થાય એવું હતાહત વિષનું ભક્ષણ થઈ જ સારું છે કારણ કે વિષ તો એક જ વાર ખાણું હરે જ જ્યારે માંસ ભક્ષણથી અનેકવાર દુર્ગતિમાં અસહ્ય વેદના વેઠવી પડે છે.

અશ્નાતિ યઃ સંસ્કુરતે નિહન્તિ દદાતિ શૃદ્ધાત્યનુમન્યતે ચ ।
એતે પદપ્યત્ર વિનિન્દનીયા ભ્રમન્તિ સંસારવને નિરન્તરં ॥૫૩૯॥

માંસનું ભક્ષણ કરનાર, માંસ પકાવનાર, માંસ માટે જીવહિંસા કરનાર, માંસ આપનાર, માંસ લેનાર અને માંસ ભક્ષણનું અનુભોદન દેનાર આ છએ જણા અતિ નિન્દાપાત્ર છે અને આ સંસાર અટવી વિષે નિરંતર ભટકયા કરે છે.

ચિરાયુરારોગ્યસરૂપકાન્તિપ્રીતિપ્રતાપપ્રિયવાદિતાઘાઃ ।
શુણા વિનિન્દ્યસ્ય સતાં નરસ્ય માંસાશિનઃ સન્તિ પરત્ર નૈમે ॥૫૪૦॥

હીર્ધાયુઃ, આરોગ્ય, સુરૂપતા, કાન્તિ, પ્રીતિ, પ્રતાપ અને પ્રિયવાદિતા આદિ સદ્ગુણો નિન્દનીય એવા માંસ ભક્ષીને પરભવમાં પ્રાપ્ત થતા નથી.

વિદ્યાદયાસંયમસત્યશૌચધ્યાનવ્રતજાનદમક્ષમાઘાઃ ।
સંસારનિસ્તારનિમિત્તભૂતાઃ પલાશિનઃ સન્તિ શુણા ન સર્વે ॥૫૪૧॥

ભવોદ્ધિ પાર પામવાને કારણ ભૂત એવા વિદ્યા, દયા, સંયમ, સત્ય, શૌચ, ધ્યાન, વ્રત, જ્ઞાન, ઠમ, દામા વિગેરે સર્વે ગુણો માંસાશિ મનુષ્યને પ્રાપ્ત થતા નથી. (અર્થાત્ તે સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા રહે છે)

મૃગાન્વરાકાંથરતોડપિ પર્ણાન્નિરાગસોડત્યન્તવિ ભીતચિત્તાનઃ ।
યેડંશ્રન્તિ માંસાનિ નિહત્ય પાપાસ્તેભ્યો નિકૃષ્ટા અપરે ન સન્તિ

આપડા નિર્દોષ, અત્યંત હયથીત ણની ત્વરિત ગતિએ નાશતા પર્ણુ ખાનારા એવા હરણોને મારીને (શિકાર કરીને ?) જે પાપીઓ તેનું માંસ ખાય છે તેથી વધારે કૃતમ હૃદયી મનુષ્યો આ જગતમાં ખીજ નથી.

માંસાન્યશિત્વા વિવિધાનિ મર્ત્યો યો નિર્દયાત્મા નરકં પ્રયાતિ ।
નિકૃત્ય શસ્ત્રેણ પરૈર્નિકૃષ્ટઃ પ્રલાયતે માંસમસૌ સ્વકીયં ॥૫૪૩॥

જે નિર્દયી જનો અનેક પ્રકારનું જાત જાતનું માંસ ખાય છે તેઓ નિશ્ચય નરકમાં જાય છે. જ્યાં તેને તેના પોતાનાજ શરીરનું માંસ અન્ય ઘાતકી જીવો શસ્ત્ર વડે કાપીને તેને ભેરાવરીથી ખવડાવે છે.

निवेद्य सत्त्वेष्वपदोषभावं येऽश्नन्ति पापाः पिशितानि गृह्णया ।
तैः कारितोऽतीव वयः समस्तस्तेभ्यो वको नास्ति न हिंसकोहि

જે માંસ ખાવાના લાલસી પાપાત્મા જીવ હિંસામાં દોષ નથી એમ સમજીને સ્વાસ્વાદ પુર્વક માંસ લક્ષણ કરે છે તેઓથી વિશેષ નથી કોઈ ખીજે હિંસક, કારણ તેવાની પ્રેરણાથીજ સમસ્ત મહાવધ આરંભાય છે.

शास्त्रेषु येष्वङ्गिवधः प्रवृत्तो वकोक्तशास्त्राणि यथा न तानि ।
प्रमाणमिच्छन्ति विबुद्धतत्त्वाः संसारकान्तारविनिन्दनीयाः ॥५४५॥

જે શાસ્ત્રમાં પ્રાણી હિંસાનો ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે જગ ભક્તોએ રચેલા શાસ્ત્રો છે તેને આ સંસાર અટ-વીમાં ભ્રમણને નિન્દનારા તત્ત્વજ્ઞ પ્રમાણ તરીકે માનતા નથી.

चद्रक्तरतोमलवीर्यमङ्गं मांसं तदुद्भुतमनिष्टगन्धं ।

અદ્યશ્નુતેઃ મેઘ્યસમં ન દોષસ્તર્હિ શ્વચન્ડાલવૃકા ન દુષ્ટાઃ ॥૫૪૬॥

જે શરીર રક્ત, વીર્ય, આદિ મલથી ભરેલું છે. તેમાંથી ઉત્પન્ન થએલું અસહ્ય દુર્ગંધિમય માંસ જો પવિત્ર અને દોષ રહિત ગણી ખાઈ શકાતું હોય તો પછી કુતરા ચાંડાલ અને વરૂ આદિ અપવિત્ર ગણાય નહિ.

દુર્ગંધિમય અપવિત્ર માંસનાં ખાનારા જો દોષરહિત ગણાતા હોય તો કુતરા, ચાંડાલ અને વરૂ આદિ પણ પાપ રહિત ગણાવા જોઈએ.

धर्मद्रुमस्यास्तमलस्य मूलं निर्मूलमुन्मूलितमङ्गभाजं ।
शिवादिकल्याणफलमदस्य मांसाशिना स्यान्न कथं नरेण ५४७

પ્રાણીઓને મોક્ષાદિ કલ્યાણને અર્પનાર દોષરહિત એવું ધર્મદ્રુમી વૃક્ષનું મૂળ માંસાશિ જનોએ, તે વૃક્ષ જડ રહિત થાય તેવી રીતે જડમૂળથી ઉખેડી નાંખ્યું છે, એટલે ઉખેડી નાંખ્યું છે.

दुःखानि यान्यत्र कुयोनिया(जा)नि भवन्ति सर्वाणि नरस्य तानि ।
पलाशनेनेति विचिन्त्य सन्तस्त्यजन्ति मांसं त्रिविधेन नित्यं ॥

અંતારમાં કુયોનિથી જન્મના જેટલા દુઃખ છે તે સઘળાં માંસ ભક્ષણ કરનારને લોગવવા પડે છે એમ સમજી સંતો ત્રિવિધે કરી માંસ સેવનનો સદાને માટે ત્યાગ કરે છે.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

મધુનિષેધ નિરૂપણ.

મધ્વસ્યતઃ કૃપા નાસ્તિ પુણ્યં નાસ્તિ કૃપાં વિના ।

વિના પુણ્યં નરો દુઃસ્વી પર્યટ્ઠેદ્ભવસાગરે ॥૫૪૯॥

(અસંખ્ય જીવોની ધાતથી જેની પ્રાપ્તિ થાય છે એવું) મધ ખાનારને દયા હોતી નથી અને દયા વિના પુણ્ય નથી અને પુણ્ય વગર મનુષ્ય દુઃખી થઈ ભવસાગરમાં ગોથાં ખાય છે.

एकैकोऽसंख्यजीवानां घाततो मधुनः कणः ।

निष्पद्यते यतस्तेन मध्वस्यति कयं युवः ॥૫૫૦॥

મધનો એક એક કણ અસંખ્ય જીવોના ધાતથી પ્રાપ્ત થાય છે તેથી (અસંખ્ય અસંખ્ય જીવોના ધાતથી મધનું એક કણ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી) બુદ્ધિશાલી જનો મધ કેમ ખાય?

श्रापणां सप्तके दग्धे यद्भवेत्सर्वथा नृणां ।

पापं तदेव निर्दिष्टं भक्षिते मधुनः कणे ॥૫૫૧॥

સાત ગામ જલાવી ટેવામાં જેટલું પાપ થાય છે તેટલું પાપ, મધનું એક કણ ખાવામાં થાય છે એમ આપ જનોએ નિર્દિષ્ટ કરેલ છે.

एकैकस्य यदादाय पुष्पस्य मधु संचितं ।

किञ्चिन्मधुकरीवर्गैस्तदप्यश्रन्ति निवृण्णाः ॥૫૫૨॥

મધમાથી એક એક પુષ્પમાંથી થોડો થોડો રસ લઈ
મધનો સંચય કરે છે તે પણ કયા રહિત જનો (તેની
પાસેથી છીનવી લઈ) લક્ષણ કરે છે (લક્ષણ કરતાં ચર-
માતા નથી.)

अनेकजीवघातोत्थं म्लेच्छोच्छिष्टं मलाविलं ।

मलाक्तपात्रं निक्षिप्तं किं शौचं लिहतो मधु ॥५५३॥

અનેક જીવના ઘાતથી ઉત્પન્ન થએલું, મ્લેચ્છોના
ઉચ્છિષ્ટ મલથી (ચુકત) લેપાયેલ મલથી ખરડાયેલા પાત્રમાં
ભરેલું એવા મધના આટણમાં કઈ પવિત્રતા રહેલી છે ?

वरं हलाहलं पीतं सद्यः प्राणहरं विषं ।

न पुनर्भक्षितं शश्वदुःखदं मधु देहिनां ॥५५४॥

પીતાવેંતજ પ્રાણને એક વાર હરણ કરનાર હલા
હલ વિષ પીવું સાફ છે પણ પ્રાણીને સર્વદા દુઃખને દેવા-
વાળું એવું મધ ખાવું સાફ નથી.

दुःखानि यानि संसारे विद्यन्तेऽनेकमेदतः ।

सर्वाणि तानि लभ्यन्ते जीवेन मधुभक्षिणात् ॥५५५॥

સંસારમાં જે જે અને જેટલા જેટલા નાના પ્રકારના
દુઃખો છે તે સર્વે મધ ખાવાવાળા મનુષ્યને લોભવવા પડે છે,
શમો દમો દયા ધર્મઃ સંયમઃ શોચમાર્જવં ।

पुंसस्तस्य न विद्यन्ते यो लेढि मधुलालसः ॥५५६॥

જે મધલોહી મનુષ્ય મધ ખાય છે તેને શમ, દમ,
દયા, ધર્મ, સંયમ, શીશ અને આર્જવ આદિ ગુણો પ્રાપ્ત
થતા નથી.

ઔપધાયાપિ યો મર્ત્યો મધ્વસ્યતિ વિચેતનઃ ।

કુયોનો જાયતે સોઽપિ કિં પુનસ્તત્ર લોહ્યઃ ॥૫૫૭॥

જે અણુસમણ મનુષ્ય ઔપધિ અર્થે પણ મધનો ઉપયોગ કરે છે તે પણ મરીને કુયોનિમાં ઉત્પન્ન થાય. છે તો પછી તેવા લોહ્યપી માટે તો કહેવુંજ શું ?

પ્રમાદેનાપિ યત્પીતં ભવભ્રમણકારણં ।

તદશ્નાતિ કથં વિદ્વાન્મીતચિત્તો મત્રાન્મધુ ॥૫૫૮॥

પ્રમાદ વશાત્ (ઉપયોગ રહિત દશામાં) પીવાથી પણ જે ભવ ભ્રમણનું હેતુ થઈ પડે છે તે મધ, ભવ ભ્રમણના શીરૂ વિદ્વાનુજન તો ખાય જ કેમ !

एकमप्यत्र यो विन्दुं भक्षयेन्मधुनो नरः ।

सोऽपि दुःखझपाकीर्णे पतते भवसागरे ॥૫૫૯॥

મધનું એક પણ ગિન્દુ જે મનુષ્ય ખાય છે તે પણ દુઃખરૂપી મત્સયોથી આકીર્ણ એવા ભવસાગરમાં પડી ગોથાં ખાયા કરે છે.

ददाति लाति यो भुक्ते निर्दिशत्यनुमन्यते ।

गृह्णाति माक्षिकं पापाः पडेते समभागिनः ॥૫૬૦॥

મધનો આપનાર-લેનાર-ભક્ષણ કરનાર, ખાવાનો ઉપ-દેશ દેનાર, ખાનારની અનુમોદના કરનાર અને ગ્રહણ કરનાર એ છએ જણા સમાન પાપના ભાગી છે (પાપના સમાન ભાગી છે).

एकत्रापि हते जन्तो पापं भवति दारुणं ।

न सूक्ष्मानेकजन्तूनां घातिनो मधुपस्य किं ॥૫૬૧॥

એક પણ જીવના ધાતથી અતિ દારૂણ પાપ ઉપાર્જન થાય છે તો મધના અનેક સૂક્ષ્મ જંતુઓના વિધાતકને તેથી પણ શું વિશેષ પાપજન થતો નથી ? અર્થાત્ થાય છે. યોઽશ્રાતિ મધુ નિર્લિશસ્તઙ્ગીવાસ્તેન મારિતાઃ ।

ચેન્નાસ્તિ સ્વાદકઃ કથિદ્વચકઃ સ્પાત્તદા કથં ॥૫૬૨॥

જે નિર્દોષી માણસ મધ ખાય છે તે (તે મધના જીવોનો ધાતક છે) કારણકે જે કોઈ મધ ખાનારજ ન હોય તો (મધ મેલવવા માટે) જીવોના સંહારક પણ કયાંથી હોય ?

एकत्र मधुनो विन्दो भक्षितेऽसंख्यदेहिनः ।

यो हिनस्ति न कृपा तस्य तस्मान्मधु न भक्षयेत् ॥૫૬૩॥

મધનું એક બિન્દુ ખાવામાં અસંખ્ય જીવોની હિંસા થાય છે અને જે હિંસા કરે છે તેનામાં ક્યા હોતી નથી તેથી કરીને મધ ખાવું યોગ્ય નથી.

अनेकदोषदुष्टस्य मधुनोपास्तदोषतां ।

यो ब्रूते तद्रसासक्तः सोऽसत्यांषुद्धिरस्तथोः ॥૫૬૪॥

અનેક દોષોથી દૂષિત મધને નિર્દોષ યા પાપરહિત કહે છે, તે મધુ રસનો આસક્ત ગતબુદ્ધિ (મૂર્ખ) મનુષ્ય, અસત્ય ભાષણનો ખબતનો છે (તેનામાં અસત્યતા, સમુદ્રમાં જેમ પાણી હોય તેમ છલોછલ ભરેલી છે) કારણ કે:-

यद्यल्पेऽपि हृते द्रव्ये लभन्ते व्यसनं जनाः ।

निःशेषं मधुर्कर्यं मुष्णन्तो न कथं व्यधुः ॥૫૬૫॥

જે કોઈનું અલ્પ દ્રવ્ય પણ હરણ કરવામાં આવે

તો તે મનુષ્યને અત્યંત દુઃખ લોગવવું પડે છે તો પછી મધ-
માખીઓનું સમસ્ત દ્રવ્ય (સર્વસ્વ) જે મધ. તેને હરણ
કરવાથી તેમને કેમ દુઃખ ન પ્રાપ્ત થાય ?

મધુપયોગતો વૃદ્ધિર્મદનસ્ય તતો જનઃ ।

સંચિનોતિ મહત્પાપં યાત્યતો નરકાવર્નિ ॥૫૬૬॥

મધના પ્રયોગથી કામ વૃદ્ધિ થાય છે અને કામ-
વૃદ્ધિથી મહા પાપનો સંવ્યય (બધ) થાય છે કે જે પાપથી
જીવ નરકમાં જાય છે.

દીનૈર્મધુકરીવર્ગૈઃ સંચિતં મધુ કુચ્છતઃ ।

યઃ સ્વીકરોતિ નિર્હિંશઃ સોઽન્યત્યજતિ કિં નરઃ ॥૫૬૭॥

દીન ખાપડી મધમાખીઓએ મહા મહેનતે જરા જરા
કરીને એકદું કચેલું મધ જે નિર્હિંચજન ખાય છે તે માણસ
ખીલું શું ત્યજવાનો હતો ? અર્થાત્ તે માણસ ઘણો ધાતકી છે.

પञ्चाप्येवं મહાદોષાન્યો ધત્તે મધુલમ્પટઃ ।

સંસારકૃપતસ્તસ્ય નોત્તારો જાતુ જાયતે ॥૫૬૮॥

મધ ખાવાનો લાલસી મનુષ્ય આ પ્રમાણે પાંચે પ્રકાર-
ના મહાદોષ (હિંસા, ૫૬૩. અસત્ય, ૫૬૪. ચોરી, ૫૬૫.
અપ્રહયર્થ, (કામવૃદ્ધિ), ૫૬૬. અને પરિગ્રહ, ૫૬૭.) કરે છે
અને તેથી સંસાર કૃપથી તેનો નિસ્તાર થઈ શકતો નથી.

સંસારભીરુભિઃ સન્નિર્જિનાઙ્ગાં પરિપાલિતું ।

ચાવજીવં પરિત્યાજ્યં સર્વથા મધુ માનવૈઃ ॥૫૬૯॥

લવણીશ્ચ લવ્યજનોએ જીનેશ્વર ભગવાનની આરાધના

પરિપાલનાથ' લવણ્ય મધ લક્ષણનો સર્વથા (ઔષધિ
નિમિત્તે પણ છુટ શખ્યા વગર) ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ.

વિજ્ઞાયેતિ મહાદોષં મધુનો બુધસત્તમાઃ ।

સંસારાસારતત્ત્વસ્તા વિમુચ્ચન્તિ મધુ ત્રિધા ॥૫૭૦॥

આ પ્રમાણે મધ લક્ષણમાં ઉપયુક્ત મહાદોષો રહેલાં
છે એમ સમજી ખુઝી આ સંસારની અસારતાથી ત્રાસેલા
બુદ્ધિશાલી જીવજનો મધનો મન, વચન, અને કાયાથી
સર્વથા ત્યાગ કરે છે.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

કામ નિષેધ નિરૂપણ.

યાનિ મનસ્તનુજાનિ જનાનાં સન્તિ જગત્રિતયેઽપ્યમુત્થાનિ ।
કામપિશાચવશીકૃતચેતાસ્તાનિ નરો લભતે સકલાનિ ॥૫૭૧॥

ત્રૈલોક્યમાં જે જે માનસિક અને કાયિક દુઃખ છે
તે સર્વે કામ રૂપી પિશાચના ગુલામ બનેલા પુરૂષને લોગ-
વવા પડે છે.

ધ્યાયતિ ધાવતિ કમ્પમિયતિ શ્રામ્યતિ તામ્યતિ નશ્યતિ નિત્યં ।
રોદિતિ સોદતિ જલ્પતિ દીનં ગાયતિ નૃત્યતિ મૃછેતિ કામી ॥૫૭૨॥

કામીજન કોઈ વખત (પોતાની પ્રિયતમાના) ધ્યાનમાં
તલ્લીન થાય છે, (તેના વિયોગમાં) આમતેમ દોડે છે, કાંપે

છે, ધુન્ને છે, શ્રમિત થાય છે, (નૈરાશયથી) કલાંત ઘડ તેનું મૃત્યુ થાય છે, રૂવે છે, સીદાય છે, દીન ઉદ્દગાર (દીન વાણી વદે છે,) ગાય છે, નાચે છે, અને મૂર્છિત થાય છે.

રુપ્યતિ તુપ્યતિ દાસ્યમુપૈતિ કર્પતિ દોવ્યતિ સીવ્યતિ વહ્નં ।
ક્વિં ન કરોત્યયવા હત્તુદ્ધિઃ કામવ્રજો પુરુષો જનનિન્દ્યં ॥૬૭૩॥

વહી તે કોઈ વખત રૂદ થાય છે તો કોઈ વખત સંતુદ્ધ બને છે. કોઈ વખત દાસપણું અંગીકાર કરે છે, તો કોઈ વખત ખેતી કરે છે. કોઈ વખત ભુગાર રમે છે, તો કોઈ વખત વાજ સીવે છે. અથવા એવું કયું લોકોએ નિંદા-એલ અપકૃત્ય જનનિંદા કાર્ય નથી કે જે હત્તુદ્ધિ કામી પુરુષ નથી કરતો (કામી શું ન કરે).

વૈત્તિ ન ધર્મમધર્મમિયતિ મ્લાયતિ શોચતિ યાતિ કૃશત્વં ।
નીચજનં ભજતે વ્રજતીર્પ્યા મન્મથરાજવિમર્દિતચિત્તઃ ॥૬૭૪॥

કામદેવના ખાણોથી જેનું ચિત્ત લેદાયેલું છે તે નર ધર્મને બાળતો નથી. અને અધર્મ આદરે છે તેનો મહેરો મ્લાનિયુક્ત બની શોકની છાયાથી છવાઈ રહે છે. અને શરીર પ્રતિદિન કૃશત્વ ધારણ કરે છે (ઘસાતું બાય છે) અને પોતે નીચ જનોની સેવા કરે છે, અને ઈર્ષ્યાને આધીન થાય છે.

નૈતિ રતિં ગૃહપત્તનમધ્યે ગ્રામધનસ્વજનાન્યજનેષુ ।
વર્ષસમં ક્ષણમેયમર્વતિ પુષ્પધનુર્વૃક્ષતામુપયાતઃ ॥૬૭૫॥

પુષ્પધનવા જે કામદેવ તેને વશ પડેલા જીવો ઘરમાં કે નગરમાં સુખ પામતા નથી, તેમજ ગામ, ધન,

સ્વજન કે પરજનમાં તેમને શાંતિ મળતી નથી, તેઓને એક ક્ષણનો સમય પણ એક વધ જેટલો દીર્ઘ કાલ લાગે છે.

सर्वजनेन विनिन्दितमूर्तिः सर्वविचारवहिर्भवबुद्धिः ।

सर्वजनमथितां निजकीर्तिं मुञ्चति कन्तुवशो गतकान्तिः ॥५७६॥

કામી પુરૂષની સર્વ લોક નિન્દા કરે છે, તે નિષ્કૃદ્ધિ વિચારશુન્ય અને નિસ્તેજ બને છે, અને આખી દુનીયામાં વિસ્તારેલી પોતાની કીર્તિને શુભાવી બેસે છે.

भोजनशीतिविहाररतानां सज्जनसाधुवतां श्रमणानां ।

आममपामिव पात्रमपात्रं ध्वस्तसमस्तसुखो मदनार्तः ॥५७७॥

સર્વ સુખ નષ્ટ થયા છે જેના, (સર્વ સુખનો નાશ કર્યો છે જેણે) એવો મદન બાણથી પીડિત પુરૂષ, ભોજન શયન અને વિહાર ધર્મમાં આનન્દ માનનારા આધુઓ, તેને પાણીના કાચા માટીના ઘડાની જેમ અપાત્ર ગણે છે.

चारुगुणो विदितास्त्रिलशालः कर्म करोति कुलीनविनिन्द्यं ।

मातृपितृस्वजनान्यजनानां नैति वशं मदनस्य वशो ना ॥५७८॥

મદનને વશીભૂત થયેલો પુરૂષ સદ્ગુણથીલ હોવા છતાં પણ, તેમજ નિખિલ સત્ શાસ્ત્રોનો વેત્તા હોવા છતાં પણ, કુલીન લોકને નિંદા એવું અયોગ્ય કાર્ય કરી બેસે છે, અને માતા પિતા સ્વજન, અને પરજનની અવજા કરે છે.

तावदशेषविचारसमर्थस्तावदखण्डितमूर्च्छति मानं ।

तावदपास्तमलो मनुनीयो यावदुनह्वयो न मनुष्यः ॥५७९॥

ત્યાંસુધી મનુષ્ય મદન બાણને વશ નથી થયો ત્યાં સુધીજ તે સર્વ આરાસાર વિચારમાં સમર્થ છે ત્યાંસુધીજ તે અખંડિત માન બળવી શકે છે અને ત્યાંસુધીજ તે પોતાના આત્માને શુદ્ધ અને સન્માન યોગ્ય રાખી શકે છે.

શોચતિ વિશ્વમभीच्छति द्रष्टुमात्रयति ज्वरमृच्छति दाहं ।
 मुञ्चति भक्तिमुपैति विमोहं माद्यति वेपति याति मूर्तिं च ॥૫૮૦॥
 एवमपास्तमतिः क्रमतोऽत्र पुष्पधनुर्दशवेगविधृतः ।
 किं न जनो लभते जननिन्यो दुःखमसह्यमनन्तवाच्यम् ॥૫૮૧॥

કામદેવના બાણથી વિંધાએલ છે તેની કમશઃ દશ દશ દશાઓ થાય છે. તે શોચ કરે છે, (પોતાની પ્રિયા-મય) સર્વ જગતને નિહાળે છે, તેને આલિંગન કરવાની ઇચ્છા થાય છે, કામજ્વરથી પીડિત થાય છે, દાહ ઉત્પન્ન થાય છે, ભકિત ત્યજે છે, વિમૂઢ બને છે, ગાંડો બને છે, કાંપે છે, અને શેષમાં મૃત્યુવશ થાય છે. આવી રીતે જન-નિંદા જડબુદ્ધિ પુરૂષ અસહ્ય અવરૂપ અનન્તા દુઃખ શું નથી અનુભવતો ?

चिन्तनकीर्तनभाषणकेलिस्पर्शनदर्शनविभ्रमहास्यैः ।
 अष्टविधं निगदन्ति मुनीन्द्राः काममपाकृतकामचित्राद्याः ॥૫૮૨॥

જેઓએ કામની બાધાઓ નિર્મૂલ કરી છે (બાધા-હારી શક્તિનો ઉચ્છેદ કર્યો છે) તે મૂર્ખાદ્રોએ (પ્રિયાના વિયોગમાં) ચિંતન, કીર્તન, (અને સંયોગમાં) ભાષણ, કેલિ, સ્પર્શન, દર્શન, વિભ્રમ અને હાસ્ય એ આઠ ભેદથી કામ બાધાઓ વર્ણવી છે.

સર્વજનૈઃ કુલજો જનમાન્યઃ સર્વેપદાર્થવિચારણદક્ષઃ ।

મન્મથગ્નાણવિધિન્નશરીરઃ કિં ન નરઃ કુરુતે જનનિન્દ્યં ॥૫૮૩॥

જે ઉત્તમ કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે, જેને સમસ્ત જગત્ માનનીય ગણે છે, જે સર્વ પદાર્થનો જ્ઞાતા છે, અને સારા-સાર વિચારમાં દક્ષ છે, તેવો પુરૂષ પણ જ્યારે મન્મથ બાણથી ધ્રુવાય છે, (તેનું શરીર મન્મથ બાણથી વિધાય છે-વિદારિત થાય છે) ત્યારે શું, તે નિંદવા યોગ્ય કાર્ય આચરતો નથી ?

અદ્ધિ રવિર્દૃઢતિત્વચિ દૃઢઃ પુષ્પવનુર્દૃઢતિ પ્રવલોઢં ।

રાત્રિદિનં પુનરન્તરમન્તઃ સંવૃતિરસ્તિ રવેર્ન તુ કન્તોઃ ॥૫૮૪॥

પ્રચંડ સૂર્ય માત્ર દિવસનાજ અને તે પણ કેવળ ત્વચા (ચામડી)નેજ તપાવી શકે છે (ગાળી શકે છે) અને તેનો પણ છત્રી આદિથી પ્રતિકાર થઈ શકે છે, પરંતુ પુષ્પધનવાનો પ્રબલ અગ્નિ તો રાત્રિ દિવસ (અહોરાત્રી) અંતરકાલ ઉત્પન્ન કરે છે કે જેથી તેનો કોઈ પણ પ્રતિકાર થઈ શકતો નથી.

સ્થાવરજઙ્ગમભેદવિભિન્નં જીવગણં વિનિહન્તિ સમસ્તં ।

નિષ્કરુણં કૃતપાપકચેષ્ટઃ કામવશઃ પુરુષોઽતિનિકૃષ્ટઃ ॥૫૮૫॥

કામાર્ત પુરૂષ એટલો બધો પાપી દુષ્ટ અને નીચ થાય છે કે સ્થાવર અને જંગમ આ બે પ્રકારના જીવના ભેદને ગણકાર્યા વગર નિષ્કરુણ હૃદયે-હયા રહિત પણે અસંખ્ય જીવોનો સંહાર કરે છે.

નિષ્કુરમશ્રવણીયમનિષ્ઠં વાક્યમસદ્ધમવદ્યમદ્વયં ।

જલપતિ વક્રમન્વાચ્યમપૂજ્યં મધ્યમદાકુલવન્મદનાર્તઃ ॥૫૮૬॥

જેમ દારૂના નિશાથી ઉન્મત્ત બનેલો પુરૂષ યદ્ય તદ્ બકે છે તેમ મદનોત્મત્ત પુરૂષ પણ અતિ નિષ્કુર અશ્રવણીય, (સાંભળતાં કાનના કીડા ખરી પડે તેવા કણું કહું) અનિષ્ટ, અસદ્ધ, નિંદ્ય, અગ્રિય, વક્ર, અવાચ્ય અને અપૂજ્ય વચ્ચેનો વહે છે.

સ્વાર્થપરઃ પરદુઃસ્વમવિદ્વાન્પ્રાણસમાનપરસ્ય ધનાનિ ।

સંસૃતિદુઃસ્વવિધાવવિદિત્વા પાપમનઃ વશો હરતેઽક્ષી ॥૫૮૭॥

સંસારના ઉચ્ચતમ પાપોની ઉપેક્ષા કરતો, (પાપોને ન બાંધવાથી) પરદુઃખ પ્રત્યે અંધ, સ્વાર્થ પરાયણ (સ્વાર્થમાં ચકચુર) કામાતુર પુરૂષ બીજાના પ્રાણસમા ધનનું હરણ કરી લે છે.

યોઽપરચિન્ત્ય ભવાર્ણવદુઃસ્વમન્યકલત્રમભોક્ષતિ કામો ।

સાધુજનેન વિનિન્ધ્યમગમ્યં તસ્ય કિમત્ર પરં પરિહાર્ય ॥૫૮૮॥

જે કામી પુરૂષ ભવોદ્ધિના દુઃખનો જરાએ વિચાર કર્યા વગર સજ્જનોથી નિંદાએલ, ગમન કરવા અયોગ્ય, પરત્રી ભોગવવાની ઇચ્છા કરે છે તે બીજું શું ત્યજી શકે તેમ હોય ?

તાપકરં પુરુષાતકમૂલં દુઃસ્વશ્ચતાર્થમનર્થનિમિત્તં ।

સ્લાતિ વશઃ પુરુષઃ કુસુમેષોર્ગ્રન્યમનેકવિધં યુગ્મનિન્ધ્યં ॥૫૮૯॥

કુસુમાયુધને (કામ) વશ પડેલો પુરૂષ, સંતાપ કરનાર મહાપાપનું મૂલ, એકંદો દુઃખનું ઉત્પાદક, મહા અનર્થનું કારણ બુદ્ધજન નિંદ્ય એવા નાના પ્રકારના પરિશ્વેદ સેવે છે.

एवमनेकविधं विदधाति यो जननार्णवपातनिमित्तं ।

चेष्टितमङ्गजघाणविभिन्नो नेह सुखी न परत्र सुखी सः ॥५९०॥

આવી રીતે કામ યાણથી વિધાયેલ પુરુષ સંસાર સમુદ્રમાં ડૂબવાના કારણભૂત વિવિધ અનેક સ્ત્રી ચેષ્ટાઓ કરે છે તેથી તે ન તો આ લોકમાં સુખ પામે છે, ન તો પરલોકમાં સુખી થાય છે.

दृष्टिचरित्रतपोगुणविद्याशीलदयादमशौचशमाद्यान् ।

कामशिखी दहति क्षणतो नुर्वहिरिवेन्धनमूर्जितमत्र ॥५९१॥

જેમ પ્રભવલિત અગ્નિ ધન્ધનના-લાકડાના મોટા ઢગને એક ક્ષણ માત્રમાં બાળી ભસ્મ કરી નાંખે છે તેમ કામરૂપી અગ્નિ મનુષ્યના દર્શન, ચારિત્ર, તપ, સદ્ગુણ, વિદ્યા, શીલ, દયા, દમ, શોચ, શમ આદિ સમસ્ત ગુણોના સમુદ્ધનો ક્ષણભરમાં ભસ્મશાત-ભસ્મીભૂત કરી નાંખે છે.

किं बहुना कथितेन नरस्य कामवशस्य न किंचिदकृत्यं ।

एवमवेत्य सदामतिमन्तः कामरिपुं क्षयमत्र नयन्ति ॥५९२॥

આ વિષયમાં વધારે કહેવાથી શું ? માત્ર એટલું જ કે કામવશ પુરુષને મન કોઈ અકૃત્ય નથી. (અર્થાત્ એવું કોઈ અકૃત્ય નથી જે કામવશ પુરુષ ન આચરે) એમ સમજી બુદ્ધિશાલી પુરુષો કામરૂપી શત્રુ પર જય મેળવી તેનો નાશ આણે છે.

नारिरिमं विदधाति नराणां रौद्रमना नृपतिर्न करीन्द्रः ।

दोषमहिर्न न तीव्रविषं वा यं वितनोति मनोमवर्वरी ॥५९३॥

કામ રૂપી શત્રુ મનુષ્યનું જેટલું અહિત કરે છે તેટલું
અહિત, (મનુષ્ય) શત્રુ, 'કોપાયમાન થએલો રાજા, ગજરાજ
કે ઉગ્ર વિષ સર્પ' પણ કરી શકતા નથી. કારણકે:—

एकभवे रिपुपन्नगदुःखं जन्मशतेषु मनोभवदुःखं ।

ચારુધિયેતિ વિચિન્ત્ય મહાન્તઃ કામરિપું ક્ષણતઃ ક્ષપયન્તિ ॥૫૯૪॥

(મનુષ્ય) શત્રુ જા એરી સર્પનું દુઃખ એક ભવ માટેજ
છે પણ મનોભવ રૂપી શત્રુ તો સેંકડો ભવ સુધી દુઃખી
કરે છે એમ સમજીને (હિતાહિતનો વિચાર કરનારા)
સુખુદ્ધિ સજ્જનો કામરૂપી શત્રુની શીઘ્રતાથી નાશ આણે છે.

संयमधर्मवियद्वशरीराः साधुभटाः शरवैरिणमुग्रम् ।

શીલતપઃ શિતશસ્ત્રનિપાતૈર્દર્શનવોધવલાદ્વિધુનન્તિ ॥૫૯૫॥

સંયમ અને ધર્મ (સંયમ ધર્મ) રૂપી બખ્તરમાં
સજ્જ થએલા મુનિરૂપી સુભટો—યોદ્ધાઓ, શીલ અને તપ
રૂપી તીક્ષ્ણ શસ્ત્રના નિપાતથી તેમજ સમ્યગ્ દર્શન તથા
સમ્યગ્ જ્ઞાનની સહાયતાથી પંચશર (કામ) રૂપી ઉગ્ર
વૈરીને મારી હઠાવે છે અને પોતે વિજયી નીવડે છે.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

વેશ્યા સંગ નિવેધ નિરૂપણ.

सत्यशौचशमसंयमविद्याशीलवृत्तगुणसत्कृतिलज्जाः ।

યાઃ ક્ષિપન્તિ પુરુષસ્ય સમસ્તાસ્તા બુઢઃ ક્યમિદેચ્છતિ વેડયાઃ ॥૫૯૬॥

જે વેશ્યા સેવનથી પુરૂષના સત્ય, શૌચ, શમ, સંયમ

ચિદા, શીલ, આરિત્ર, ચત્કાર અને લજ્જા આદિ સમસ્ત ગુણો નાશ થાય છે એ વેશ્યા સેવનની પુદ્ગિમાન પુરૂષ ઇચ્છા વટીક પણ કેમ કરે ?

યાસુ સક્તમનસઃ ક્ષયમેતિ દ્રવ્યમાણદુપયાતિ સમૃદ્ધિઃ ।
નિન્દ્યતા ભવતિ નશ્યતિ કીર્તિસ્તા ભજન્તિ ગણિકાઃ કિમુમાન્યાઃ

જેનામાં ચિત્તાસક્તિ કરવાથી દ્રવ્યનો વ્યય થાય છે, સમૃદ્ધિને બદલે આપત્તિ ઘર ઘાલે છે, લોકમાં નિંદા ફેલાય છે, અને મેળવેલી કીર્તિ પર પાણી ફેરે છે તે ગણિકાતું, સન્માનનીય સજ્જનો કેમ સેવન કરે ?

ધર્મમત્તિ તન્નુતે પુરુ પાપં યા નિરસ્યતિ ગુણં કુલ્લેડન્યં ।
સૌખ્યમસ્યતિ દદાતિ ચ દુઃસ્વં તાં ધિગસ્તુ ગણિકાં વહુ દોષાં

જેના સંગથી ધર્મનો ધ્વંસ થાય છે, અને મહાપાપની પ્રવૃત્તિ થાય છે, સદ્ગુણને દેશવટો મળે છે, અને દોષોને આશરો મળે છે, સુખનો નાશ થાય છે, અને દુઃખનો પડાવ જામે છે, એવી બહુ દોષ સુકત ગણિકાને ધિક્ષાર છે.

જલ્પનં ચ જલ્પનં ચ ચદ્રીયં નિન્દ્યલોકમલદિગ્ધમચાર્યં ॥
પણ્યયોપિતમનર્થનિમિત્તાં તાં નરસ્યમજતઃ કિમુ શોચં ॥૫૯૯॥

જેનું સુખ અને જલ્પન નિન્દનીય લોકના મલથી ખરડાએલ રહે છે એને તેથી અતિ નિન્દવા યોગ્ય છે તે અનર્થની ઉત્પાદિકા વેશ્યાઓનો સંગ કરનાર પુરૂષો પવિત્ર કયાંથી હોય ?

સંદધાતિ હૃદયેઽન્યમનુપ્યં ચાન્યમાહૃયતિ દષ્ટિવિશેષૈઃ ।

અન્યમર્થિનમત્તો ભજતે તાં કો બુધઃ શ્રયતિ પળ્યપુરંધ્રી ॥૬૦૦

હૃદયમાં એક જણને ધારણ કરે છે અને કટાક્ષ પાતથી ખીલ્લને ખોલાવે છે જ્યારે કોઈ ધનવાન ત્રીજા સાથે સેવન કરે છે (આવી રીતે મન વચન અને ક્રયાથી ભિન્ન ભિન્ન વર્તન કરવા વાલી) એવી વેશ્યાઓનો કયો બુદ્ધિશાલી સભજન સંગ કરે?

શ્રીકૃપામતિવૃત્તિદ્યુતિકોર્તિપ્રીતિકાન્તિશમતાપદુતાદ્યાઃ ।

યોપિતઃ પરિહરન્તિ રુષેવ પળ્યયોપિતિ વિપક્તમનસ્કાન્ ॥૬૦૧

જે પુરૂષો વેશ્યામાં આસક્ત થાય છે તેનાથી ખીલ્લ-ઈને તેની લક્ષ્મી, કૃપા, મત્તિ, ધૃતિ, દ્યુતિ, ક્રીડિતિ, પ્રીતિ, ક્રાંતિ, શમતા અને પદુતા આદિરૂપી સર્વ સદ્ગુણી સ્ત્રીઓ તેને છોડીને ચાલી જાય છે.

યા કરોતિ બહુચાદુશતાનિ દ્રવ્યદાતરિ જનેઽપ્યકુલીને ।

નિર્ધનં ત્યજતિ કામમપિ સ્ત્રીં તાં વિશુદ્ધધિપણા ન ભજન્તિ ॥૬૦૨

જે વેશ્યાઓ, ભલે પુરૂષ અકુલીન હોય પણ જો ધન દેનાર હોય તો, સેંકડો ખુશામત કરે છે અને નિર્ધન કામદેવ સરીખો સ્વરૂપવાન હોય છતાં પણ તેને ત્યજે છે તે વેશ્યાને શુદ્ધ બુદ્ધિ સભજનો ભજતા નથી.

ઉત્તમોઽપિ કુલજોઽપિ મનુપ્યઃ સર્વલોકમહિતોઽપિ બુધોઽપિ ।

દાસતાં ભજતિ યાં ભજમાનસ્તાં ભજન્તિ ગણિકાં કિમુસન્તઃ ॥૬૦૩

જે પુરૂષ ગણિકાનું સેવન કરે છે તે ભલે શ્રેષ્ઠ હોય, સમરત લોકમાં પૂજનીય હોય અથવા વિદ્વાન હોય, તો

પણ તેવા દાંસ ગુલામે થઈ જાય છે, આથી સત્જનો ગણિ-
કાનું સેવન કરતા નથી.

યા વિચિત્રવિટકોટિનિઘૃષ્ટા મધમાંસનિરતાતિનિકૃષ્ટા !

કોમલા વચસિ ચેતસિ દુષ્ટાં તાંભજન્તિ ગણિકાં નવિશિષ્ટાઃ॥૬૦૪॥

ગણિકા કે જે નાના પ્રકારના વિટગણથી સેવાયેલી
છે, મધ અને માંસ ખાવામાં અનુરક્ત છે, જે અતિ
નીચ છે, અને જે મુખે મિષ્ટ વચનો બોલનારી પણ
હૃદયમાં વિષ ધારણ કરનારી દુષ્ટા છે તેને વિદાનો કદી
પણ સેવતા નથી.

યાર્થસંગ્રહપરાતિનિકૃષ્ટા સત્યશૌચશમધર્મવહિષ્ટા !

સર્વદોષનિલયાતિનિકૃષ્ટા તાં શ્રયન્તિ ગણિકાં કિમુ શિષ્ટાઃ॥૬૦૫॥

જે (પુરૂષને નીચાવીને) ધન સંગ્રહ કરવામાં તત્પર
છે, જે અતિ નીચ હૃદયવાળી છે, જે સત્ય, શૌચ, શમ
આદિ ધર્મથી સદા વિમુખ છે, સમસ્ત દોષની ખાણ છે
અને જે અતિ નિકૃષ્ટ છે તે ગણિકાને શિષ્ટાચારી સત્જનો
કેમ સેવે ?

યા કુલીનમકુલીનમમાન્યમાન્યમાશ્રિતગુણં ગુણહીનં !

વેત્તિ નો કપટસંકટનેષ્ટાં તાં વ્રજન્તિ ગણિકાં કિમુ શિષ્ટાઃ॥૬૦૬॥

જેઓ વલી કુલીન કે અકુલીન, માનનીય વા અમા-
નનીય, ગુણશીલ વા ગુણહીન, સર્વને સમાન ગણે છે
(આહે તેવો પુરૂષ હોય પણ તે ધન દેનારો હોય તો સેવ-
વામાં ખાધ નથી એમ માને છે) અને જેની દરેક ચેષ્ટા
કપટ મય છે તેવી ગણિકાને શિષ્ટ પુરૂષો સેવતા નથી.

તાવદેવ દયિતઃ કુલજોડપિ યાવદર્પયતિ ભૂરિધનાનિ ।

યેભુવચ્યજતિ નિર્ગતસારં તત્ર હો કિમુ સુત્વં ગણિકાયાં ॥૬૦૭॥

ગમે તેવો કુલીન પુરૂષ કાં ન હોય પણ જ્યાંસુધી તે તેને પ્રચુર પુષ્કળ ધન આપે છે ત્યાંસુધીજ ગણિકા તેને પોતાનો પ્રિય આશક ગણે છે અને જેવો તે ધન રહિત થયો કે તરતજ (પીલીને રસ ખેંચી કાઢેલી) શેર-ડીના છોતરાંની જેમ તેને સાર રહિત ગણી ત્યજ દે છે માટે આ નીચ વેશ્યા સંગમાં જરાએ સુખ ક્યાંથી હોય?

તાવદેવ પુરુષો જનમાન્યસ્તાવદાશ્રયતિ ચારુગુણશ્રીઃ ।

તાવદામનતિ ધર્મવચાંસિ યાવદેતિ ન વશં ગણિકાયાઃ ॥૬૦૮॥

પુરૂષ ત્યાંસુધીજ લોકમાં પૂજ્ય ગણાય છે, ત્યાંસુધીજ સદગુણરૂપી લક્ષ્મીનું નિવાસ સ્થાન બની રહે છે, અને ત્યાંસુધીજ ધર્મ વચ્ચેનાં માને છે કે જ્યાંસુધી તે ગણિકાના ફંદમાં નથી ફસ્યો.

મન્યતે ન ધનસૌખ્યવિનાશં નાભ્યુપૈતિ ગુરુસજ્જનવાક્યં ।

નેસતે ભવસમુદ્રમગારં દારિકાર્પિતમના ગતવુદ્ધિઃ ॥૬૦૯॥

જેણે પોતાનું હૃદય વેશ્યાને વેંચી દીધું છે, (અર્પણ કરી દીધું છે) તે નિર્બુદ્ધિ અને મુર્ખજન છે કારણ તે પોતાના ધનના અને સુખના વિનાશને પણ નથી સમજતો. ગુરૂ અને સજ્જનોના વાક્યને નથી ગણકારતો અને ભવ સમુદ્રનો પાર પામવાનો ખ્યાલ વટીક પણ નથી કરતો.

વારિરાશિસિકતાપરિમાણં સપેરાત્રિજલમધ્યગમાર્ગઃ ।

જ્ઞાયતે ચ નિસ્થિલં શ્રદ્ધવક્રં નો મનસ્તુ ચળલં ગણિકાયાઃ ॥૬૧૦॥

મનુષ્ય અગાધ સમુદ્ર અને રેતીનું પરિભ્રમણ કાઢી શકે છે, સંપન્નો માર્ગ જાણી શકે છે, અંધારી રાત્રીને વિશે માર્ગ શોધી કરે છે. જલ મધ્યે રસ્તાનું જ્ઞાન પણ ધરાવી શકે છે અને સમસ્ત ગ્રહચક્રની ગણતરી પણ કરી શકે છે (સમસ્ત ગ્રહચક્રને જાણી શકે છે) છતાં પણ ગણિકાના અપલ ચિત્તનો થાક તે પામી શકતો નથી.

યા શુનીવ વહુચાડુશતાનિ દાનતો વિતનુતે મલમક્ષા ।

પાપકર્મજનિતા કળટેષા યાન્તિ પણ્યવનિતાં ન વુયાસ્તાં ॥૬૧?॥

જેલ કુતરી શાટલો નાંખવાથી (પુછડી હલાવવી આદિ) અનેક ચેષ્ટાઓ કરે છે, મલનું ભક્ષણ કરનારી છે અને પાપાજ્ઞન કરનારી અનેક કપટ ચેષ્ટાઓ કરે છે તેમ વેશ્યા રૂપી કુતરી ધન આપનારની અનેક ખુશામત કરે છે, મધ માંસાદિ મલ ભક્ષણમાં અનુરક્ત રહે છે અને સદા કપટ યુક્ત હાવભાષ કરો પાપ ઉપાર્જન કરે છે. તેથી ખુધજનો (ખજાડુ સ્ત્રી) વેશ્યાનો સંગ પરિહરે છે.

મદ્યમાંસમલદિગ્વમશૌચં નીચલોકસુખચુમ્બનદક્ષં ।

યોદ્ધિચુમ્બતિ મુલ્લં ગણિકાયા નાસ્તિ તસ્ય સદૃશોઽતિ નિકૃષ્ઠઃ ॥

મધ માંસાદિના મલથી, મલિન અને નીચજનોના સુખ સુખન કરવાને દક્ષ એવું અપવિત્ર ગણિકાના સુખને જે પુરૂષ સુખન કરે છે તેના સદૃશ મહાનીચ જન ખીજે કોઈ નથી.

યા ન વિશ્વસિતિ જાતુ નરસ્ય પ્રત્યયં તું કુસ્તે નિકૃતજ્ઞા ।

નોપકારમપિ વેત્તિ કૃતઘ્ની દૂરતસ્ત્યજન તાં સ્વલુ વેશ્યાં ॥૬૨?॥

જે પોતે બીજાનો વિશ્વાસ નથી કરતી પણ તે કંપટ-
બુદ્ધિ બીજાઓને પોતાનામાં વિશ્વાસ કરાવે છે (?)
વળી જે કૃતઘની ઉપકારને તો બાણતીજ નથી તે વેશ્યાઓ
હે સબળનો ! દુરથી ત્યજવા યોગ્ય છે. (વેશ્યાઓને દુરજ
રાખો ને દુરથીજ નવ ગળના નમસ્કાર કરો.)

રાગમીક્ષણયુગે તનુકમ્પં બુદ્ધિસપ્તજનવીર્યવિનાશં ।

યા કરોતિ કુશલા ત્રિવિધેન તાં ત્યજન્તિ ગણિકાં મદિરાં વા ॥

મદિરાની માફક વેશ્યા પણ બુદ્ધિ ગણ ધન અને
વીર્યનો સર્વથા નાશ કરી નાંખે છે અને જેમ મદિરાપાનથી
નેત્ર યુગમાં રક્ત લાલાશ આવે છે અને શરીરમાં
ધુળરી છુટે છે તેમ વેશ્યા પણ દુષ્ટિમાત્રથી રાગ પ્રેમ ઉત્પન્ન
કરે છે અને શરીરમાં કંપારી લાવે છે માટે તેનો વિદ્વાનજન
ત્રિવિધે મન વચન અને ક્રયાથી પરિહાર કરે છે.

યોપતાપનપરાગ્નિશિખેવ ચિત્તમોહનકરી મદિરેવ ।

દેહદારણપદુશ્ચુરિકેવ તાં ભજન્તિ કથમાપણયોપામ્ ॥૬૧૫॥

જે વેશ્યા અગ્નિની જ્વાલાની જેમ શરીરમાં દાહ (સંતાપ)
ઉત્પન્ન કરનારી છે અને મદિરાની જેમ ચિત્ત વિભ્રમ
કરનારી છે. વળી જે દેહનું વિદારણ કરવામાં છુરીની ગરજ
સાથે છે એવી વેશ્યાઓનું કોણ સેવન કરે ?

સર્વસૌખ્યદત્તપોષનચૌરી સર્વદુઃખનિપુણા જનમારી ।

મર્ત્યમત્તકરિવન્ધનવારી નિર્મિતાત્ર વિધિના પરનારી ॥૬૧૬॥

વિધિએ આ સંસારમાં સમસ્ત સુખને દેવાવાળું તપ
રૂપી ધનનું હરણ કરનારી સર્વ દુઃખ દેવામાં નિપુણ અને

મનુષ્યરૂપી મદોન્મત હસ્તીને બાંધનમાં રાખવાને રજા
સમાન અને લોકોને મહા આકૃતમાં નાંખનારી વેશ્યા
ઉત્પન્ન કરી છે.

અુધ્વર્ત્મ સુરસદ્ગુણાટં યાત્ર મુક્તિસુખકાનનવદ્ધિઃ ।
તત્ર દોષવસતો ગુણશત્રૌ કિં શ્રયન્તિ સુખમાપણનાયૌ ॥૬૧૭

જે વેશ્યા નરક પ્રત્યે લઇ જવાને સ્વચ્છ ધોરી
(રાજમાર્ગ) રસ્તો છે, સ્વર્ગમાં જતાં અટકાવવાનો મજબુત
હરવાળો છે, અને મુક્તિ સુખ રૂપી વનને ઘાહ દેવામાં
સાક્ષાત અગ્નિ છે તે દોષાગાર અને ગુણની શત્રુ પદ્ય
નારીમાં શું સુખ છે ? કે જેથી લોકો તેનો સંગ કરે છે.

અર્થાત્—વેશ્યાગામી નર સ્વર્ગ અને મોક્ષમાં
ન જતાં મરીને સીધો નરકનો રસ્તો લે છે.

યન્નિમિત્તમુપયાતિ મનુષ્યો દાસ્યમસ્પતિ કુલં વિદયાતિ ।
ધર્મનિન્દિતમનેકમલજ્જઃ સા ન જ્ઞયવનિતા શ્રયણીયા ॥૬૧૮॥

જેના કારણથી જેના ફંદામાં ફસી પડવાથી મનુષ્ય
શુભામી અંગીકાર કરે છે, ઉત્તમ કુળને ખોઈ બેસે છે અને
નિર્લજ્જ બની અનેક ધર્મનિન્દિત આચરણ કરે છે તે
વેશ્યા કદી પણ સંગ કરવા યોગ્ય નથી.

ચેન્ન. પણ્યવનિતા જગતિ સ્પાદુઃસ્વદાનનિપુણાઃ કથમેતે ।
પ્રાણિનો જનનદુઃસ્વમપારં માપ્નુવન્તિ ગુરુ સોદુમસક્યં ॥૬૧૯

જો આ અંસારમાં દુઃખ દાનમાં નિપુણ વેશ્યા ન
સજાએલ હોત તો શુદ્ધ પ્રાણીઓ જન્મ મરણના અનંતા
અંસદા દુઃખોનો કયાંથી અનુભવ કરત ?

દોષમેવમવગમ્ય મનુષ્યઃ શુદ્ધવોષજલધૌતમનસ્કઃ ।
તત્ત્વતસ્ત્યજતિ પણ્યપુરંધ્રીં જન્મસાગરનિપાતનદક્ષાં ॥૬૨૦॥

આ પ્રમાણે ઉપર્યુક્ત દોષ સમજીને શુદ્ધ સમ્યગ્
જ્ઞાન રૂપી જલથી ધોવાઈને સ્વચ્છ પવિત્ર થયું છે મન
જેતું, એવા શુદ્ધ સમ્યગ્ જ્ઞાનના ધારક મનુષ્યો, સંસાર
સાગરમાં ડુબાડવામાં કુશલ એવી વેશ્યાનો સર્વદા નિશ્ચય
પૂર્વક સર્વથા પરિત્યાગ કરે છે.

અકરણ ૨૫ મું.

ઘૂત (લુગાર) નિષેધ નિરૂપણ

યાનિ કાનિચિદનર્થવીચિકે જન્મસાગરજલે નિમજ્જતાં ।
સન્તિ દુઃખનિલયાનિ દેહિનાં તાનિ ચાક્ષરમણેન નિશ્ચિન્તં ॥૬૨૧॥

જન્મરૂપી સાગરમાં ડુબકી મારતાં અનર્થ રૂપી
તરંગોથી અફળાતાં જે જે દુઃખ (રૂપી ગતો) મનુષ્યને
પ્રાપ્ત થાય છે તે સમસ્ત લુગારીને લોગવવાં પડે છે.

તાવદત્ર પુરુષા વિવેકિનસ્તાવદેતિ હિ જનેષુ પૂજ્યતાં ।
તાવદુત્તમગુણા ભવન્તિ ચ યાવદક્ષરમણં ન કુર્વતે ॥૬૨૨॥

પરંપરા ત્યાંસુધીજ વિવેકી રહે છે, ત્યાંસુધીજ પૂજ્યતા
લોગવી શકેછે, અને ત્યાં સુધીજ ઉત્તમ ગુણો સ્થાન કરી
રહેછે ત્યાં સુધીજ તે લુગારના ફંદમાં નથી ફસ્યો.

સત્યશૌચશમશર્મવર્જિતા ધર્મકામધનતો વહિષ્કૃતાઃ ।

દ્યૂતદોષમતિના વિચેતનાઃ કં ન દોષમુપચિન્વતે જનાઃ ॥૬૨૩॥

દ્યૂતના દોષથી પાપયુક્ત બનેલ મૂળાં ભુગારી જન સત્ય સૌચ શમ અને સુખથી સર્વથા બેનસીબ રહેછે એટલુંજ નહિ પણ ધર્મ અને કામથી પણ નચિત બનેછે આથી તેઓ કયો દોષ ઉપાજ્ઞન નથી કરતા ?

સત્યમસ્યતિ કરોત્યસત્યતાં દુર્ગતિં નયતિ હન્તિ સદ્ગતિં ।

ધર્મમત્તિ વ્રિતનોતિ પાતકં દ્યૂતમત્ર કુરુતેઽથવા ન કિં ॥૬૨૪॥

દ્યૂતસેલ (ભુગારી) સત્યનો બહિષ્કાર કરી અસત્યતાનો આશ્રમ લેછે, સદ્ગતિનો નાશ કરી દુર્ગતિ ઉપાજ્ઞન કરેછે ધર્મથી વિમુખ બની પાપનુરક્ત બનેછે અથવા દ્યૂત આ સંસારમાં શું શું અનિષ્ટ નથી કરતું ?

દ્યૂતતોઽપિ કુપિતો વિકમ્પતે વિગ્રહં ભજતિ તન્મરો યતઃ ।

જાયતે મરણમારણક્રિયા તેન તચ્છુભમતિર્ન દીવ્યતિ ॥૬૨૫॥

ભુગાર જેલવાથી મનુષ્ય હોધ યુક્ત થઈ ચરથરે છે, અને લડાઈ ઝઘડા કરવા તત્પર થાય છે અને લડાઈ કરવાથી કાં મરવું, મરું થાતો મારવું એમ જીવ સટોસટની બાજુ પર આવી જાય છે આથી શુભ મતિ વિવેકી તર ભુગાર જેલતો નથી.

દ્યૂતદેવનરતસ્ય વિચતે દેહિનાં ન કરુણા વિના તયા ।

પાપમેતિ પરદુઃસ્વકારણં શુભ્રવાસમુપયતિ તેન સઃ ॥૬૨૬॥

ભુગારીના હૃદયમાં દયા હોતી નથી અને દયાના અભાવે પરને દુઃખ દેવા ફૂંચી પાપ બંધાય છે જે પાપના બંધથી તે મરીને નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

પૈશુનં કટુકમથ્રવાસુસં વક્તિ વાક્યમનૃતં વિનિન્દિતં ।
વશ્ચનાય કિત્વો વિચેતનો સ્યેન તિર્યગ્ગતિમેતિ તેન સઃ ॥૬૨૭॥

જુગારી જન હમેશા પૈશુન્ય યુક્ત, અપ્રિય, અશ્રવ-
ણીય, અસુખકર અને નિંદ્ય અસત્ય વચ્ચનો ખીજાને ઠગ-
વાને બોલે છે જેથી કરીને તે મરીને મૂઢ તિર્યગ્ ગતિમાં
ઉત્પન્ન થાય છે.

અન્યદીયમવિચિન્ત્ય પાતકં નિર્ઘૃણો હરતિ જીવિતોપમં ।
દ્રવ્યમત્ર કિત્વો વિચેતનસ્તેન ગચ્છતિ કદર્યનાં ચિરં ॥૬૨૮॥

જુગારી નર પાપનો વિચાર કર્યા વગર નિર્ઘૃણુ પણ
ખીજાના પ્રાણ સમ દ્રવ્યનું હરણ કરે છે અને તેથી તે
લોકોમાં કદર્યના પામે છે.

શુભ્રદુઃસ્વપદુર્કર્મકારિણીં કામિનીમપિ પરસ્ય દુઃસ્વદાં ।
દ્યુતદોષમલિનોઽભિલપ્યતિ સંસ્રતાવટતિ તેન દુઃસ્વિતઃ ॥૬૨૯॥

જુગારના દોષથી દુષિત, નરક (શ્વપ્ત)ના દુઃખને
ચોગ્ય કર્મ કરાવવામાં વૃક્ષ, પરિણામે દુઃખની દેનારી
પરસ્ત્રીને પણ વાંછે છે અને તે પરસ્ત્રી સંગના પાપથી તે
મનુષ્ય દુઃખી થઈ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે.

જીવનાશનમનેકથા દધદ્રન્યમક્ષરમણોદ્યતો નરઃ ।
સ્વીકરોતિ વહુદુઃસ્વમસ્તઘીસ્તત્પયાતિ ભવકાનનં યતઃ ॥૬૩૦॥

જુગારી પુરૂષ અનેક પ્રકારે જીવોની હિંસા કરનાર
પરિગ્રહને રાખે છે અને તે મૂઢ બહુ દુઃખનો અનુભવ
લઈ લવાટવીમાં ભ્રમણ કરે છે.

સાધુવન્ધુપિતૃમાતૃસજ્જનાન્મન્યતે ન તનુતે મલં કુલે ।

ધૂતરોપિતમના નિરસ્તથીઃ શુભ્રવાસમુપયાત્યસૌ યતઃ ॥૬૩૧॥

જુગારનો છંદ જેને લાગ્યો છે એવો જડ બુદ્ધિ
મનુષ્ય સાધુ, ગંધુ, પિતા, માતા અને સજ્જનોના વચ-
નની ઉપેક્ષા કરે છે અને કુલને કલંક લગાડે છે, જે
કારણથી તે નરકપતિ પ્રયાણ કરે છે.

શૂતનાશિતધનો ગતાશયો માતૃવક્ત્રમપિ યોઽપકર્ષતિ ।

શીલવૃત્તિકુલજાતિદૂષણઃ કિં ન કર્મ કુરુતે સ માનવઃ ॥૬૩૨॥

જુગારી જુગાર ખેલતાં પોતાનું સમસ્ત ધન હારી
બેસે છે. (શુભાવી દે છે), અને ફરી (કોઈ પણ પ્રકારે
અગર કોઈ પણ સ્થલેથી) પ્રાપ્ત કરવાની આશા નથી
રહેતી ત્યારે તે પોતાની માતાનું વસ્ત્ર પણ ઉતારી લે
છે. આ કૃત્યથી પોતાના શીલ, ચારિત્ર્ય, કુલ, જાતિ
આદિને કલંક રૂપ તે મનુષ્ય બીજું કયું નીચ કૃત્ય ન કરે ?

ઘ્રાણકર્ણકરપાદકર્તનં ચદ્રશેન લભતે શરીરવાન ।

તત્સમસ્તમુખધર્મનાશનં શૂતમાશ્રયતિ કઃ સચેતનઃ ॥૬૩૩॥

જેના ક્ષંદમાં દ્રસવાથી હાથ, પગ, નાક અને કાન
આદિ અંગો મનુષ્યને કપાવવા પડે છે તે સમસ્ત મુખ
અને ધર્મનો નાશ કરાવનાર જુગાર, કયો વિવેકી જન
ખેલવાને તત્પર થાય ?

ધર્મકામધનસૌખ્યનાશિના વૈરિણાક્ષરમણેન દેહિનાં ।

સર્વદોષનિલયેન સર્વદા સંપદા સ્વલ્લ સદાશ્વમાહિપં ॥૬૩૪॥

ધર્મ, અર્થ અને કામથી ઉત્પન્ન થતાં મુખનો નાશક, સર્વદોષનું આશ્રયસ્થાન અને મનુષ્યનો દુશ્મન એવા જુગારીને સંપત્તિ આથે નિરંતર નિશ્ચયથી આશ્વ-
માહિય (વૈર) હોય છે. અર્થાત્ જુગારીને ત્યાં સંપત્તિ નિવાસ કરતી નથી.

यद्वशाद्वितयजन्मनाशनं युद्धराटिकलहादि कुर्वते ।

तेन शुद्धधिपणा न तन्वते द्यूतमत्र मनसापि मानवाः ॥६३५॥

જેને વશ પડવાથી મનુષ્યને લડાઈ ઝઘડા આદિ કરવા પડે છે અને તેથી આ લોક અને પરલોક બંને લોકના મુખનો નાશ થાય છે એવા દ્યૂતનું ઉત્તમ જનો મનથી પણ સેવન કરતા નથી.

द्यूतनाशितसमस्तभूतिको वम्भ्रमीति सकलां भुवं नरः ।

जीर्णवस्त्रकृतदेहसंहतिर्मस्तकाहितभरः क्षुधातुरः ॥६३६॥

જુગાર ખેલતાં જ્યારે સમસ્ત સંપત્તિ નષ્ટ થઇ જાય છે ત્યારે મનુષ્યને જુના કાટયાં તુટયાં વસ્ત્રોથી ઢેકે ઢાંકીને માથાપર ભાર વહેતા ને ભૂખથી ટળવળતા સમસ્ત પૃથ્વીપર ભ્રમણ કરવું પડે છે.

याचते नटति याति दीनतां लज्जते न कुरुते विडम्बनां ।

सेवते नमति याति दासतां द्यूतसेवनपरो नरोऽधमः ॥६३७॥

દ્યૂત સેવનમાં નિરત થએલો નરાધમ પીળ માંગે છે, નટ થઈ નાચે છે, દીનતા દેખાડે છે, નિર્લજ્જ બને છે, વિડંબના કરે છે, સેવા કરે છે, નમન કરે છે અને દાસત્વ પણ સ્વીકારે છે.

રુદ્ધયતેઽન્યકિતવૈનિપેદ્યતે વ્યયતે વચનમુચ્યતે કદુ ।

નોદ્યતેઽન્ન પરિભૂયતે નરો હન્યતે ચ કિતવો વિનિન્દ્યતે ॥૬૩૮

હન્તિ તાદયતિ ભાપતે વચઃ કર્કશં રટતિ વિદ્યતે વ્યયાં ।

સંતનોતિ વિદધાતિ રોધનં દ્યૂતતોઽથ કુરુતે ન કિં નરઃ ॥૬૩૯

જુગારી પુરૂષને અન્ય જુગારી રોકે છે, નિષેધ કરે છે, બાંધે છે, કહ્યું કદુ વચન સંભળાવે છે, ધક્કા મારે છે તિરસ્કાર કરે છે, મારે છે અને ધિછારે છે, તેમ પોતે પણ બીજાને મારે છે, તાડન કરે છે, કર્કશ વચનો બોલે છે, પીડા ઉપજાવે છે, ખિન્ન થાય છે, પીડા પામે છે, (વ્યથિત થાય છે) અને રોધન કરે છે અથવા દ્યૂતને વશ પડેલો મનુષ્ય શું નથી કરતો ?

જલિપતેન વહુધા કિમત્ર મો દ્યૂતતો ન પરમસ્તિ દુઃસ્વદં ।

ચેતસેતિ પરિચિન્ત્ય સજ્જનાઃ કુર્વતે ન રતિમત્ર સર્વયા ॥૬૪૦॥

હે લોકો ! જહુ કહેવાથી શું ? એટલુંજ કે દ્યૂતથી વિશેષ દુઃખદ હુનીઆમાં અન્ય કોઈ પદાર્થ નથી એમ ખરાખર સમજી સજ્જનો જુગારને વિશે રતિમાત્ર પણ પ્રેમ કરતા નથી.

શીલઽત્તગુણધર્મરક્ષણં સ્વર્ગમોક્ષમુસ્વદાનપેશલં ।

કુર્વતાક્ષરમણં ન તત્ત્વતઃ સેવ્યતે સકલદોષકારણં ॥૬૪૧॥

સ્વર્ગાપવર્ગનું સુખ દેવામાં કુશળ એવા શીલ, ચરિત્ર, સદ્ગુણ અને ધર્મનું રક્ષણ કરનાર વિદ્વાન, સમસ્ત દોષના કારણરૂપ જુગાર કદી પણ ખેલતો નથી.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

આત્મ વિવેચન

સગૃધરા વૃત્ત.

વાञ્छત્યङ्ગી સમસ્તં સુખમનવરતં કર્મવિધ્વંસતસ્ત-
 ચારિત્રાત્સ્યાત્મયોગાદ્ભવતિ તદમલં સ શ્રુતાદાસતસ્તત્ ।
 નિર્દોષાત્મા સ દોષા જગતિ નિગદિતા દ્વેપરાગાદયોઽય
 જ્ઞાત્વા મુક્ત્યૈ સદોષાન્વિકલિતવિપદે નાશ્રયન્ત્વસ્તતન્દ્રાઃ॥૬૪૨॥

સંસારના સમસ્ત પ્રાણીઓ અવિનાશી-નિત્ય સુખની
 વાંચ્છા કરે છે. અક્ષય સુખની પ્રાપ્તિ, કર્મનો સર્વથા નાશ
 થવાથી થાયછે. કર્મનો નાશ, સમ્યક્ ચારિત્રને અવલંબી રહ્યો
 છે. સમ્યક્ ચારિત્ર સમ્યક્ જ્ઞાનથી વિશુદ્ધ થાય છે. સમ્યક્
 જ્ઞાન (આત્મ પ્રબોધ) (સર્વજ્ઞ પ્રણીત) શ્રુત (આગમ) દ્વારા
 ઉદ્ભવે છે. શ્રુતોદ્ભવ આત્મ પુરૂષ સર્વજ્ઞથી થાય છે. આત્મ
 જન સર્વદા દોષ રહિત હોય છે અને આ જગતમાં રાગ
 દ્વેષાદિનેજ દોષ તરીકે વર્ણવામાં આવેલા છે એમ સમજીને
 નિરાપદ મુક્તિને અર્થે આત્મજ્ઞાનથી જાગૃત રહેનારા હે
 વિબુધ જનો, સદોષીઓથી (રાગદ્વેષાદિ દોષથી) સદા
 વિરક્ત થાઓ.

જન્માકૂપારમધ્યં મૃતિજનનજરાવર્તમત્યન્તમીમં
 જ્ઞાનાદુઃખોગ્રનક્રમ્રમણકલુષિતં વ્યાધિસિન્ધુપ્રવાહં ।
 નીયન્તે પ્રાણિવર્ગાઃ ગુરુદુરિતભરં યૈર્નિરૂપ્યારસન્ત-
 સ્તે રાગદ્વેપમોહા રિપુવદ્સુખદા યેન ધૃતાઃ સ આત્માઃ ॥૬૪૩॥

આમ રાગદ્વેષી રહિત છે.

જેમાં જન્મ, જરા અને મૃત્યુરૂપી અતિ ભીષણ વંશજો ઉઠી રહ્યા છે, જે નાના પ્રકારના દુઃખ રૂપી મહા ભયાનક (અતિ ઉગ્ર) નકલ ચક્ર (મગર મત્સ્યોના સમુહ)ના ભ્રમણથી અત્યંત મહિન છે, વધી જેને અનેક આધિ વ્યાધિરૂપી નદીઓના પ્રવાહ આવી મળે છે, તે ભવાધિ મધ્યે (સંસાર રૂપી સમુદ્ર મધ્યે) સંસારને અતિ દુઃખથી ભરપૂર જોઈને ચીસો પાડતાં પ્રાણીવર્ગોને જે રાગ દ્વેષ અને મોહો ધકેલી દીધાં છે તે અમુખના કરનારા રાગ દ્વેષ અને મોહરૂપી શત્રુઓનો જેણે નાશ કરીધો છે તેજ ખરેખરા આમ પુરૂષ-સર્વજ્ઞ દેવ છે. આમદેવ રાગદ્વેષ અને મોહ રહિત હોવા જોઈએ.

देहार्थं येन शंभुर्गिरिपतितनयां नीतवान्ध्वस्तर्धयौ
वक्षो लक्ष्मीं सुरद्विह पयसिजनिलयोऽष्टार्धवक्त्रो बभूव ।
गीर्वाणानामधीशो दशशतभगतामस्तबुद्धिः प्रयातः
प्रध्वस्तो येन सोऽयं कुसुमशररिपुर्देवमाप्तं तमाहुः ॥६४४॥

સર્વજ્ઞ મદન વિજેતા હોય છે.

જે કામને વશ રહી મહાદેવ પાર્વતીને પોતાના અર્ધાંગમાં સ્થાન આપી ફેરે છે, ધૈર્ય રહિત વિધ્ણુ તો લક્ષ્મીને સદા પોતાના વૃક્ષસ્થળ પરજ રાખે છે, વ્યાદે બ્રહ્મા તેજ કામના પ્રતાપથી ચતુર્ભુજ ધારણ કરી રહ્યા છે અને વળી દેવાધિપતિ ઈંદ્ર મૃદમતિ બળી એક હજાર યોનિને પ્રાપ્ત થયો છે તે પ્રબલ કામરૂપી શત્રુનો જેણે પ્રધ્વંસ કરીધો છે તેજ સત્યતયા આમ દેવ છે.

ભાવાર્થ—સંસારમાં કામની સત્તા એટલી બધી પ્રબળ છે કે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ અને ઇંદ્ર જેવા પણ તેના પ્રતાપથી બચી શક્યા નથી અને સર્વદા આત્મ દેવ તે તેજ છે કે જેણે આવા પ્રબળ પ્રતાપી કામ પર વિજય મેળવ્યો છે.

પૃથ્વીમુદ્દર્તુમીશાઃ સલિલધિસલિલં પાતુમદ્રિં પ્રવેષ્ટું
જ્યોતિશ્વક્રં નિરોદ્ધું પ્રચલિતમનિલં યેઽશિતું સત્ત્વન્તઃ ।
નિર્જેતું તેઽપિ યાનિ પ્રથિતપૃથુગુણાઃ શક્નુવન્તિ સ્મ નેન્દ્રા
યોઽન્નાનીમૃન્દ્રિયાણિ ત્રિજગતિ જિતવાનાત્પ્રમાહુસ્તમીશં ॥૬૪૫॥

આત્મ જીતેન્દ્રિય હોવાજ નેધએ.

જે અખિલ પૃથ્વીને ઉચ્છ્રીને ધારણ કરવાને શક્તિ-
માન છે, જેનામાં સમુદ્રનું સમસ્ત જલ પી જવાની તાકાત
છે, જે પહાડોમાં પણ લેહીને પ્રવેશ કરી શકે છે, ચલમાન
જ્યોતિષ્યકને સ્થીર કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે, જે જોરથી
પુંકતા વાયુને પણ રોકી શકે છે, એવા સત્ત્વશાલી, જગ-
પ્રસિદ્ધ ઇંદ્રાદિ પણ જે ઇન્દ્રિયોને જીતી નથી શક્યા તે
ઇન્દ્રિયો પર પણ જેણે વિજય પ્રાપ્ત કર્યો છે તે જીતેન્દ્રિય
જ અરેખરા આપ્ત દેવ છે.

વર્ણોઽસ્પન્દમુક્તા સકૃદ્દસિલજનાન્વોધયન્તી વિચાયા
નિર્વાંજ્છોચ્છ્વાસદોષા મનસિ વિદવતી સામ્યમાનન્દધાત્રી ।
ધ્રોવ્યોત્પાદવ્યયાત્મ્યં ત્રિભુવનમસિલં ભાપ્યતે यस્ય વાણી
તં મોક્ષાય શ્રયન્તુ સ્થિરતરવિષળા દેવમાત્સં મુનીન્દ્રાઃ ॥૬૪૬॥

સર્વજ્ઞની વાણીનું સ્વરૂપ.

જે મહાત્માની વાણી વર્ણ અને ઓપકના સ્પંદનથી (ફરકવાથી-હાલવાથી) રહિત છે, જે સમસ્ત જન (અને ઉપચારથી પશુ પક્ષીઓને પણ) એકીજ વખતે જ્ઞાન કરાવે છે, જે બાધા રહિત છે, જે વાંછા અને શ્વાસોશ્વાસ આદિ દોષથી મુક્ત છે, જેના પ્રતાપથી સમસ્ત જીવોના મનમાં આલ્હાદ અને સામ્યતાનું સામ્રાજ્ય છવાઈ રહે છે અને જે ત્રિજગદ્ગતી સમસ્ત પદાર્થોના ઉત્પાદ-વ્યય અને પ્રોવ્યના સ્વરૂપને પરિસ્પૃટપણે પ્રતિપાદન કરે છે, તેજ મહાપુરૂષ સાચા આત્મ દેવ-સર્વજ્ઞ દેવ છે અને મોક્ષ પ્રાપ્તિને અર્થે સ્થિર બુદ્ધિ મુનીંદ્રોએ તેનોજ આશ્રય લેવો.

નોટ—દીર્ઘાંબર આ માન્ય મુજબ વીતરાગદેવ તિર્થંકરની વાણીમાં મુખ્યોચ્ચારણ નથી થતું એટલે વર્ણ અને ઓપકનું સ્પંદન ન હોય. તિર્થંકરની વાણીમાં અંતરમાં-થી ધ્વનિ નીકળે છે જે સર્વ સાંભળે છે.

ભાવાભાવસ્વરૂપં સકલમસકલં દ્રવ્યપર્યાયતત્ત્વં
 મેદામેદાવલીદં ત્રિભુવનભવનામ્યન્તરે વર્તમાનં ।
 લોકાલોકાવલોકી ગતનિરિવલમલો લોકતે यस્ય વૌધ-
 સ્તં દેવં મુક્તિકામા ભવભવનભિદે માવયન્ત્વાત્મમત્ર ॥૬૪૭॥

સર્વજ્ઞનો વિષય.

જે મહાત્માનું સમસ્ત દોષરહિત સર્વ દર્શીજ્ઞાન ત્રિભુવનમાં (વર્તમાન) વ્યાપ્ત, જાવ અને અજાવ, સકલ અને વિકલ, ભેદ અને અભેદ સ્વરૂપી, સમસ્ત દ્રવ્ય અને

પર્યાય તેમજ લોક અને અલોક એકી સાથે સ્પષ્ટતા બોધ શકે છે તે જ આપ પુરૂષ સર્વજ્ઞ દેવ છે અને સુમુક્ત જનોએ આ ભવરૂપી ભવનનો નાશ કરવા માટે તેજ સર્વજ્ઞ દેવનું ધ્યાન ધરવું ઉચિત છે.

स्याच्चेन्नित्यं समस्तं परिणतिरहितं कृतकर्मव्युदासा-
त्संबन्धस्तत्र दृश्येन्न फलफलवतोर्नाप्यनित्ये समस्ते ।

पर्यालोच्येति येन प्रकटितमुभयं ध्वस्तदोषप्रपञ्चं
तत्સેવધ્વં વિમુક્ત્યૈ જનનનિગલિતા ભક્તિતો દેવમાત્મ ॥૬૪૮॥

પદાર્થ નિત્યાનિત્ય છે.

જો કદી સમસ્ત પદાર્થ સર્વથા નિત્ય અને પર્યાય રહિત (પરિણતિ રહિત) માનવામાં આવે તો કર્તા અને કર્મના વ્યવહારનો લોપ થઈ જવાથી કાર્ય અને કારણનો પરસ્પર કાંઈ સંબંધ સિદ્ધ થઈ શકશે નહિ, તેજ રીતે સર્વ પદાર્થ અનિત્ય પણ નથી એમ પર્યાલોચના કરી જે સમસ્ત દોષ રહિત યથાર્થ વક્તા સર્વજ્ઞ દેવે (કથયિત્ નિત્ય અને કથયિત્ અનિત્ય એમ) પદાર્થો ઉભયધર્મી પ્રકાશ્યા છે (કે જે પદાર્થોનું ઉભયધર્મી પણ સમસ્ત યુક્તિ પ્રયુક્તિના પ્રપંચાદિ દોષ રહિત છે) તે આપ દેવને હે સંસારી જનો ? ભક્તિ પૂર્વક સુક્તિને અર્થે સેવો.

नो चेत्कर्ता न भोक्ता यदि भवति विशुर्नो वियोगेन दुःखी
स्याच्चेदेकः शरीरो प्रतितनु स तदान्यस्य दुःखेन दुःखी ।

स्याद्वિज्ञાયેતિ જનનુર્ગતનિશ્ચિલમલં યોઽભ્યવચ્છેદ્ધવોધં
તં પૂજ્યાઃ પૂજયન્તુ પ્રશસિતત્રિપદં દેવમાત્મ વિમુક્ત્યૈ ॥૬૪૯॥

જીવ કર્મનો કર્તા-લોકતા સ્વદેહ પરિમાણ અને
પ્રતિ શરીર લિંગ છે.

જો જીવને કર્મનો કર્તા નહિ માનીએ તો તે કર્મનો
લોકતા પણ ન હોઈ શકે, જો જીવને વિભુ-સર્વ વ્યાપી
માનીએ તો (ઇદ્ર પદાર્થના) વિયોગથી તે દુઃખી ન
થવો જોઈએ, જો પ્રત્યેક શરીરમાં દૃશ્યમાન લિન્ગ જીવને
સમસ્ત શરીરમાં એકજ માનીએ તો તે બીજાના દુઃખથી
દુઃખી થાય, એમ વિચારીને પ્રશાન્તા પદ આપ દેવ,
જેનાથી જીવને આ સમસ્ત દોષ રહિત જ્ઞાનનો પ્રકાશ
થયો તેનોજ સન્માનનીય સન્મજનોએ મુક્તિ અર્થે પૂજા
સત્કાર કરવો જોઈએ.

યા રાગદ્વેષમોહાઞ્જનયતિ હરતે ચારુચારિત્રરત્નં
ભિન્તે માનોચ્છૈલં મલિનયતિ કુલં કીર્તિવહ્નીં છુનીતે ।
તસ્યાં યે યાન્તિ નાર્યામુપહૃતમનસાશક્તિમત્યન્તમૂઢા
દેવાઃ કન્દર્પતપ્તા દદતિ તનુમતાં તે કથં મોક્ષલક્ષ્મીં ॥૬૫૦॥

જો રાગદ્વેષ અને મોહને ઉત્પન્ન કરનારી છે, સુંદર
અમુલ્ય ચારિત્ર રત્નને હરી લે છે માન રૂપી અત્યુચ્ચ
શૈલને ભેદી નાંખે છે, કુલને મલિન કરે છે અને કીર્તિ-
રૂપી ચેલકીને ઠાપી નાંખે છે તે સ્ત્રીને, કંદર્પથી બળી
રહેલા (જેની રગેરગમાં કંદર્પ વ્યાપી રહ્યો તેવા) મૂઢ
દેવો વશ પડ્યા છે તે દેવો, ગ્રાણીઓને મોક્ષ લક્ષ્મીતો
ક્યાંથીજ આપી શકે ?

પીનશ્રોણીનિતમ્વસ્તનઝઘનમરાક્રાન્તમન્દપ્રયાણા-
સ્તારુણ્યોદ્રેકસ્મ્યા મદનશરહતાઃ કામિનીર્યં મજન્તે ।

સ્થૂલોપસ્થસ્થલીનાં કુશલકરતલાસ્ફાલલીલાકુલાસ્તે
 દેવાઃ સ્યુથેજ્જગત્યામિહ વદત વિદઃ કીદશાઃ સન્ત્યસન્તઃ ॥૬૫૧॥

સ્થૂલ શ્રોણી નિતંબ, રતન અને જઘનના ભારથી
 વિનમ્ર થઈ મંદગામીની અને તારૂંપ્યના મદથી સુરમ્ય
 ઠમનીય ઠામીનીને જે મદનના બાણથી હણાએલા સેવે
 છે તે સ્થૂલ ઉપસ્થ (યોનિ) રૂપી સ્થલીની અને ઠરતલ-
 વડે આસ્ફાલનની લીલામાં આસક્ત એવાને જો દેવ
 માન્યા જાય, તો વિદ્વાનો ! કહો કે આ જગતમાં હજીન
 કોને ગણવો ?

ये संगृह्यायुधानि क्षतरिपुरुधिरैः पिञ्जराण्यामरेखा
 वज्रेष्वासासिचक्रकचहलगदाशूलपाशादिकानि ।
 रौद्रभूमङ्गवक्त्राः सकलभवभृतां भीतिमुत्पादयन्ते
 ते चेद्देवा भवन्ति प्रणिगदत बुधा लुब्धकाः कै भवेयुः ॥६५२॥

જે હણાએલા રિપુના રૂધિરથી પિંજર થએલાં વજ્ર,
 ધનુષ, બાણ, અસિ, ઠરવત, હલ, ગદા, ત્રિશૂલ, પાશ
 આદિ અસ્ત્ર શસ્ત્રો આમત્વના ચિન્હ તરીકે ધારણ કરે
 છે, ભૂમંગથી અતિ રૌદ્ર મુખ છે જેનું અને તેથી સમસ્ત
 પ્રાણીઓને ભયના ઉત્પાદક એવા જો દેવો હોય તો હે
 બુધજન ! કહો કે શિકારી (લુબ્ધક) જોના કોણુ થઈ
 શકે ? અર્થાત્ આવા રૌદ્ર રૂપધારી દેવો શિકારી સમ છે.

व्याध्याधिव्याचकीर्णं विषयमृगगणे कामकोपादिसर्वं
 दुःखक्षोणीरुहाढये भवग्रहनवने भ्राम्यते येन जीवः ।

યે તત્ત્વીમધમાંસત્રયમિદમધિષા નિન્દનીયં ભજન્તે
 દેવાથેત્તેઽપિ પૂજ્યા નિગદત સુધિયો નિન્દિતાઃ કે ભવેયુઃ૬૫૩॥

આધિ વ્યાધિ રૂપ વ્યાધ (શિકારીજન)થી સંકીર્ણ
 ઇન્દ્રિયજન્ય વિપથોરૂપી મૃત્યોથી વ્યાપ્ત, કામ ક્રોધાદિ
 સર્પોથી આક્રુલિત, દુઃખરૂપી વૃક્ષોથી ખીચોખીચ ભરેલા
 સંસારરૂપી ગહન વનમાં જેના પ્રતાપથી જીવ ભ્રમણ કર્યા
 કરે છે તે અતિ નિન્દનીય એવા સી, મધ અને માંસની
 ત્રિપુટિ જે અધિષ્ઠા સેવન કરે છે તે બે પુનઃકં દેવો
 હોય તો હે સુખુદ્ધિ જનો ! કહો, બીજા કોણ નિન્દિત
 હોઈ શકે ?

નિદ્રાચિન્તાવિપાદશ્રમમદનમદસ્વેદસેદમમાદ—

શુદ્ધાગદ્વેપતૃષ્ણામૃતિજનનજરાવ્યાધિશોકસ્વરૂપાઃ ।

યસ્યૈતેઽષ્ટાદશાપિ ત્રિભુવનભવમૃદ્વ્યાપિનઃ સન્તિ દોષા—

સ્તં દેવં નાત્તમાહુર્નયનિપુણધિયો મુક્તિમાર્ગાભિધાને ॥૬૫૪॥

અઠાર દ્વપણથી રહિત દેવ હોવા જોઈએ.

નિદ્રા, ચિંતા, વિપાદ, શ્રમ, મદન, મદ, સ્વેદ,
 ખેદ, પ્રમાદ, હ્રાધા, શય, દ્વેષ, તૃષ્ણા, જન્મ, જરા, મૃત્યુ,
 વ્યાધિ અને શોક આ અઠાર પ્રકારના દ્વપણો ત્રણ લોકના
 સમસ્ત પ્રાણીમાં વ્યાપિ રહેલા છે માટે આ દોષ પૈકી
 એક પણ જેનામાં વિદ્યમાન હોય તેને નયન વિદ્વાનો
 (નૌગમાદિ સાત નયના બાણકાર) મુક્તિ માર્ગના કથનમાં
 આપ્તદેવ તરીકે સ્વીકારતા નથી.

નોટ—અન્ય સ્થલે પ્રવચન સારોદ્ધાર આદિ અન્યોમાં
અદાર દ્વય અન્ય રીતે બતાવવામાં આવ્યા છે.

રવતાર્દ્રમેન્દ્રકૃત્તિં નટત્તિ ગણવૃત્તો યઃ શ્મશાને ગૃહીત્વા
નિશ્ચિંશો માંસમત્તિ ત્રિભુવનભવિનાં દક્ષિણેનાનનેન ।
ગૌરીગજ્ઞાઙ્ગસઙ્ગી ત્રિપુરદહનકૃદૈત્યવિધ્વંસદક્ષ-
સ્તં રુદ્રં રૌદ્રરૂપં કથમમલધિયો નિન્દ્યમાત્તં વદન્તિ ॥૬૫૫॥

રૂદ્ર આમદેવ નથી.

જે રૂદ્ર નિતરતાં, ટપકતા, લોહીના ખુંદથી આદ્ર
બનેલ હસ્તી ચર્મ ધારણ કરીને પોતાના ગણની સાથે
શ્મશાન ભૂમિમાં નૃત્ય કરે છે, જે નિહંચી બની દક્ષિણ
મુખથી ત્રણે લોકના પ્રાણીઓનું માંસ ભક્ષણ કરે છે, જે
સહા ગૌરી અને ગંગાના આંગનો સંગ કરે છે, જે ત્રિપુ-
રને બાળી નાંખી દૈત્યોનો વિધ્વંસ કરવામાં હથ છે એવા
નિંદ્ય રૌદ્રસ્વરૂપી રૂદ્રને શુદ્ધ બુદ્ધિ સંબળનો આપ્ત દેવ
કેમ કહે.

ત્યક્ત્વા પદ્મામનિન્દ્યાં મદનશરહતો ગોપનારીં સિપેવે
નિદ્રાવિદ્રાણચિત્તઃ કપટશતમયો દાનવારાતિઘાતી ।
રાગદ્વેષાવધૂતો દ્યુપતિસુતરથે સારથિયોઽભવત્તં
કુર્વાણં પ્રેમ નાર્યો વિટવદતિશયં નાત્તમાહુર્મુરારિં ॥૬૫૬॥

સુરારિ કૃષ્ણનો આમદેવ તરીકે નિરાસ.

જે કૃષ્ણ અનિર્વચનીય ગુણાઢ્યા લક્ષ્મીને ત્યજીને
મદન બાણથી હણાઈને ગોખીઓ સાથે રમણ કરે છે, જે.

સદા નિદ્રાથી તુરતના જાગૃત થએલાની માફક બ્રાંતચિત્તી રહે છે, જે સેંકડો કપટમયથી પૂર્ણ છે, જે દાનવોડ્ડી શત્રુનો ઘાત કરનાર છે, જે રાગ દ્વેષથી ભરેલ છે, જે અભુનના રથનો સારથિ છે આવા વિટની માફક સોઆ-માં અતિશય પ્રેમાનુરાગી મુરારિ આમદેવ કદી હોઈ શકે નહિ.

યઃ કન્તૂત્તમચિત્તો વિકલિતચરણોઽષ્ઠાર્થવક્ત્રવમાપ-

બ્રાનાનાટયમયોગપ્રિદશપતિવધૂદત્તત્રીક્ષાકુલાક્ષઃ ।

ક્રુદ્ધશ્ચિચ્છેદ સંભુવિતથવચનતઃ પશ્ચમં યસ્ય વક્ત્રં

સ બ્રહ્માસતિદીનઃ પ્રણિગદત કથં કથ્યતે તત્ત્વવોધૈઃ॥૬૫૭॥

બ્રહ્મા પણ આમદેવ નથી.

જે બ્રહ્મા કામ બાણથી સંતપ્ત થઈ આશિનની રખલના કરી (આશિનથી વિચલિત થઈ) ચતુર્મુખત્વને પ્રાપ્ત થએલ છે, નાના પ્રકારના નાટ્ય પ્રયોગો કરવી ઇંદ્રાણીને જોવામાં જે સદા લયલીન છે; જેનું પંચમ મુખ મિથ્યા ભાવણથી દુષિત થઈ શંભુએ છેદી નાંખ્યું છે આવા અતિદીન બ્રહ્માને કહો કે તરવણ પુરૂષો કેમ આમદેવ કહે ? અર્થાત્ આમદેવ તરીકે કેમ સ્વીકારે ?

યો આન્ત્વોદેતિ કૃત્વા પ્રતિદિનમસુરૈર્વિગ્રહં વ્યાધિવિદ્ધો

યો દુર્વારિજ દીનો ભયચકિતમના ગ્રસ્યતે રાદ્રુણા ચ ।

મૃદો વિધ્વસ્તવોચઃ કુમ્ભશરહતઃ સેવતે કામિર્ની યઃ

સન્તસ્તં માનુમાસં મયગદનવનચ્છિત્તયે નાશયન્તિ ॥૬૫૮॥

સૂર્યનો આમદેવ તરીકે નિરાસ.

જે ભ્રમણ કરીને પ્રતિદિન ઉદય પામે છે, જે અમુરો સાથે વિગ્રહ કરે છે તેથી વ્યાધિ યુક્ત છે, અનિવાર્ય સત્તાધીશ રાહુ જેનો ગ્રાસ કરે છે અને તેથી જે દીન અને ભય બ્રાન્ત ચિત્ત છે, જે મદન બાણથી વિંધાઈને કામીનીનું સેવન કરે છે માટે તે જ્ઞાનરહિત મૂઢ છે, આ કારણથી સુસુક્ષ્મ વિદ્વાનો ભવરૂપી ગહન વનનો ઉચ્છેદ કરવાને અર્થે સૂર્યને આમ દેવ તરીકે ભજતા નથી.

મૃદઃ કન્દર્પતપ્તો વનચરયુવતૌ મયવૃતઃ પઢાસ્ય—

સ્તદ્ધાર્યાસક્તચિત્તસ્ત્રિદશપતિરમૃદ્ધોતમેનાભિશપ્તઃ ।

વહ્નિર્નિઃશેપમક્ષી વિગતકૃપમના લાઙ્ગલી મયલોલો

નૈકોઽપ્યેતેષુ દેવો વિગલિતકલિલો દૃશ્યતે તત્ર રૂપં ॥૬૫૯॥

રહેંદ, ઇંદ્ર, અગ્નિ અને બલભદ્રનો દેવ તરીકે નિરાસ.

(આ ઉપરાંત) ષડાનન-પણુખ કાર્તિકેય કામની પીડાથી સંતપ્ત થઈ જંગલી સ્ત્રીઓને વિશે પોતાના શીલ વ્રતનો નાશ કીધો (આરિત્ર બ્રહ્મ થયો), ઇન્દ્ર ગૌતમ રૂપિની પત્નીમાં આસક્ત થવાથી અભિશપ્ત થયો, અગ્નિ પણ સર્વભક્ષી હોવાથી નિર્દુષ્ટ છે અને બલભદ્ર તો સદાકાલ મધ્યમાં અકચુર રહે છે આ પ્રમાણે આમાંથી એકેય દેવ હોય રહિત આપ્ત સ્વરૂપી દૃશ્યમાન થતો નથી.

રાગાન્ધ્યાઃ પીનયોનિસ્તનજધનમરાક્રાન્તનારીપ્રસન્ના—

ત્કોપાદારાતિઘાતાઃ પ્રહરણધરણાદ્દેપિણો મીતિમન્તઃ ।

આત્મીયાનેકદોષા વ્યવસિતવિરહાત્ સ્નેહતો દુઃસ્ત્રિનથ

યે દેવાસ્તે કથં વઃ શમયમનિયમાન્દાતુમીશા વિમુક્તયૈ ॥૬૬૦॥

જે દેવો પીન થોડા, સ્તન અને જઘનના ભારથી નમ્રી ભૂત નારીઓમાં આસક્ત હોવાના કારણથી રાગાંધ છે, કેષ વશ થઈ વૈશીનો વધ કરે છે માટે કોપી છે, અસ્ત્ર શસ્ત્રાદિ ધારણ કરવાથી દ્વેષી છે, પોતાના અનેક દોષથી ક્ષપિત હોવાથી ભીત ચિત્ત છે અને રોહિથી વિરહયુક્ત અને દુઃખી છે, આ પ્રમાણે (જે પેતેજ શમં થમ અને નિયમ રહિત છે તે) તે દેવો મુક્તિ પ્રાપનાર્થે ઉપયોગી એવા શમથમ નિયમાદિ તમોને ક્યાંથી આપી શકે ?

पर्यालोच्यैवमत्र स्थिरपरमधियस्तत्त्वतो देहभाजः
संत्यज्यैतान्कुदेवांस्त्रिविधमलमृतो दीर्घसंसारहेतून् ।
विध्वस्ताशेषदोषं जिनपतिमखिलप्राणिनामापदन्तं
ये वन्दन्तेऽनवद्यं मदनमदनुदं ते लभन्ते सुखानि ॥६६॥

જે મનુષ્ય જ્ઞાની છે તે આ પ્રકારે શુદ્ધ તત્ત્વની આલોચના કરી ત્રિવિધ (મન વચન અને કાયા) પ્રકારે ક્ષપિત, અનંત સંસારના હેતુભૂત, કુદેવોને સર્વથા ત્યજ દે છે અને સમસ્ત દોષરહિત, અખિલ પ્રાણીવર્ગના દુઃખનો વિધ્વંસ કરનાર અનિંદ્ય મહાનુભવ જીનદેવની જે પૂજા વંદન કરે છે તે (અક્ષય) સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

दृष्टं नम्रेन्द्रमन्दश्लथमुकुटतटीकोटिविश्लष्टपुष्प-
भ्राम्यद्भङ्गौघघोषैर्जिनपतिनुतये व्याहराख्यैर्जिनस्य ।
पादद्वैतं प्रभूर्तं प्रसमभवभयभ्रंशि भक्त्यात्तचित्तै-
स्तैराप्तोक्तं विमुक्त्यै पदमपदमय व्यापदामाप्तमाप्तं ॥६६॥

નમન કરતાં ઈંદ્રના શિથિલ થએલાં મુકુટનાં નિમ્ન
કોટિ (ખૂણા)માંથી વિશિષ્ટ થએલાં પુષ્પોની આસપાસ
ભ્રમણ કરતા, જિનેંદ્ર પ્રભુને નમન અને સ્તુતિ અર્થે જાણે
આહ્વાહન કરતા હોયની તેમ ગુંબરવ કરતા ભ્રમર
ગણથી વ્યાપ્ત ભવલયનું સત્વર છેદન કરનાર જિનેંદ્ર
ભગવાનના પાદ દ્વયને જે મહા પુરૂષોએ જોયા છે તેમણે
વાસ્તવિક આપત્તિઓથી રહિત મોક્ષસુખની પ્રાપ્તિ કરી છે.

नैपां दोषा मयोक्ता वचनपटुतया द्वेषतो रागतो वा
किं त्वेपोऽत्र प्रयासो मम सकलमिदं ज्ञातुमाप्तं विदोषं ।
शक्तो वोढुं न चात्र त्रिभुवनहितकृद्विद्यमाने परत्र
भानुर्नोदैति यावन्निखिलमपि तमो नावधूतं हि तावत् ॥६६३॥

(ઉપર જણાવેલા રૂદ્રાદિ દેવોની આપ્ત મિમાંસામાં)
એમના દોષો કાંઈ રાગ અથવા તો દ્રેષને વશ થઈ અગર
વચન પટુતા દર્શાવવાને મહેલ વર્ણવ્યા નથી કિંતુ નિદોષ
આપ્ત દેવનું સમગ્ર સ્વરૂપ બતાવવાની ઇચ્છાથી આ સમસ્ત
પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. કારણ જેમ સૂર્ય જ્યાં સુધી
પોતાના વિરોધી અંધકારનો સમૂળગો નાશ નથી કરતો
ત્યાંસુધી ઉદય પામતો નથી. તેમ જ્યાં સુધી જીભનો
નિરાસ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ત્રિભુવનનો હિતકર
ઈશ્વર પણ ઝાળખી શકતો નથી.

મકરણ ૨૭ મું.

ગુરૂ વિવેચન.

જિનેશ્વરક્રમયુગભક્તિભાવિતા વિલોકિતત્રિભુવનતત્ત્વવિસ્તરાઃ
પદ્ધતાન્ પઢિહ ગુણાંશ્વરન્તિ યે નમામિ તાન્ભવરિપુષિત્તયે ગુરુન્ ॥

જે જિનદેવના પાદદયનું લક્ષિત પુર્વક સેવન કરનારા છે, જેણે ત્રિભુવનવર્તી સમસ્ત પદાર્થોને યથાર્થ સ્વરૂપે જોયેલા છે અને જે છત્રીસ ગુણના ધારક છે તે ગુરૂઓને ભવરૂપી રિપુના હનનારો (પુનરાવૃત્તિ જન્મ જરા મૃત્યુરૂપી આ સંસારના છેદન માટે) હું નમસ્કાર કરૂ છું.

સમુદયતાસ્તપસિ જિનેશ્વરોદિતે વિતન્વતે નિશ્ચિલહિતાનિ નિસ્પૃહાઃ
સદા નયે મદનમદૈરપાકૃતાઃ સુદુર્લભા જગતિ સુનીશિનોઽન્ન તે ॥

જે મુનિ પુગવ જિનેન્દ્ર પ્રતિપાદિત તપ તપવામાં સદા તત્પર છે, જે સ્વયં નિસ્પૃહી હોઈ પરહિત સાધવામાં એક નિષ્ઠ બુદ્ધિ છે અને જે મદનના મદથી સદા નિર્લેપ છે તે સુનીશ આ જગતમાં દુર્લભ છે.

વર્ષાંસિ યે શિવસુખદાનિ તન્વતે ન કુર્વતે સ્વપરપરિગ્રહગ્રંહં ।
વિવર્જિતાઃ સકલમમત્વદૂષણૈઃ શ્રયામિ તાનમલપદાત્મયે યતીન્ ॥

જે સદા મુક્તિ મુખને આપનારાજ વચનો વહે છે, જે સ્વ અને પર સર્વ પ્રકારના પરિગ્રહના ત્યાગી છે અને જે સમસ્ત મમતાના દૂષણથી રહિત છે તે મુનિ વૃષભોને હું મુક્તિપદની પ્રાપ્તિ અર્થે શરણે જાઉં છું.

ન વાન્ધવસ્વજનસુતપ્રિયાદયો વિતન્વતે તમિહ ગુણં શરીરિણાં ।
વિભિન્દતો ભવભયભૂરિભૂષ્ટતાં મુનીશ્વરા વિદધતિ યં કૃપાલવઃ॥

ભવ ભયરૂપી પર્વતને સર્વથા લેદી નાંખનાર કૃપાળુ
‘મુનીશ્વર પ્રાણીઓને જેટલો લાભ-હિત કરે છે તેટલો લાભ
આંધવ-સ્વજન, પુત્ર, પ્રિયા આદિ કરી શકતા નથી.

શરીરિણઃ કુલગુણમાર્ગણાદિતો વિવુદ્ધય યે વિદધતિ નિર્મલાં દયાં ।
વિભીરવો જનનદુરન્તદુઃસ્વતો ભજામિ તાઞ્જનકસમાન્ગુરુન્સદા ॥

જે મુનિશાજ અહિંસા મહાવ્રતના ધારક છે, જીવોના
ઉત્પત્તિ સ્થાન ગુણુસ્થાન અને માર્ગણા આદિ લેદોને ભક્તી
પ્રકારે જાણીને પ્રાણીઓ પર પિતા તુલ્ય નિઃસ્વાર્થ દયા
દેખાડે છે, અને જે જન્મ મરણના દુઃખથી ભીરૂ બનેલા
છે (ભવ ભીરૂ છે) તે પિતા સમ ગુરૂનું શરણુ હું સદાએ
અંગીકાર કરૂ છું.

વદન્તિ યે વચનમનિન્દિતં વુર્ધેરપીઢકં સકલશરીરધારિણાં ।
મનોહરં રહિતકપાયદૂપણં ભવન્તુ તે મમ ગુરવો વિમુક્તયે ॥૬૬૯॥

જેઓ પુષ્કળનોથી અનિન્દિત સમસ્ત પ્રાણીઓને
અખાધાકર, હિતકર અને કપાયાદિ દૂપણથી રહિત વાણી
વહે છે તે ગુરૂ મહેને મુક્તિ અર્થે થાઓ.

ન લાતિ યઃ સ્થિતપતિતાદિકં ધનં પુરાકરક્ષિતિધરકાનનાદિષુ ।
ત્રિંધા વૃણમ્મુલ્લમદત્તમુત્તમો નમામિ તં જનનચિનાશિનં ગુરું ॥૬૭૦॥

મુનિ અચૈર્ધનત ધારી હોય છે.

જે મુનિવર્ય નગર, ખાણ, પર્વત, જંગલ આદિ સ્થળો-

પ્રકરણ ૨૭ મું.

ગુરૂ વિવેચન.

જિનેશ્વરક્રમયુગભક્તિભાવિતા ચિલોકિતત્રિભુવનતત્ત્વવિસ્તરાઃ॥
પદ્મતાન્ પદિહ ગુણાંથરન્તિ યે નમામિ તાન્મવરિપુભિત્તયે ગુરુના॥

જે જિનદેવના પાદદયનું ભક્તિ પુર્વક સેવન કરનારા છે, જેણે ત્રિભુવનવર્તી સમસ્ત પદાર્થોને થથાથ સ્વરૂપે જોયેલા છે અને જે છત્રીસ ગુણના ધારક છે તે ગુરૂઓને ભવરૂપી રિપુના હનનારો (પુનરાવૃત્તિ જન્મ જરા મૃત્યુરૂપી આ સંસારના છેદન માટે) હું નમસ્કાર કરૂ છું.

સમુદયતાસ્તપસિ જિનેશ્વરોદિતે વિતન્વતે નિશ્ચિલહિતાનિ નિસ્પૃહાઃ॥

સદા નયે મદનમદૈરપાકૃતાઃ સુદુર્લભા જગતિ મુનીશિનોઽન્ત્ર તૈઃ॥

જે મુનિ પુગવ જિનેન્દ્ર પ્રતિપાદિત તપ તપવામાં સદા તત્પર છે, જે સ્વયં નિસ્પૃહી હોઈ પરહિત સાધવામાં એક નિષ્ઠ યુદ્ધિ છે અને જે મહનના મદથી સદા નિર્લેપ છે તે મુનીશ આ જગતમાં દુર્લભ છે.

વચાંસિ યે શિવસુખદાનિ તન્વતે ન કુર્વતે સ્વપરપરિગ્રહગ્રહં ।

વિવર્જિતાઃ સકલમમત્વદૂષણૈઃ શ્રયામિ તાનમલપદાસયે યતીન્ ।

જે સદા મુક્તિ મુખને આપનારાજ વચનો વદે છે, જે સ્વ અને પર સર્વ પ્રકારના પરિગ્રહના ત્યાગી છે અને જે સમસ્ત મમતાના દૂષણથી રહિત છે તે મુનિ વૃષભોને હું મુક્તિપદની પ્રાપ્તિ અર્થે શરણે બાઉ છું.

ન વાન્ધવસ્વજનમુતપ્રિયાદયો વિતન્વતે તમિહ ગુણં શરીરિણાં ।
વિભિન્દતો ભવભયભૂરિભૂમૃતાં મુનીશ્વરા વિદધતિ ચં કૃપાલવઃ॥

ભવ ભયરૂપી પર્વતને સર્વથા ભેદી નાંખનાર કૃપાળુ
મુનીશ્વર પ્રાણીઓને જેટલો લાભ-હિત કરે છે તેટલો લાભ
આંધવ-સ્વજન, પુત્ર, પ્રિયા આદિ કરી શકતા નથી.

શરીરિણઃ કુલગુણમાર્ગણાદિતો વિવુદ્ધયે ચ વિદધતિ નિર્મલાં દયાં ।
વિભીરવો જનનદુરન્તદુઃસ્વતો મજામિ તાઙ્ગનકસર્માન્ગુરુન્સદા ॥

જે મુનિરાજ અહિંસા મહાવ્રતના ધારક છે, જીવોના
ઉત્પત્તિ સ્થાન ગુણુસ્થાન અને માર્ગણા આદિ ભેદોને ભલી
પ્રકારે બાણીને પ્રાણીઓ પર પિતા તુલ્ય નિઃસ્વાર્થ દયા
દેખાડે છે, અને જે જન્મ મરણના દુઃખથી ભીરૂ બનેલા
છે (ભવ ભીરૂ છે) તે પિતા સમ ગુરૂનું શરણ હું સદાએ
અંગીકાર કરૂ છું.

વદન્તિ ચે વચનમનિન્દિતં વુવૈરપીઠકં સકલશરીરધારિણાં ।
મનોહરં રહિતકપાયદૂપણં ભવન્તુ તે મમ ગુરવો વિમુક્તયે ॥૬૬૯॥

જેઓ બુધજનોથી અનિન્દિત સમસ્ત પ્રાણીઓને
અપાધાકર, હિતકર અને કષાયાદિ દૂષણથી રહિત વાણી
વહે છે તે ગુરૂ મહેને મુક્તિ અર્થે થાઓ.

ન લાતિ યઃ સ્થિતપતિતાદિકં ચનં પુરાકરક્ષિતિચરકાનનાદ્રિપુ ।
ત્રિંધા તૃણપ્રમુલ્લમદત્તમુત્તમો નમામિ તં જનનવિનાશિનં ગુરું ॥૬૭૦॥

મુનિ અચૈર્થવ્રત ધારી હોય છે.

જે મુનિવચન નગર, ખાણ, પર્વત, જંગલ આદિ સ્થળો-

માં રાખેલું. યા પડેલું યા અન્ય કોઈ સ્થીતિમાં રહેલું ધન તેમજ તૃણાદિ પશુ વિના દીધે મન, વચન, કાયાથી ગ્રહણ કરતા નથી, કરાવતા નથી, તેમજ કરનારને લલો જાણતા નથી, તે ભવવિનાશ સદ્ગુરુને ત્રિવિધે કરી નમસ્કાર કરે છે.
નોટ—ચાર પ્રકારના અદત્—સ્વામી અદત્, જીવ અદત્, તીર્થંકર અદત્ અને ગુરુ અદત્.

ત્રિધા સ્ત્રિયઃસ્વમ્જનનોમુતાસમા વિલોકયતેયે કથનવિલોકનાદિતઃ
પરાઙ્મુખાઃશમિનકપાયશત્રવો યજામિ તાન્વિપયવિનાશિનો ગુરુનમઃ
અપ્રકનો ત્યાગ હોય છે.

જે સ્ત્રી માત્રને માતા જ્ઞેન યા પુત્રી સમાન ગણે છે, જેઓ સ્ત્રી વિષયક કથા યા સ્ત્રી સંગે કથા અને અન્યલક્ષણથી પરાઙ્મુખ છે, જેણે કથાયરૂપી શત્રુઓને ઉપશાત કીધા છે તે જીતેન્દ્રિય ગુરુને હું વંદન કરું છું.

પરિગ્રહં દ્વિવિધમય ત્રિધાપિ યે ન શૂઠ્ઠે તનુમમતાવિવર્જિતાઃ ।
વિનિર્મલસ્થિરશિવસૌખ્યકાક્ષિણો ભવન્તુ તે મમ ગુરવો
ભવચ્છિદઃ ॥૬૭૨॥

પરિગ્રહથી નિવૃત્તિ.

જે મુનિવર (સ્થાવર અને જંગમ) જે પ્રકારના પરિગ્રહના મન વચન અને કાયાવડે ત્યાગી છે, જેણે સ્વશરીરની મમતા છાંડી છે (જેને શરીરમાં મૂર્છા નથી) જે શુદ્ધ અવિનાશી મોક્ષસુખના અલિલાધી છે તે ભવ પાથને છેદનારા મહારા ગુરુ યાઓ.

વિજન્તુકે દિનકરરશ્મિભાસિતે વ્રજન્તિ યે.પથિ દિવસે યુગેક્ષણાઃ ।
સ્વકાર્યતઃ સકલશરીરવારિણાં દયાલવો દદતિ સુખાનિ તેઽઙ્ગિનાં ॥

મુનિ ધર્યાપથિકાના સાચવનાર છે.

જે મુનિવર કામ સાડૂ સૂર્યના કિરણોથી ભાસમાન થયા
બાહ દિવસને વિષે (રાત્રીમાં નહિ) એક યુગ પ્રમાણ ભૂમિ
શોધતાં જતું રહિત પ્રદેશમાં ગમન કરે છે તે સર્વ જીવ
પર દયા રાખનારા મુનિઓ પ્રાણિઓને (પોતાની ક્રિયાઓથી)
સુખના આપનારા છે.

દિગમ્બરા મધુરમપૈશુનં વચઃ શ્રુતોદિતં સ્વપરહિતાવહં મિતં ।
દ્રુવન્તિ યે ઘૃહિજનજલ્પનોઙ્ગિજ્ઞતં ભવારિતઃ શરણમિતોઽસ્મિ-
તાન્ગુરું ॥૬૭૪॥

મુનિ ભાષા સમિતિ સાચવીને બોલે છે.

જે દિગંબર મુનિ મધુર, પરને દુઃખ ન ઉપજાવે તેવા,
શાસ્ત્ર વિહિત, (આગમાનુસાર) સ્વ અને પર બંનેને હિતા-
વહ પરિમિત વચન બોલે છે, તેમજ સાંસારિક વિકથા
તથજીને વાણી વહે છે, તે શુદ્ધને શરણે ભવશિપુથી રક્ષણાર્થ
બચવા માટે હું જાઉં છું.

સ્વતો મનોવચનશરીરનિર્મિતં સમાશયાઃ કટુકરસાદિકેષુ યે ।
ત્ર મુક્તે પરમસુખેપિણોઽશનં મુનીશ્વરા મમ ગુરવો ભવન્તુ તોઽહમ્

એપણા સમિતિ.

જે મુનિશ્વરો કટુ મિષ્ટ આદિ રસવાળા આહારમાં
સમાન શુદ્ધિ રાખનારા છે, પરમસુખનું ધામ મોક્ષના

‘અભિલાષી છે, જે પોતાને માટે પોતાના મન વચન અને ;
શરીરથી તૈયાર થએલા આહારનું કદી લક્ષણ કરતા નથી,
(એટલે જે સદા અનુદિષ્ટ બીજાને પોતાને માટે તૈયાર
કરેલા નિર્દોષ આહારનું માત્ર ઉદર પૂરણાર્થે રસ લાલસા
વગર લક્ષણ કરે છે) તે મહારા ગુરૂ થાઓ.

शनैः पराविकृतिपुरःसरस्य ये विमोक्षणग्रहणविधिं वितन्वते ।
कृपापरा जगति समस्तदेहिनां धुनन्ति ते जननजराविपर्ययान् । ६७६

આદાન ભંડ નિરોપણ સમિતિ.

જે ઉપકરણો જોઈને ધીમેથી ઉપાડે છે અને મુકે
છે (કે રખેને ઉપકરણ દેવા મુકવાની ક્રિયામાં પણ
કાંઈ જંતુ મરી ન જાય) એવી રીતે સંસારના સમસ્ત
પ્રાણીઓ પર કૃપા રાખનારા છે તે મુનિઓ જન્મ જરા
અને મૃત્યુના દુઃખને ટાળે છે.

सविस्तरे धरणितलेऽविराधके निरीक्ष्यते परजनतापिना ऋते ।
त्यजन्ति ये तनुमलमङ्गिवर्तिते यतीश्वरा मम गुरवो भवन्तु ते । ६७७

જે પૃથ્વીતલ સવિસ્તર છે, તેમજ જંતુરહિત છે અને
જ્યાં કાંઈ જીવજંતુની વિરાધના થાય તેમ નથી જોમ
નિરીક્ષણ કરેલી નિર્જન ભૂમિમાં જેઓ ; પોતાના ઢેહનો
મલોત્સર્ગ કરે છે તે યતીશ્વરો મહારા ગુરૂ થાઓ.

मनःकरी विषयवनाभिलाषुको नियम्य यैः श्रमयममृद्गलैर्दृढं ।
वशीकृतो मननशिताङ्गुशैः सदा तपोधना मम गुरवो भवन्तु ते । ६७८

મન ગુપ્તિના ધારક.

જે મુનિઓએ ઈન્દ્રિયાથં રૂપી વનમાં સ્વચ્છંદે વિરહ-
નાર મન રૂપી હસ્તીને શમ અને યમ રૂપી સાંકળોથી
બાંધીને જ્ઞાનરૂપી તીક્ષ્ણ અંકુશથી વશ કીધો છે તે તપોધન
યતિઓ મહારા ગુરૂ થાઓ.

ન નિષ્ઠુરં કદુમનવદ્યવર્ધનં વદન્તિ ये वचनमनर्थमप्रियं ।
समुद्यता जिनवचनेषु मौनिनो गुणैर्गुरुप्रणमत तान्गुरुन्सदा ॥

વચન ગુપ્તિ.

જે કદાપિ પણ નિષ્ઠુર, કદુ, પાપવર્ધક, અનર્થકારી
અપ્રિય વચન બોલતા નથી, જેઓ જીનેશ્વર પ્રભુના વચન-
નો આદર કરવામાં સદા તત્પર છે, જેમોનપણના ગુણોએ
કરી ગુરૂ છે તે ગુરૂને સદા પ્રણામ થાઓ.

न कुर्वते कलिलविवर्धकक्रियाः सदोद्यताः शमयमसंयमादिषु ।
रता न ये निखिलजनक्रियाविधौ भवन्तु ते मम हृदये कृतास्पदाः

કાય ગુપ્તિ.

જેઓ પાપપુજને વધારનારી ક્રિયાઓ આચરતા નથી,
જેઓ શમ, યમ, સંયમ આદિ ક્રિયામાં મશગુલ છે અને
જેઓ સાંચારિક ક્રિયા વિધિથી વિરક્ત છે તે મુનીઓ
મહારા હૃદયમાં સદાને માટે વિરાજીત થાઓ.

शरीरिणामसुखशतस्य कारणं तपोदयाशमगुणशीलनाशनं । :
जयन्ति ये धृतिबलतोक्षवैरिणं भवन्तु ते यतिवृषभा मुदे मम ॥६८१॥

પ્રાણીઓને સેંકડો દુઃખની જડ અને તપ, દયા, શમ, શુષ્ક, શીલ આદિ સમસ્ત ગુણોના પ્રજ્ઞાશક - ઇન્દ્રિય નિપયો રૂપી શત્રુ પર જે મુનિઓ વિજેતા નીવડ્યા છે તે ઇન્દ્રિય મુનિવૃષ્ણો મહારા આનન્દને અર્થે થાઓ.

वृषं चित्तं व्रतनियमैरनेकधा विनिर्मलस्थिरसुखहेतुमुत्तमं ।
विधुन्वते झटिति कषायवैरिणो विनाशकानमलधियः स्तुवं गुरुन्

અનેક પ્રકારના વ્રત નિયમ આદિ દ્વારા સંચિત ધ્યેય અને અતિ નિર્મલ-વિશુદ્ધ અને નિશ્ચલ સુખ (મોક્ષ સુખ) ના હેતુ ભૂત ઉત્તમ ધર્મને જે કષાયો (ક્રોધ, માન, માયા દોષ) રૂપી શત્રુઓ કષણવારમાં નષ્ટ પ્રાય કરી દે છે તે કષાયના નાશક વિશુદ્ધ બુદ્ધિ ગુરુઓની હું સ્તવના કરું છું.

विनिर्जिता हरिहरवह्निजादयो विभिन्दिता युवतिकटाक्षतोमरैः ।
मनोभुवा परमबलेन येन तं विभिन्दतो नमस्त गुरुञ्चामेषुभिः ॥

જે કામદેવે પોતાના અતુલ પ્રતાપથી યુવતિઓના કટાક્ષ રૂપી તોમરોથી (અશ્વવિશેષ ગદા જેવું) હરિહર કાર્તિકેય આદિને લેદીને પરાસ્ત કીધા છે તે કામદેવને પણ પોતાના સમતારૂપી બાણથી જે મુનિઓએ વિંધી નાંખ્યો છે તેમને મારા નમસ્કાર થાઓ.

न रागिणः कचन न रोषदूषिता न मोहिनो भवमयमेदनोद्यताः ।
शहीतसंमननचरित्रदृष्टयो भवन्तु मे मनसि मुदे तपोधनाः ॥६८४॥

. જેઓ કશા પ્રત્યે રાગ ધરતા નથી, દ્રેષથી દૂષિત નથી, તેમજ મોહ પાશથી મુક્ત છે, લવલયના બંધ છેદવાને સદા તત્પર છે અને સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રમાં રમણ કરનારા છે તે તપોધન મુનિઓ મહારા મનને આદ્ધાદને અર્થે થાઓ.

सुखासुखस्वपरवियोगयोगिताप्रियाप्रियव्यपगतजीवितादिभिः ।
भवन्ति ये सममनसस्तपोधना भवन्तु ते मम गुरवो भवच्छिदः॥

જે તપસ્વી ગણ, સુખ અને દુઃખમાં સ્વ અને પર (પોતાનું અને પારકું), (દૃષ્ટ) વિયોગ અને (અનિદ્ર) સંયોગ, પ્રિય અને અપ્રિય, તેમજ નાશ અને જીવન વિગેરેમાં સમાન બુદ્ધિ રાખનારા છે, તેજ લવપાશ છેદનારા છે માટે તેજ વાસ્તવમાં મહારા ગુરુ થાઓ.

जिनोदिते वचसि रता वितन्वते तपांसि ये कलिलफलकमुक्तये ।
विवेचकाः स्वपरतमस्य तत्त्वतो हरन्तु ते मम दुरितं मुमुक्षवः॥६८६

જે સદા જિનેન્દ્રના વચનમાં અચળ શ્રદ્ધા રાખનારા છે, જેઓ કર્મ કલંકથી મુક્તિ પ્રાપ્તિ અર્થે તપ તપે છે, અને જે તાત્વિક દૃષ્ટિએ સ્વ અને પરની વિવેચના કરવામાં પ્રવીણ છે તે મુમુક્ષુ મુનિઓ મહારા દુરિત પાપોના હરણ કરે.

ભાવાર્થ:-કર્મનો ક્ષય એજ મુક્તિ છે અને કર્મ કલંકને દૂર કરવામાં તપ મુખ્ય ભાગ લજવે છે. તપસા નિર્જરા માટે તપ પણ મોક્ષનું કારણ છે. વળી મુમુક્ષુ જીવનું લક્ષણ બતાવતાં પ્રથમ પાદમાં કવિ જિન વચનમાં અચળ શ્રદ્ધા

અથતિ સમ્યક્ દર્શનની આવશ્યકતા પુરવાર કરે છે. દ્વીતીય પાદમાં મોક્ષતું એક કારણ તપ બતાવી સમ્યક્ ચારિત્રની જરૂરીઆત જણાવે છે અને ત્રીતીય પદમાં તાત્વિક દૃષ્ટિએ સમ્યક્ જ્ઞાનની આવશ્યકતા બતાવે છે. આ રીતે સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્રના ધારક મુમુક્ષુ હોવ છે. આથી સમ્યક્ દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ આ સૂત્ર આ શ્લોકમાં દ્વિતીયથા યાય છે.

અવન્તિ યે જનકસમા મુનીશ્વરાશ્ચતુર્વિધં ગુણમનવચવૃત્તયઃ ।
સ્વદેહવદ્લિતમદાદ્યકારયો ભવન્તુ તે મમ ગુરવો ભવાન્તકાઃ॥૬૮૭

જે મુનીશ્વરો યતિઓના ચતુર્વિધ ગુણનું પિતાની સમાન રક્ષણ કરે છે, નિર્મલ ચારિત્રના ધારક હોય છે તેમજ પોતાના શરીરની જેમ આઠે પ્રકારના મદને સમૂહ નષ્ટ કરી દે છે તે સદ્ગુણ સ્વરૂપ લવના વિનાશ કરનારા થાઓ.

ચતુર્વિધ ગુણ-હીંગબર મત મુજબ યતિ, મુનિ, રૂપિ અને અનગાર.

વદન્તિ યે જિનપતિભાષિતં વૃષં વૃપેશ્વરાઃ સકલશરીરિણાં હિતં ।
ભવાન્નિતસ્તરણમનર્થનાશનં નયન્તિ તે શિવપદમાશ્રિતં જનં ॥

જે ધર્મ નિષ્ઠ મહાત્મા સર્વ પ્રાણીઓને હિતકર હોનેંદ્ર પ્રતિપાદિત શ્રેષ્ઠ ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે, તે મુનિ વૃષભો ધર્માશ્રિત જનોને આ સંસાર આગરથી તારીને અનર્થના ઉચ્છેદક એવા શિવપદની પ્રાપ્તિ કરાવે છે.

તત્કૃત્તાં નિયમતપોવ્રતાનિ યે દયાન્વિતા દદતિ સમસ્તજ્ઞપયઃ ।
ચતુર્વિધે વિનયપરા ગણે સદા દદન્તિ તે દુસ્તિવનાનિ માધવઃ ॥

સમસ્ત લઙ્ગિઓના ધારક દયાળુ મુનિઓ પ્રાણીઓને નિયમ, તપ અને વ્રતનો ઉપદેશ આપે છે અને ચતુર્વિધ મુનિગણ પ્રત્યે સદા વિનય પર રહે છે, તે સાધુઓ પાપ રૂપી વનને બાળી ભસ્મીભૂત કરી નાંખે છે.

મકરણ ૨૮ મું.

ધર્મ નિરૂપણ.

માલિની

અવતિ નિરિલલોકં યા પિતેવાદતાત્મા

દહતિ દુસ્તિરાશિં પાવકો વેન્ધનોઘં ।

વિતરતિ શિવસૌર્યં હન્તિ સંસારશત્રું

વિદધતિ શુભચુદ્ધયા તં વુષા ધર્મમત્ર ॥૬૯૦॥

જે પૂજ્યાત્મા પિતાની જેમ સમસ્ત જીવોનું રક્ષણ કરે છે, અગ્નિની જેમ પાપપુનરૂપી ઇંધનનો ઢગ બાળીને ભસ્મીભૂત કરી નાંખે છે, સંસારરૂપી શત્રુને હણીને મોક્ષ મુખની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, તે ધર્મનો વિદ્વાન્ વર્ગ શુભ બુદ્ધિથી આદર કરે છે.

જનનજલધિમજ્જન્તુ નિર્વ્યાજમિત્રં

વિદધતિ જિનધર્મં યે નરા નાદરેણ ।

કથમપિ નરજન્મ પ્રાપ્ય પાપોગ્રશાન્તે—

ર્વિમલમણિમનર્ઘ્યં પ્રાપ્ય તે વર્જયન્તિ ॥૬૯૧॥.

કોઈ પ્રકારે પાપની ઉપશાંતિ—પાપનો ઉપશમ થવાથી દુર્લભ નર જન્મ પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ સંસાર સમુદ્રમાં ડુબતાં જીવોને ઉગારવાને નિઃસ્વાર્થી મિત્ર સમાન જિન ધર્મનો જે મનુષ્યો આદર કરતા નથી તે અમૂલ્ય નિર્મલ મણિ હાથમાં આવ્યા છતાં પણ તેને શુભાવી છે.

ભાવાર્થ—એક તો આ સંસારમાં મનુષ્ય જન્મ પામવો દશ દૃષ્ટાંતે અતિ દુર્લભ છે તે પણ જ્યારે પુણ્યોદયથી અને પાપના ઉપશમથી મલ્યો તો તે વૃથા ન શુભાવતાં મોક્ષની પ્રાપ્તિ અર્થે લવોદધિથી તારવાને સહાયક જિન-ધર્મનો આદર કરવો જોઈએ.

વદતિ નિરિલલોકઃ શબ્દમાત્રેણ ધર્મ

વિરચયતિ વિચારં જાતુ નો કોઽપિ તત્ત્વ ।

વ્રજતિ વિવિધમેદં શબ્દસામ્યેઽપિ ધર્મો

જગતિં દિ ગુણતોયં ક્ષીરવત્તત્ત્વતોઽન્ન ॥૬૯૨॥

આ સંસારમાં સઘળા મનુષ્ય શબ્દ માત્રથી ધર્મ ધર્મ પુકારે છે, પરંતુ તેમાંનો કોઈ પણ તેની સત્યતા વા-અસત્યતા તરફ જોતો નથી. (વિચાર પણ કરતો નથી) સદ્-ધર્મ અને દુધર્મ બંને ધર્મ શબ્દથી તો સમાન છે પણ તેમાં પરસ્પર અનેક પ્રકારના બેદ વિલિન્નતા હોય છે. માટે દુધની જેમ જલમિશ્રિત દુધ અને શુદ્ધ દુધ બંને સદેદ તો છે પણ ગુણમાં -ઝોટો ફરક છે તેમ અમ્યદ્ધ-ધર્મ અને મિથ્યા ધર્મ બંનેમાં ધર્મ શબ્દ તો સમાન છે

પણ તેની જ્યારે તત્વંત્રી દૃષ્ટિએ પરીક્ષા કરવામાં આવે ત્યારે જન્મેમાં અત્યંતંતર માણુમ પડશે.

સતતવિષયસેવાવિહલીભૂતચિત્તઃ

શિવસુખફલદાતૃપ્રાણ્યર્હિસાં વિહાય ।

શ્રયતિ પશુવધાર્દિ યો નરો ધર્મમજ્ઞઃ

પ્રપિવતિ વિપમુગ્રં સોઽમૃતં વૈ વિહાય ॥૬૯૩॥

સતત ઈંદ્રિય વિષય સેવનમાં આસક્તચિત્ત મનુષ્યો શિવસુખનું ફલ અર્પનાર એવા શ્રેષ્ઠ અર્હિંસા ધર્મને છોડીને ધર્મનો મર્મ જાણ્યા વગર ધર્મને નામે પશુવધાદિ હિંસા ધર્મમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, તેઓ વાસ્તવમાં અમૃત ત્યજીને ઉગ્ર વિધનું પાન કરે છે.

પશુવધપરયોપિન્મદ્યમાંસાદિસેવા

વિતરતિ યદિ ધર્મ સર્વકલ્યાણમૂલં ।

નિગદત મતિમન્તો જાયતે કેન પુંસાં

વિવિધજનિતદુઃસ્વા શ્વશ્ર્મૂર્નિન્દનીયા ॥૬૯૪॥

પશુવધ, પરત્રી ગમન, માંસ લક્ષણ, મદિરાપાન આદિ પાપકાર્યોથી જો સર્વ કલ્યાણનું મૂલ એવા ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી હોય તો કે છુદ્ધિમાનો ! કહો નિન્દનીય જ્ઞાને નાના પ્રકારના દુઃખથી પરિપૂર્ણ નરક મનુષ્યોને કેમ (બીજા કયા દર્મથી) પ્રાપ્ત થાય ? અર્થાત્ પશુ વધાદિ પાપ પૂર્ણ કાર્યો નરકમાં લઈ જનારા છે તેને જો ધર્મ ગણવામાં આવે તો તેનાથી વિશેષ નર નીન્દનીય કાર્ય એવું કયું છે કે જે કાર્યથી મનુષ્ય નરકમાં જાય.

વિચરતિ ગિરિરાજો જાયતે શીતલોઽગ્નિ—

સ્તરતિ પયસિ શૈલઃ સ્યાચ્છશી તીવ્રતૈજાઃ ।

ઉદયતિ દિશિ ભાનુઃ પશ્ચિમાયાં કદાચિ—

ન્ન તુ ભવતિ કદાચિજીવધાતેન ધર્મઃ ॥૬૧૫॥

એક વખત ધારે કે ગિરિરાજ હિમાલય ચલાયમાન થાય, અગ્નિ શીતલ બની જાય, પાણીમાં પત્થર તરે, ચંદ્રમાં પ્રચંડ ઉષ્ણતા ધારણ કરે, સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામાં ઉદય પામે (આ સર્વ નહિ બનવા ચોગ્ય વિરુદ્ધ ધર્મવાલા કાર્યો કદાચિત્ બને) પરંતુ જીવ હિંસાથી કદી પણ ધર્મ થતો નથી.

વિગલિતધિપણોઽસાવેકદા હન્તિ જીવા—

ન્વદતિ ત્રિતથાકર્ષં દ્રવ્યમન્યસ્ય લાતિ ।

પરયુવતિમૃપાસ્તે સક્લમક્ષીકરોતિ

ભવતિ ન વૃપમાત્રોઽપ્યગ્ર સન્તો વદન્તિ ॥૬૧૬॥

સજ્જનો પુકારીને કહે છે કે ગત શુદ્ધિ મનુષ્ય એક વાર પણ જો જીવધાત કરે, મિથ્યા વચન બોલે, પરદ્રવ્ય હરે, પરસ્ત્રી સંગ કરે, અને પરિગ્રહ અંગીકાર કરે તેને લવલેશ પણ ધર્મ થતો નથી, બહુકે પાપોપાજ્ઞન તો થાય છે.

નોટ—હિંસા, મૃપાવાદ, ચોરી, પરસ્ત્રી સંગ અને પરિગ્રહત્વ આ પાંચે પાપ છે તેના સેવનથી લેશ માત્ર પણ ધર્મ થતો નથી.

અતિકુપિતમનસ્કે કોઽપિ નિષ્પત્તિહેતું

વિદધતિ સતિ શત્રોર્વિક્રિયાં ચિત્રરૂપાં ।

વદતિ વચનમુર્ચ્ચદુઃશ્રવં કર્કશાદિ

કલ્પવિકલતા યા તાં ક્ષમાં વર્ણયન્તિ ॥૬૧૭॥

ક્ષમા.

જે કોઈ ક્રોધાવેશમાં આવી જઇ શત્રુની માફક વિચિત્ર વિરૂપ એટાઓ કરે અને નહિ સાંભળી શકાય તેવા કર્ણુકદુ કર્કશ વચનો બોલે, ગાલી ગલોચ કરે, (ગાલી પ્રદાન કરે) સ્થાદે તેની પ્રતિ કોપોત્પાદક કારણ છતાં પણ મનના પરિણામોને કલુષતા ન પામવા દેવી, તેનેજ ક્ષમા કહેવામાં આવે છે.

વ્રતકુલબલજાતિજ્ઞાનવિજ્ઞાનરૂપ—

મમૃતિજયદમૃત્તિર્યા વિનીતસ્ય સાધોઃ ।

અનુપમગુણરાશેઃ શીલચારિત્રભાજઃ

મણિગદતિ વિનીતા માર્દવત્વં મુનીન્દ્રાઃ ॥૬૧૮॥

માર્દવ.

અનુપમ ગુણ ગણના ધારક, શીલ અને આચરિત્રવાન, વિનય શીલ મુનિઓનું વ્રત, કુલ, બલ, બલિ, જ્ઞાતિ, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન, અને રૂપ આદિથી જાયમાન અદ્ય પ્રકારના મદથી મુક્ત રહેવા પાણું, તેને વિનયવાન મુનીન્દ્રો માર્દવ કહે છે.

ભાવાર્થ—વ્રત, કુલ, બલ, બલિ, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન અને રૂપ આદિથી મુક્ત રહેવા પાણું તેને વિનયવાન મુનીન્દ્રો

અનુપમ ગુણ ગણના ધારકે શીલ અને ચારિત્રવાને વિનીત
મુનિઓનો આર્દવ ધર્મ કહે છે.

કપટશતનદીર્ઘૈર્વિરિભિર્વચ્ચિતોઽપિ

નિકૃતિકરણદસોઽપ્યત્ર સંસારમીરુઃ ।

તનુવચનમનોભિર્વક્રતાં ચો ન યાતિ

ગતમલમૃજુમાનં તસ્ય સાધોર્વદન્તિ ॥૬૯૯॥

આર્જવ.

સે'કહે છેલ કપટમાં નિપુણ વૈરિઓથી ઠગાયા છતાં
પણ સ્વયં છેલ કપટની વિધામાં પ્રવીણ હોય તો પણ
જ્યારે ભલે ભીડ મનુષ્ય મન વચન અને કાયાથી જરાએ
વક્રતા કરતો નથી, મુનિના તે ગુણને શુદ્ધ નિર્દોષ આર્જવ
ગુણ કહેવાય છે.

ભાવાર્થ—ક્રોધ, માન અને માયાના કરવાના કારણ-
સહભાવ છતાં તેમજ પોતે પણ તે કરવામાં અમર્થ હોવા
છતાં (અને નહિ કે અસમર્થ ભવેત્ શ્રાધુ) પણ તેનાથી
મુક્ત રહેવું, તેને તેના પ્રતિકાર રૂપ ગુણને ક્રમા આર્દવ
અને આર્જવ કહેવામાં આવે છે.

મદમદનકપાયમીતિભૂત્યાદિભૂતં

વિનયમવિતથં ચ પ્રાણિવર્ગોપિતાપિ ।

અવળકડુ વિમુચ્ચ આપદેભ્યો દિર્ઘ ય-

દ્વચનમવિતથં તત્કથ્યતે મધ્યવોધૈઃ ॥૭૦૦॥

સત્ય ધર્મ.

કામ, ક્રોધ, મદ, મોહ, માન, માયા, લોભ, પ્રીતિ, વિભૂતિ આદિ જનિત પ્રાણિ વર્ગને ઉપતાપ કરનાર, શ્રવણ કદુ તથ્યાતથ્ય (કાંઈક સત્ય અને કાંઈક અસત્ય એવા મિશ્ર) પ્રયોગ રહિત પશુ વર્ગને પણ હિતકર, જે વચન, તેને સત્ય વદતા સજ્જનો સત્ય શબ્દથી સંબોધે છે.

દહતિ ક્ષતિતિ લોભો લાભતો વર્ધમાન-

સ્તુળચયમિવ વહ્નિર્યત્સુખં દેહમાજાં ।

વ્રતગુણશમશીલધ્વંસિનસ્તસ્ય નાશઃ

પ્રણિગદતિ મુમુક્ષોઃ સાધવઃ સાધુશૌચં ॥૭૦૧॥

શૌચ ધર્મ.

ઇધનના યોગથી પ્રવર્ધમાન અગ્નિ જેમ તૃણ રાશિને ક્ષણવારમાં ખાળી ભસ્મ કરી નાંખે છે, તેમ લોભ પણ (લાભથી પ્રવર્ધમાન, જેમ જેમ લાભ મળતો જાય છે તેમ તેમ લોભ વૃદ્ધિ પામતો જાય છે) મનુષ્યોના મુખ, ચારિત્ર, ગુણ, શીલ અને સમતાને ક્ષણિકમાં ભસ્મીભૂત કરી નાંખે છે. તે લોભના નાશને સાધુઓ મુમુક્ષુ મુનિઓના શ્રેષ્ઠ શૌચ ધર્મથી ઉદ્દેશે છે.

વિપયવિરતિયુક્તિર્યાં જિતાક્ષસ્ય સાધો-

નિર્વિલતનુમતાં યદ્રક્ષણં સ્યાત્રિથાપિ ।

તદુભયમનવદ્યં સંયમં વર્ણયન્તે

મનનર વિમરીચિધ્વસ્ત મોહાન્ધકારાઃ ॥૭૦૨॥

સંયમ. -

ઇન્દ્રિય વિષયોથી જે વિરક્તિ અને સર્વ પ્રાણીઓની મન, વચન અને કાયાવડે જે રક્ષા આ બંને છતેન્દ્રીય મુનિઓનો નિર્દોષ સંયમ ધર્મ છે, એમ જ્ઞાનરૂપી સૂર્યના પ્રકાશવડે જેણે મોહરૂપી અંધકારનો નાશ કરીધો છે એવા મુનીશ્વરો કહે છે.

ગલિતનિસ્થિલસક્તોઽનફલદ્ગમવીણો

વિમલમનસિ પૂતં કર્મનિર્નાશનાય ।

ચરતિ ચરિતમચ્યં સંયતો યન્મુમુક્ષુ-

મંથિતમુકૃતમાત્રસ્તત્તપોર્ણયન્તિ ॥૭૦૩॥

તપ ધર્મ.

અખિલ પરિશ્રદ્ધથી મુક્ત અને અનંગના સંગથી રહિત એવા મુમુક્ષુ સંયતિ (પોતાના શુભાશુભ) કર્મ દહનાર્થે પોતાના શગદ્વેષ રહિત વિશુદ્ધ ચિત્તમાં જે પવિત્ર પૂજ્ય આચરણ આચરે છે તેને, પુણ્યની મંદતાનો નાશ કરીધો છે જેણે એવા મુનિ, પ્રવચ્ય તપ કહે છે.

જિનગદિતમનર્યધ્વંસિ જ્ઞાણં વિચિત્રં

પરમમૃતસમં યત્સર્વસર્વોપકારિ ।

મકટનમિદ્ તસ્ય માણિનાં યદ્વૃષાય

તમભિદ્યતિ જ્ઞાન્તાસ્ત્યાગધર્મ યતીન્દ્રાઃ ॥૭૦૪॥

ત્યાગધર્મ.

અન્યનો નાશ કરનાર, અનન્ય અમૃતસમ અને સર્વ પ્રાણીઓને હિતકર, સર્વજ્ઞ જિનેશ્વરદ્વારા પ્રતિષ્ઠાપિત શાસ્ત્રનું

પ્રાણીઓને ધર્મ તરફ આકર્ષવાને માટે જે પ્રકટન (ઉપ-
દેશ આદિદ્વારા જે પ્રસિદ્ધિ) તેને શાંત રસમાં નિમગ્ન
ચતિવરે ત્યાગધર્મ નામે સંબોધે છે.

યદિહ જહતિ જીવાજીવજીવોઽત્યમેદા-

ત્રિવિધમપિ મુનીન્દ્રાઃ સક્લમદ્વેઽપ્યસક્લાઃ ।

જનનમરણમીતા જન્તુરક્ષાનદીપ્ના

ગતમલમનસસ્તત્સ્યાત્સદાકિંચનત્વં ॥૭૦૫॥

આકિંચન્ય

જન્મ મરણ રૂપી સંસારચક્રથી ભય પામેલા, પોતાના
શરીર માટે પણ મોહ મમતા રહિત, સર્વ પ્રાણીઓની
રક્ષા કરવામાં તત્પર મહા મુનિઓ જે-સચિત્, અચિત્
અને મિશ્ર-એવા ત્રણ પ્રકારના પરિગ્રહનો સર્વથા ત્યાગ
કરે છે તે નિષ્પાપ પવિત્ર મનના ધારક મુનિઓનો આકિં-
ચન્ય નામે ધર્મ છે.

વરતનુરતિમુક્તેર્વીક્ષ્યમાણસ્ય નારીઃ

સ્વસ્ટદુહિતૃસવિત્રીસંનિધાઃ સર્વદૈવ ।

જનનમરણમીતેઃ કૂર્મવત્સંવૃતસ્ય

ગુરુકુલવસતિર્યાં વહ્નચર્ય તદાહુઃ ॥૭૦૬॥

બ્રહ્મચર્ય ધર્મ.

તન્વંગી મુંદરીમાં પણ રાગથી મુક્ત અમસ્ત નારી-
ઓને પોતાની મા, બહેન અને પુત્રી સમાન સદા ગણનાર
જન્મ મરણના ચક્રાવાથી ભીતિ પામેલા અને કાચખાની
જેમ અંગોપાંગ સંકોચી રાખનાર મુનિઓનો ગુરુકુલવાસ
તેજ બ્રહ્મચર્ય ધર્મ છે.

जननमरणभीतिव्यानविध्वंसदक्षं .

कपितनिखिलदोषं भूषणं देहभाजां ।

इति दशविधमेनं धर्ममनोविमुक्ता

विदितभुवनतत्त्वा वर्णयन्ते जिनेन्द्राः ॥७०७॥

જન્મ મરણની ભીતિનો ઉચ્છેદક, આર્ત રોદ્ર કયા-
નનો નાશક, સકલદોષનો અપહર્તા અને મનુષ્યોને ભૂષણ
રૂપ, (ઉપરોક્ત શ્લોક ૬૯૭ થી ૭૦૬-૧ ક્ષમા, ૨ માર્દવ,
૩ આજ્ઞવ, ૪ સત્ય, ૫ શીચ, ૬ સંયમ, ૭ તપ, ૮ ત્યાગ
૯ આક્રિંચન્ય અને ૧૦ બ્રહ્મચર્ય) દશ પ્રકારનો યતિધર્મ
પાપરજથી વિમુક્ત, ત્રિભુવનના તત્ત્વોના જ્ઞાતા, સર્વજ
જિનેન્દ્ર પ્રભુએ વર્ણવેલ છે.

हरति जननदुःखं मुक्तिसौख्यं विधत्ते

रचयति शुभशुद्धिं पापशुद्धिं धुनीते ।

अवति सकलजन्तून्કर्मशत्रૂन्निहन्ति

प्रशमयति मनोर्षસ્તं बुधा धर्ममाहुः ॥७०८॥

ધર્મ કોને કહેવો.

જે જન્મ મરણના દુઃખને દૂર કરે છે, મુક્તિ સુખનું
પ્રદાન કરે છે, શુભ અને શુદ્ધ બુદ્ધિનો આવિષ્કાર કરાવે
છે, પાપ બુદ્ધિને પરાસ્ત કરે છે, સર્વ જીવોનું રક્ષણ કરે
છે, કર્મ શત્રુને હાણી નાંખે છે, અને મનને પ્રશાન્ત કરે છે,
તેને વિદ્વજનો ધર્મ કહે છે.

विषयरतिविमुक्तिर्यत्र दानानुरक्तिः

शमयमदमशक्तिर्मन्मयારાતિ મંવિતઃ ।

जननमरणभोतिद्वंपरागावधूति-

भजंति तमिह धर्मं कर्मनिर्मूलनाय ॥७०९॥

જે ધર્મથી ઇન્દ્રિય લોગોથી વિરક્તિ થાય છે, દાન કરવામાં આસક્તિ થાય છે, શમ યમ અને દમ ધારણ કરવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, કામ રૂપી શત્રુનો સંહાર થાય છે, જન્મ જરાની લીતિ પ્રદીપ્ત થાય છે અને રાગ અને દ્વેષ નષ્ટ થાય છે, તેજ ધર્મનું આરાધન કર્મને જડ-મૂળથી ઉખેડી નાંખવાને માટે કરવું જોઈએ.

गुणितनुभृति तुष्टिं मित्रतां शत्रुवर्गं

गुरुचरणविनीतिं तत्त्वमार्गप्रणीतिं ।

जिनपतिपदभक्तिं दूषणानां तु मुक्तिं

विदधति सति जन्तौ धर्ममुत्कृष्टमाहुः ॥७१०॥

જે ધર્મના સેવનથી ગુણીજન જોઈ સંતોષ થાય છે, શત્રુ પ્રત્યે મિત્ર ભાવનું આચરણ થાય છે સદ્ગુણના ચરણમાં નમન કરવાની યુદ્ધિ થાય છે, તત્ત્વ માર્ગને વિષે દ્રઢ શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત થાય છે, જિનેશ્વર પ્રભુના ચરણાવિંકની ભક્તિપુર્વક સેવાનો સંચાર થાય છે અને દૂષણોથી રહિત થવાય છે તેજ ઉત્તમ પ્રકારનો ધર્મ કહેવાય છે.

मनति मनसि यः सज्ज्ञानचारित्रदृष्टीः

शिवपदसुखं हेतून् दीर्घसंसारसेतून् ।

परिहरति च मिथ્યાज्ञानचारित्रदृष्टી

भवति विगतदोषस्तस्य मर्त्यस्य धर्मः ॥७११॥

જે પુરૂષ પોતાના અત્સીષ્ટ પદાર્થના વિયોગથી અને ઈષ્ટજનના મૃત્યુથી પોતાના ડાળા હાથ ઉપર લમણાને ટેકવી શોક કરે છે તે મૂઠ ઘરમાં આગ લાગ્યા પછી કુવો ખોદે છે.

ભાવાર્થ--જેમ આગ લાગ્યા પછી કુવો ખોદવો બ્યર્થ છે તેમ ઇષ્ટવિયોગ થયા પછી શોચ કરવો પણ નિર્થક છે.

यदि रक्षणमन्यजनस्य भवेद्यदि कोऽपि करोति बुधः स्तवनं ।
यदि किंचन सौख्यमय स्वतनोर्यदि कश्चन तस्य गुणो भवति ॥
यदि वाऽऽगमनं कुरुतेऽत्र मृतः सगुणं भुवि शोचनमस्य तदा ।
विगुणं विमना बहु शोचति यो विगुणां स दशां लभते मनुजः॥

શોક કરવાથી જે અન્ય મનુષ્યોની રક્ષા થાય, અથવા શોક કરનારની કોઈ સુદ્ધિશાલી પ્રશંસા કરે, વા શોક કરનારને પોતાના શરીરને કાંઈ સુખ થાય, અથવા શોક કરવાથી કોઈ સફળતાની પ્રાપ્તિ થાય, અથવા શોક કરવાથી સુખેલા સજીવન થઈ પાછા આવે તો તો તે મનુષ્યનો શોક કરવો પણ સાર્થક છે. પરંતુ જ્યાં માંહેલું તો કાંઈ બનતું નથી તેથી શૂન્ય ચિત્તે જે માણસ બ્યર્થ બહુ શોક કરે છે તે નિર્ગુણ દશાને પ્રાપ્ત થાય છે.

यथि पान्यगणस्य यथा व्रजतो भवति स्थितिअस्थितिरेव तरौ ।
जननाध्वनि जीवगणस्य तथा जननं मरणं च सदैव कुले॥७२०॥

જેમ રસ્તે ચાલતા વટેમાર્ગીઓ આઠ નીચે થોડીવાર બેસી ત્યાંથી ખાલી ચાલતી પકડે છે તેમ સંસાર માર્ગમાં શ્રમણ કરતા જીવ, મુસાફરો એક કુલમાં જન્મ લઈ

આયુધ્ય પૂર્ણ થયે ત્યાંથી ચાલી નીકળે છે. (અર્થાત મૃત્યુ વશ થાય છે.)

बहुदेशसमागतपान्थगणः पुत्रमेकमिवैति नदीतरणे ।

बहुदेशसमागतजन्तुगणः कुलमेति पुनः स्वकृतेन भवे ॥७२१॥

જેમ અનેક જુદા જુદા દેશોથી આવેલા વટેમાર્ગીઓ નદી ઉતરવાને એકજ નાવમાં બેસી નદી પાર થાય છે (અને ત્યાંથી સ્વકાર્યાનુસાર પોતાને રસ્તે પડે છે) તેમ પૂર્વોપાજીત કર્મના ઉદયથી અનેક દેશ દેશાંતરથી આવેલા જીવ સુસાદ્રેશ આ પૃથ્વીતલ પર એક કુલમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (અને આયુધ્યના અંતે મરીને સ્વકર્માનુસાર જ્યાં ત્યાં ચાલ્યા જાય છે.)

हरिणस्य यथा भ्रमतो गहने शरणं न हरेः पतितस्य मुखे ।

समवर्तिमुखे पतितस्य तथा शरणं वत फोऽपि न देहवतः॥७२२॥

જેમ ગાઢ વનમાં જીમણુ કરતાં હરણીઆને સિંહના પંજામાં સપડાયા પછી કોઈ શરણુ નથી (બચાવવાને કોઈ શક્તિમાન નથી) તેમ સંસારરૂપી ગહન વનમાં જીમણુ કરતાં પ્રાણીને પણ કાલના સુખમાં પડયા પછી કોઈ શરણુ નથી, બચાવવાને કોઈ સ્મર્ય નથી.

सगुणं विगुणं सत्त्वं विघ्नं सत्पुं विदुषं तरुणं च शिशुं ।

चनमध्यगताग्निसमोऽकरुणः समवर्तिनृपो न परित्यजति॥७२३॥

વનમાં લાગેલા દાવાનલ સમાન નિર્દયી યમરાજ, શું શુણી કે શું નિર્શુણી, શું ધની કે શું નિર્ધન, શું ધર્મી કે શું પાપી, શું યુવા કે શું બાલ, કોઇને પણ છોડતો નથી.

અનંત સંસારનું ઉલ્લાંઘન કરવાને સેતુરૂપ અને શિવસુખનું કારણ સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ જ્ઞાન, અને સમ્યક્ ચારિત્ર છે એમ જે મનુષ્ય હૃદય પૂર્વક માને છે તથા મિથ્યા દર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યા ચારિત્રને સર્વથા પરિહાર કરે છે તે મનુષ્યને નિર્મલ શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

શોક નિરાકરણ નિરૂપણ

તોટક છંદ

પુરુષસ્ય વિનશ્યતિ યેન સુખં વપુરેતિ કુશત્વમુપત્યવલં ।
મૃતિમિન્છતિ મૃચ્છંતિ શોકવશસ્ત્યજતૈનમતસ્ત્રિવિધેનયુથાઃ ॥૭૧૨

જે શોકને વશ પડવાથી મનુષ્યના સુખનો નાશ થાય થાય છે. શરીર દુર્ગંધ થાય છે, નિર્ગળતા પગદંડો જમાવે છે, મૂર્છા આવે છે અને મરણને શરણ થવાની પ્રબલ ઇચ્છા લક્ષ્મી ઉઠે છે (પાઠાંતર મરણ પણ પ્રાપ્ત થાય છે) તેથી હે બુદ્ધજનો !, શોકને અન, વચન અને કાયાથી ત્યાગ્ય ગણો.

વિતનોતિ વચઃ કરુણં વિમના વિધુનોતિ કરૌં ચરણો ચ મૃશં ।
રમતે ન ગૃહે ન વને ન જને પુરુષઃ કુસ્તે ન કિમત્ર શુચા ॥૭૧૩

શોકને વશ પડેલા મનુષ્ય નિર્મનસ્ક થઈ જાય છે. દીન વચન બોલે છે, હાથ પગ ભેરથી પછાટે છે, અને

ઘરમાં, વનમાં કે સ્વજન પરજનમાં કોઈ સ્થળમાં તેને શાંતિ મળતી નથી. અર્થાત્ શોકથી મનુષ્ય શું નથી કરતો ?

ઉદિતઃ સમયઃ શ્રયતેઽસ્તમયં કૃતકઃ સકલો લભતે વિલયં ।
સકલાનિ ફલાનિ પતન્તિ તરોઃ સકલા જલધિં સમુપૈતિ નદી ॥
સકલં સરસં શુષિમેતિ યથા સકલઃ પુરુષો મૃતિમેતિ તથા ।
મનસેતિ વિચિન્ત્ય બુધો ન શુચં વિદધાતિ મનાગપિ તત્ત્વરુચિઃ ॥

ઉદય પામેલો દિવસ (સમય) અવશ્ય અસ્ત થાય છે, જેની ઉત્પત્તિ છે તે સર્વનો અવશ્ય વિનાશ છે, વૃક્ષ પરના સઘળાં ફળો અવશ્ય ખરી પડે છે, સમસ્ત નદીઓ સમુદ્રને જઈ મળે છે, અને જે જે રસાદ્ર છે તે અવશ્ય શોષાઈ જાય છે, તેમ જે મનુષ્ય જન્મ ધારણ કરે છે તે અવશ્ય મૃત્યુવશ થાય છે એમ (સંસારની આ ઉત્પત્તિનો નાશ યુક્ત સ્થિતિનો) મનથી વિચાર કરી તત્ત્વ રૂચિ ખુદ્ધજન જરાએ શોક કરતા નથી.

સ્વજનોઽન્યજનઃ કુસ્તે ન સુખં ન ધનં ન વૃષો વિપયો ન ભવેત્ ।
વિમતેઃ સ્વહિતસ્ય શુચા ભવિનઃ સ્તુતિમસ્ય ન કોઽપિ કરોતિબુધઃ ॥

સ્વહિત પ્રત્યે વિમૂઢ શોક અસ્ત મનુષ્ય સ્વજનમાં કે પરજનમાં આનન્દ મેળવી શકતો નથી, તેમજ ધન ધર્મે કે ઈન્દ્રિય વિષયો તેને શાંતિકર લાગતાં નથી અને તેથી (કોઈ કાર્ય માટે ઉપયોગી ન રહેવા માટે) સત્જન લોક તેની પ્રસંશા કરતા નથી.

સ્વકરાર્પિતવામકપોલતલો વિગતે ચ મૃતે ચ વનોતિ શુચં ।
શુચિ યઃ સદને દહનેન હતે સ્વનતીહ સ કૂપમપાસ્તમતિઃ ॥૭૧॥

જે પુરૂષ પોતાના અત્યંત પદાર્થના વિયોગથી અને ઈષ્ટજનના મૃત્યુથી પોતાના કાળા હાથ ઉપર લમણાને ટેકવી શોક કરે છે તે મૂઠ ઘરમાં આગ લાગ્યા પછી કુવો ખોદે છે.

ભાવાર્થ-જેમ આગ લાગ્યા પછી કુવો ખોદવો વ્યર્થ છે તેમ ઇષ્ટવિયોગ થયા પછી શોક કરવો પણ નિર્થક છે.

यदि रक्षणमन्यजनस्य भवेद्यदि कोऽपि करोति युयः स्तवनं ।
यदि किंचन सौख्यमथ स्वतनोर्यदि कश्चन तस्य गुणो भवति ॥
यदि वाऽऽगमनं कुरुतेऽत्र मृतः सगुणं भुवि शोचनमस्य तदा ।
विगुणं विमना यद्गु शोचति यो विगुणं स दशां लभते मनुजः॥

શોક કરવાથી જો અન્ય મનુષ્યોની રક્ષા થાય, અથવા શોક કરનારની કોઈ બુદ્ધિશાલી પ્રથંસા કરે, વા શોક કરનારને પોતાના શરીરને કાંઈ મુખ થાય, અથવા શોક કરવાથી કોઈ સદ્ગુણની પ્રાપ્તિ થાય, અથવા શોક કરવાથી મુએલા સજીવન થઈ પાછા આવે તો તો તે મનુષ્યનો શોક કરવો પણ સાર્થક છે. પરંતુ આ માંહેલું તો કાંઈ બનતું નથી તેથી શૂન્ય ચિત્તે જે માણસ વ્યર્થ બહુ શોક કરે છે તે નિર્શુભ દશાને પ્રાપ્ત થાય છે.

पयि पान्थगणस्य यथा व्रजतो भवति स्थितिअस्थितिरेव तरौ ।
जननाध्वनि जीवगणस्य तथा जननं मरणं च सदैव कुले॥७२०॥

જેમ રસ્તે ચાલતા વટેમાર્ગીઓ જાડ નીચે ઘોડીવાર બેસી ત્યાંથી પાછી ચાલતી પકડે છે તેમ સંસાર માર્ગમાં ભ્રમણ કરતા જીવ મુસાફરો એક કુલમાં જન્મ લઈ

આયુષ્ય પૂર્ણ થયે ત્યાંથી ચાલી નીકળે છે. (અર્થાત્ મૃત્યુ વશ થાય છે.)

बहुदेशसमागतपान्थगणः पुत्रमेकमिवैति नदीतरणे ।

बहुदेशसमागतजन्तुगणः कुलमेति पुनः स्वकृतेन भवे ॥७२१॥

જેમ અનેક જુદા જુદા દેશોથી આવેલા વટેમાર્ગીઓ નદી ઉતરવાને એકજ નાવમાં બેસી નદી પાર થાય છે (અને ત્યાંથી સ્વકાર્યાનુસાર પોતાને રસ્તે પડે છે) તેમ પૂર્વોપાજીત કર્મના ઉદયથી અનેક દેશ દેશાંતરથી આવેલા જીવ મુસાફરો આ પૃથ્વીતલ પર એક કુલમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (અને આયુષ્યના અંતે મરીને સ્વકર્માનુસાર જ્યાં ત્યાં ચાલ્યા જાય છે.)

हरिणस्य यथा भ्रमतो गहने शरणं न हरेः पतितस्य मुखे ।

समवर्तिमुखे पतितस्य तथा शरणं वत कोऽपि न देहवतः॥७२२॥

જેમ ગાઢ વનમાં ભ્રમણ કરતાં હરણીઆને સિંહના પંજામાં સપડાયા પછી કોઈ શરણુ નથી (બચાવવાને કોઈ શક્તિમાન નથી) તેમ સંસારરૂપી ગહન વનમાં ભ્રમણ કરતાં પ્રાણીને પણ કાલના મુખમાં પડ્યા પછી કોઈ શરણુ નથી, બચાવવાને કોઈ સમર્થ નથી.

सगुणं विगुणं सवनं विवनं सवृष्टं विवृष्टं तरुणं च शिशुं ।

चनमध्यगतान्निसमोऽकरुणः समवर्तिनृपो न परित्यजति॥७२३॥

વનમાં લાગેલા દાવાનલ સમાન નિર્દયી ચમરાજ, શું ગુણી કે શું નિર્ગુણી, શું ધની કે શું નિર્ધન, શું ધર્મી કે શું પાપી, શું યુવા કે શું જાલ, કોઇને પણ છોડતો નથી.

ભાવાર્થ—જેમ વનમાં લાગેલો દાવાનલ સુકાં લીલા કોઈને પણ ઊડતો નથી, સહુ કોઈને જાણી ભસ્મ કરી નાંખે છે તેમ સંચાર રૂપી વનમા દાવાનલ સમાન નિર્દયી યમરાજ, રાય કે રંક બે કોઈ હોય તેમ કોઈને પણ ઊડતો નથી.

શ્રુતિ યાન્તિ હ્યદ્વિપમર્ત્યજના ગગને શકુનિગ્રહશીતકરાઃ ।
જલજન્તુગણાશ્ચ જલે વલવાન્સમવર્તિવિભુર્નિસ્થિલે ભુવને ॥૭૨૪॥

હાથી, ઘોડા, મનુષ્ય આદિ તો કેવળ જમીન પરજ આલી શકે છે, પક્ષી, ગ્રહ, ચંદ્ર વિગેરે માત્ર આકાશમાંજ ગમન કરી શકે છે, જ્યારે જલના જીવો માત્ર જલમાંજ વિહાર કરી શકે છે, પરંતુ એક યમરાજ એવો બલવાન છે કે અખિલ ભુવનમાં, જલનાં સ્થલમાં કે ગગનમાં— સર્વત્ર અપ્રતિહતપણે ગમન કરી શકે છે.

વિપયઃ સંસમસ્તિ ન યત્ર રવિર્નશશી ન શિશ્વો પવનો ન તથા ।
ન સ કોઽપિ ન યત્ર કૃતાન્તનૃપઃ સકલાદ્વિવિનાશકરઃ પ્રવલઃ ॥

સંસારમાં એવા દેશ અસ્તિ ધરાવે છે કે જ્યાં રવિ, શશી, અગ્નિ કે પવન પહોંચી શકતા નથી, પરંતુ એવો એક પણ દેશ નથી કે જ્યાં સકલ પ્રાણીઓનો વિનાશક પ્રબલ કૃતાંતરાજ (યમરાજ) પહોંચી ન શકતો હોય.

નોટ—અર્ધલોકમાં નરકમાં ચંદ્ર સૂર્ય અગ્નિ કે વાયુનો
.. સંચાર નથી પણ યમરાજની આજુ તો અપ્રતિહતપણે વર્તી રહે છે.

इति तत्त्वधियः परिचिन्त्य बुधाः सकलस्य जनस्य विनश्वरतां ।
न मनागपि चेतसि संदधते शुचमङ्गयशःसुखनाशकरं ॥७२६॥

આ રીતે સમસ્ત પદાર્થોના જ્ઞાતા વિદ્વજ્ઞાન સક્ષલ પ્રાણીઓની વિનયશરતાનો વિચાર કરી શરીર, યશ અને મુખનો નાશ કરનાર શોકને પોતાના ચિત્તને વિષે લગીર પણ સંચાર પામવા દેતા નથી.

ધનપુત્રકલત્રવિયોગકરો ધનપુત્રકલત્રવિયોગમિહ ।

લભતે મનસેતિ વિચિન્ત્ય બુધઃ પરિમુશ્વતુશોકમનર્થકરં ॥૭૨૭॥

જે મનુષ્યે પૂર્વ ભવમાં ધન, પુત્ર, સ્ત્રી આદિથી ઠેકાણે વિયોગ કરાવ્યો હશે તે મનુષ્યને તત્કર્માનુસાર પોતાના ધન, પુત્ર, સ્ત્રી આદિથી વિયોગ થાય છે, માટે હે વિદ્વાનો ! મનથી આ વિચાર કરી મહા અનર્થકારી (ધન, પુત્ર, સ્ત્રી આદિ ઇષ્ટ વિયોગથી ભયવાન) શોકને સદાને માટે ત્યજી દો.

યદિ પુણ્યશરીરસુખે લભતે યદિ શોકકૃતૌ પુનરેતિ મૃતઃ ।

યદિ વાસ્ય મૃતૌ સ્વમૃતિ ન ભવેત્ પુરુષસ્ય શુચાત્ર તદા સફલં ॥

જે કદી શોક કરવાથી મનુષ્યને પુણ્ય અને શરીર મુખની પ્રાપ્તિ થતી હોય, મુએલા સજીવન થઈ પાછા આવતા હોય અગર (પાઠાંતર તેના મરણથી પોતાનું મરણ જાણે ન થવાનું હોય) તો તો મનુષ્યને શોક કરવો સક્ષલ ગણાય. (પરંતુ આ વાત બનવી અસંભવ છે માટે શોક કરવો વ્યર્થ છે).

અનુશોચનમસ્તવિચારમના વિગતસ્ય મૃતસ્ય ચ યઃ કુરુતે ।

સ ગતે સલિલે તનુતે વરણં મુજંગસ્ય ગતસ્ય ગતિઃ ક્ષિપતિ ॥૭૨૯॥

જે મંદ અક્ષલ મૂઢ મનુષ્ય વિનય પદાર્થનો અગર મૃત્યુ પામેલા ઈષ્ટ જનનો શોથ કરે છે તે વાસ્તવમાં પૂર

ગયા પછી પાર ખાંધે છે અને ચાલી ગયેલા સપ્તના લીસોટા પર પીટ પાડે છે.

सुरवर्त्य स मृष्टिहतं कुस्ते सिकतोत्करणीदनमातनुते ।

અમમાત્મગતં ન વિચિન્ત્ય નરો મુવિ શોચતિ યો મૃતમસ્તમતિઃ

જે મૂઢમતિ મનુષ્ય આ સંસારમાં પોતાના મરણ પામેલા ઇંદ્ર જન માટે શોક કરે છે તે વાસ્તવમાં પોતાના પરિશ્રમનો કોપ ખ્યાલ ન કરી, આકાશને પોતાની મુદ્દિથી પ્રહાર કરનાર અને રેતી પીલી તેલ ઠાઢવા ઈચ્છા રાખનાર મૂર્ખ જનની સમાન છે.

त्यजति स्वयमेव शुचं प्रवरः सुवचः श्रवणेन न मध्यमनाः ।

નિચિલાક્તિવિનાશકશોકહતો મરણં સમુપૈતિ જયન્યજનઃ ॥

ઉત્તમ જનો પોતાની મેળે શોક ત્યજે છે, મધ્યમ જનો સદુપદેશના શ્રવણથી ત્યજે છે, ન્યારે કનિષ્ઠ મનુષ્ય અખિલ પ્રાણીવર્ગનો વિનાશક એવા શોકને વશ વર્તી પ્રાણુ ગુમાવે છે.

स्वयमेव विनश्यति शोककलिर्जननस्थितिभङ्गविदो गुणिनः ।

નયનોત્થજલેન ચ મધ્યધિયો મરણેન જયન્યમતેર્થવિનઃ ॥૭૩૨॥

ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ એને લયની પરિપાટીને સમજનાર ગુણીજનનો શોક તો સ્વયં નષ્ટ થઈ જાય છે અને મધ્યમ શુદ્ધિ મનુષ્યનો શોક આંખમાંથી જે ચાર અશ્રુ ખાળવાથી શાંત થાય છે પરંતુ અધમ શુદ્ધિ મનુષ્યનો શોક તો મરણ સાથેજ જાય છે.

विनिहन्ति शिरो वपुरार्तमना बहु रोदिति दीनवचाः कुशलः ।

કુસ્તે મરણાર્થમનેકવિધિ પુરુશોકસમાકુલધોરરવઃ ॥૭૩૩॥

અતિ શોકથી વિઠ્ઠલ બનેલો મનુષ્ય શરીર અને માથું કુટી નાંખે છે, અતિ દીન વચનો બોલે અને આવી રીતે મૃત્યુ સમીપ થવાની (મરણ સંન્નિહૃષ્ઠ થવાની-પ્રાણ શુભાવવાની) અનેક ચેષ્ટાઓ કરે છે.

यहुरोदनताम्रतराक्षियुगः परिरूक्षशिरोरुहभीमतनुः ।

કુસ્તે સકલસ્ય જનસ્ય શુચા પુરુષો ભયમત્ર પિશાચસમઃ ॥

શોક અસ્ત પુરૂષની આંખો રોઈ રોઈને લાલ થાય છે, બાલ વિખરાએલા અને નિસ્તેજ થવાથી શરીર લયાનક થઈ જાય છે આ રીતે તે સમસ્ત દુનીયાને પિશાચ અસ્ત મનુષ્યની સમાન લયાનક લાગે છે.

परिधावति रोदिति पूत्कुरुते गतति स्खलति त्यजते वसनं ।

વ્યથતે શ્લથતે લભતે ન સુખં ગુરુશોકપિશાચવશો મનુજઃ ॥૭૩૫

અબલ શોક રૂપી પિશાચને વશ વર્તી જીવ આમ તેમ દોડે છે, રૂઢન કરે છે, પોકે પોક મુઠી રોય છે, પછાડી ખાય છે, ઠાકર ખાતો ચાલે છે, કપડા ત્યજે છે, દુઃખ પામે છે, શ્લથીભૂત થાય છે અને કશામાં સુખ મેળવી શકતો નથી. ૭૩૫

क जपः क तपः क सुखं क शमः क यमः क दमः क

समाधिविधिः ।

ક ધનં ક વલં ક ગૃહં ક ગુણો વત શોકવશસ્ય નરસ્ય ભવેત્ ॥

શોકાકુલ મનુષ્યને જપ કેવો કે તપ કેવું, સુખ કેવું કે શાંતિ કેવી, યમ કેવો કે દમ (ઇદ્રિય દમન) કેવો, સમાધિ કેવી કે ધ્યાન કેવું, ધન કેવું કે બલ કેવું, ઘર કેવું કે શુષ્ક કેવો, અર્થાત્ તે માંહેવું કાંઈ હોતું નથી.

ન ધૃતિર્ન મતિર્ન ગતિર્ન રતિર્ન યતિર્ન નતિર્ન નુતિર્ન રુચિઃ ।
પુરુષસ્ય ગતસ્ય હિ શોકવશં વ્યપયાતિ સુખં સકલં સદસા ॥

શોક સાગરમાં ડુબેલા મનુષ્યનાં ધૃતિ, બુદ્ધિ, ગતિ, પ્રેમ, યમ, નમનતાઈ, સ્તુતિ, અને રૂચિ સહુ નષ્ટ થાય છે અને તેથી તે બિચારાના મુખનો અચાનક લથ થાય છે.

દદાતિ યોજ્યત્ર ભવે શરોરિણામનેકયા દુઃસ્વપ્નસદમાયત્રં ।
ઈદં કૃત્વા વહુ દુઃસ્વપદ્ધર્તિ સ સેવ્યતે શોકરિપુઃ કથં બુધૈઃ ॥

જે શોક પરજન્મમાં પ્રાણીઓને અનેક પ્રકારના અસહ્ય દુઃખ લોગવાવે છે અને ભવમાં પણ અનેક દુઃખ દે છે તે (બન્ને ભવ બગાડનાર-બન્ને ભવમાં દુઃખદાયી) શોક શત્રુનો બુદ્ધિશાલી મનુષ્યો ટકીપણ આશ્રય લેતા નથી.

પૂર્વોપાર્જિતપાપપાકવશતઃ શોકઃ સમુત્પદ્યતે
ધર્માત્સર્વસુખાકરાજ્ઞિનમતાન્નદ્ય ત્યયં તત્ત્વતઃ ।

વિજ્ઞાયેતિસમસ્તદુઃસ્વસકલામૂલો મવોર્વીરુદ્ધઃ

સંસારસ્થિતિ વેદિભિર્વુધ્વજનૈઃ શોકસ્ત્રિયા ત્યજ્યતે ॥૭૩૧॥

પૂર્વોપાર્જિત પાપ કર્મના ઉદ્ભવથી શોકની ઉત્પત્તિ થાય છે, અને તે શોક સમસ્ત મુખની ખાણ એવા જિન-ધર્મના અવલંબનથી અવશ્ય નષ્ટ થાય છે, એમ વિચારી સંસારની સ્થિતિના બાણનારા વિદ્વાનો સમસ્ત દુઃખ રૂપી મૂલ છે જેતું, એવા ભવ વૃક્ષ સમાન શોકનો મન, વચન અને કાયાથી સર્વથા ત્યાગ કરે છે.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

સૌચ નિરૂપણ.

વસંત તિલકા

સંસાર સાગરમપારમતીત્યપૂતં

મોક્ષં યદિ વ્રજિતુમિચ્છત મુક્તવાચં ।

તજ્ઞાનવારિણિ વિધૂતમલે મનુપ્યાઃ

સ્નાનં કુરુધ્વમપહાય જલાભિપેકં ॥૭૪૦॥

હે મનુષ્યો ! જો તમે અપાર સંસાર સાગરથી તરી જઈ પવિત્ર અને નિરાબાધ મોક્ષમાં જવાની ઈચ્છા રાખતા હોય તો સામાન્ય જલ સ્નાનને છોડીને નિર્મલ જ્ઞાન રૂપી જલમાં સ્નાન કરો.

તીર્થેષુ શુદ્ધ્યતિ જલઃ શ્વતશોઽપિ ધૌતં

નાન્તર્ગતં વિવિધપાપમલાવલિપ્તં ।

ચિત્તં વિચિન્ત્ય મનસેતિ વિશુદ્ધવૉધાઃ

સમ્યક્ત્વપૂતસલિલૈઃ કુરુતાભિપેકં ॥૭૪૧॥

તીર્થ સ્થળે સેંકડોવાર જલસ્નાન કરવાથી વિવિધ પાપકર્મના મલથી લેપાયેલ અંતરાત્મા શુદ્ધ થતો નથી એમ સમજી હે વિશુદ્ધ યુદ્ધિના ધારક મનુષ્યો ! સમ્યક્ત્વ રૂપી પવિત્ર જલથી સ્નાન કરો (જેથી અંતરંગ શુદ્ધ થશે).

તીર્થાભિષેકકરણાભિરતંસ્ય ચાણો

નશ્યત્યયં સફલદેહમલો નરસ્ય ।

નાન્તર્ગતં કલિલમિત્યવધાયં સંત-

ધારિત્રવારિણિ નિમજ્જતિ શુદ્ધિર્હેતોઃ ॥૭૪૨॥

તીર્થમાં જઈ સ્નાન કરનાર મનુષ્યનો જાણ શરીરનો સફલ મલ તો નિશ્ચયથી નાશ પામે છે. (ધોવાઈ જાય છે.) પણ અંતરંગ આત્માનો કર્મમલ તો એમને એમ જાણ્યો રહે છે. એમ વિચારી ઉત્તમજનોએ અંત શુદ્ધિ અર્થે ચારિત્રરૂપી પવિત્ર જલમાં સ્નાન કરવું જોઈએ.

સજ્ઞાનદર્શનચરિત્રજલં ક્ષમોર્મિ

કુજ્ઞાનદર્શનચરિત્રમલાવમુવર્ત ।

યત્સર્વકર્મમલમુગ્ધિનવાક્યતીર્થ

સ્નાનં વિષદ્ધ્વમિહ નાસ્તિ જલેન શુદ્ધિઃ ॥૭૪૩॥

હે અજ્ઞનો ! (જો અંતરાત્માની શુદ્ધિ આહતા હોય તો) કુજ્ઞાન, કુદર્શન, અને કુચારિત્ર રૂપી મલ રજથી મુક્ત, ક્ષમા રૂપી તરંગો મય, સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર રૂપી જલપૂર્ણ સર્વ કર્મ મલથી રહિત જિનેન્દ્ર પ્રભુના વચનરૂપી તીર્થ તડાગમાં સ્નાન કરો. (જલ સ્નાનથી આત્મ શુદ્ધિ થતી નથી.)

તીર્થેષુ ચેત્ક્ષયમ્પ્રેતિ સમસ્તપાપં

સ્નાનેન તિષ્ઠતિ કથં પુરુષસ્ય પુણ્યં ।

નૈકસ્ય ગન્ધમલયોર્ધુતયોઃ શરીરં

દ્વદ્વા સ્થિતિઃ સલિલશુદ્ધિવિધૌ સમાને ॥૭૪૪॥

જો તીર્થ સ્નાનથી મનુષ્યના સમસ્ત પાપ કર્મ ધોવાઈ જતા હોય (નષ્ટ થતા હોય) તો પછી પુણ્ય કર્મ પણ સમાનરૂપ હોવાથી કેમ બચવા પામે ? કારણ કે જલથી ધોવાથી શરીરની સુગન્ધ અને દુર્ગન્ધ બંને નાશ પામે છે. (એક પણ બચવા પામતી નથી કારણ જલમાં શુદ્ધિ કરવાની શક્તિતો સમાન છે.)

સારાંશ કે નદી કુંડ વિગેરેમાં તીર્થ સ્થલે સ્નાન કરવાથી જો પાપક્ષય થતા હોય તો પુણ્ય પણ અવસ્થ ક્ષય થવાજ જોઈએ કારણ બંને સમાન રૂપ છે અને પાણીમાં ધોવાની શક્તિ પણ સમાન છે જેમ સ્નાનથી શરીરપરની દુર્ગન્ધ નાશ થતી હોય તો સાથે સાથે સુગન્ધ પણ નાશ થવીજ જોઈએ અને થાય છે જ. આ રીતે તીર્થ સ્નાનથી પાપનો ક્ષય અને પુણ્ય લાભનો બીલકુલ સંભવ નથી.

તીર્થાભિષેકવ્રજતઃ સુગતિં જગત્યાં

પુણ્યૈર્વિનાપિ યદિ યાન્તિ નરાસ્તદેતેઃ ।

નાનાવિધોદકસમુદ્રવજન્તુવર્ગા

વાલત્વચાક્રમરણાન્ન(?) કથં વ્રજન્તિ ॥૭૪૫॥

સંસારમાં યદિ પુણ્યની સહાયના વગર તીર્થ સ્નાનના જલમાં સ્નાન કરવા માત્રથી મનુષ્યને સુગતિ પ્રાપ્ત થતી હોય તો નાના પ્રકારના જલમાં ઉત્પન્ન થનારા જીવ જંતુઓ જેઓ જન્મથી મરણ પર્વત જલમાંજ રહે છે તેઓ સમસ્ત મરીને કેમ સદ્ગતિમાં જતા નથી.

યચ્છુક્રશોણિતસમુત્થમનિષ્ઠગન્ધં

નાનાવિધકૃમિકુલાકુલિતં સમન્તાત્ ।

વ્યાધ્યાદિ દોષમલસઙ્ગ વિનિન્દનીયં

તદ્વારિતઃ કથમિહર્ષ્યતિ શુદ્ધિમદ્ગમ્ ॥૭૪૬॥

જે શુદ્ધ અને શોષિતથી ઉત્પન્ન થએલું છે, દુર્ગન્ધિ
યુક્ત છે, નાના પ્રકારથી કૃત્રિકુલથી સદા આકુલિત
વ્યાધિ આદિ દોષ રૂપી મલનું નિવાસ સ્થાન છે એવા
અતિ નિન્દનીય અને અપવિત્ર શરીરની જલથી શુદ્ધિ
થવાનો સંભવ કયાંથી હોય ? (શરીર જલથી શુદ્ધ કેમ થાય).

ગર્મેઽશુચૌ કૃમિકુલૈર્નિચિતે શરીરં

યદ્ધર્ષિતં મલરસેન નવેહ માસાન્ ।

વર્ષોઽગ્રહે કૃમિરિવાતિમલાવલિપ્તે

શુદ્ધિઃ કથં ભવતિ તસ્ય જલપ્લુતસ્ય ॥૭૪૭॥

જેમ અતિ મલથી અપલિપ્ત એવા વિષ્ટા ગૃહમાં
(પાયખાનામાં) કરમીઆ મલ રસથી વૃદ્ધિ પામે છે તેમ
કૃમિકુલથી ખીચોખીચ ભરેલ મહા અપવિત્ર એવા ગર્ભા-
શય મધ્યે નવ માસ પર્યંત રહી મલરસથી બંધાએલું
અશુચિમય શરીર જલસ્નાનથી (પાણી મધ્યે ડુબાડીએ
મારવાથી) કેમ શુદ્ધ થાય ?

ભાવાર્થ—મૂલ વસ્તુ પવિત્ર હોય પણ અપવિત્ર પદાર્થના લેપાએલ હોય તો જલાદિકથી તે પરનો મલ ધોવાઈ શુદ્ધ થઈ શકે છે પણ જ્યાં શરીર પોતેજ જે અપવિત્ર વસ્તુના યોગથી ઉત્પન્ન થયું છે અને નવ માસ પર્યંત અપવિત્ર સ્થળમાં રહ્યું એટલુંજ નહીં પણ અશુચિમય પદાર્થોથી બંધાયું અને વૃદ્ધિ પામ્યું તે જલથી કેમ શુદ્ધ પામે.

નિન્દ્યેન વાગવિપયેણ વિનિઃસૃતસ્ય

ન્યૂનોન્નતેન કુચિતાદિભૃતસ્ય ગર્ભે ।

માસાન્નવાશુચિગૃહે વપુષઃ સ્થિતસ્ય

શુદ્ધિં પ્લુતસ્ય ન જલૈઃ શતશોઽપિ સર્વેઃ ॥૭૪૮॥

જે શરીર ગર્ભાશયમાં કુચિતાદિ ભલથી પુષ્ટ થએલું છે અને નવ માસ પર્યાન્ત મહા અપવિત્ર સ્થાનમાં સ્થિર રહી અતિ નિન્દનીય અને જેનો મુખથી ઉચ્ચાર કરવો તે પણ લજ્જાસ્પદ છે તેવા અપવિત્ર (પાકાંતર ન્યૂનોન્નત) સંકુચિત અને ઉંચા નીચા આગંથી ખહાર નીકળ્યું છે તેની સમસ્ત તીર્થોના જલથી સેંકડોવાર ધોવાથી પણ કદી શુદ્ધિ થઈ શકતી નથી.

યન્નિર્મિતં કુચિતતઃ કુચિતેન પૂર્ણં

શ્રોત્રૈઃ સદા કથિતમેવ વિમુચ્ચતેઽજ્ઞં ।

પ્રક્ષાલ્યમાનમપિ મુચ્ચતિ રોમકૂપૈઃ

પ્રસ્વેદવારિ કથમસ્ય જલેન શુદ્ધિઃ ॥૭૪૯॥

જે શરીર ભલથીજ બનેલું છે, ભલથીજ પૂર્ણ થયું છે અને શ્રોત્રાદિ ઈન્દ્રીયો દ્વારા સદા મલજ ખહાર કાઢે છે એટલુંજ નહિ, પણ તેનું જલથી પ્રક્ષાલન કીધા છતાં પણ રોમ કૂપોમાંથી (છિદ્રોમાંથી) પ્રસ્વેદ જલ (જે પણ શરીરનો મેલ જ છે) રૂપે મલ જ ખહાર કાઢે છે તેની જલથી શુદ્ધિ કેમ સંભવે.

દુર્ગ્ધેન શુદ્ધ્યતિ મણીવટિકા ત્રયા નો

દુર્ગ્ધં તુ જાતુ મલિનત્વમિતિ સ્વરૂપં ।

નાહ્યં વિશુદ્ધયતિ તથા સલિલેન ધીમં

પાનીયમેતિ નુ મલીમસતાં સમસ્તં ॥૭૫૦॥

જેમ મસની ગોળી દુધે ધોવાથી પણ સફેદ થતી નથી પણ ઉલટું દુધને પોતાના સ્વરૂપ જેવું કાંતું બનાવે છે તેમ પાણીથી વારંવાર ધોએલું શરીર કદી પણ શુદ્ધ થતું નથી ગરકે પોતાના સંસર્ગથી ઉલટું પાણીને પણ મલીન કરે છે.

આકાશતઃ પતિતમેત્ય નદાદિમધ્યં

તત્રાપિ ધાવનસમુત્થમલાવલિર્મં ।

નાનાવિધાવનિગતાશુચિપૂર્ણમર્જો

યત્તેન શુદ્ધિમુપયાતિ કથં શરીરં ॥૭૫૧॥

જે જલ આકાશમાંથી પતિત થઈને (પડીને) પૃથ્વી પરના અનેક (વિષ્ટા આદિ) અશુચિથી સંયુક્ત થાય છે અને ત્યાંથી નદી તલાવ આદિમાં આવી લોકોના સ્નાન આદિના મલથી મલિન થાય છે (અથવા આવી વહેણના જોશથી ડહોળાઈને મલિન થાય છે) જેમ હાવરા પાસે ગંગામાં) એવા અશુદ્ધ જલથી શરીરની શુદ્ધિ કયાંથી થાય ? અર્થાત્-જે પદાર્થ પોતે અશુદ્ધ છે (મલિન છે) તે ધીમને કયાંથી શુદ્ધ કરે.

માલામ્વરાભરણભોજનભામિનીનાં

લોકતિશાયિકમનીયગુણાન્વિતાનામં ।

હાનિ ગુણા જ્ઞાતિતિ યાન્તિ યંમાશ્રિતાનાં

દેહસ્ય તસ્ય સલિલેન કથં વિશુદ્ધિઃ ॥૭૫૨॥

જે દેહના સંસર્ગથી લોકમાં અતિશયિ પ્રીતિ ઉપ-
જાતવે તેવા શુભોથી યુક્ત પુષ્પમાલા, વસ્ત્ર, આભૂષણ, લોજન
અને સ્ત્રી પ્રભૂતિ પદાર્થો સત્વર મ્હાન થઈ જાય છે અને
પોતાના કમનીયત્વ આદિ શુભોથી વિહીન થાય છે તે
દેહની જલથી વિશુદ્ધિ ઠઈ રીતે થઈ શકે.

જાત્વિન્દ્રજાલમિદમત્ર જલેન શૌચં

કેનાપિ દુષ્ટમતિના કથિતં જનાનાં ।

યદેદ્દશુદ્ધિમપિ કર્તુમલં જલં નો

તત્પાપકર્મ વિનશન્તિ કર્યં હિ સન્તઃ ॥૭૬૩॥

“જલથી પાપકર્મનો નાશ થઈ શુદ્ધિ થાય છે” એ
સૂત્ર ઠીક ઠીક હુદ્બુદિ મનુષ્યે લોકોપર ઇંદ્રજાલ ફેલાવી
છે (જેથી તેઓ અંધ બની ગયા છે કારણ નહિતર તેઓ
આટલો સામાન્ય વિચાર કરી શકતા કે) જે જલ બાહ્યાંગની
પણ શુદ્ધિ કરવા અસમર્થ છે તે અંતરાત્મા સંઘાત
સંબંધ રાખવાવાલા એવા પાપકર્મોને કેમ ધોઈ શકે ?

મેરુપમાનમધુપત્રજસેવિતાન્તં

ચેજ્ઞાયતે વિયતિ કક્ષમનન્તપત્રં ।

કાયસ્ય જાતુ જલતો મલપૂરિતસ્ય

શુદ્ધિસ્તદા ભવતિ નિન્દ્યમલોદ્ભવસ્ય ॥૭૬૪॥

યદિ આ સંસારમાં મેરૂ પર્વત સમાન વિશાલ
સ્ત્રમરોના સમુદ્ધથી યુક્ત અનન્ત પત્રવાળું કમળ આકાશમાં
ઉત્પન્ન થાય તો ઠીક નિંદ્ય મલથી ઉત્પન્ન થએલ, મલ-
પૂર્ણ દેહની જલથી શુદ્ધિ સંભવી શકે, અર્થાત્-જેમ તેવા

કર્મભેદની ઉત્પત્તિ અસંભવ છે તેમ જલથી દેહશુદ્ધિ પણ અસંભવ છે.

કિં માપિતેન વહુના ન જલેન શુદ્ધિ-

જન્માન્તરેણ ભવતીતિ વિચિન્ત્ય સન્તઃ ।

ત્રેધા વિમુચ્ય જલધૌતકૃતાભિમાનં

કુર્વન્તુ વોધસલિલેન શુચિત્વમત્ર ॥૭૫૫॥

બહુ કહેવાથી શું ? જન્માન્તરમાં પણ જલથી શુદ્ધિ થતી નથી એમ વિચારી વિદ્વાનોએ જલથી પાપ કર્મ યોવાઈને શુદ્ધિ થવાના અભિમાનનો મન વચન અને કાયાથી ત્યાગ કરી જ્ઞાન રૂપી જલથી પવિત્ર થવાને સદા ચત્નશીલ થવું ઉચિત છે.

દુષ્ટાદૃકર્મમલશુદ્ધિવિધૌ સમર્થ

નિઃશેષલોકભવતાપવિઘાતદક્ષે ।

સજ્ઞાનદર્શનચરિત્રજલે વિશાલે

શૌચં વિધદ્ધમપવિધ્ય જલાભિષેકં ॥૭૫૬॥

પાર્થિવ જલમાં જ્ઞાન કરવાનું ત્યજી દઈ, હે સજ્જનો ! જ્ઞાનાવરણાદિ દુષ્ટ આઠે કર્મોના મલથી મલિન આત્માને વિશુદ્ધ બનાવવાને સમર્થ અને સમસ્ત ભૂવોના ભવતાપ દૂર કરવાને દક્ષ એવા સમ્યક્ જ્ઞાન સમ્યક્ દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્ર રૂપી વિશાલ અને પવિત્ર જલમાં અભિષેક કરે.

નિઃશેષપાપમલવાધનદક્ષમર્ચ

જ્ઞાનોદ્ધકં વિનયશીલતટ્વયાદયં ।

ચારિત્રવીચિનિચયં મુદિતામલત્વં

મિથ્યાત્વમીનત્રિકલં કરુણાચગાયં ॥૭૫૭॥

સમ્યક્ત્વશીલમનયં જિનવાક્યતીર્થં

યત્તત્ર ચારુધિપણાઃ કુરુતાભિપેકં ।

તીર્થાભિપેકવશતો મનસઃ કદાચિ-

ન્નાન્તર્ગતસ્ય હિ મનાગપિ શુદ્ધિસિદ્ધિઃ ॥૭૫૮॥

નિઃશેષ પાપરૂપી મલ્લનો નાશ કરવામાં સમર્થ, જ્ઞાન રૂપી જલથી પરિપૂર્ણ, વિનય અને શીલ રૂપી મનોહર તટ દ્વયથી સુશોભિત, ચારિત્રરૂપી લહરીઓથી આન્દોલિત, પરમાનન્દ રૂપી નિર્મલતાથી યુક્ત, મિથ્યાત્વ રૂપી મલ્ત્યોથી રહિત, કરૂણા, મૈત્રી પ્રમાદ અને માધ્યસ્થ્ય રૂપી ચાર ભાવનાઓથી અગાધ સમ્યક્ત્વ શીલ, અને પાપ રહિત એવા અતિ પૂજ્ય અને પવિત્ર જિનાગમ રૂપી તીર્થમાં હે આરુણુદિ સમજનો ! સ્નાન કરે કારણકે અન્ય તીર્થોમાં સ્નાન કરવાથી કદાપિ અંતર્ગત મનની લેશ માત્ર પણ શુદ્ધિની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી.

ચિત્તં વિશુદ્ધયતિ જલેન મલાવલિપ્તં

યો ભાષતેઽનૃતપરોઽસ્તિ જનો ન તસ્માત્ ।

વાણં મલં તનુગતં વ્યપહન્તિ નીરં

ગન્ધં શુભેતરમપીતિ વદન્તિ સન્તઃ ॥૭૫૯॥

પાપ રૂપી મલથી મલિન ચિત્તજલ સ્નાનથી વિશુદ્ધ થાય છે એમ જે માણસ ઉપદેશ આપે છે તેનાથી વિશેષ મૃપાવાદી આ સંસારમાં અન્ય કોઈ નથી. સત્યપ્રિય

અજ્ઞાનો તો કહે છે કે જલથી શરીરનો બાહ્ય ભલે તેમજ
અગ્રાન્ધ અને દુર્ગન્ધ બનેનો નાશ થાય છે.

વાયંશ્ચિધસ્મરવિમન્ત્રધરાદિમેદા-

ચ્છુદ્ધિં વદન્તિ વહુધા શુચિં કિંતુ પુંસાં ।

સુજ્ઞાનશીલસમસંયમશુદ્ધિતોડન્યા

નો પાપલેપમપદન્તુમલં વિશુદ્ધિઃ ॥૭૬૦॥

અંસારમાં જલ, અગ્નિ, ભસ્મ, સૂર્ય, મંત્ર અને પૃથ્વી
આદિ લેદાથી લોકોની શુદ્ધિ થાય છે એમ બહુધા કહેવામાં
આવે છે પરંતુ તે શુદ્ધિ સમ્યક્ જ્ઞાન, શીલ, શમ અને
સંયમ આદિથી થતી શુદ્ધિથી તદન ન્યારી છે. કારણ
પ્રથમ પ્રકારની શુદ્ધિ આત્માના પાપ ભલે નિવારવાને
અસમર્થ છે. (તે દ્વિતીય પ્રકારની શુદ્ધિ કરી શકે છે.)

રત્નત્રયામલજલેન કરોતિ શુદ્ધિં

શ્રુત્વા જિનેન્દ્રમુખનિર્ગતવાક્યતીર્થં ।

યોડન્તર્ગતં નિશ્ચિલકર્મમલં દુરન્તં

મક્ષાલય મોક્ષસુખમપ્રતિમં સ યાતિ ॥૭૬૧॥

જે પુરુષ જિનેન્દ્ર પ્રભુના શ્રી સુખદ્વારા વિનિર્ગત
શાસ્ત્ર શ્રવણરૂપી તીર્થમાં રત્નત્રયી (સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન
અને ચારિત્ર) રૂપી નિર્મલ સ્વચ્છ જલથી શુદ્ધિ કરે છે
તે પોતાના કર્મરૂપી અંતરંગ ભલે ઘોઈ નાંખી સર્વથા
દૂર કરી અતુલ્ય મોક્ષ સુખને પ્રાપ્ત કરે છે.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

શ્રાવક ધર્મ નિરૂપણ

અનુબંધ ૧

શ્રીમજ્જિનેશ્વરં નત્વા સુરાસુરનમસ્કૃતં ।

શ્રુતાનુસારતો વક્ષ્યે વ્રતાનિ ગૃહમેધિનાં ॥૭૬૨॥

હું સુર અને અસુરો દ્વારા પુણ્ય શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુને નમસ્કાર કરીને ગૃહસ્થીઓના વ્રતોનું શાસ્ત્રાનુસાર કથન કરું છું.

પચ્ચાણુવ્રતં ત્રેધા ગુણવ્રતમુદીરિતં ।

શિક્ષાવ્રતં ચતુર્ધા સ્યાદિતિ દ્વાદશધા સ્મૃતં ॥૭૬૩॥

પાંચ આણુવ્રત, ત્રણ ગુણુવ્રત અને ચાર પ્રકારના શિક્ષા વ્રત એમ બાર પ્રકારના વ્રત શાસ્ત્રમાં કહેવામાં આવ્યા છે. અહિંસા, સત્ય અર્થોર્થ, બ્રહ્મચર્ય, અને પરિશ્રદ્ધિ પરિભાણુ એ પાંચ આણુવ્રત દિગ્વ્રત, દેશવ્રત અને અનર્થદંડ વ્રત એ ત્રણ ગુણુવ્રત, સામાયિક, પોષધપવાસ, ભોગોપભોગ પરિભાણુ અને અતિથિ સંવિભાગ એ ચાર શિક્ષાવ્રત, આ પ્રકારે શ્રાવકોના બારવ્રત છે. (વિસ્તાર વંદિતુ સુત્રથી અને અતિવારથી જોઈ લેવો. ક્રમમાં ફેરફાર આમ્નાયાનુસાર છે).

સ્યુદ્ધીંદ્રિયાણિ મેદેન ચતુર્ધા ત્રસકાયકાઃ ।

યત્નેન રક્ષણં તેપામહિંસાણુવ્રતં મતં ॥૭૬૪॥

અહિંસા આણુવ્રત.

દ્વીન્દ્રિય આદિ લેદથી ચાર પ્રકારના ત્રસ જીવોનું ચતનપૂર્વક રક્ષણ કરવું તે પ્રથમ અહિંસા આણુવ્રત છે.

નોટ-ત્રસજીવો, તે બેઇદ્રિય, ત્રિઇદ્રિય, ચતુરિદ્રિય અને પચેદ્રિય જીવો જે હાલી ચાલી શકે છે અને તડકેથી છાંયડે જઇ શકે છે.

મધમાંસમધુક્ષીરક્ષોળીરૂપફલાશનં ।

વર્જનીયં સદા સદ્વિચારસરક્ષણતત્પરૈઃ ॥૭૬૫॥

ત્રસજીવોની રક્ષા કરવામાં તત્પર સત્જનોને માટે મધ, માંસ, મધ અને દીરવાળા વૃક્ષના ફળનું ભક્ષણ સદા વર્જનીય છે.

હિંસ્યન્તે પ્રાણિનઃ સૂક્ષ્મા યત્રાશુચ્યભિભક્ષ્યતે ।

તદ્રાત્રિભોજનં સન્તો ન કુર્વન્તિ દયાપરાઃ ॥૭૬૬॥

જેમાં અસંખ્ય સુક્ષ્મ જીવોની હિંસા થાય છે, અને તેથી જે અપવિત્ર બને છે, એવું રાત્રિ ભોજન કયાણુ સત્જનો કદાપિ કરતા નથી.

મેપજાતિયિમન્ત્રાદિનિમિત્તેનાપિ નાક્લિનઃ ।

મધમાણુવ્રતાશક્તૈર્હિંસનીયાઃ કદાચન ॥૭૬૭॥

મધમ આણુમત (અહિંસા આણુમત) પાળવામાં તત્પર ગૃહસ્થીઓનું પરમ કર્તવ્ય છે કે ઓપધિ, અતિથિ, મંત્ર આદિ નિમિત્તને અંગે પણ આણીઓની કદીપણ હિંસા ન કરે.

યતો નિઃશેપતો હન્તિ સ્થાવરાન્પરિણામતઃ ।

ત્રસાન્પાલયતો જ્ઞેયો વિરતાવિરતસ્તતઃ ॥૭૬૮॥

જેમ સ્થાવર (એકેદ્રિય) જીવોની હિંસા કરે છે તેથી અવિરત, તેમ ત્રસ જીવોનું રક્ષણ કરે છે તેથી વિરત, આ પ્રમાણે પરિણામથી ગૃહસ્થીને વિરતાવિરત જાણવો.

અર્થાત્-પ્રથમાણુવ્રત સ્થૂલ હિંસાના પરચખાણુવાલા શ્રાવકને સ્થાવર જીવની હિંસાના પરચખાણુ નથી તેટલે દરજ્જે તે અવિરતિ છે અને ત્રસ જીવની હિંસાના સ્વર્થી પરચખાણુ છે માટે તે અપેક્ષાએ તે વિરતિ છે આ પ્રમાણે તે દેશે વિરત છે અને આ દેશે અવિરત છે તેથી તે વિરતા વિરત ઠહેવાય છે.

ક્રોધલોભમદ્વેષરાગમોહાદિકારણઃ ।

અસત્યસ્ય પરિત્યાગઃ સત્યાણુવ્રતમુચ્યતે ॥૭૬૯॥

સત્ય આણુવ્રત.

ક્રોધ, લોભ, મદ, રાગ, દ્વેષ, મોહ આદિ કારણોને લઈ ખોલતા અસત્યવચનનો પરિત્યાગ તેને ણીજી સત્ય આણુવ્રત ઠહેવામાં આવે છે.

પ્રવર્તન્તે યતો દોષા હિંસારમ્ભમયાદયઃ ।

સત્યમપિ ન વક્તવ્યં તદ્વચઃ સત્યશાલિભિઃ ॥૭૭૦॥

સત્યાણુ વ્રતી ગ્રહસ્થોએ જે વચનથી હિંસા, લય અને આરંભ આદિની ઉત્પત્તિ થાય એવા સત્ય વચન પણ ન બોલવા જોઈએ.

હાસકર્કશપૈશુન્યનિષ્ઠુરાદિવચોમુચઃ ।

દ્વિતીયાણુવ્રતં પૂર્વં દેહિનો લભતે સ્થિતિં ॥૭૭૧॥

પવિત્ર એવા દ્વિતીય આણુવ્રતનો ધારક દેહી હાસ કર્કશ, પૈશુન્ય અને નિષ્ઠુર આદિ પરપીડાજનક વચનોથી મુક્ત રહે છે.

યદ્વદન્તિ શઠા ધર્મં યન્મ્લેચ્છેન્વપિ નિન્દિતં ।

વર્જનીયં ત્રિધા વાક્યમસત્યં તદ્વિતોચતૈઃ ॥૭૭૨॥

જે મિથ્યા વચનને શઠ લોકો ધર્મ કહે છે અને
જેની મલેચ્છોએ પણ નિન્દા કીધી છે તે અસત્ય વાણીને
દ્વિતીયાભુવતી સત્ય પ્રિય સર્જનોએ મન વચન અને કાયાથી
વર્જનીય ગણવી.

ગ્રામાદૌ પતિતસ્યાલ્પમમૃતેઃ પરવસ્તુનઃ ।

આદાનં ન ત્રિધા ચસ્ય તૃતીયં તદણુવ્રતં ॥૭૭૩॥

અચોય આભુવત.

ગ્રામ નગર આદિ સ્થાનોમાં પડેલી થોડી અથવા
ઘણી પરાઈ વસ્તુનું (માલીકની આસાવગર) અહુણુ તે
ચોરી અને તેનો મન, વચન, કાયાથી ત્યાગ તે અચોય
નામે ત્રીજું આભુવત છે.

इह दुःखं नृपादिभ्यः परत्र नरकादितः ।

ગ્રામોતિ સ્તેગતસ્તેન સ્તેયં ત્યાજ્યં સદા બુધૈઃ ॥૭૭૪॥

ચોરી કરવાથી મનુષ્ય આ જીવમાં રાજાથી દુઃખ છે
અને પરજીવમાં નરક આદિમાં દુઃખ પામે છે તેથી બુદ્ધિશાલી
લોકોએ ચોરીનો સદાને માટે સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ.

जीवन्ति प्राणिनो येन द्रव्यतः सह बन्धुभिः ।

जीवितव्यं ततस्तेषां हरेत्तस्यापहारतः ॥૭૭૫॥

જે દ્રવ્યથી મનુષ્યો સહ કુટુંબ પરિવાર પણ ધારણ
કરી જીવે છે તેથી તે તેમનું જીવિતવ્ય છે અને જે તેમના
દ્રવ્યનું હરણ કરે છે તે વાસ્તવમાં તેમના પ્રાણપહરણ કરે છે.

અર્થાત્-દ્રવ્ય એ પ્રાણીઓને પ્રાણ સમાન છે માટે જે દ્રવ્યનું હરણ તે તેમના પ્રાણના હરણ સમાન છે.

येऽप्यर्हिसादयो धर्मास्तेऽपि नश्यन्ति चौर्यतः ।

મત્વેતિ ન ત્રિપા ગ્રાહ્યં પરદ્રવ્યં વિચક્ષણૈઃ ॥૭૭૬॥

અહિંસા આદિ જે ધર્મો છે તે પણ ચોરીથી નષ્ટ થઈ જાય છે, માટે ચતુરજનોએ તો મન વચન અને કાયાથી ચોરીનો ત્યાગ કરી દેવો.

अर्था बहिधराः प्राणाः प्राणिनां येन सर्वथा ।

પરદ્રવ્યં તતઃ સન્તઃ પશ્યન્તિ સદૃશં મૃદા ॥૭૭૭॥

અર્થ (ધન, ધાન્યાદિક) પ્રાણીઓના પ્રાણ પ્રાણ છે માટે સજ્જનો પરદ્રવ્યને માટીની સમાન ગણી તેનો સર્વથા ત્યાગ કરે છે.

मातृस्वप्नमुतातुल्या निरीक्ष्य परयोषितः ।

સ્વકલત્રેણ યસ્તોપશ્વતુર્યં તદણુવ્રતં ॥૭૭૮॥

સ્વદારા સંતોષ.

પરજીને માતા, પહેન અને પુત્રી તુલ્ય ગણી જે સ્વદારામાં સંતોષ તે ચતુર્થ આણુવ્રત છે.

यार्गला स्वर्गमार्गस्य सरणिः श्वभ्रसन्ननि ।

કૃષ્ણાદિદૃષ્ટિવદ્રોહી દુઃસ્પર્શાગ્નિશિસ્ત્રેવ યા ॥૭૭૯॥

દુઃસ્વાનાં વિધિરન્યસ્ત્રી સુસ્વાનાં પ્રલયાનલઃ ।

વ્યાધિવદુઃસ્વચ્ચાજ્યા દૂરતઃ સા નરોત્તમૈઃ ॥૭૮૦॥

સ્વર્ગ માર્ગમાં જતા અટકાવવાને અર્ગલા સમાન, નરકાલયમાં જવાની નિસરણી તુલ્ય, દ્રોહ કરવામાં કાળોતથ :

નાગની ઝેરી દૃષ્ટિ સમાન, સ્પર્શ કરવામાં અગ્નિની જ્વાલા રૂપ દુઃખ દેવામાં સાક્ષાત્ વિધિ સમાન અને સુખને માટે પ્રલયાનલ સદૃશ, પરસ્પરી વ્યાધિની અને દુઃખની જેમ નરોત્તમોએ દ્વરથીજ ત્યજવા યોગ્ય છે.

સ્વભર્તારં પરિત્યજ્ય યા પરં યાતિ નિશ્વપા ।

વિશ્વાસં શ્રયતે તસ્યાં કયમન્યસ્ય યોપિતિ ॥૭૮૧॥

પોતાના ભર્તાર (ખાવિંદ) ને છોડીને જે નિર્લજ્જ સ્ત્રી પરપુરુષ પાસે જાય છે તે પરસ્પરી વિશ્વાસપાત્ર ક્યાંથી અને ? (પાઠાંતર તે સ્ત્રીમાં અન્ય પુરુષ સ્વસ્ત્રીની માફક વિશ્વાસ કેમ કરે ?)

અર્થાત્-જેણે પોતાના ખાવિંદને ત્યજી દીધો તે પુરપુરુષને પણ શા માટે ન ત્યજી દે, જે ભર્તારની ન થઈ તે અન્ય જનની ક્યાંથી થાય.

કિં સુત્રં લભતે મર્ત્યઃ સેવમાનઃ પરસ્ત્રિયં ।

કૈવલં કર્મ વધનાતિ શ્વશ્ર્મભૂમ્યાદિકારણં ॥૭૮૨॥

પરસ્પરી સેવનથી મનુષ્ય શું વિશેષ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે, ખરેખર, તેતો નરકમાં લઈ જવાને કારણે ભૂત જોવા દેવળ પાપના દળીઆ તો ખાંધે છે.

વર્ચઃસદનવત્તસ્યા જલ્પને જવને તથા ।

નિશ્લિપન્તિ મલં નિન્દ્યં નિન્દનીયા જનાઃ સદા ॥૭૮૩॥

મદ્યમાંસાદિસક્તસ્ય યા વિધાય વિદ્મ્યન્નં ।

ત્રીષસ્યાપિ મુર્ચ્ચં ન્યસ્તે દીના દ્રવ્યસ્ય લોચનઃ ॥૭૮૪॥

તાં વેશ્યાં સેવમાનસ્ય મન્મથાકુલચેતસઃ ।
તન્મુખં ચુમ્વતઃ પુંસઃ કથં તસ્યાપ્યણુવ્રતં ॥૭૮૫॥

જેમ વચોગૃહમાં (પાયખાનામાં) હરેક પ્રકારના મનુષ્યો મલ મૂત્ર આદિ હરહમ ત્યાગ કરે છે તેમ જેના જ્ઞાન, (ચોનિ) અને મુખમાં સદા નીચમાં નીચ અને નિન્દનીય લોકો વીચે અને લાળ આદિ મલક્ષેપણુ કરે છે. વળી જે કપટ કરી દ્રવ્ય છીનવી લેવાના લોભથી દીન બની મઘ માંસાદિમાં આસક્ત નીચ જનનું પણ મુખ ચુંબિ છે. તે વેશ્યાને કામાર્ત બની સેવનારના અને તેના મુખનું ચુંબન કરનારના ચોથા અણુવ્રતનું નામ નિશાન પણ ક્યાં રહ્યું ? અર્થાત્-ચોથું અણુવ્રત રહ્યુંજ નહિ ?

તતોઽસૌ પણ્યરમણી ચતુર્થવ્રતપાલિના ।
યાવજ્જીવં પરિત્યાજ્યા જાતનિર્ઘૃણમાનસા ॥૭૮૬॥

એટલા માટે ચોથા અણુવ્રતના (દેશ પ્રદાયયં ચા સ્વદારા સંતોષ અને પરસ્ત્રી વિરમણ) પાલક ગૃહસ્થોએ વેશ્યા અને પરસ્ત્રીને તેના પ્રત્યે મનમાં ધૂણા રાખીને જીવન પર્યન્ત ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ.

સંગ્રસ્વર્ણધરાધાન્યધેનુમૃત્યાદિવસ્તુનઃ ।
યા ગૃહીતિઃ પ્રમાણેન પચ્ચમં તદણુવ્રતં ॥૭૮૭॥

પરિગ્રહ પરિમાણુ.

ધન ધાન્ય, ઘર જમીન, સોનું રૂપું, પશુ નોકર ચાકર આદિ વસ્તુઓનું પ્રમાણથી ગ્રહણ તે પરિગ્રહ પરિમાણુ નામે પાંચમું અણુવ્રત છે.

દાવાનલસમો લોભો વર્ધમાનો દિવાનિશં ।

વિધાપ્યઃ શ્રાવકૈઃ સમ્યક્સંતોષોદ્ઘાઢવારિણા ॥૭૮૮॥

દાવાનલ સમાન લોભ અહોનિશ વધતોજ નય છે
(જેમ જેમ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતી નય તેમ તેમ વિશેષ
પ્રાપ્તિની ઇચ્છા વધતીજ નય છે) માટે ધ્રાવકોએ સુસંતોષ
રૂપી જલ સિંચનથી તેને સદા શાંત રાખવો.

સંતોષાશ્લિષ્ટચિત્તસ્ય યત્સુત્વં શાશ્વતં શુભં ।

કુતસ્તૃપ્ણાગૃહીતસ્ય તસ્ય લેશોઽપિ વિદ્યતે ॥૭૮૯॥

સંતોષી નર જે શુભ અને શાશ્વતા સુખનો આનન્દ
પ્રાપ્ત કરે છે તેનો એક અંશ પણ તૃપ્ણાસકત મનુષ્યને
કયાંથી મળે ?

યાવત્પરિગ્રહં લાંતિ તાવદ્દિસોપજાયતે ।

વિજ્ઞાયેતિ વિધાતવ્યઃ સજ્ઞઃ પરિમિતો બુધઃ ॥૭૯૦॥

જેટલો પરિગ્રહ વધારે તેટલી હિંસા વધારે, એમ
સમજી બુદ્ધિશાલી લોકોએ પરિગ્રહનું પરિમાણ કરવું
ઉચિત જ છે.

હિંસાતો વિરતિઃ સત્યમદત્તપરિવર્જનં ।

સ્વસ્તીરતિઃ પ્રમાણં ચ પત્રઘાણુવ્રતં મતં ॥૭૯૧॥

આવી રીતે (૧) હિંસા વિરતિ (૨) સત્ય (૩) અદત્ત
પરવર્જન, (૪) સ્વસ્તી રતિ, અને (૫) પત્રઘાણુ પ્રમાણુ,
આ પાંચ અણુમત છે.

યદ્વિધાયાવર્ધિં દિક્ષુ દક્ષસ્વપિ નિજેચ્છયા ।

નાંકામતિ પુનઃ પ્રોક્તં મયમં તદ્ગુણવ્રતં ॥૭૯૨॥

દિક્ષુ પરિભ્રાણુ નામે પ્રથમ ગુણવતઃ .

દશે દિશાઓમાં જાવા આવવાનું ધ્વજાનુસાર પ્રમાણુ અને તે પ્રમાણથી અધિક ભૂમિમાં ન જવું તે દિગ્વત નામે પ્રથમ ગુણવત છે.

વાત્યેવ ધાવમાનસ્ય નિસ્વસ્યસ્ય ચેતસઃ ।

અવસ્થાનં કૃતં તેન યેન સા નિયતિઃ કૃતા ॥૭૯૩॥

વાયુવેગી (વાયુ સમાન) ચિત્ત સદા અસ્થિર છે અને સર્વત્ર ધુપાં ઠરે છે તેથી જેણે દિગ્વત અંગીકાર કીધું છે તેણે તેની ગતિને રાક્ષી દીધી છે.

ત્રસસ્થાવરજીવાનાં રક્ષાતઃ પરતસ્તતઃ ।

મહાવ્રતત્વમિત્યેવ શ્રાવકસ્યાપિ તત્ત્વતઃ ॥૭૯૪॥

જે શ્રાવકે આ પ્રમાણે (દિક્ષુ પરિભ્રાણુ વત અંગીકૃત ઠરી) જાવા આવવાની હદ નિયત કીધી છે તેણે નિશ્ચયથી તે હદની ખંડારના ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની રક્ષા કરવાથી તેની હિંસાથી તે સર્વથા વિરત છે અને તેથી તે અપેક્ષાએ તે મહાવ્રતી છે.

ભાવાર્થ—ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની હિંસાનો સર્વથા ત્યાગ તે મહાવ્રત અને સ્થૂલ (ત્રસ) હિંસાનો ત્યાગ તે આણુવ્રત તેથી જે શ્રાવકે જાવા આવવાનું ક્ષેત્ર નિયત કીધું છે તે ક્ષેત્ર માટે તે આણુવ્રતી છે પણ તે ક્ષેત્રની ખંડારના સર્વથા ત્યાગ છે માટે તે પરત્વે તે મહાવ્રતી છે.

ચેતો નિવારિતં યેન ધાવમાનમિતસ્તતઃ ।

કિં ન લઘ્યં મુખં તેન સંતોષામૃતલાભતઃ ॥૭૯૫॥ - ;

જેણે અહિં તહિં દોડતા અંચલ ચિત્તને રાકી દીધું
તેણે સંતોષરૂપી અમૃતપાનથી કયું સુખ પ્રાપ્ત નથી કરીધું ?

यदि विज्ञानतः कृत्वा देशावधिमहर्निशं ।

नोल्लङ्घ्यते पुनः पुंसां द्वितीयं तद्गुणव्रतं ॥૭૯૬॥

દેશવ્રત નામે દ્વિતીય ગુણવ્રત.

જે વિજ્ઞાન પુર્વક દેશ ઘર આદિ ક્ષેત્રની અતિદિન
અવધિ કરવામાં આવે અને તે ક્ષેત્રની અવધિનું ઉલ્લંઘન
ન કરવું તે શ્રાવકોનું દેશવ્રત નામે બીજું ગુણવ્રત છે.
અર્થાત્ કિં પરિભાણવ્રત કાયમને માટે ॥ અને તેમાં
પણ ક્ષેત્ર સંકુચિત કરી કરશેજ નિયમ કરેલી ભૂમિથી
બહાર ન જવું તે દેશ વ્રત.

महाव्रतत्वमत्रापि वाच्यं तत्प्रविधानतः ।

परतो लोभनिर्मुक्तो लामे सत्यपि तत्प्रतः ॥૭૯૭॥

તત્વની દૃષ્ટિએ દેશ વ્રત પણ ઉપર (શ્લોક ૭૯૪માં
ખતાવ્યા સુબળ દિગ્વ્રતની જેમ નિયત ભૂમિથી બહાર
જવાનો નિયમ હોવાને લીધે તત્ક્ષેત્રી ત્રસ સ્થાવર સુક્ષ્મ
અને બાહર જીવની હિંસાનો સર્વથા ત્યાગ હોવાથી) અંશે
મહાવ્રત સમાન છે અને દેશવ્રતની નિયત ભૂમિની અંદર
વ્યાપારાદિથી લાભ મેળવતો છતાં તે ભૂમિની બહારના
લોભથી મુક્ત છે માટે તે નિર્લોભી અને સતોષી છે.

शक्यते गदितुं केन सत्यं तस्य महात्मनः ।

वृणवत्त्यज्यते येन लब्धोऽप्यर्थो व्रतार्थिना ॥૭૯૮॥

હૂના વૃણા લતાસ્તેન વર્ધિતા પૃતિવચ્છરી ।

દેવતો ચિરતિર્યેન કૃતા નિત્યમલખ્વિતા ॥૭૯૯॥

. . જે મહાત્માએ દેશથી વિરતિ કરી તેનું નિત્ય અખં-
ડિત રીતે પાલન કીધું છે તે પ્રતાર્થી મર્યાદિત ક્ષેત્ર બહા-
રની વસ્તુ ગમે તેટલો લાભ મલતો હોય છતાં પણ તેને
તૃણ સમાન ત્યાજ્ય ગણી ગ્રહણ કરતો નથી. આ મહા
પુરુષે તૃણાદિથી વેલડીને છેદી નાંખી છે અને ધૃતિ રૂપી
લતાનું સંવર્ધન કીધું છે આવા મહાનુભાવના ગુણાનુવાદનું
વર્ણન કરવા કોણ સમર્થ થાય ?

पञ्चधानर्थदण्डस्य परं पापोकारिणः ।

क्रियते यः परित्यागस्तृतीयं तद्गुणव्रतं ॥૮૦૦॥

અનર્થ દંડ નામે તૃતીય ગુણવ્રત (પરં ઉપકારી).

પાપને સહાયતા દેવાને સમર્થ પાંચ પ્રકારના અનર્થ
દંડનો જે પરિત્યાગ તે અનર્થ દંડ ત્યાગ નામ ત્રીજું
ગુણવ્રત છે.

નોટ. દંડાએ વિષુ હેતુએ, વલગે પાપ પ્રચંડ,
પ્રભુ પૂજી વ્રત કારણે, તે ઠહું અનર્થ દંડ.
સ્વજન શરીરને કારણે, પાપે પેટ ભરાય,
તે નવિ અનર્થ દંડ છે એમ ભાષે જીનરાય.

વીરવીજય ચરણ.

दुष्टश्रुतिरपध्यानं पापकर्मोपदेशनं ।

प्रमादः शस्त्रदानं च पञ्चानर्था भवन्त्यमी ॥૮૦૧॥

૧. દુઃશ્રુતિ ૨. અપધ્યાન ૩. પાપકર્મોપદેશ. ૪. પ્રમાદ
અને ૫. શસ્ત્રદાન આ પાંચ પ્રકારના અનર્થો છે.

૧. દુઃશ્રુતિ-પાપમાં પ્રવૃત્તિ કરાવનાર અને મિથ્યાત્વના

પોષક શાસ્ત્રનું કથાનું સાંભળવું જાણવું અને
લખાવવું. તે કૃત્યુતિ યા અંશુભશ્રુતિ.

૨. અપધ્યાન-કષાયને વશ થઈ બીજાનું અનિષ્ટ ચિંતવવું
તે અપધ્યાન.

૩. પાપકર્મોપદેશ-લોકો પાપકર્મમાં પ્રવૃત્ત થાય એવા
પ્રકારનો ઉપદેશ અથવા એવા વચન બોલવા કે
જેથી લોકોની પાપમાં પ્રવૃત્તિ થઈ જાય તે પાપ-
કર્મોપદેશ.

૪. પ્રમાદ-વિના કારણ પાણી ઢાળવું, ઝાડપાન છેદવા આદિ
પાપમય ક્રિયા તે પ્રમાદચરિત્ર.

૫. શસ્ત્રપ્રદાન-તલ્વાર ખંડુક અગ્નિ આદિ હિંસાના ઉપ-
કરણો વાપરવા આપવા તે શસ્ત્રપ્રદાન યા હિંસાપ્રદાન.

શારિકાશિશિમાર્જારિતામ્રચૂડશુકાદયઃ ।

અનર્થકારિણસ્ત્યાજ્યા વહુદોષા મનીષિભિઃ ॥૮૦૨॥

નીલીમદનલાક્ષાયઃ પ્રભૂતાન્નિવિપાદયઃ ।

અનર્થકારિણસ્ત્યાજ્યા વહુદોષા મનીષિભિઃ ॥૮૦૩॥

મેના મોર બિલાડી, કુકડા, પોષટ આદિ પક્ષીઓને
પાળવા તે અને ગળી, મીણ, લાખ, લોડું, અગ્નિજનક દ્રવ્યો
અને વિષ આદિ વસ્તુઓનો બ્યાપાર મહા અનર્થકારી
અને બહુદોષ સુક્ત હોવાથી આવડેએ સર્વથા ત્યાગ કરવા
ચોગ્ય છે.

દિગ્દેશાનર્થદષ્ટેભ્યો વિરતિર્પા વિધીયતે ।

જિનેશ્વરસર્મારૂપાતં ત્રિવિધં તદ્દ્રુણત્રયં ॥૮૦૪॥

દિશ્ પરિમાણ, દેશ અવધિ, અને અનર્થ ઢંડની જે વિરતિ કરવી તેને જિનેશ્વર દ્વારા પ્રતિપાદિત ત્રણ પ્રકારના શુભ વ્રત ઠહે છે.

અર્થાત્—શુભવ્રત ત્રણ પ્રકારના છે. દિશ્વ્રત, દેશવ્રત અને અનર્થ ઢંડ ત્યાગવ્રત.

નમસ્કારાદિકં જ્ઞેયં શરણોત્તમમદ્ગલં ।

સંધ્યાનત્રિત્રયે શશ્વદેકાગ્રકૃતચેતસા ॥૮૦૫॥

સર્વાર્થ પરિત્યજ્ય કૃત્વા દ્રવ્યાદિશોધનં ।

આવશ્યકં વિધાતવ્યં વ્રતવૃદ્ધ્યર્થમુત્તમૈઃ ॥૮૦૬॥

સામાયિક નામે પ્રથમ શિક્ષાવ્રત.

વ્રતની વૃદ્ધિ અર્થે પ્રતિદિન પ્રાતઃ મધ્યાહ્ન અને સાંજ એમ ત્રિ સંધ્યા સમયે શરણ કરવા યોગ્ય અને મંગલ સ્વરૂપ શ્રી નંદકાર મંત્રની આદિમાં વણાએલા શ્રી અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સર્વ સાધુ રૂપી પંથ પરમેષ્ઠિનું એકાગ્ર ચિત્તે ધ્યાન ધરી સર્વ આરંભ સમારંભનો પરિત્યાગ કરી (સાવધયોગનો ત્યાગ કરી) દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવની શુદ્ધિ કરી ઉત્તમ જનોએ સામાયિક (આવશ્યક ક્રિયા) કરવું તેમજ,

નોટ—અણુવ્રતની શુદ્ધિ (અને વૃદ્ધિ) અર્થે ચાર શિક્ષાવ્રત છે. દિગમ્બર આમ્નાય મુજબ સામાયિક ત્રિસંધ્યા સવાર બપોર અને સાંજ સમયે થઈ શકે છે.

લાખ ઝોગણસાઠ બાણ કોઠિ, પચવીસ સહસ્ર નવસેં જોડી, પચવીસ પદ્યોપમ ઝાઝેડું તે બાંધે.

દ્વ્યાસનદ્વાદશાવર્તાશ્વતુર્મસ્તકસંનંતિઃ ।

ત્રિવિશુદ્ધયા વિધાતવ્યા વન્દના સ્વહિતોદયતૈઃ ॥૮૦૭॥

મન વચન અને કાયાની વિશુદ્ધિ સહિત આત્મહિ-
તમાં નિરત જનોએ જે આસન ધાર આવર્ત અને મસ્તક
વડે ચાર પ્રકારની નતિ પુર્વક વંદના કરવી.

વંદના, શુદ્ધવંદન, સુશુદ્ધ વાંદણા, આવર્ત, અહો કાય
કાય રૂપ ત્રણ અને જત્તાલે, જવણિજગંથલે રૂપ ત્રણ,
એમ એક વંદનમાં છ અને જે વંદનમાં ધાર આવર્ત
થાય છે. “કાય સંહાસ” કહેતાં સ્વમસ્તક શુદ્ધ ચરણે
નમાડવું તથા “ખામેભિ જમાસમણા” કહેતાં ફરી નમા-
ડવું એમ જે વાર અને બીજી વારને વાંદણે જે વાર મળી
ચારવાર સ્વમસ્તક નમાડવા રૂપ ચાર નતિ.

ચત્વારિ સન્તિ પર્વાણિ માસે તેષુ વિધીયતે ।

ઉપવાસઃ સદા યસ્તત્પોષધવ્રતમીર્યતે ॥૮૦૮॥

દરમાસે ચાર પર્વ તિથિઓ આવે છે જે આઠમ
અને જે અહિદશ, કાયમ તે પર્વને દિવસે જે ઉપવાસ કરવો
તેને પ્રોષધોપવાસ મત કહે છે (પ્રોષધ નામે બીજું શિક્ષા
મત જાણવું.)

ત્યક્તમોગોપમોગેઽસ્ય સર્વારમ્ભવિમોચિનઃ ।

ચતુર્વિંશાશનત્યાગ ઉપવાસો મતો જિનૈઃ ॥૮૦૯॥

લોગ્ય અને ઉપલોગ્ય પદાર્થોના ત્યાગ પુર્વક સર્વ
આરંભ રહીત થઈ ચાર પ્રકારના (આસન, ખાન ખાદિમ
અને સ્વાદિમ) આહારનો જે ત્યાગ તેને જિનેશ્વરોએ ઉપ-
વાસ કહ્યો છે.

નોટ-નિસારમ્બી થઈ સ્વ શરીરની શોભાના દ્રવ્યો રનાન, વિલેપન, પુષ્પમાલા, અલંકાર આદિનો ત્યાગ કરી સાધુ નિવાસમાં એટલે ઉપાશ્રયમાં મંદિરમાં યા સ્વગૃહે પોષધશાલામાં ધર્મધ્યાનમાં મન પરોવી પર્વને દિવસે (પૌષધ-પર્વ) ચારે આહારના ત્યાગ પુર્વક શ્રાવકનું રહેવું તે પૌષધોપવાસ.

અમુત્તયનુપવાસૈકમુક્તયો ભક્તિતત્પરૈઃ ।

ક્રિયન્તે કર્મનાશાય માસે પર્વચતુષ્ટયે ॥૮૧૦॥

જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિમાં તત્પર રહેનારા શ્રાવકોએ એક માસમાં ઉપધુંક્ત (જે અષ્ટમી અને જે અતુ-ઈંશી એમ ચાર પર્વને દિવસે કર્યોનો નાશ કરવાને માટે ઉપવાસ અતુષ વાસ (ઇપદ્ અર્થે અનુ ઇપદ્ ઉપવાસ એટલે માત્ર પ્રાશુક પાણી લેવું) અને એકાસનમાંથી ઠેઠાને ઠેઠા મત તો અવશ્ય કરવું કારણ કે

કર્મેન્ધનં યદજ્ઞાનાત્સંચિતં જન્મકાનને ।

ઉપવાસશિશ્વી સર્વં તદ્ભસ્મીકુલ્તે ક્ષણાત્ ॥૮૧૧॥

ઉપવાસનું ફલ.

અનાદિ કાલથી આ ભવાટવીમાં ભ્રમણ કરતાં અજ્ઞાનના ચોગથી ધર્મરૂપી ઇંધનનો જીવે જે સંચય કર્યો હોય તેને ઉપવાસ રૂપી અગ્નિ એક ક્ષણમાં બાળીને ભસ્મ કરી નાંખે છે.

મોગોપભોગસંખ્યાનં ક્રિયતે યદ્દિતાત્મના ।

મોગોપભોગસંખ્યાનં તચ્છિરપાત્રતમુચ્યતે ॥૮૧૨॥

લોગોપલોગ પરિભાષુ નામે ત્રીજું શિક્ષાન્ત.

આત્મહિતાર્થે લોગ્ય અને ઉપલોગ્ય પદાર્થોનું જે નિયમન કરવું તે લોગોપલોગ પરિભાષુ નામા ત્રીજું શિક્ષાન્ત છે.

આહારપાનતામ્બુલગન્ધમાલ્યફલાદયઃ ।

મુજ્યન્તે યત્સ મોગશ્ચ તન્મતઃ સાધુસત્તમૈઃ ॥૮૧૩॥

લોગ કોને કહેવો.

આહાર, પાણી, તાંબુલ, ગંધ, માલા, ફલ, ફુલ આદિ દ્રવ્યો જે કેવળ એકજવાર લોગવાય છે તેને મુનિ પ્રવરે લોગ કહે છે.

મેળવો—એક વાર જે લોગમાં આવે વસ્તુ અનેક અશન પાન વિલેપને લોગ કહે જિન એક.

વીરવીજ્યણ, ચો. પ્ર. પૂજા.

વાહનાશનપલ્યદુસ્ત્રીવસ્ત્રાભરણાદયઃ ।

મુજ્યન્તેઽનેકધા યસ્માદુપમોગાય તૈ મતાઃ ॥૮૧૪॥

વાહન, આસન, પલંગ, સ્ત્રી, વસ્ત્ર, આભૂષણ આદિ વારંવાર લોગવાય છે તેથી તે ઉપલોગ કહેવાય છે.

મેળવો—લોગવી વસ્તુ લોગવે, તે કદીએ ઉપલોગ.

ભૂષણ, ચીવર, વસ્ત્રાભા જેહાદિ સંયોગ.

વીર. વી. ચો. પ્ર. પૂજા.

સન્તોષો ભાપિતસ્તેન વૈરાગ્યમપિ દર્શિતં ।

મોગોપમોગસંખ્યાનવ્રતં યેન સ્મ ધાર્યતે ॥૮૧૫॥

જેલે લોગોપલોગની વસ્તુઓનું પરિભાષુ ધીધુ છે

તે સંતોષી છે. એટલુંજ નહિ પણ તેનામાં વૈરાગ્યની પણ અંખી થાય છે.

चतुर्विधो वराहारो दीयते संयतात्मनां ।

यिक्षाव्रतं तदाख्यातं चतुर्थं गृहमेधिनां ॥૮?૬॥

અતિથિ સંવિભાગ.

સંયતિ અતિથિઓને જે ચતુર્વિધ ઉત્તમ આહારનું દાન તે અતિથિ સંવિભાગ નામક ગૃહસ્થીઓનું ચોથું શિક્ષાવ્રત છે. આ વ્રતને વૈયાવૃત્ય પણ કહે છે. આ વ્રતના ચાર ભેદ છે. ૧ ભિક્ષા (સંયમ પરાયણી મુમુક્ષુ અતિથિને શુદ્ધ ખિત્તે નિરવધ આહારનું દાન) ૨ ધર્મોપકરણ ૩ ઔષધ, ૪ પતિશ્રય-ઉપાશ્રય.

स्वयमेव गृहं साधुर्योत्रात(न्व)ति संपतः ।

अन्वर्थवेदिभिः प्रोक्तः सोऽतिथिमुनिपुंगवैः ॥૮?૭॥

જે સંયમિ સાધુ પોતાની મેળે ભિક્ષાર્થ (અચાનક) ઘેર આવી ચડે છે તેને અર્થના બાણ મુનિ પુંગવો અતિથિ કહે છે.

નોટ-જેની આવવાની નિશ્ચિત તિથિ નથી તે અતિથિ, ખીજાને અવ્યાગત કહે છે.

श्रद्धामुत्सत्त्वविज्ञानतितिक्षामत्तयलुब्धता ।

एते गुणा हितोद्युक्तैर्घ्रियन्तेऽतिथिपूजनेः ॥૮?૮॥

શ્રદ્ધા, ઉત્સાહ, સત્ત્વ, વિજ્ઞાન, સહિષ્ણુતા, ભક્તિ નિલોભતા આટલા ગુણો આત્મહિતાર્થે અતિથિપૂજકમાં હોવા જોઈએ.

પ્રતિગ્રહોચ્ચદેશાઙ્ગિસાલનં પૂજનં નતિઃ ।

ત્રિશુદ્ધિરન્નશુદ્ધિથ પુણ્યાય નવધા વિધિઃ ॥૮૧૯॥

દાન દેવા સમયે, પ્રતિગ્રહ, ઉચ્ચ દેશાવસ્થાન, ચરણ પ્રક્ષાલન, પૂજન, નતિ (નમસ્કાર), મન વચન કાયાની શુદ્ધિ અને અન્ન શુદ્ધિ આ નવ પ્રકારની વિધિ પુણ્યાર્થે સાચવવી જોઈએ.

સામાયિકાદિભેદેન શિક્ષાવ્રતમુદીરિતં ।

ચતુર્ધેતિ ગૃહસ્થેન રક્ષણીયં હિતૈપિણા ॥૮૨૦॥

પૂર્વોક્ત સામાયિક પ્રોપથ લોભોપાલોભુ પરિભાણુ અને અતિથિ સંવિભાગ આ ચાર પ્રકારનું શિક્ષાવ્રત છે તેનું આત્મ હિતૈર્ધી ગૃહસ્થોએ સદા પાલન કરવું જોઈએ.

દ્વાદશાણુવ્રતાન્યેવં કથિતાનિ જિનેશ્વરૈઃ ।

ગૃહસ્થૈઃ પાલનીયાનિ ભવદુઃસ્વં જિહામુભિઃ ॥૮૨૧॥

આ પ્રમાણે બાર પ્રકારના અણુવ્રત (પાંચ અણુવ્રત ત્રણ ગુણુવ્રત અને ચાર શિક્ષાવ્રત) જિનેશ્વર પ્રભુએ બતાવ્યા છે. તેનું ભવદુઃખથી નિવૃત્ત હોવાની ઇચ્છાવાલા ગૃહસ્થોએ સદા પાલન કરવું જોઈએ.

સ્વકોયં જીવિતં જ્ઞાત્વા ત્પક્ત્વા સર્વો મનઃ સિતિં ।

વંધુનાપૃચ્છય નિઃશેષાંસ્ત્યક્ત્વા દેહાદિમૂર્છનાં ॥૮૨૨॥

વાહ્યમભ્યન્તરં-સદ્ગં મુક્ત્વા સર્વં વિધાન્તતઃ ।

વિધાયાલીચનાં શુદ્ધાં હૃદિ ન્યસ્ય નમસ્કૃતિં ॥૮૨૩॥

જિનેશ્વરક્રમામ્બોજપૂરિમક્તિમરાનતૈઃ ।

સદ્ભેત્વના વિધાતવ્યા મૃત્યુતો નરસત્તમૈઃ ॥૮૨૪॥

સલ્લેખના:

પોતાનો મૃત્યુકાલ નિકટ જણાય તે વખતે સર્વ પ્રકારની મનની ગ્લાનિ છોડી હૃદય સ્વદેહાદિ (દેહ, ધન, કુટુંબ, પુત્ર, કલત્ર વિગેરે) માં મૂર્છનાનો પરિત્યાગ કરી સ્વજનોની આરા લઈ સર્વ પ્રકારના બાહ્ય અને અંતરગ (કષાયાદિ) પરિશ્રુથી મુક્ત થઈ વિધિ પુર્વક પાપની શુદ્ધ આલોચના કરી જિનેશ્વર પ્રભુને હૃદયમાં ધારણ કરી તેને હૃદયપુર્વક નમસ્કાર કરી જિનેદ્રના ચરણકમળમાં અપુર્વ ભક્તિના ભારથી નમ્ર થએલા ઉત્તમ નરોએ મૃત્યુની સલ્લેખના કરવી.

નોટ-જિનેશ્વર પ્રભુનું હૃદયમાં ધ્યાન ધરી અપૂર્વ ભક્તિ પૂર્ણ હૃદયથી તેના ચરણ કમળમાં નમસ્કાર કરી ઉત્તમ નરોએ શાસ્ત્રાનુસાર મૃત્યુની સલ્લેખના કરવી.

दुर्लभं सर्वं दुःखानां नाशकं बुधपूजितं ।

सम्यक्त्वं रत्नवद्धार्यं संसारान्तं यियासुधिः ॥८२५॥

સંસારનો પાર પામવાની ઈચ્છાવાલા મનુષ્યોએ દુર્લભ, દુઃખનાશક અને બુધ જનોએ પૂજીત સમ્યક્ત્વ રત્ન અંગીકાર કરવું જોઈએ.

पद्द्रव्याणि पदार्थाश्च नव तत्त्वादिभेदतः ।

जायते श्रद्धावज्जीवः सम्यग्दृष्टिर्न संशयः ॥८२६॥

જે મનુષ્ય જીવા જીવાદિ પદ દ્રવ્યો (જીવ, ધર્મ, અધર્મ, પુણ્ય અને આકાશ એમ પંચાસ્તિકાય અને છઠ્ઠો કાલ) અને નવ તત્ત્વમાં વિલિન્ન નવ પદાર્થોમાં શ્રદ્ધાન

કરે છે તે જીવ અવશ્ય સમ્યક્ દૃષ્ટિ છે એમાં સંશય નથી. તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનં સમ્યક્દર્શનમ્ જિનેશ્વર ભાષિત જીવા-જીવાદિ નવ તત્ત્વોને વિષે શ્રદ્ધાન, તે સમ્યક્ દર્શન જીવો-તત્ત્વાર્થ સૂત્ર.

અતીતેऽનન્તઃ કાલે જીવેન ભ્રમતા મયે ।

કાનિ દુઃખાનિ નાસાનિ વિના જૈનેન્દ્રશાસનં ॥૮૨૭॥

જિનેન્દ્ર પ્રભુના સાસનની પ્રાપ્તિવગર આ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતા જીવે અતીત કાલમાં અનન્તા ભવમાં કયા દુઃખો નથી લોગવ્યા ? અર્થાત્ જિન પ્રભુના શાસન વિના આ જીવ અનન્ત કાળ સંસારમાં રખડયો અને અનન્તા દુઃખ અનુભવ્યા, હવે પવિત્ર સાસનની પ્રાપ્તિ થઈ એટલે છુટકે પારી નહીં છે.

નિર્ગ્રન્થં નિર્મલં સંત્યં પૂર્તં જૈનેન્દ્રશાસનં ।

મોક્ષવર્ત્તંતિ કર્તવ્યં મતિસ્તેનં વિચંસણીઃ ॥૮૨૮॥

નિર્ગ્રન્થ, નિર્મલ, સંત્ય, અને પવિત્ર જિનેશાસન એજ મોક્ષનો માર્ગ છે માટે હિતાહિતના બાજુ મનુષ્યોએ તેવીજ પુદ્ધિનો આદર કરવો.

કેઇ પ્રતમાં નીચેનો શ્લોક મહી આવે છે.

સાચેટોઽપિ દરિદ્રોઽપિ જિનધર્મવિભૂષિતઃ ।

જિનધર્મવિનિર્મુક્તો મા ભૂવે ચક્રવર્ત્યપિ ॥

જિનધર્મથી વિભૂષિત થઈ દરિદ્ર અને મૃત્યુ થયું એ બહેતર છે પણ જિનધર્મથી રહિત થઈ ચક્રવર્તીની પદવી પણ ઇંદી પ્રાપ્ત થયે મા.

જ્યોતિર્ભાવનભૌમેષુ પટ્સ્વયઃશ્વમ્નમૃગિણુ ।

જાયતે સ્ત્રીણુ સદ્દૃષ્ટિર્ન મિથ્યાત્વાદસંઘિ ॥૮૨૯॥

(સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી આયુષ્ય બાંધે તો) .
સમ્યગ્દૃષ્ટિ એવ જ્યોતિષી ભવનવાસી (ભુવનપતિ અને
અને વ્યંતર) દેવોમાં અને નીચેની છ નરકોમાં ઉત્પન્ન
થતા નથી તેમજ અસંજીપણું અને સ્ત્રી પર્યાયને પણ પ્રાપ્ત
થતા નથી.

ભાવાર્થ—સમકિત પ્રાપ્ત થયાં પહેલાં આયુષ્યનો
બાંધ બાંધ્યો હોય તો તો જે ગતિનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય
તેજ ગતિમાં એવ અવશ્ય જાય છે જેમ શ્રેણીકરણી ક્ષાયિક
સમકિતના ધણી છતાં નરકમાં જાય છે પણ સમકિત પ્રાપ્ત
થયા પછી જે આયુષ્ય બાંધે તો બેશક ઉપરોક્ત સ્થોકમાં
વર્ણવેલ સ્થલે કદી ઉત્પન્ન થાય નહિ.

एकमपि क्षणं लब्ध्वा सम्यक्त्वं यो विमुञ्चति ।

संसारार्णवमुत्तीर्य लभते सोऽपि निर्वृतिं ॥८३०॥

જે એવ એક ક્ષણ માત્ર પણ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી
તેને છોડી દે છે તે પણ સંસાર સમુદ્રથી તરી જઈ અવશ્ય
મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે.

નોટ—સમ્યક્ત્વ ફરસ્યા પછી એવ ઉત્કૃષ્ટ અર્થ
પુદ્ગળ પર જાનેમાં અવશ્ય મુક્તિ પામે છે.

रोचते दर्शितं तत्त्वं जीवः सम्यक्त्वभावितः ।

संसारोद्वेगमापन्नः संवेगादिगुणान्वितः ॥८३१॥

સમ્યગ્ ભાવથી ભાવિતાત્મા નવ તત્ત્વો પ્રત્યે રૂચિ-
વાળો હોય છે, સંસારથી ઉદ્વેગ પામે છે અને શમ, સંવેગ,

અનુકમ્પા, આસ્તિક્ય, આદિ ગુણોથી, અલંકૃત થાય છે.

યત્કિંચ દૃશ્યતે લોકે પ્રશસ્તં સચરાચરં ।

તત્સર્વં લભતે જીવઃ સમ્યક્ત્વામલરત્નતઃ ॥૮૩૨॥

આ લોકને વિશે જે કંઈ સ્થાવર યા જંગમ પ્રશસ્ત થીજ દેખાય છે તે સર્વે સમ્યક્ત્વ દર્શન રૂપી નિર્મલ રત્નથી જીવને પ્રાપ્ત થાય છે.

શક્ષાદિદોષનિર્મુક્તં સંવેગાદિગુણાન્વિતં ।

યો ધત્તે દર્શનં સોઽવ દર્શની કથિતો જિનૈઃ ॥૮૩૩॥

શંકાદિ દોષથી રહિત (શંકા, કાંક્ષા, વિતિગિચ્છા મિથ્યાત્વીની પ્રશંસા અને તેમનો પરિચય) સંવેગાદિ (શમ, સંવેગ, અનુકમ્પા, આસ્તિક્ય) ગુણોથી યુક્ત સમ્યક્દર્શનને જે ધારણ કરે છે તેને જિનેશ્વર પ્રભુના શાસનમાં સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ કહેવાય છે.

દુરન્તાસારસંસારજનિતાસાતસંતતૈઃ ।

યો ભીતોઽણુવ્રતં યાતિ વ્રતિનં તં વિદુર્બુધાઃ ॥૮૩૪॥

સ્થાવકેની અગ્નીઆર પડિમા મતી.

દુઃખ સ્વરૂપ અસાર સંસારમાં ઉત્પન્ન થતી દુઃખ શ્રેણીથી જેને ભય ઉત્પન્ન થયો છે તે અહિંસાદિ અણુ-મત અગ્નીકાર કરે છે અને તેને વિદ્રજ્જનો મતી કહે છે.

આર્તરૌદ્રપરિત્યક્ત્ત્વિકાલં વિદધાતિ યઃ ।

સામાયિકં વિશુદ્ધાત્મા સ સામાયિકવાન્મતઃ ॥૮૩૫॥

સામાયિકવાન.

જે મનુષ્ય આર્ત રૌદ્ર ધ્યાનને છોડીને સ્થવાર બપોર

અને સાંજે સામાયિક કરે છે તે વિશુદ્ધાત્માને સામાયિક-કર્વાન કહે છે.

નોટ-દિગંબર આમ્નાય પ્રમાણે કાલ સામાયિક છે જે ક્રિષ્ણ ત્રિસંધ્યા સમયેજ થઈ શકે છે જ્યારે શ્વેતામ્બરો કહે છે કે ચોવીશ કલાકમાંથી ગમે તે વખતે સામાયિક કરવામાં બાધ નથી.

માસે ચત્વારિ પર્વાણિ તેષુ યઃ કુસ્તે સદા ।

ઉપવાસં નિરાશ્મ્ભઃ પ્રોપચી સ મતો જિનૈઃ ॥૮૩૬॥

જે મનુષ્ય એક માસના ચારે પર્વને દિવસે નિરાશ્મ્ભી થઈ ઉપવાસ કરે છે તે પોષધત્રતી કહેવાય છે.

ન મક્ષયતિ યોઽપર્કં કન્દમૂલફલાદિકં ।

સંયમાસક્તચેતસ્કઃ સચિત્તાત્સ પરાદ્યુત્તમઃ । ૮૩૭॥

જે કાચા ઠંઢ, મૂલ, ફલાદિક લક્ષણ નથી કરતો તે સંયમમાં આચરતો ચિત્તવાલા મનુષ્યને સચિત્ત ત્યાગી કહે છે.

મૈથુનં ભજતે મર્ત્યો ન દિવા યઃ કદાચન ।

દિવામૈથુનનિર્મુક્તઃ સ વ્રુષૈઃ પરિકીર્તિતઃ ॥૮૩૮॥

જે મનુષ્ય દિવસને વિશે કદાપિ સ્ત્રી સંગ નથી કરતો તેને બુધજનો દિવા મૈથુન નિર્મુક્ત કહે છે.

સંસારમયમાપનો મૈથુનં ભજતે ન યઃ ।

સદા વૈરાગ્યમારુદો વ્રહ્મચારી સ ભળ્યતે ॥૮૩૯॥

જે સંસારના લયથી વ્યથ થએલો પુરૂષ કદી પણ

મૈથુન સેવતો નથી અને સદા વૈરાગ્ય યુક્ત રહે છે તે
અભિચારી કહેવાય છે.

નિરાશ્મ્ભઃ સ વિજ્ઞેયો મુનીન્દ્રૈર્હૃતકલ્મષૈઃ ।

કૃપાલુઃ સર્વજીવાનાં નાશ્મ્ભં વિદધાતિ યઃ ॥૮૪૦॥

જે કૃપાળુ શ્રાવક કોઈ જીવનો ધાત શાય એવા
આરંભથી નિરાજો રહે છે તેને, પાપમલને જેણે ધોઈ નાખ્યા
જે એવા જિનેન્દ્ર પ્રભુ નિરાશંભી કહે છે.

સંસારદ્રુમમ્લેન કિમનેન મમેતિ યઃ ।

નિઃશૌર્યં ત્યજતિ ગ્રન્થં નિગ્રન્થં તં વિદુર્જિનાઃ ॥૮૪૧॥

“સંસાર વૃક્ષના મૂલ સ્વરૂપ પરિગ્રહથી મ્હારે શું”
એમ સમજી જે સર્વ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરે તેને જિને-
શ્વરો નિર્ગ્રન્થ કહે છે.

સર્વદા પાપકાર્યેષુ કુરુતેનુમર્તિ ન યઃ ।

તૈનાનુમનનં યુક્તં ભણ્યતે બુદ્ધિશાલિના ॥૮૪૨॥

(સંસારના પાપકાર્યોમાં જે કદી પોતાની સંમતિ
આપતો નથી) તેને બુદ્ધિશાળી જનો અનુમતિ ત્યાગી
કહે છે.

સ્વનિમિત્તં ત્રિધા યેન કારિતોઽનુમતઃ કૃતઃ ।

નાહારો ગૃહ્યતે પુંસા ત્યક્તોદિષ્ટઃ સ ભણ્યતે ॥૮૪૩॥

પોતાને માટે મન વચન અને કાયાથી કીધેલ કરા-
વેલ અગર અનુમતિથી તૈયાર થએલ આહારને ગ્રહણ ન
કરનાર શ્રાવકને ત્યક્તો દિષ્ટ કહે છે.

एकादश गुणानेवं घत्ते यः क्रमतो नरः ।

मर्त्यामरश्चर्यं श्रुत्वा यात्यसौ मोक्षमव्ययं ॥૮૪૪॥

આ પ્રમાણે ઉપર જણાવેલી (૮૩૩થી ૮૪૩ પર્યન્ત) આવકની અગીઆર પડિમા જે મનુષ્ય ચઢતા ક્રમસર ધારણ કરે છે તે દેવલોકની ઋદ્ધિ ભોગવી અવિનશ્વર મોક્ષ સુખ પામે છે.

વથો રોધોઽન્ન પાનસ્ય ગુરુભારાતિરોહણં ।

વન્ધચ્છેદો મલાઃ પંચ પ્રથમવ્રત ગોચરાઃ ॥૮૪૫॥

અહિંસા વ્રતના અતિચાર.

વધ, અન્ન પાનનો નિરોધ, ગુરુભારાતિરોહણ (અતિ ભાર ભરવો) બંધ અને છેદ એ પાંચ પ્રથમ અહિંસા અણુવ્રતના અતિચાર છે. (વ્રતને મલિન કરનારા છે).

કુટલેચક્રિયા મિથ્યાદેશનં ન્યાસલોપનં ।

પૈશુન્યં મન્ત્રમેદશ્ચ દ્વિતીયવ્રતગા મલાઃ ॥૮૪૬॥

સત્યવ્રતના અતિચાર.

૧ કુટ લેખ ક્રિયા (ખોટો દરતાવેજ કરવો) ૨ મિથ્યો-પદેશ (ખોટી સલાહ આપવી) ૩ ન્યાસપટ્ટાર (થાપણુ જોળાવવી) ૪ પૈશુન્ય (ચાડી) ૫ મન્ત્રલેહ (છાની વાત બહાર પાડવી) એ પાંચ બીજા સત્યાણુવ્રતને મલિન કરનારા અતિચાર છે.

સ્તેનાનીતસમાદાનં સ્તેનાનામનુયોજનં ।

વિરુદ્ધાતિક્રમો રાજ્યે કૂટમાનાદિકલ્પનં ॥૮૪૭॥

કૃત્રિમ વ્યવહારશ્ચ તૃતીયવ્રતસંભવાઃ ।

અતિચારા જિનૈઃ પચ્ચ ગદિતા ધૃતકર્મભિઃ ॥૮૪૮॥

અર્થાથ મતના અતિચાર.

- ૧ સ્તેનાહત. (ચોરીનો માલ લેવો)
- ૨ સ્તેનાપ્રયોગ. (ચોરીની સલાહ આપવી યા ચોરી કરવાની રીત બતાવવી)
- ૩ શબ્દ વિરૂદ્ધતિક્રમ. (વિરૂદ્ધ શબ્દાતિક્રમ)
- ૪ કૂટમાનાદિકલ્પન. (કુટા માનમાપા કરવા)
- ૫ પ્રતિરૂપક વ્યવહાર (ભેગ સંભેગ)

ખોટા સિદ્ધા કરવા વિગેરે એ પાંચ ગ્રીભ અર્થોથ અભુત્તના અતિચાર કર્મ મલથી મુક્ત જીનેશ્વરાએ આપ્યા છે.

અનન્નસેવનં તીવ્રમન્મથાભિનિવેશનં ।

ગમનં પુંશ્ચલીનાર્યોઃ સ્વીકૃતેતરરૂપયોઃ ॥૮૪૯॥

અન્યદીયત્રિગ્રાહસ્ય વિધાનં જિનપુંગવઃ ।

અતિચારા મનાઃ પશ્ચ ચતુર્થવ્રતસંભવાઃ ॥૮૫૦॥

- ૧ અનંગ સેવન (અનંગ વ્યવહાર વિરૂદ્ધ અંગોથી કામ કીડા કરવી)

- ૨ તીવ્ર મન્મથા ભિનિવેષ. (કામ ભોગ વિષે તીવ્ર અભિલાષ કરવો)

- ૩ વેશ્યા ગમન. (અપરિગૃહીતા ગમન)

- ૪ પરસ્ત્રી ગમન. (ઈન્વર પરિગૃહીતા ગમન)

- ૫ પરવિવાહ વિધાન (પરાયા વિવાહ ભેડવા)

આ પાંચ અતુર્થ મતના અતિચાર જીન મુંગવોએ જણાવ્યા છે.

હિરણ્યસ્વર્ણયોર્વાસ્તુસેત્રયોર્ધનધાન્યયોઃ ।

કુપ્યસ્ય દાસદાસ્યોથ પ્રમાણાતિક્રમાદ્વિધા ॥૮૫૧॥

અતિચારા જિનૈઃ પ્રોક્તાઃ પશ્ચામી પશ્ચમે વ્રતે ।

વર્જનીયાઃ પ્રયત્નેન વ્રતરક્ષા વિચક્ષણૈઃ ॥૮૫૨॥

પરિશ્રદ્ધ પરિભાણુ વ્રતના અતિચાર.

૧ સોનુંરૂપું, ૨ ક્ષેત્રવાસ્તુ, ૩ ધનધાન્ય, ૪ કુપ્ય, (તાંણુ પીતળ વિગેરે ધાતુ) ૫ હાસ હાસી આ પાંચ ચીજોનો કૃત પ્રમાણથી અતિક્રમ તે પંચમ પરિશ્રદ્ધ પરિભાણુ વ્રતના અતિચાર જિનેશ્વરોએ કહ્યા છે તે પાંચે અતિચારને વ્રત રક્ષામાં તત્પર જનોએ પ્રયત્નપૂર્વક વર્જવા ચોખ્ખ છે.

ક્ષેત્રસ્ય વર્ધનં તિર્યગૂર્ધ્વાધોચ્યતિલક્ષ્મનં ।

સ્મૃત્યન્તરવિધિઃ પશ્ચ મતા દિગ્વિસ્તેર્મલાઃ ॥૮૫૩॥

દિગ્વ્રતના અતિચાર.

ઉર્ધ્વદિશી, અધો દિશિ, તિર્યગ્ દિશિ એ આવા ગમનના નિયમનું ઉદ્દેશધન, ક્ષેત્રવૃદ્ધિ (એક દિશા સંક્ષેપી ખીણ દિશા વધારવી) અને સ્મૃત્યંતર વિધિ (અનાસોગે સ્મૃતિ હોયથી અધિક ભૂમિ જવું) એ પાંચ દિગ્ વિસ્તિના અતિચાર છે.

આનીતિપુદ્ગલક્ષેપૌઃ પ્રેક્ષ્ય લોકાનુયોજનં ।

શબ્દરૂપાનુપાતૌ ચ સ્યુર્દશવિસ્તેર્મલાઃ ॥૮૫૪॥

દેશવ્રતના અતિચાર.

૧ આનીતિ, ૨ પુદ્ગલ પ્રક્ષેપ, ૩ પ્રેક્ષ્ય લોકોનું યોજન, ૪ શબ્દરૂપાનુપાત, અને ૫ રૂપાનુપાત એ પાંચે દેશ વ્રતના અતિચાર છે.

આનીતિ—નિયમિત ભૂમિકામાં કે બહારથી મંગાવવું અને
બહાર મોકલવું.

પુદ્ગલ પ્રકોષ—કાંકરો પથ્થર આદિ મર્યાદિત સીમાની
બહાર ફેંકવા.

પ્રેમ્ય લોકાનું યોજન—નોકર મોકલવાની ગોઠવણ કરવી.

શબ્દાનુપાત—શબ્દ સંલગ્નાવી સાદ પાડી બોલાવવું.

રૂપાનુપાત—રૂપ દેખાડી બોલાવવું.

અસમીક્ષ્યક્રિયાભોગોપયોગાનર્થકારિતા ।

વહસંબન્ધભાષિત્વં કૌતુક્યં મદનાર્તતા ॥૮૫૫॥

પચ્ચૈતેઽનર્થદળ્હસ્ય વિરતેઃ કથિતા મલાઃ ।

સમસ્તવસ્તુવિસ્તારવેદિમિર્જિનપુંગવૈઃ ॥૮૫૬॥

અનર્થ દંડ વિરતિના અતિચાર.

૧ અસમીક્ષ્ય ક્રિયાધિકરણ (વિના વિચારે પાપ ક્રિયા
કરવી)

૨ લોગોપલોગ અનર્થકારિતા (આવશ્યકતાથી અધિક
લોગોપલોગની વસ્તુઓનો સંશ્લેષ કરવો)

૩ બર્ત્ત સંબંધ ભાષિત્વ. (વિના સંબંધ બહુ બોલવું.)

૪ કૌતુક્ય (શરીરથી કુચેષ્ટા કરવી)

૫ મદનાર્તતાયા : કન્દર્પ (કામોત્પાદક અશ્લીલ વચનો
રચારણ)

આ પાંચ સમસ્ત વસ્તુ વિચારના બધા શ્રી જિને-
શ્વર પ્રભુએ અનર્થદંડ વિરતિના અતિચાર બતાવ્યા છે.

અસ્થિરત્વાસ્મૃતં યોગદુષ્ક્રિયાનાદરા મલાઃ ।

સામાયિકવ્રતસ્પૃતે મતાઃ પચ્ચ જિનેશ્વરૈઃ ॥૮૫૭॥

૧ મન ૨ વચન અને ૩ કાયાથી દુષ્ટિક્રિયા ૪ અનેકા
ત્રતાથી વિસ્મૃતિ ૫ અનાદર (વેઠ સમજી આદર રહિત
પણે સામાયિક કરવું) આ પાંચ સામાયિક વ્રતના દ્વપણ છે.

અદૃષ્ટમાર્જિતોત્સર્ગાદાનસંસ્તરક્રિયાઃ ।

અસ્મૃત્યાનાદરૌ પચ્ચ પ્રોપધસ્ય મહા મતાઃ ॥૮૫૮॥

અદૃષ્ટ અમાર્જિત ઉત્સર્ગ.

અદૃષ્ટ અમાર્જિત દાન.

અદૃષ્ટ અમાર્જિત સંસારક્રિયા.

અસ્મૃતિ.

અનાદર.

૧ (વગર જોઈ વગર પુણ્ય ભૂમિમાં મલોત્સર્ગ કરવો.)

૨ (વગર જોઈ વગર પુણ્ય ભૂમિમાં પ્રમાદ ઉપકરણો મુકવા
લેવા.)

૩ (વગર જોઈ વગર પુણ્ય ભૂમિમાં સંસ્તાર સંચારો કરવો)

૪ (યોગ્ય ક્રિયાઓની વિસ્મૃતિ)

૪ (અનાદરની દૃષ્ટિથી પોપધ કરવો)

એ પાંચ પોપધ વ્રતના અતિચાર છે.

૧ અદૃષ્ટ અમાર્જિત (વિના જોઈ, વિના પુણ્ય ભૂ-
મિમાં મલોત્સર્ગ કરવો (લઘુનિતી વડીનીતિ પરઠવવી)

૨ પ્રમાદથી ઉપકરણો લેવા, મુકવા ૩ સંચારો કરવો ૪
યોગ્ય ક્રિયા ભૂલી જવી અને ૫ અનાદર દૃષ્ટિથી પોપધ
કરવો એ પાંચ પોપધવ્રતના અતિચાર છે.

સચિત્તમિશ્રસંવન્ધદુષ્પક્કામિપવાસિતાઃ ।

મોગોપમોગસંખ્યાયા મલાઃ પચ્ચ નિર્વેદિતાઃ ॥૮૫૯॥

લોગોપલોગના પાંચ અતિચાર.

સચિત્ત, મિથ્ય, સચિત્ત સંબંધ, દુષ્પ્રકવ અને અભિપ્રાયસિત એ પાંચ લોગોપલોગ સંખ્યાત્રતના અતિચાર છે.

૧ (જીવસહિત) ૨ (સચિત્તા ચિત્ત) ૩ (સચિત્તથી સ્પર્શિત) ૪ (ખરાબ રીતે પચાવેલા) ૫ (કાચા)

સચિત્તાચ્છાદનિસેવકાલાતિક્રમમત્સરાઃ ।

સહાન્યવ્યપદેશેન દાને પચ્ચ મલા મતાઃ ॥૮૬૦॥

વૈયાવૃત્યના પાંચ અતિચાર.

- ૧ સચિત્તા આચ્છાદ (સચિત્ત દ્રવ્યથી ઢાંકેલ)
- ૨ સચિત્ત નિષેધ (સચિત્ત પદાર્થ ઉપર મુકેલ)
- ૩ કાલાતિક્રમ (કાલની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કીધેલ)
- ૪ મત્સર (ખીજની ઇર્ષ્યાથી)
- ૫ સહન્ય વ્યપદેશ (ખીજના વ્યપદેશ સહિત આહાર દાન દેવું)

એ પાંચ વૈયાવૃત્યના અતિચાર છે.

- ૧ સચિત્ત નિષેધ (સચિત્ત પદાર્થ ઉપર મુકેલ આહાર દેવો)
- ૨ સચિત્ત પિધાન. (સચિત્ત દ્રવ્યની ઢાંકેલ આહાર દેવો)
- ૩ પર વ્યપદેશ (ખીજના વ્યપદેશ સહિત આહાર દાન દેવું.)
- ૪ માત્સર્ય. (મત્સર-ખીજની ઇર્ષ્યાથી દાન દેવું)
- ૫ કાલાતિક્રમ (અકાલે-કાલની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરી દાન દેવું)

પચ્ચત્વજીવિતાશંસે મિત્રરાગમુલાગ્રહૌઃ ।

નિદાનં ચૈતિ નિર્દિષ્ટં સંન્યાસે મલપચ્ચકં ॥૮૬૧॥

સંલેખણના પાંચ અતિચાર.

- ૧ પંચતવાશંસ (હુઃખ આંચે મરવા તણી વાંછા કરવી)
- ૨ હવિતાસંસ (સુખ આંચે હવવા તણી વાંછા કરવી)
- ૩ મિત્રાનુરાગ (મિત્રોમાં પ્રેમ રાગ કરવો)
- ૪ સુખાશ્રદ્ધ (સુખની વાંચછા કરવી)
- ૫ નિદાન. (નિચાણું ખાંધવું)

આ પાંચ સંલેખણા મતના અતિચાર છે.

શઙ્કાફાઙ્કાચિકિત્સાદિમશંસાસંસ્તવા મલાઃ ।

પશ્ચમે દર્શનસ્યોક્તા જિનેન્દ્રધૃતકલ્મષૈઃ ॥૮૬૨॥

સમ્યગ દર્શનના અતિચાર.

સર્વજ્ઞ પ્રતિપાદિત શાસ્ત્રોમાં શંકા કરવી (શંકા) અન્યમતની વાંછા કરવી (કાંક્ષા) સાધુ સાધ્વીના મલિન ગાત્ર દેખી દુર્ગંછા કરવી (વિતિ ગિચ્છા) મિથ્યાત્વીની પ્રશંસા (પ્રશંસા) અને મિથ્યા દષ્ટિનો પરિહય (સંસ્તવ) આ પાંચ સમ્યક્ત્વના દૂષણો છે એમ પાપકર્મથી મુક્તશ્રી જિનદેવે કહ્યું છે.

इत्येवं सप्ततिः प्रोक्ता मलानाममलाज्ञयैः ।

तस्य व्युदासतो धार्य आवकैर्व्रतमुत्तमं ॥૮૬૩॥

આ પ્રમાણે બાર પ્રતના સિતેર અતિચાર કહેવામાં આવ્યા છે માટે મતને નિર્મલ કરવાના આશયવાદા આવકોએ તેનો નિરાસ કરી તે ત્યજીને મતને ઉત્તમ રીતે પાલવાને ઉદ્ધમશીલ થવું.

यो दधाति नरो पूतं आवकव्रतमर्चिचं ।

मर्त्यामरश्रियं प्राप्य यात्यसौ मोक्षमव्ययं ॥૮૬૪॥

જે મનુષ્ય શ્રાવકના આ બાર પવિત્ર અને પૂજ્ય
વ્રતાનું નિર્મલ રીતે પાલન કરે છે, તે, મનુષ્ય અને દેવની
ઋદ્ધિને લોગવી મોક્ષ સુખ પામે છે.

મૂનેત્રાક્કુલિહુંકારશિરઃસંજ્ઞાચપાકૃતં ।

કુર્વન્નિર્મોજનં કાર્યં શ્રાવકૈર્મૌનમુત્તમં ॥૮૬૬॥

જમર, નેત્ર, અંગુલી, હુંકાર અને શિર આદિ
અંગોદ્વારા સંજ્ઞા (ઈશ્વારત) ત્યજીને ઉત્તમ એવું મૌન
ધારણ કરી શ્રાવકોએ લોજન કરવું જોઈએ.

શરચન્દ્રસમાં કીર્તિ મૈત્રી સર્વજનાનુગા ।

કન્દર્પસમરૂપત્વં ધીરત્વં બુધપૂજ્યતા ॥૮૬૬॥

આદેયત્વમરોગિત્વં સર્વસત્વાનુકંપિતા ।

ધનં ધાન્યં ધરા ધામ સૌલ્યં સર્વજનાધિકં ॥૮૬૭॥

ગમ્ભીરા મધુરા વાણી સર્વ શ્રોત્રમનોહરા ।

નિઃશેષશાસ્ત્રનિષ્ણાતાં બુદ્ધિં ધ્વસ્તતમોમલાં ॥૮૬૮॥

સર્વ સત્વાનુકંપાથી (સર્વ જીવો પ્રત્યે કયા ભાવ
રાખવાથી) શરદ્ રૂપના અંદ્ર સમ ધવલ કીર્તિ, સર્વ પ્રા-
ણીઓ સાથે મૈત્રી, કામદેવ સમાન નિર્મલ કમનીય કાન્તિ,
ધીરત્વ, બુધજન પૂજ્યતા (વિદ્વાનોને વિશે આદરમાન)
આદેયત્વ (શરીરની કાંતિ), નિરોગીપણું, ધન, ધાન્ય, ધરા,
ધામ ઉત્તમોત્તમ સુખ, સુમધુર ગંભીર અને શોતાને પ્રિય
લાગે એવી વાણી, તેમજ અજ્ઞાન અંધકારથી મુક્ત અને
નિર્મલ એવી સમસ્ત શાસ્ત્રને વિશે નિષ્ણાત બુદ્ધિની પ્રાપ્તિ
થાય છે.

ઘણ્ટાકાદલમૃદ્ધારચન્દ્રોપકપુરઃસરં ।

વિધાય પૂજનં દેયં ભક્તિતો જિનસગ્ગાનિ ॥૮૬૯॥

આવકોએ જિનદેવનું ભક્તિપૂર્વક પૂજન કરવું અને જિનમંદિરમાં ઘંટ, કાહલ, આરી, ચંદરવા આદિ ઉપકરણો અર્પણ કરવા બોધે.

ચતુર્વિધસ્ય સંઘસ્ય ચત્તવારોપિતમાનસૈઃ ।

દાનં ચતુર્વિધં દેયં સંસારોચ્છેદ મિચ્છુભિઃ ॥૮૭૦॥

સંસારનો ઉચ્છેદ કરવાની ઇચ્છાવાળા આવકોએ સુદૃઢ મનથી અને ભક્તિ પૂર્ણ હૃદયથી (ભક્તિમાં નિમગ્ન થઈ) સાધુ, સાધ્વી, આવક અને આધિકારી ચતુર્વિધ સંઘને ચાર પ્રકારનું દાન દેવું.

(૧ અભયદાન ૨ જ્ઞાનદાન ૩ અન્નદાન અને ૪ ઔષધિદાન)

યાવજ્જીવં જનો મૌનં વિચિત્રે ચાતિભક્તિઃ ।

નોદ્યોતનં પરંકૃત્વા નિર્વાહાત્કથિર્ન જિનૈઃ ॥૮૭૧॥

જિનેશ્વર ભગવાનનો ઉપદેશ છે કે જે મનુષ્ય યાવજીવ (જન્મથી મરણ સુધી) અતિ ભક્તિ ભાવથી મૌન ધારણ કરે છે તેને પોતાનો નિર્વાહ કરવા ઉપરાંત અન્ય કોઈ ઉદ્યોગની જરૂર નથી.

एवं त्रिधापि यो मौनं विचिन्तये विधिवन्नरः ।

न दुर्लभं त्रिलोकेऽपि विचिन्तये तस्य किंचन ॥૮૭૨॥

આ રીતે જે મનુષ્ય વિધિપૂર્વક મન વચન અને ક્રિયાથી મૌન ધારણ કરે છે તેને ત્રણ લોકમાં કોઈ પદાર્થ દુર્લભ નથી.

વિચિત્રશિખરાધારં વિચિત્રધ્વજમણ્ડિતં ।

વિધાતવ્યં જિનેન્દ્રાણાં મંદિરં મન્દરોપમં ॥૮૭૩॥

યેનેદ્ર કારિતં સૌંધં જિનમવિતમતા ભુવિ ।

સ્વર્ગાપવર્ગસૌર્યાનિ તેન હસ્તે કૃતાનિ વૈ ॥૮૭૪॥

મંદરાચલ સમાન (મેરૂ પર્વત સમ) વિચિત્ર શિખ-
રથી મંડિત અને રંગબેરંગી ધ્વજથી સુશોભિત જિનેન્દ્ર
દેવતું મંદિર આવકે અવશ્ય કરાવવું જોઈએ કારણ આ
લોકમાં જે જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિમાં નિમગ્ન આવક
મંદિર કરાવે છે તેણે સ્વર્ગ અને મોક્ષતું સુખ પોતાને
હાથ ધર્યું છે (તેને સ્વર્ગ અને મોક્ષ હાથમાંજ છે. દૂર
નથી અર્થાત્ તે અવશ્ય મોક્ષમાં અગર ત્યાં નહિ તો સ્વ-
ર્ગમાં જાય છે.

યાવત્તિષ્ઠિતિ જૈનેન્દ્રમન્દિરં ધરણીતલે ।

ધર્મસ્થિતિઃ કૃતા તાવજ્જૈનસૌંધવિધાયિના ॥૮૭૫॥

જિન ભુવનના નિર્માતાએ જ્યાં સુધી પોતાનું
બનાવેલું મંદિર હેઠાત ॥ ત્યાંસુધી ધર્મની સ્થિતિ કાયમ
હોય છે.

યૈનાહ્નુષ્ઠપ્રમાણાર્ચા જૈનેન્દ્રી ક્રિયતેઽક્રિના ।

તસ્યાપ્યનશ્વરી લક્ષ્મીનંદ્રે જાતુ જાયતે ॥૮૭૬॥

જે મનુજે એક અંગુષ્ઠ પ્રમાણુ પણ જિન દેવની
મૂર્તિ કરાવી ॥ તેને અવનિશ્ચય મોક્ષ લક્ષ્મી ખીલકુલ
દૂર નથી.

યઃકરોતિ જિનેન્દ્રાણાં પૂજનં સ્નપનં નરઃ ।

સ પૂજામાપ્ય નિઃશેષાં લભતે શાશ્વતીં શ્રિયં ॥૮૭૭॥

જે શ્રાવક શ્રી જિનેન્દ્ર લગવાનની પૂજા પખાલ કરે
છે તે પોતે પૂજ્ય પદવી પ્રાપ્ત કરી અનન્ત અને નિત્ય
મોક્ષ લક્ષ્મી મેળવે છે.

સમ્યક્ત્વજ્ઞાનભાષો જિનપતિકથિતં ધ્વસ્તદ્રોપપ્રપચ્ચં
સંસારાસારમીતા વિદધતિ સુધિયો યે વ્રતં શ્રાવકોયં ।

શુક્ત્વા મોગાન્નરોગાન્વરયુવતિયુતાઃ સ્વર્ગમર્ત્યેશ્વરાણાં
તે નિત્યાનન્તસૌખ્યં શિવપદમપદં વ્યાપદં યાન્તિ મર્ત્યાઃ ॥૮૭૮॥

અગ્રધરા વૃત્ત.

અસાર સંસારથી લયલીત જનેલા (સમ્યક્ દૃષ્ટિ
અને) સમ્યક્ જ્ઞાની સુખુદ્ધિ મનુષ્યો જિનપતિ દ્વારા
કથિત અને સર્વ દોષ રહિત એવા શ્રાવકોના વ્રતો ધારણ
કરે છે તે વર્ણના સહિત સ્વર્ગ અને મર્ત્યેશ્વરના વિશુદ્ધ
લોગો લોગવી અવિનશ્વર અનન્ત નિરાપદ શિવ સુખનો
આનન્દ પ્રાપ્ત કરે છે.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

તપનું નિરૂપણ.

વંશસ્થ વૃત્ત

પ્રણમ્ય સર્વજ્ઞમનન્તમીશ્વરં જિનેન્દ્રચન્દ્રં ધૃતકર્મવન્ધનં ।

વિનાશ્યતે યેન દુરન્તસંસૃતિસ્તદુચ્યતે મોહતમોષઠં તપઃ ॥૮૭૯॥

સમસ્ત કર્મ બંધનથી રહિત, અનન્ત અને ઈશ્વર
એવા સર્વશદેવ શ્રી જિનેન્દ્રચંદ્રને નમસ્કાર કરીને જેના
વડે કરીને આ અનન્ત દુઃખ દેનાર સંસારનો નાશ થાય
છે તે મોહરૂપી અંધકારને નષ્ટ કરનાર તપનું વર્ણન કરે છે.

વિનિર્મલ્લાનન્તસુલ્લેકકારણં દુરન્તદુઃસ્વાનલવારિદાગમં ।

દ્વિધા તપોઽભ્યન્તરવાદ્યમેદતો વદન્તિ પોઢા પુનરેકશો જિનાઃ ॥

સાંસારિક દુઃખાનલને શમાવવાને મેઘ સમાન અને
વિનિર્મલ અનંત સુખ (શિવ સુખ) નું પ્રધાન કારણ
તપના બે લેહ છે. બાહ્ય અને અભ્યંતર. વળી તે દરેક
લેહના છ છ અંતલેહ છે એમ જિનેન્દ્રો કહે છે.

કરોતિ સાધુર્નિરપેક્ષમાનસો વિમુક્તયે મન્મથશઙ્કશાન્તયે ।

તદાત્મશક્ત્યાનનનં તપસ્યતા વિધીયતે યેન મનઃ કપિર્વશં ॥

અનશન તપ.

કોઈ પ્રકારની સાંસારિક ફલની અપેક્ષા વગર કેવળ
સુક્ષ્મની ઈચ્છાથી કામ શત્રુને છતવાને માટે સ્વશક્તિ
અનુસાર જે સાધુ ચારે આહારનો ત્યાગ કરે છે તે અન-
શન નામે તપસ્થા છે તેનાથી મનરૂપી અંચલ વાંદરો વશ
થાય છે.

શમાય રાગસ્ય વશાય ચેતસો જયાય નિદ્રાતમસો ચલ્લીયસઃ ।

શ્રુતાપ્તયે સંયમસાધનાય ચ તપો વિચિત્તે મિતભોજનં મુનિઃ ॥

આવર્તોદયઃ ચત.

રાગદેવની શાંતિ અર્થે મનને વશ કરવા માટે પંચક
નિદ્રારૂપી અંધકારની ઉપર જ્યપ્તિ અર્થે શાસ્ત્ર અધ્યયન

માટે અને સંયમ સાધવા માટે યુનિ જે મિતાહાર ગ્રહણ કરે છે તેને અવમૌદર્ય યા ઉણોદરિ તપ કહે છે.

વિચિત્રસંકલ્પલતાં વિશાલિનીં યતો યતિર્દુસ્વપરમ્પરાફલાં ।
લુનાતિ તૃષ્ણાવ્રતતિ સ મૂલતસ્તદેવ વેદમાદિનિરોધનં તપઃ ॥

વૃત્તિ સંક્ષેપ તપ.

વિશાલ, વિચિત્ર સંકલ્પ રૂપ લતા યુક્ત, દુઃખ પરં-
પરા રૂપ કલદાથી, તૃષ્ણારૂપી વેલડીને જેના વડે કરીને
યતિઓ જડ મૂળથી ઉઠેછેલી નાંખે છે તે ઘર મોહલ્લા
આદિનું પરિમાણ કરવા રૂપ તપ તે વૃત્તિ પરિસંખ્યાન
નામે તપ છે,

વિજિત્ય લોકં નિશ્ચિલં સુરેશ્વરા વશં ન નેતું પ્રભવો ભવન્તિ ચં ।
પ્રયાતિ યેનાક્ષગણઃ સ વશ્યતાં રસોજ્જ્વનં તન્નિગદન્તિ સાધવઃ ॥

રસ ત્યાગ.

અખિલ લોકને છતવાને સમર્થ ઇંદ્રો જેને વશ કરવા
અશક્ત નીવડ્યા તે ઇંદ્રિયો પણ જેનાથી વશ થાય છે તેને
ઉત્તમ જનો રસત્યાગ નામા ચોથો ગાદ્ય તપ કહે છે.

ભાવાર્થ—દુધ, દહિં, ઘી આદિ રસ વધારે પડાર્થોથી
ઇંદ્રિયો પુષ્ટ થાય છે માટે તેના ત્યાગથી ઇંદ્રિયો

આપોઆપ વશ થાય છે.

વિચિત્રમેદા તનુવાયનક્રિયા વિધીયતે યા શ્રુતિમૂચિતક્રમાત્ ।
તપસ્તનુક્રેશમદઃ પ્રચક્ષ્યતે મનસ્તનુક્રેશવિનાશનક્ષમં ॥૮૮૫॥

કાય કલેશ નામે તપ.

માનસિક અને શારીરિક આધિવ્યાધિનો નાશ કર-

નામાં સમર્થ શાસ્ત્રાનુસાર જે નાના પ્રકારની (શરીર પ્રત્યે મમત્વભાવ રહીત ઘર્ષ) શરીરને બાધાકારી ક્રિયા આવે છે તે કાયકલેશ નામા પાંચમો આદ્ય તપ છે.

યદાસનં સ્ત્રીપશુપન્થવર્જિતો મુનિર્નિવાસે પઠનાદિસિદ્ધયે ।
વિવિક્તશય્યાસનસંજ્ઞિકં તપસ્તપોધનસ્તદ્વિદધાતિ મુક્તયે ॥૮૮૬॥

વિવિક્ત શય્યાસન.

શાસ્ત્રાધ્યયન આદિ (સ્વાધ્યાય ધ્યાન વિગેરે) ની સિદ્ધિ માટે ઓ પશુ અને નપુસક (આદિ વિદ્ય વિધાયક જીવોથી) રહિત (એકાંત) સ્થાનમાં મુનિનો નિવાસ તે વિવિક્ત શય્યાઆસન નામે તપ છે જે તપ તપોધન મુનિઓ મુક્તિ પામવાની ઇચ્છાથી આદરે છે.

મનોવચઃકાયવક્ષાદુપાગતો વિશોદ્યતે યેન મલો મનોપિભિઃ ।
શુતાનુરૂપ મલશોધનં તપો વિધીયતે તદ્ વ્રતશુદ્ધિદેનયે ॥૮૮૭॥

પ્રાયશ્ચિત તપ.

મન વચન અને કાયાના યોગથી થા પ્રમાદ વશથી ભાગેલા દોષનું તતવિશુદ્ધિના હેતુથી શાસ્ત્રાનુસાર જે શુદ્ધિ કરણ તેને મલશોધન યાને પ્રાયશ્ચિત નામા પ્રથમ અભ્યંતર તપ કહે છે.

નોટ. પ્રમાદદોષપરિહારઃ પ્રાયશ્ચિત્તમ્. જેના નવ ભેદ છે ૧ ઓલોચણ. (શુરૂપાસે પ્રમાદ નિવેદન કરવું) ૨ પ્રતિક્રમણ. (થએવા પ્રમાદ નિવારવાર્થે મિચ્છામિ દુક્કટં સહિત પાછું હઠવું) ૩ તદ્દભય. (વિનય) ૪ અન્ને સાથે ૪ વિવેક. ૫ વ્યુત્સર્ગ. કાર્યોત્સર્ગ આદિ ૬ તપ. આદ્યતપ ૭

છેદ. દિક્ષાનો પર્યાય ઓછો કરવા રૂપ ૮ અમુક કાલ માટે દૂરથી લ્યજ દેવો તે પદ્ધતિ ૯ અને યુનર્દિક્ષા રૂપ ઉપસ્થાપના.

પ્રયાતિ રત્નત્રયમુજ્જ્વલં યતો યતો હિનસ્ત્યર્જિતકર્મ સર્વથા ।
યતઃ સુખં નિત્યમુપૈતિ પાવનં વિધીયતેઽસૌ વિનયો યતીશ્વરૈઃ ॥

જે તપશ્ચરણથી સમ્યગ્ દર્શન સમ્યગ્ જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્ર રૂપી રત્નત્રયીની વૃદ્ધિ થાય છે, પૂર્વોપાજીત સર્વ કર્મનો ક્ષય થાય છે, અને શાશ્વતા પવિત્ર મોક્ષ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે તે વિનય નામા (પૂજ્યોનો આદર બત્કાર) દ્વિતીય અભ્યંતર તપ યતીશ્વરો આદરે છે.

પૂજ્યેષ્ઠાદરઃવિનયઃ વિનયઃ ચાર પ્રકારનો છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને ઉપચાર વિનય બહુમાન પુર્વક જ્ઞાન લાણુવું વિગેરે જ્ઞાન વિનય, શંકાદિ દોષ નિવારી તત્ત્વ શ્રદ્ધાન તે દર્શન વિનય, ચારિત્રમાં ગુણવાન થવા રૂપ ચારિત્ર વિનય, આચાર્ય ગુરુ વિગેરે સામે ઉભા થવું. અને વૈયા વૃત્તવાન થવું તે પ્રત્યક્ષ ઉપચાર અને મન વચનથી હાથ જોડી ગુણકીર્તન તે પરોક્ષ ઉપચાર.

તપોધનાનાં વ્રતશીલજ્ઞાલિનામનેકરોગાહિનિ પીડિતાત્મનાં ।
શરીરતો પ્રાસુકમેપજેન ચ વિધીયતે વ્યાવૃત્તિરુજ્જ્વલાદરાત્ ॥

વ્રત અને શીલથી શોભિત અનેક રોગરૂપી સર્પોથી પીડિત તપસ્વી મહાત્માઓના શરીરથી તેમજ પ્રાસુક ઓપધથી સમુજ્જ્વલ આદરપુર્વક જે સેવા કરવી તેને વ્યાવૃત્તિ (વ્યાવૃત્તિ-વૈયાવૃત્ત-વૈયાવચ્ચ) નામા ત્રીજો અભ્યંતર તપ કહે છે.

કાયચેષ્ટયા દ્રવ્યાન્તરેણં ચોપાસનં વૈયાહૃત્યપ્

સ્વાધ્યાય.

નિયમ્યતે યેન મનોઽતિચञ्ચલં વિલીયતે યેન પુરાર્જિતં રજઃ ।
વિહીયતે યેન ભવાશ્રવોઽસ્થિલઃ સ્વધીયતે તજ્જિનવાક્યમર્ચિતં ॥

જેનાથી અતિ ચંચળ મન વશ થાય છે. પૂર્વોપા-
શ્રીત કર્મ રજ નાશ પામે છે. અને સંસારની હેતુભૂત
સમસ્ત શુભાશુભ કર્મનો આશ્રવ જેનાથી રાક્ષાઈ જાય છે
તે પૂજ્ય અને પવિત્ર જિનેન્દ્રદેવની વાણીનો જે સ્વાધ્યાય
તેને સ્વાધ્યાય નામા થોથો અભ્યંતર તપ કહે છે.

નોટ-સઝાય ધર્મધ્યાનના પાંચ ભેદ છે. વાંચના,
પ્રવચના, અનુપ્રેક્ષા, આમ્નાય અને ધર્મોપદેશ.

દદાતિ યત્સૌખ્યમનન્તમવ્યયં તનોતિ ચોથં ભુવનાવબોધકં ।
સજ્ઞેન ભસ્મીકુસ્તે ચ પાતકં વિધીયતે ધ્યાનમિદં તપોધર્મઃ ॥

ધ્યાન.

જેનાથી અનંત અવિનાશી એવા મોક્ષમુખની પ્રાપ્તિ
થાય છે, ત્રિભુવનના સમસ્ત પદાર્થોનો અવબોધ કરાવનાર
જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે અને જેનાથી ક્ષણભાત્રમાં પાપ
બળીને ભસ્મ થાય છે, તે ધ્યાન તપ છે. તેનું તપોધન
મુનિઓ આચરણ કરે છે.

ધર્મશુક્લે મોક્ષહેતુ । તત્ત્વાર્થ ।

નોટ-ધર્મ ધ્યાન અને શુદ્ધ ધ્યાન આ બંને સુદ્ધિ
મુખ આપનારા છે.

ઉત્તમસંહનનસ્યૈકાગ્રચિન્તાનિરોધોધ્યાનં આ અન્તમુહૂર્તાત્ ।

ઉત્તમ સંઘયણુવાલા મહાપુરુષનું ચિન્તાનો નિરોધ
કરી એક ચિત્તે ધ્યાનું તે ધ્યાન.

યતો જનો ભ્રામ્યતિ જન્મકાનને યતો ન સૌખ્યં લભતે કદાચન ।
યતો વ્રતં નશ્યતિ મુક્તિકારણં પરિગ્રહોઽસૌ દ્વિવિદ્યો વિમુચ્યતે ॥

ઉત્સર્ગ.

જેના સંગથી આ જીવ સંસારમાં રહે છે, સુખ તો
કદાપી પણ મળતું નથી, અને મુક્તિના કારણભૂત વ્રતનો
નાશ થાય છે તે જ (પ્રાણ-ધન-ધાન્યાદિ અને અભ્યંતર
કષાયાદિ) પરિગ્રહનો જે સર્વથા ત્યાગ તેને ઉત્સર્ગ
નામા છઠ્ઠો અભ્યંતર તપ કહે છે.

इदं तपो द्वादशभेदमर्चितं प्रशस्तकल्पाणपरम्पराकरं ।
विधीयते यैर्मुनिभिस्तमोपहं न लभ्यते तैः किमु सौख्यमव्ययं ॥

આ આદર્યોગ્ય અને અજ્ઞાન અંધકારનો વિનાશક
આર પ્રકારનો તપ જેનાથી સમસ્ત શુભ અને કષ્ટાણુની
પરંપરા પ્રાપ્ત થાય છે તેને જે મુનિઓ નિરતિથાર પાળે
તેમને અક્ષય સુખની પ્રાપ્તિ કેમ ન થાય ? અર્થાત્ અવશ્ય
શિવપદ મળે.

तपोनुभावो न किमत्र बुध्यते विशुद्धबोधैरियताक्षगोचरः ।
यदन्यनिःशेषगुणैरपाकृतस्तपोधिकश्चेज्जगतापि पूज्यते ॥८९४॥

તપનો પ્રભાવ આ સંસારમાં પણ વિશુદ્ધ જ્ઞાનીને
દ્રિષ્ટિ જોત્યર. કયાં નથી થતો ! (વિદ્વાનોથી કયાં છુપો છે)

કારણ કે જે મનુષ્ય અધિક તપસ્વી છે તે પછી લ
અન્ય સમસ્ત ગુણોથી રહિત પણ કાં ન હોય તો પ
તેનો જગત્ આદર કરે છે અને પૂજનીય ગણે છે.

विवेकिलोकैस्तपसो दिवानिशं विधीयमानस्य विलोकितां ह
तपो विधत्ते स्वहिताय मानवः समस्तलोकस्य च जायते म्रिय

વિવેકી લોકો કૌભેશાં આચરવામાં આવેલ તપોગુણ
નિહાળે ॥ કારણ કે માનવી તપશ્ચરણ કરે છે તો સ્વહિ-
તાર્થે, પણ સમસ્ત જગત્ તેને પૂજ્યની દૃષ્ટિથી નિહાળે છે.

तनोति धर्मं विधुनोति कल्मषं हिनस्ति दुःखं विदधाति संमदं ।
चिनोति सत्त्वं विनिहन्ति तामसं तपोऽथवा किं न करोति देहिना ।

તપથી ધર્મની વૃદ્ધિ થાય છે, પાપ વંજો મારે છે,
દુઃખનો હથ થાય છે, સંપત્તિ વાસ કરે છે, સદ્ગુણો
વિકાસ થાય છે, અને અજ્ઞાનનો હથ થાય છે અથવા
તપના પ્રભાવથી મનુષ્યોને કયા કલ્યાણની પ્રાપ્તિ નથી થતી ?

अवाप्त्य नृत्वं भयकोटिदुर्लभं न कुर्वते ये जिनभाषिणं तपः ।
महार्घरत्नाकरमेत्य सागरं व्रजन्ति तेऽगारमरत्नसंग्रहाः ॥८९॥

કોટી લવોમાં પણ પ્રાપ્ત થવો અતિ દુર્લભ એવો
મનુષ્ય જન્મ પામીને જેઓ જિનભાષિત તપ નથી કરતા
તેઓ મહા અમૂલ્ય રત્નોથી પરિપૂર્ણ એવા સાગર પાસે
જઈ રત્ન લીધા વગર ખાલો હાથે પાછો ચેર આવે છે.

अपारसंमारसमुद्रतारकं न तन्वने ये विषयाकलास्तपः ।

વિહાયતે હસ્તગતામૃતં સ્ફુટં પિવન્તિ મુદાઃ સુસ્થાલિપ્તયા વિપં ॥

જેઓ ઇન્દ્રિય વિષયોમાં લુપ્થ બની અપાર ભવોદ્ધિ તારક તપ આચરતા નથી તે મૂઢ જનો હાથમાં આવેલાં અમૃતને છોડી મુખની લિપ્સામાં (આશામાં) વિધનું પાન કરે છે..

जिनेन्द्रचन्द्रोदितमस्तदूषणं कपायमुक्तं विदधाति यस्तपः ।
न दुर्लभं तस्य समस्तविष्टे प्रजायते वस्तु मनोहमीप्सितं ॥

જિનેન્દ્રચંદ્રે પ્રતિપાદિત, નિરતિચાર, કપાયમુક્ત તપ જે મનુષ્ય કરે છે તેને માટે સમસ્ત જીવંતારમાં, કોઈ પણ મનોહર અને વાંચિત વસ્તુ દુર્લભ નથી.

અર્થાત્—તપસ્વીને વિના પ્રયત્ને મનોરથ સિદ્ધ થાય છે અને મનોવાંચિત પદાર્થ આવી મળે છે.

अहो दुर्न्ताय गतो विमूढतां विलोक्यतां संसृतिदुःखदायिनीं ।
सुसाध्यमप्यन्नविधानतस्तपो यतो जनो दुःखकरोऽवमन्यते ॥

અહો! સજ્જનો! જન્મ મરણના દુઃખ દેનારી આ વિમૂઢતાને તો જુઓ જેને વશવર્તી મનુષ્ય અન્ન વિધાનથી પણ સુસાધ્ય (વિના પરિશ્રમ સિદ્ધ થનારા) તપને દુઃખકર માને છે.

कृतः श्रमश्चेद्विफलो न जायते कृतः श्रमश्चेद्ददतेऽन्नघं सुखं ।
कृतः श्रमश्चेद्विष्टे फलाय च न स श्रमः सायुजनेन मन्यते ॥

(માનો કે તપમાં અતિ પરિશ્રમ પડે છે તો) જે પરિશ્રમ જો નિષ્ફળ ન બનેલો હોય, જે પરિશ્રમથી નિર્હોષ

સુખ મળતું હોય અને જે પરિશ્રમથી દેખીતા ફલની પ્રાપ્તિ થતી હોય તો તે પરિશ્રમને સંજ્ઞાનો વાસ્તવમાં પરિશ્રમજ નથી ગણતા.

શ્રમં વિના નાસ્તિ મહાફલોદયઃ શ્રમં વિના નાસ્તિ સુખં કદાચન
યતસ્તતઃ સાધુજનૈસ્તપઃ શ્રમો ન મન્યતેડનન્તસુખો મહાફલઃ॥

વળી પરિશ્રમ વિના ન તો મહાફલનો લાભ મળતો કે ન કદાપિ સુખની પ્રાપ્તિ થતી એટલા માટે અનંત સુખ (મોક્ષ) રૂપ મહાફલ અર્પનાર તપને સાધુજનો શ્રમ ગણતાજ નથી.

અહર્નિશં જાગરણોદયતો જનઃ શ્રમં વિધત્તે વિપયેચ્છયા યથા ।
તપઃશ્રમં ચેત્કુરુતે તથા ક્ષણં કિમનુચ્છેડનન્તસુખં ન પાવનં ૯૦૩

જેવી રીતે મૂઢ મનુષ્ય રાત દિવસ બાગીને વિપય લોગની ઈચ્છા સાફ પરિશ્રમ કરે છે તેવીજ રીતે તેટલીજ અથવા તેથી વધારે તપ કરવામાં મહેનત કરે તો અનંત પવિત્ર સુખ કેમ ન મેળવી શકે ?

સમસ્તદુઃખક્ષયકારણં તપો વિમુચ્ય યોગી વિપયાત્તિપેવતે ।
વિહાય સોડનર્ઘ્યમર્ણિ મુર્યાવદં વિચેતનઃ સ્વીકુરુતે વ્રતોપલં ૯૦૪

જે યોગી અમસ્ત દુઃખનો ક્ષય કરવામાં સમર્થ તપને છોડીને ઇન્દ્રિય વિપયોને સેવે તે મૂર્ખ સુખાવલ્લ અમૂઢ્ય મળિ ત્યજીને કંઈક ગ્રહણ કરે છે.

અનિષ્ટયોગાત્મિયવિપ્રયોગતઃ પરાપમાનાદનદીનમીવિનાન્ ।
અનેકજન્મવ્યસનપ્રયન્ચતા વિમેતિ નો યસ્તપમો વિમેતિ સાઃ॥

જે તપ કરવાથી ડરે તે મનુષ્ય અનિષ્ટ યોગ, પ્રિય વિયોગ, પરાધમાન, ધનહીન જીવન અને અનેક જન્મોના દુઃખથી ડરતો નથી.

ભાવાર્થ—તપ ન કરવાથી ઇષ્ટ વિયોગાદિ દુઃખો થાય છે અને તપ કરનારને એ દુઃખો નડતા નથી.

न चान्धवा न स्वजना न वल्लभा न भृत्यवगाः मृददो न चाङ्गजाः॥
शरीरिणस्तद्वितरन्ति सर्वथा तपो जिनोक्तं विदधाति यत्फलं ॥

જેટલું હિંત જિનોક્ત તપ કરે છે તેટલું બાંધવો સ્વ-જન, વલ્લભા, પરિજન, મિત્ર, પુત્ર પુત્રી આદિ પણ ઠરી શકતા નથી. (પુત્રી પુત્રાદિ પૈકી કોઈ પણ ઠરી શકતું નથી).

श्रुत्वा भोगानरोगानमरयुवतिभिर्भ्राजिते स्वर्गवासे
मर्त्यावासेऽप्यनर्घ्याञ्जशिविशदयशोराशिभुक्लोकताशः ।
यात्यन्तेऽनन्तसौख्यां विबुधजननुतां मुक्तिकान्तां यतोऽङ्गी
जैनेन्द्रं तत्तपोलं धृतकलिलमलं मङ्गलं नस्तनोतु ॥९०७॥

જે જિનેન્દ્ર ભગવાન દ્વારા ઉપદિષ્ટ તપ તપવાથી આ જીવ દેહિધ્યમાન સ્વર્ગ લોકમાં દિવ્યાંગનાઓ સંગે અનેક નિરોગી લોગો ભોગવે છે, વળી આ મૃત્યુલોકમાં પણ ચંદ્રની ઠાંતિ સમ નિર્મલ અને દશે દિશાઓને ઉજાળવાનાર યશોરાશિ પ્રાપ્ત કરી નિર્વિદ્ધ અનેક સુખ પ્રાપ્ત કરે છે અને અંતે વિદ્વાનો દ્વારા પ્રશંસિત અને અનંત અવિનાશી સુખયુક્ત મુક્તિ રમણીને વરે છે તે તપ અમોને નિર્દોષ કલ્યાણનું પ્રદાન કરે.

દુઃસ્વક્ષોળીરુદ્ધાઢ્યં દહતિ ભવવનં યચ્છિત્વીવોદધિ-
 ર્યત્પૂતં ધૂતવાધં વિતરતિ પરમં શાશ્વતં મુક્તિસૌખ્યં ।
 જન્મારિં હન્તુકામા મદનમદભિદસ્ત્યક્તનિઃશેપસજ્ઞા-
 સ્તજ્જૈનેશં તપો યે વિદધતિ યતયસ્તે મનો નઃ પુનન્તુ ॥૧૦૮॥

મહાજ્વાલા સુક્ત અગ્નિની જેમ દુઃખ રૂપી વૃદ્ધોથી
 ભરપુર ગહન ભય વનને જાળીને ભસ્મ કરી નાંખે છે વળી
 જેનાથી પરમ શાશ્વત, અન્યાયાદ્ધ, પવિત્ર સુક્ત સુખની
 પ્રાપ્તિ થાય છે, તે જિનેન્દ્ર ભગવાન દ્વારા ઉપદિષ્ટ તપ જે
 સંસાર શત્રુને હણવાની ઇચ્છાવાળા મદનના મદનું મર્દન
 કરનારા, સમસ્ત પરિશ્રદ્ધોથી શૂન્ય થતિઓ તપે છે તેઓ
 અમારું મન પાવન કરે.

જીવાજીવાદિતત્ત્વમકટનપટ્ત્વો ધ્વસ્તકન્દર્પદર્પા
 નિર્ધૂતક્રોધયોધા શુભિ મદિતમદા હૃદયવિદ્યાનવદ્યાઃ ।
 યૈ તપ્યન્તેઽનપેક્ષં જિનગદિતતપો મુક્તયૈ મુક્તસજ્ઞા-
 સ્તૈ મુક્તિ મુક્તવાધામમિતગતિગુણાઃ સાધવો નો દિશન્તુ ૧૦૯

જીવા જીવાદિ તત્ત્વોનું સ્વરૂપ પ્રકાશ કરવામાં પડે,
 કંદર્પના દર્પના હણનારા, ક્રોધરૂપી યોધાને જીતનારા મદનું
 મર્દન કરનારા, મનોહ નિર્દોષ જ્ઞાનના ધારક મહાત્માઓ
 જેઓ કોઈ પણ ઐહિક પદાર્થની વાંચ્છાવિના નિરપેક્ષ
 રીતે કેવળ સુક્તિ પામવાની પ્રશંસા અભિલાષાથી નિર્ગુણ
 (પરિશ્રદ્ધ રહિત) બની જિનેશ્વર પ્રભુએ યથોપદિષ્ટ તપ
 તપે છે તેઓ અપરિમિત ગુણના ધારક સાધુઓ અમોને
 નિરાખાધ સુક્તિપદ પ્રદાન કરે.

નોટ. અમિતગતિ ગુણ સાધવા—અમિતગતિ આચાર્ય
(કવિને એથી પેદીએ ગુણ જેનું વર્ણન નીચે કીધેલ છે)
ના જેવા ગુણના ધારક સાધુઓ એ અર્થ ધ્વનિત થાય છે.

ये विश्वं जन्ममृत्युव्यसनशिखालीढमालोक्य लोकं
संसारोद्वेगवेगमचकितमनसः पुत्रमित्रादिकेषु ।
मोहं मुक्त्वा नितान्तं धृतविपुलशमाः सन्नवासं निरस्य
याताश्चारित्रकृत्यै धृतिविमलधियस्तान्स्तुवे साधुमुख्यान् ९.१०

જે મહાનુભાવોએ આ વિશ્વલોકને જન્મ મરણ અને
દુઃખો રૂપી અગ્નિજ્વાલામાં સપડાએલો જોઈને સંસારથી ઉદ્વેગ
પામી વિઠ્ઠલ બની પુત્ર મિત્ર આદિ સ્નેહીઓમાં મોહનો
સવંથા ત્યાગ કરી ચારિત્ર ધારણ કરવાને માટે ધરખાર
છોડી દીધા છે, વળી જેઓ મહાશાંતિના ધારક છે અને
જેની ધૈર્યથી વિમલ બુદ્ધિ થઈ છે તે શ્રેષ્ઠ સાધુઓની
હું સ્તુતિ કરૂં છું.

यस्मिन्शुम्भद्वनोत्थज्वलनकवलनाद्भस्मतां यान्त्यगौघाः ।
प्रोद्यन्मार्तण्डचण्डस्फुरदुरुकिरणाकीर्णदिवचक्रवालाः ।
भूमिर्भૂत्या समन्तादुपचिततपना संयता ग्रीष्मकाले
तस्मिंશૈલાग्रमुગ્રं धृतવિતતધૃતિચ્છત્રકાઃ પ્રથયન્તે ॥૯.૧૧॥

જે પ્રખર ગ્રીષ્મ રૂપમાં વનમધ્યે ઉત્પન્ન થએલ
દાવાગ્નિમાં સપડાઈને વૃક્ષના ઝુંડોના ઝુંડો બળી ભસ્મ
થઈ જાય છે પ્રચંડ સૂર્યના અતિ તીક્ષ્ણ અને પ્રખર
ભાસ્વરમાન કિરણોથી દશે દિશાઓ બ્યાસ થાય છે અને

ગરમ ધૂલીથી ચોતરફ પૃથ્વીપર તપાટ લઈ નીકલે છે તે સમયે સંથમી, પર્વતની ટોચ પર ધૈર્ય રૂપી વિશાલ છત્ર ધારણ કરી ઉઘ તપ કરે છે.

चञ्चद्विष्टुत्कलत्राः प्रचुरकरकिका वर्णधाराः क्षपन्ते
यत्रेन्द्रेष्वासचित्रा वधिरितककुभो मेघसंधा नदन्ति ।
व्याप्ताशाकाशदेशास्तरुतलमचलाः संश्रयन्ते क्षपासु
तत्रानेहस्यसद्माः सततगतिकृतारावभीमास्वभीताः ॥९१२॥

તે વર્ષારૂપી મેઘના સમુદો અમકતી વિજળી રૂપી સહયોગે પ્રચુર કરાંઓ સહીત મૂસલધાર વર્ષાદ વરસાવી રહ્યા છે, ઇંદ્ર ધનુષ્ય પોતાના રંગમેરંગી વર્ણથી શોભી રહ્યા છે, ગાજવીજ અને ગગડાટે કશે દિશાઓને ઝહેરી કરી નાંખી છે, આકાશનો સમસ્ત દેશ વાદળાંઓથી વ્યાપ્ત થઈ રહ્યો છે (છવાઈ ગયો છે) તેવા સમયે નિશાચર પ્રાણીઓના ભયંકર નાદથી પણ નિર્ભય રહેનારા પરિશ્વ શન્ય, નિશ્ચલ મુનિઓ તરૂતલે રાત્રી ગાળે છે.

यत्र मालेयराशिद्रुमनलिनवनोन्मूलनोद्यत्प्रमाणः
सात्कारीदन्तवीणारुतिकृतिचतुरः प्राणिनां चाति वातः ।
विस्तीर्याङ्गं समग्रं प्रगनवृतिचतुर्बर्त्यगा योगिचर्या-
स्ते ध्यानासक्तचित्ताः पुरुशिशिरनिन्नाः शीतलाः प्रेरयन्ति ९१३

તે શીતળ ઋતુમાં રાત્રિઓમાં ઝાઝળ વૃક્ષોના અમૂલને બાળી નાંખે છે, કમળવન સુકાવી નાંખે છે, અને ઠંડો વાયુ દાંતોને બીડાવી નાંખે છે, તેવા સમયે યોગનિષ્ઠ મેદ મુનિવરો

વસ્ત્ર અસ્થાદન રહિત થઈ ખડા રહે છે અને અત્મ ધ્યાનમાં
લીન થઈ જાય છે.

चञ्चचारित्रचक्राः प्रविचितचतुराः प्रोचवोर्वीप्रचर्च्यः
पञ्चाचारःप्रचारःप्रचुररुचिचयाथारुचित्रत्रियोगाः ।
वाचामुच्चैः प्रपञ्चै रुचिरविरचनैरर्चनोयैरवच्य-
मित्यर्चो प्रार्च्यता नः पदमचलमनूचानकाधार्यन्तु ॥९१४॥

જે મહાન મુનિઓના સમ્યક્ચારોત્ર દેહીપ્યમાન છે, જે
સર્વજ્ઞે પ્રવચેલા શાસ્ત્રોના જ્ઞાનમાં ચતુર છે, સમસ્ત પંથો
ચારેનો ધારણ કરવામાં પ્રબલ રૂચિવાળા છે, મન વચન
કાયાને વશ કરવામાં પ્રવીણ છે, અને સુંદર સુંદર સ્તુતિ-
ઓ વડે સ્તુતિ કરવાને લાયક છે, તેવા મહાન મનવાળા
મુનિઓ અમોને મોક્ષના સ્થાનનું પ્રદાન કરો.

आशीर्विध्वस्तकन्तोर्विपुलशमभृतः श्रीमतः कान्तकीर्तः
सूर्यार्तस्य पारं श्रुतसलिलनिषेदेवसेनस्य शिष्यः ।
विज्ञाताशेषशास्त्रो व्रतसमितिभृतामग्रणीरस्तकोपः
श्रीमान्मान्यो मुनीनाममितगतियतिस्त्यक्तनिःशेषसङ्गः ९१५

મૂળ અંથકારની પ્રશસ્તિ.

જેના આશીર્વાચનથી મદનના મદનું મર્દન થઈ જતું,
જે મહા શાંતિના ધારક હતા, જે શ્રીમાનની નિર્મલ કીર્તિ
ઝળકી રહી હતી અને જે શ્રુત સાગરનો પાર પાર્યા હતા
એવા મહાન દેવસેન સૂરી થયા, તેમના પછી તેમના પ્રશિષ્ય
સમસ્ત શાસ્ત્રના બધા, ચારિત્ર પાંચ સમિતિ આદિના ધારક,

કોપ ઠપાયથી મુક્ત, સમસ્ત બાહ્યાભ્યંતર પરિશ્રદ્ધથી શૂન્ય.
સુનિઓનાં પૂજ્ય એવા શ્રીમાન અમિતગતિ આચાર્ય થયા.

અલહ્ન્યમહિમાલયો વિપુલસત્ત્વચાન્દનધિ-

ર્વરસ્થિરગમ્ભીરસ્તો ગુણમણિઃ પયોવારિધિઃ ।

સમસ્તજનતાસતાં શ્રિયમનશ્વરીં દેહિનાં

સદાઽમૃતજલચ્યુતો વિદ્યુષસેવિતો દત્તવાન્ ॥૯૧૬॥

તે આચાર્યનો મહિમા અપરંપાર (અલંધ) હોતો.
તેઓ વિપુલ સત્ત્વશાલી, સ્થિરતા અને ગંભીરતાના સાગર,
ગુણ મણિની ખાણના રત્નાકર, વિદ્વાનો દ્વારા પૂજીત, સદા
અમૃત સુધ્ધ વાણી વર્ધાવનારા અને સજ્જનોને અવિનાશ
લક્ષ્મી પ્રદાન કરવાવાળા હતા.

તસ્ય જ્ઞાતસમસ્તશાસ્ત્રસમયઃ શિષ્યઃ સતામગ્રણીઃ

શ્રીમાન્માયુરસંઘસાધુતિલકઃ શ્રીનેમિષેણોઽભવેત્ ।

શિષ્યસ્તસ્ય મહાત્મનઃ સમયુતો નિર્ઘૃતમોહદ્વિષઃ

શ્રીમાન્માધવસેનસુરિરભવત્સોળીતલે પૂજિતઃ ॥૯૧૭॥

ઉપર્યુક્ત ગુણાલંકૃત શ્રી અમિતગતિ આચાર્યના
પ્રશિષ્ય સર્વ શાસ્ત્રમાં પારંગત, સજ્જનોમાં પ્રધાન, શ્રી
માયુરી સાધુ સંઘના તિલકરૂપ શ્રી નેમિષેણુ સૂરી થયા તે
મોહ વિયુક્ત મહાત્માના શિષ્ય શાંતાત્મા જગત્પૂજ્ય શ્રી
માધવસેન સૂરી થયા.

કોપારાતિવિચાતકોઽપિ સકૃપઃ સોમોઽપ્યદોષાકરો

જેનોઽપ્યુગ્રતરસ્તપો ગતયયો મોતોઽપિ સંસારતઃ ।

નિષ્કામોઽપિ સમિષ્ટમુક્તિવનિતાયુક્તોઽપિયઃસંયતઃ

સત્યારોપિતમાનસો ઘૃતવૃષોઽપ્યર્ચ્યમિયોઽપ્યમિયઃ॥૧૧૮॥

વિરાધાભાસાલંકાર

તે શ્રી માધવસેન સૂરી કોપ રૂપી શત્રુના સંહારક
કૃપાવાન સોમ (સોમ, ચંદ્ર અને સૌમ્યશુણી) છતાં
અદોષાકર (ચંદ્ર પક્ષે, રાત્રી કરનાર અને આચાર્ય પક્ષે,
નિદોષ) જિનોપદિષ્ટ ધર્માનુયાયી, ઉગ્ર તપસ્વી, નિર્લિપ્ત
છતાં સંસારથી ભીરૂ, નિષ્કામ વૃત્તિવાન છતાં શિવરમણી
પ્રાચનિચ્છુ, મુક્તિ વનિતા પામવાની અભિલાષાથી યુક્તિ છતાં
સંયતી, સત્યવાન, ધર્મધુરંધર, પુણ્ય અને મોહ રહીત હતા.

દલિતમદનશત્રોર્ભવ્યનિર્વ્યાજચન્ધોઃ

શમદમયમમૂર્તેશ્ચન્દ્રશુભ્રોરુકીર્તઃ ।

અમિતગતિરધૂદ્યસ્તસ્ય શિષ્યો વિપશ્ચિ-

દ્વિરચિતમિદમર્ધ્યે તેન શાસ્ત્રં પવિત્રં ॥૧૧૯॥

વળી જેઓએ મદન શત્રુને તો હણી નાંખ્યો હતો
ભવ્ય જીવોના અકારણ બંધુ શમ દમ યમ આદિ શુભોની
સાક્ષાત્ મૂર્તિ હતા અને ચંદ્રસમ ઉત્તમવલ કીર્તિના અધીશ્વર
એવા તે માધવસેન સૂરીના વિદ્વાન શિષ્ય શ્રી અમિતગતિ
થયા તેમણે આ પવિત્ર પૂણ્ય શાસ્ત્રની રચના કીધી.

યઃ સુભાષિતસંદોહં શાસ્ત્રં પઠતિ ભક્તિતઃ ।

કેવલજ્ઞાનમાસાય યાત્યસૌ મોક્ષમક્ષયં ॥૧૨૦॥

જે મનુષ્ય આ સુભાષિત રત્ન સંદોહ નામે શાસ્ત્રનું
લકિત ભાવથી પઠન કરે છે તે દેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી અક્ષય
મોક્ષ સુખને પામે છે.

યાવચન્દ્રદિવાકરૌ દિવિ ગતૌ મિન્તસ્તમઃ શાર્વરં
યાવન્મેસ્તરક્ષિણીપરિવૃઢૌ નો મુચ્ચતઃ સ્વસ્થિતિ ।

યાવદ્યાતિ તરક્ષમહુરતનુર્ગંજા હિમાદ્રેર્ધુવં
તાવચ્છાસ્ત્રમિદં કરોતુ વિદુષાં પૃથ્વીતલે સંમદં ॥૨૨૧॥

જ્યાંસુધી ગગન મંડળમાં સૂર્ય ચંદ્ર રાત્રીના અંધકારને
ફર કરે છે, જ્યાંસુધી મેરૂ અને સાગર પોતાની સ્થાયીમાં
અચલ રહે, જ્યાંસુધી હિમાલય પર્વતમાંથી નીકળી તર-
ગોળી સુરમ્ય ગંગા પૃથ્વીપર વહે છે, ત્યાંસુધી આ શાસ્ત્ર
આ પૃથ્વીતલમાં વિદ્વાનોને હર્ષ પ્રદાન કરે.

સમારૂઢે પૂતત્રિદશવસર્તિ વિક્રમનૃપે

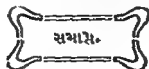
સહસ્રે ધર્પણાં પ્રભવતિ હિ પચ્ચાશદધિકે (૧૦૫૦) ।

સમાપ્તે પ્વચમ્યામવતિ ધરણી મુવ્રનૃપતૌ

સિતેપક્ષે પૌપે વુયઢિતમિદં શાસ્ત્રમનર્વં ॥૨૨૨॥

વિક્રમ રાજાને પવિત્ર સ્વર્ગ લોકમાં સિધ્ધાંયે ૧૦૫૦
વર્ષ વીત્યા પછી આ ધરણી તલ્લૂં રક્ષણ કરનારા મુન્ન-
રાજના રાજ્ય કાળમાં પોશ મુદી ૫ ને દિવસે વિદ્વાનોને
હિતકર આ દોષ રહિત શાસ્ત્રની સમાપ્તિ થઈ.

શ્રી અમિતગતિ આચાર્ય રચેલ સુભાષિત રત્ન સંદોહ

ૐ શાંતિ શાંતિ શાંતિ ॥

પરિશિષ્ટ (૧)

સ્વેતાંબર અને દ્વિગંબર,

લેખક—ડૉ. હયાળ ગંગાધર ભણુસાહી, બી. એ., ઠેલકતા.

ડૉક્ટર બરૂઆ લખે છે કે:—

નમ ક્ષપણકોનું નૈતિક અધઃપાતન ન થાય તેટલા ખાતરજ શાયદ પાર્શ્વ પ્રભુના ચતુર્થામ ધર્મને બદલે મૈથુન સર્વથા વિરમણુ નામે પંચમ મહાવ્રતનો મદાવીર દેવે ઉમેરા ક્યો. આ પાર્શ્વપ્રભુના બધા મહાવ્રતો રાખવાથી પાર્શ્વપત્યોને મદાવીર દેવના શાસનમાં સામેલ થવાને કશો દરકત આવી નહિ પણ જો કે જાને શાસનો મદાવીર દેવના ધર્મખ્વજ તથા એકત્ર થયા તો પણ પાર્શ્વપત્યોના હૃદયને નમ્રત્વથી આઘાત પહોંચતો ખરો. બસ આજ વિચાર એક પ્રધાન કારણ હતું, કે જોને લઘ પ્રભુના અનુયાયી અને શિષ્ય પરંપરામાં પાછલથી ભેદ પડ્યો. અને પરિણામે દ્વિગંબર અને સ્વેતાંબર જેવી બે વિરોધી કામ ઉદ્ભવ પામી. આ ભેદનું મૂળ વાસ્તવિક રીતે વિચારતાં મદાવીર પ્રભુ અને પાર્શ્વપ્રભુના ઉપયુક્ત બે ભેદમાં ગ્રમ રીતે સમાએલું છે. "

(જુઓ ડૉ. બી. એમ બરૂઆની Pre-Buddhistic Indian Philosophy પૃષ્ઠાંક. ૩૭૪-૩૭૫).

આ વિચારોને વધુ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ઝાળખીએ તો ડૉ. બરૂઆ એમ કહેવા માગે છે કે પાર્શ્વપ્રભુના સચેલક કલ્પના વિચારને અનુસરનારા તે સ્વેતાંબરો અને મદાવીર પ્રભુના અચેલક કલ્પના વિચારના અનુયાયી તે દ્વિગંબરો.

આ મન્તવ્યને હૃમન જોડાળી આદિ અન્યાન્ય પાશ્વાત્ય વિદ્વાનો પણ સમર્થન આપે છે તેથી તે મતમાં કેટલું સત્ય સમાયેલું છે અને તેની પુષ્ટિમાં કાઈ શાસ્ત્રીય પુરાવો છે કે કેમ તેની મીમાંસા અત્ર કરીશું.

૧. શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના કેશી ગૌતામીય નામક ત્રેવીસમા અધ્યયનની ગાથા ૨૯ પરથી આપણને સ્પષ્ટ થાય છે કે પાર્શ્વપ્રભુએ સચેલક ધર્મ પ્રદર્શ્યો અને શ્રી મહાવીર પ્રભુએ અચેલક ધર્મ ઉપદેશ્યો. કલ્પસૂત્રની પ્રારંભની ગાથાઓથી પણ આજ વાતને પુષ્ટિ મળે છે.

ટીકાકાર ભગવંત જણાવે છે કે “ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રી વર્ધમાન સ્વામીએ અચેલક કહેતાં ‘પ્રમાણોપત, છર્ણુ, શીર્ણુ, પ્રાપ્તે ધવલ વસ્ત્ર’ ધારણાત્મક સાધ્વાચાર ઉપદેશ્યો, જ્યારે મહાપરશ્વરી ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથે સચેલક કહેતાં પંચવર્ણ્યિ બદ્ધ મૂલ્યવાન પ્રમાણુ રહિત વસ્ત્ર ધારણાત્મક સાધ્વાચાર પ્રદર્શ્યો.”

આ પરથી પાર્શ્વપ્રભુનો અને પરિણામે કેશી પ્રભૂતિ પાર્શ્વપાત્યોનો સચેલક એટલે વસ્ત્ર ધારણાત્મક માર્ગ હતો એ નિર્વિવાદ સાબીત થાય છે. પણ મહાવીર પ્રભુના અચેલક માર્ગની બ્યાખ્યા એક દેશે માત્ર પ્રસ્ટુત વિષય પરત્વેજ ઉપકારી હોય એમ લાગે છે.

અચેલક શબ્દ અન્યથા નિષેધ અને દેશનિષેધ અને ચેલક વસ્ત્ર આ બે શબ્દના સમાસથી અચેલક થાય છે. અર્થાત્ અચેલક = નગ્ન; અને છર્ણુ શર્ણુ વસ્ત્રધારી આ બંને અર્થમાં અચેલક શબ્દ વપરાયો હોય એમ સંભવે છે. દ્વિતીય અર્થ તો ટીકાકાર ભગવંતે બતાવ્યો. ■ માટે આપણે અચેલક ‘નગ્ન’ અર્થમાં સંભવિત છે કે કેમ તે જોવાનું રહ્યું.

આચારાંશ ૧-૯-૧ ૪૬૫ માં જણાવ્યું છે કે:—

સંઘચ્છરં સાહિયં માસં જં ન રિક્કાસિ યત્યગં મગર્થ,
અચેલપ તતો ચ્વાઈ તં યોસદ્ધ યત્ય-મળગારે.

અર્થાત્—ભગવાને તેર માસ સુધી (છેદે દીધેકુ દેવદૂધ) રકંધ-
પર ધારણ કર્યું ત્યાર પછી તે છાંડી ભગવાન્ અચેલક વચ્ચરદિત
અણુગાર થયા.

વળી આચેલકય શબ્દની વ્યુત્પત્તિ કરતા શ્રી વિનયવિનયજી
ઉપાધ્યાય કલ્પસુત્રપરની પોતાની ટીકા નામે મુખોધિકામાં જણાવે
છે કે ન ચિચતે ચેલં ચલં यस્ય સો અચેલકઃ તસ્ય માય
આચેલકયં વિગતયત્રત્યં इत्यर्थः तच्च तीर्थश्चरानाधित्य
प्रयमान्तिनजिनयोः शक्रोपनीत-देयदूष्मापगमे अचेलकत्वं,
अन्येषां तु सर्वदा सचेलकत्वं ।

આ પરથી સ્પષ્ટ જણાશે કે ભગવાને વચ્ચનો ત્યાગ કર્યો ત્યાર
પછી અચેલક વચ્ચરદિત અણુગાર થયા અર્થાત્ નગ્નભાવે દિગંબર
દશામાં વિકાર કરવા લાગ્યા અદિ અ-સર્વથા નિરોધવાચી છે.

વળી યોત્રીય અનિશય પેકી એકે અતિશય એવો નથી કે
જેથી પ્રભુના દિગંબરત્વનું ગોપન થાય. અર્થાત્ ચર્મ ચમ્પુ ધણી
દેખી ના શકે પણ પ્રભુ મહાવીર દેવે દેવદૂધના પરિહાર પછી અન્ય
વસ્ત્ર અંગીકાર કરીધું નથી અને તેમનું નગ્નત્વ લખિધવડે ગોપન
રહેતું એમ તો શ્વેતાંબરો પણ માને છે.

ઉપરાંત શ. નંદલાલભાઈ પોતાના મહાવીર સ્વામી ચરિત્રમાં
પૃ. ૨૯૪ મે જણાવે છે કે ઉદ્વિભૂતિએ ચારિત્ર ધર્મ અંગીકાર કર્યો
તે સમયે કુબેરે ચારિત્ર ધર્મને લામક ઉપકરણ લાવી તે ગ્રહણ કર-
વાને તેમને વિનંતિ કરી તે ગ્રહણ કરતા પહેલાં તેમને વિચાર થયો
કે હું તો નિઃસંગ છું તો પછી આ ઉપકરણો મહારે ગ્રહણ
કરવા કે કેમ ? આ કથનને સાચીય પુરાવો છે કે કેમ જે માટે
મહને સંદેહ છે પણ જો સત્ય હોય તો પોતાના આદર્શ મહાવીર
પ્રભુ અચેલક-દિગંબર દશામાં ન હોત તો આ વિચારો ગૌતમ
સ્વામીને આવત ખરા ?

શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનમાં.

(૧) અચેલકથ.

સાધુઓ શ્વેત, માનોપેત,
હર્ણપ્રાય વસ્ત્રધારી હોવાથી અચેલક.

શ્રી પાર્થિવ પ્રભુના શાસનમાં.

બહુ મૂલ્ય, વિવિધ વસ્ત્ર
વસ્ત્રની અનુયાયી સચેલકત્વ
અને કેટલાક શ્વેત, માનોપેત,
વસ્ત્રધારિ પણ હતા તેટલા અંશે
તેઓ અચેલક-આથી બન્ને વિ-
કલ્પે તેઓને સેવવાની અનુચિત
હતી.

(૨) આધાકમિક-ઓદેશિક:—

સાધુ નિમિત્તે કરેલા અચાન-
પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ, વસ્ત્રપાત્ર,
વસતિ પ્રમુખ:—

ગમે તે એક સાધુ વા એક
સાધુ સમુદાય નિમિત્તે કરેલા સર્વ
સાધુઓને ન કલ્પે,

જે સાધુ નિમિત્તે કરેલ હોય
તેનેજ ન કલ્પે બીજાને કલ્પે.

(૩) શમ્યાતર.

શમ્યાતર વા વસતિ સ્વામીનું
પીંડ બન્ને પ્રકારના સાધુઓને ન
કલ્પે માટે તે કલ્પ બન્નેને માટે
સમાન છે.

(૪) રક્ષપિંડ.

ન કલ્પે.

—કલ્પે.

(૫) કૃતિકર્મ-વંદનક.

બન્નેને સમાન.

(૬) મત-મહાનત.

પંચ મહાનત

ચાર મહાનત; કારણ તેઓ
શું પ્રાપ્તવધી સમગ્ર રીતે છે

વક જડત્વથી પાંચમા વ્રતના સ્પષ્ટોદ્દેશની આવશ્યકતા.

(૭) જ્યેષ્ઠ-રત્નાધિક.

ઉપરચાપનાથી આરંભી દિક્ષા પર્યાયની ગણના અને જ્યેષ્ઠ-વધુનો વ્યવહાર.

(૮) પ્રતિકમણુ.

અતિચાર લાગે મા નહિ પણ ઉભય કાલ અવશ્ય કરવુંજ જોઈએ તેમજ બાકી રહેલા અતિચાર માટે પક્ષિક ચાતુર્માસિક અને સાંવત્સરિક પ્રતિકમણુ પણ અવશ્ય કરવાંજ જોઈએ.

(૯) માસકલ્પ.

માસ મર્યાદા નિયત:—

વધુમાં વધુ એકજ સ્થળે એક માસ સ્થિતિ કરી શકાય. ઉવટ દુર્લભ અશક્તિ આદિકારણે એક માસ ઉપર રહેવું પડે તો પણ પાસેના ઉપગ્રામમાં જવું અને ઉવટે ખુણા પણ બદલવો જોઈએ. બાકી એક માસથી વધુ સ્થિતિ ન થઈ શકે.

(૧૦) પચુપણા:—

ઉપર મુજબ ફરજિયાત.

કે સ્ત્રીત્યાગ પરિમદત્યાગમાં અંતઃ સંત થાય છે.

નિરતિચાર ચારિત્ર દોષાથી દિક્ષા સમયથીજ જ્યેષ્ઠ અને વધુનો વ્યવહાર.

અતિચાર લાગે તોજ પ્રતિકમણુ કરવું તે સિવાય જરૂર નહીં. અને તે પણ પ્રાચે બેજ-દેવસીક અને શર્ષ પ્રતિકમણુનો વ્યવહાર છે. પાક્ષિક ચાતુર્માસિક અને સંવત્સરિક ન કરવા પડે.

અનિયતમાસ કલ્પ:—

મરણ પડે તો એક કોઠ કરતા કાંઈક ઉણા વર્ષો (બાવીશ તીર્થકરના સાધુ આ શ્રી) પર્યંત એક સ્થળે સ્થિતિ કરી શકે અને મરણ પડે તો એક માસની વયમાં પણ વિદ્યાર કરે.

ઉપર મુજબ અનિયત.

આ સઘળું અચેલક એટલે વચનો સર્વથા નિષેધ સાબીત કરવા પુરતું છે. અને દેશ નિષેધના અર્થમાં તે દીકાકાર ભગવંતે પુરવાર કીધેલ છે એટલે અચેલક બને અર્થમાં વપરાતો હતો એમ સંભાવના થાય છે.

૨. જિનકલ્પ અને સ્થવિરકલ્પ.

આ બે કલ્પની યોજના મહાવીર પ્રભુએ કરેલી છે અને તે પાર્શ્વપત્યોના સચેલક માર્ગ અને પોતાના અચેલક માર્ગના સમન્વય રૂપે હોય એમ શું નથી જણાતું? જ્યારે બે અસમાન વિચારોના સમન્વય થાય ત્યારે બન્નેએ કાંઈક છુટછાટ મેલવી પડે છે તે મુજબ પાર્શ્વપત્યોને પોતાના ધર્મધ્વજ હેઠળ એકત્ર કરવાની શુભેચ્છાના પરિણામે આ બે કલ્પની યોજના થઈ હોય એમ સંભાવના થઈ શકે છે. પાર્શ્વપત્યો વચ્ચેથી હતા એ કહેવાઈ ગયું છે અને મહાવીરપ્રભુ પોતે અચેલક હતા તેથી સમન્વય ચતાં બંને માર્ગો સ્વીકાર થયો અને ધર્મરૂપે પ્રરૂપ્યા. સચેલકત્વના વિચારનો સપક્ષી તે સ્થવિરકલ્પી અને અચેલકત્વના વિચારનો પક્ષકાર તે જિનકલ્પી.

સચેલકત્વ અને અચેલકત્વ મોક્ષ પ્રાપ્તિને બાધાકારી નથી પણ વ્યવહાર નયે બંને એકજ સ્વસ્થ માટે બે બિન માર્ગ છે એ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર. ૨૩-૩૧-૩૨ માં ધણીજ સુગમ રીતે સમજાવેલ છે.

મહાવીરપ્રભુનો દક્ક માર્ગ હતો તેટલોજ સખ્ત માર્ગ જિનકલ્પનો છે. અને પાર્શ્વપ્રભુના મધ્યમમાર્ગ અનુકુલ ગચ્છવાસી સાધુઓનો સ્થવિર કલ્પ કે જે સાંપ્રત કાળમાં મૌલુદ છે (તે બંને કલ્પના વિશેષ બેદ માટે જુઓ વિશેષાવશ્યક ગાયા ૭ અને તે પરની મુદ્ધધારીજીની દીકા.)

પ્રુદ મહાવીર પ્રભુએ, જો કે પોતે અચેલક હતા છતાં, આ બંને કલ્પને માર્ગરૂપે પ્રરૂપ્યા છે અને તેમના ભવંતકાલમાં બંને

પ્રકારના નિર્ગન્થો વિદ્યમાન હતા અને એવાયે મુનિ જેવાએ પ્રારંભમાં રથવિરકલ્પ અંગીકાર કરી કેટલેક કાળે જિનકલ્પીપણું પણ અંગીકાર કરેલ છે.

આ બે પ્રકારના મુનિઓના કલ્પ પૈકી જિનકલ્પ પાશ્વપ્રભુના શાસનમાં હોય એમ મ્હારા જાણવામાં નથી.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે કે મહાવીર પ્રભુનો કડક માર્ગ હતો અને પાશ્વપ્રભુનો મધ્યમ માર્ગ હતો કારણ ચરમતીર્થકરના સમયવર્તી લોકો વક્ર અને જડ હતા ત્યારે ત્રેવીસમાના અનુયાયીઓ ઝગજગ અને પ્રાચ્છ હતા એથીજ કહ્યું છે:—

પુરિમાણં દુન્વિસીજ્ઞો ડ ચરિમાણં દુરણુપાલઓ ।
કલ્પો મજ્ઞિમમાણં તુ સુવિસોજ્ઞો સુપાલઓ ॥

—ઉત્તરા. અધ્યયન ૨૩. ગા. ૨૭.

—પ્રથમ તીર્થકરના સાધુને (નિરતિચારપણે) ધર્મ સમજતાં દોહિલો પણ પાળતાં સોહિલો અને છેલ્લા તીર્થકરના સાધુને ધર્મ (સમજતાં સોહિલો પણ પાળતાં) દોહિલો, જ્યારે વચ્ચલા જાવીસ તીર્થકરના સાધુને ધર્મ સમજતાં પણ સોહિલો અને પાળતાં પણ સોહિલો. (તેથી છેલ્લાં અને પહેલાં તીર્થકરે પંચમહાવ્રતરૂપ ધર્મ પ્રકારયો અને વચ્ચલા જાવીસે ચાર મહાવ્રતરૂપ ધર્મ કલેા).

આ ગાથામાં કડક માર્ગ અને મધ્યમ માર્ગનું કારણ સહેલાઈથી અનુમિત થાય છે.

શ્રી કલ્પસૂત્ર સુબોધિકા પરથી ઉદ્ધરિત નિમ્નોક્ત બન્ને પ્રભુઓના દશ પ્રકારના કલ્પ બેદપરથી અવિસંવાદ રીતે જાણી શકાશે કે મહાવીરપ્રભુનો આચાર અતિ કઠિન હતો, અને પાશ્વપ્રભુનો મધ્યમ માર્ગ આચાર હતો :—

શ્રી મહાવીર પ્રભુના શાસનમાં.

(૧) અચેલક.

સાધુઓ શ્વેત, માનોપેત,
છર્ણપ્રાય વસ્ત્રધારી હોવાથી અચેલક.

(૨) આધાકમ્બિક-ઓદેશિક:—

સાધુ નિમિત્તે કરેલા અશન-
પાન, ખાદિમ, સ્નાદિમ, વસ્ત્રપાત્ર,
વસતિ પ્રમુખ:—

ગમે તે એક સાધુ વા એક
સાધુ સમુદાય નિમિત્તે કરેલા સર્વે
સાધુઓને ન કહે,

(૩) શમ્પાતર.

શમ્પાતર થા વસતિ સ્વામીનું
પીઠ બન્ને પ્રકારના સાધુઓને ન
કહે માટે તે કહે બન્નેને માટે
સમાન છે.

(૪) રાજપિંડ.

ન કહે .

(૫) કૃતિકર્મ-વંદનક.

બન્નેને સમાન.

(૬) વ્રત-મહાવ્રત.

પંચ મહાવ્રત

શ્રી પાર્શ્વપ્રભુના શાસનમાં.

બહુ મુશ્ક, વિવિધ વસ્ત્ર
વસ્ત્રની અનુયાયી સચેલકત્વ
અને કેટલાક શ્વેત, માનોપેત,
વસ્ત્રધારિ પણ હતા તેટલા અંશે.
તેઓ અચેલક-આથી બન્ને વિ-
કલ્પે તેઓને સેવવાની અનુયા
હતી.

જે સાધુ નિમિત્તે કરેલ હોય
તેનેજ ન કહે બીજાને કહે.

—કહે.

ચાર મહાવ્રત; કારણ તેઓ
શુભ પ્રાપ્તિથી સમગ્ર રાકે છે

વકે જડત્વથી પાંચમા વ્રતના સ્પષ્ટોદ્દેશની આવશ્યકતા.

(૭) જ્યેષ્ઠ-રત્નાધિક.

ઉપસ્થાપનાથી આરંભી દિક્ષા પર્વાયની ગણના અને જ્યેષ્ઠ-વધુનો વ્યવહાર.

(૮) પ્રતિકમણ.

અતિચાર લાગે યા નહિ પણ ઉભય કાલ અવશ્ય કરવુંજ જોઈએ તેમજ બાકી રહેલા અતિચાર માટે પશ્ચિમ આતુર્ભાસિક અને સાંવત્સરિક પ્રતિકમણ પણ અવશ્ય કરવાજ જોઈએ.

(૯) માસકલ્પ.

માસ મર્યાદા નિયત:—

વધુમાં વધુ એકજ સ્થળે એક માસ સ્થિતિ કરી શકાય. ઉવટ દુર્ભિક્ષ અશક્તિ આદિકારણે એક માસ ઉપર રહેવું પડે તો પણ પાસેના ઉપગ્રામમાં જવું અને હેવટે ખુણો પણ બદલવો જોઈએ. બાકી એક માસથી વધુ સ્થિતિ ન થઈ શકે.

(૧૦) ચતુર્વણ્ણ:—

ઉપર મુજબ ફરજયાત.

કે સ્ત્રીત્યાગ પરિગ્રહત્યાગમાં અંતઃર્ગત થાય છે.

નિરતિચાર ચારિત્ર હોવાથી દિક્ષા સમયથીજ જ્યેષ્ઠ અને વધુનો વ્યવહાર.

અતિચાર લાગે તોજ પ્રતિકમણ કરવું તે સિવાય જરૂર નહીં. અને તે પણ પ્રાચે બેજ-દેવસીક અને સાર્ધ પ્રતિકમણનો વ્યવહાર છે. પાશ્વિક આતુર્ભાસિક અને સાંવત્સરિક ન કરવા પડે.

અનિયતમાસ કલ્પ:—

મરણ પડે તો એક કોઠ કરતા કાંઈક ઉચ્ચ વર્ષો (બાવીશ તીર્થકરના સાધુ આ શ્રી) પર્યંત એક સ્થળે સ્થિતિ કરી શકે અને મરણ પડે તો એક માસની વચમાં પણ વિહાર કરે.

ઉપર મુજબ અનિયત.

ઉપસંહાર:—

પાર્થાપત્યો પંચવર્ણા, માનોપેત, બહુ મૂલ્યવાન, વસ્ત્રધારી હતા. ઉપરાંત સરલ અને શુદ્ધિશાળી હતા: એટલુંજ નહિ પણ અશન પાનાદિ પણ જે અમુક સાધુ નિમિત્તે કરેલું હોય તેને એકલા-નેજ ન કંપે પણ બીજાને તે બાધ કર્તા નહિ. વળી તેમને રાજ-પિંડ વાપરવાની અનુચ્છા હતી ઉપરાંત અતિચાર લાગે તોજ દેવસી (દેવસિક) વા રાઈ (રાત્રિક) પ્રતિક્રમણ કરવાનો કંપ હતો અને પાક્ષિક, ચાતુર્માસિક તેમજ સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણ જેવાં પ્રતિક્રમણો તેમને કરવાનાજ ન હતાં તેમજ વળી માસ કંપ અને પર્વપણુ તેમને બંધનકારક ન હતાં પણ તે બંને તેમની મરજીપર છોડવામાં આવ્યાં હતાં. જ્યારે આ અતિ સુકર સ્થિતિ સાથે ચરમ તીર્થકરના સાધુઓના કંપની તુલના કરીએ છીએ તો કેટલી સખ્તાઈ તે નજર સમીપ તરી આવે છે. જુલું શીલું વસ્ત્રો પહેરવાં— અને જિનકંપી હોય તો તો વળી વસ્ત્રરહિતજ રહેવું અને દાદ તકકા દંશમયક આદિના પરિસહો સહન કરવા. એક સાધુ આશી કીધેલા આદારાદિ તેને તો ન કંપે એટલુંજ નહિ પણ સાધુ માત્રને ન કંપે, રાજપિંડ તો વપરાયજ નહીં. અતિચાર લાગે યા ન લાગે પણ ઉભયકાળ પ્રતિક્રમણ તો અવશ્ય કરવુંજ જોઈએ. ઉપરાંત બીજાં પણ પ્રતિક્રમણ પણ આવશ્યકજ છે. ગમે તેવા અનિવાર્ય કારણે પણ મદાવીર પ્રભુના સાધુઓ એકજ સ્થળે વધુમાં વધુ એક માસ સ્થિતિ કરી શકે, તદુપરાંત ખાસ રહેવાની જરૂર જણાય તો પણ સ્થાન પરિવર્તન કીધા સિવાય તો નજ રહેવાય. જોઈએ તો ઉપ-વનમાં, શાખાપુરમાં જઈ પાછા આવે અને હેવટે તે પણ ન જને તો ઉપાશ્રયનો ખુણો તો જાણીને પણ સ્થાન પરિવર્તનના કંપને સખ્ત રીતે અમલમાં મેલવે. પર્વપણા જાળવ પણ એજ સખ્તાઈ.

આ કંપજોદ પરથી સમજવું સુગમ થઈ પડશે કે મદાવીર પ્રભુનો આચાર અતિ સખ્ત હતો. આ સમજવા પછી પાર્થાપત્યોના

વિચારોના પ્રવાહનું અને મહાવીરના અનુયાયીઓના વિચારોના રોહનું સહેલાઈથી અનુમાન થઈ શકે તેમ છે.

પાર્શ્વપત્યો સરળ અને મધ્યમ માર્ગને સેવનારા હતા અને તેથી તેઓના મગજની વલણ પણ તેજ પ્રકારની હોય તેમાં નવાઈ નથી; ઉપરાંત કેશીપ્રભુના સમયમાં પણ શિયિલાચાર થયો હોય એ સહજ સમજી શકાય તેવું છે. કારણ એક શાસન અવનતિ પર આવે છે ત્યારે નવા તીર્થની સ્થાપના થાય છે. વધી તત્સામયિક અન્ય દાર્શનિક સંસ્થાઓ તરફ દૃષ્ટિ હેપ કરતાં પણ તે લોકોને જીજ્ઞાસુ કે બૌદ્ધો વિગેરેના સાધુઓ મધ્યમાર્ગી હતા આથી કેશી પ્રભુ અને તેની સાથેના પાર્શ્વપત્યો જે કે ગૌતમ સ્વામીના સમ-જનવવાથી મહાવીર પ્રભુના ધર્મધ્વજ તળે આવી વસ્યા છતાં પણ મનુષ્યની માનસિક વલણ એકાએક બદલાવી મુશ્કેલ છે. તેઓએ મહાવીર પ્રભુનો કડક માર્ગ અંગીકાર કર્યો છતાં પણ પાર્શ્વનાથના શાસનમાં સેવેલો કલ્પબેદ તેઓના મગજને કહોળી રહ્યો હતો. આ પ્રમાણે એકજ સમયમાં જે પ્રકારના વિચારના પ્રવાહમાં નિમજ્જન કરનારા સાધુઓ વિદ્યમાન હતા. આ પ્રમાણે મહાવીર પ્રભુ બાદ સુધર્માસ્વામી અને જંજુસ્વામી જેવા પ્રભાવશાળી જે મહાપુરુષો પટધર થતાં તે પાર્શ્વપત્યોના વિચારના રોહમાં તણાતો સાધુ વર્ગ માથું ઉંચું કરી શક્યો નહીં. પણ ત્યાર પછી ધીમે ધીમે પોતાના વિચારો જાહેરમાં લાવતા ગયા પણ હજી પણ બન્ને વિચારના સાધુઓને સાથે રહેવા જેટલી સહિષ્ણુતા હતી પણ તે લાંબો વખત ટકી શકી નહીં અને વીરાત ૬૦૯ વર્ષે છેવટના બન્ને જુદા પડ્યા (schism).

મહાવીર પ્રભુના કડક માર્ગને અને જિનકલ્પને સર્વાંગે તો નહિજ પણ નમ્રત્વ આપી એકદેશીય કલ્પને આગળ ધરી વચ્ચે રહિતપણે વિચારનારા, નિશ્ચય માર્ગને પ્રધાનપદ આપનારા તે દિગંબરો ગયા. ત્યારે પાર્શ્વપત્યોના મધ્યમાર્ગને અનુકૂલ વ્યવહાર માર્ગને અવલંબન કરનારા અને વ્યવહારનેજ આગળ ધરનારા સ્થવિર કલ્પ

સિવાયના બીજા કદખનો વિચ્છેદ હોઈ સ્થવિર કદખને મુખ્યસ્થાન આપી વસ્ત્રધારી શ્વેતાન્જરો થયા. એ શું આટલા પુરાવા પછી સંભવિત નથી? છતાં પણ આ ચર્યાત્મક વિષયનો શેષનો નિર્ણય કરવાનું હું વાંચકજનને ઉપર છોડું છું અને તેમાં વિદ્યારંભાવે થયેલી આ સૂચનાઓ આદર પામશે. ॥ इतिशम् ॥

પરિશિષ્ટ (૨)

છન્નસ્થ દશામાં શ્રી મહાવીર પ્રભુનાં વિહાર-સ્થલો.*

લેખક—૨૧. કથાળા ગંગાધર ભલુસાલી. બી. એ., કલકત્તા.

કુંડપુર:—કર્નોગદામ માને છે કે આ સ્થલ વૈશાલીના એક ભાગ હોવો જોઈએ. કારણ મહાવીર પ્રભુને “વૈશાલિય” કહેવામાં આવેલ છે. જો કે આ વિશેષણ વિશાલા નગરીનો વતની તેમજ પ્રાન્તનો વતની બંનેને લાગુ પાડી શકાય. તેઓ (ડા. હરનલ પથુ એમજ) માને છે કે ક્ષત્રીયકુંડ અને બ્રાહ્મણકુંડમાં આ બંને વૈશાલીના શાખાપુર અગર સ્પષ્ટ રીતે કહીએ તો “પાડા” હતા. આ બંધી માન્યતાને અંગે તેઓ વિશાલા નગરીને “બેસાર” Besarh ગામ તરીકે જણાવે છે જે સ્થલ બૌદ્ધ મંથોમાં અને ચીની મુસાફરના આપેલા અંતરો સાથે બરાબર મળતું આવે છે. આ ગામથી છ માઈલને આંતરે બ્રાહ્મણગામ નામે ગામફૂં પણ અસ્તિ થરાવે છે. ગ્રામીન બ્રાહ્મણકુંડમાં હોય તો તેમાં કંઈ બાધ નથી. બેસારમાંથી તો ખોદકામ કરતાં તેમજ વિશાલનો મહેલ ત્રિગેરે સ્થળો બાબાવશેષ સ્થિતિમાં આજે પણ મોજુદ છે (ભુઓકર્નોગદામ) શેષમાં

કનગિદામ દિંમતપુર્વક કહે છે કે “ભગ્નદશામાં પડેલો બેસારનો દિલ્લો, નામ, ક્ષેત્રફળ, અને સ્થાન એટલી સચોટ રીતે પ્રાચીન વિશાલા નગરીની ખાતરી આપે છે કે હવે ચંકા રહી નથી.” આ રીતે વિશાલાને બેસાર સાથે આદ્યબુદ્ધાગમનો તેજ નામના ગામસાથે અને તેનીજ પાસે આવેલું “બસુકુંડ”ને ચાલક ક્ષત્રીયકુંડ સાથે આપણે સ્થલ નિર્ણય કરી શકીએ.

આ સ્થલનિર્ણયમાં બાધ માત્ર એક આવે છે કે આધુનિક લખવાડ પાસે કુંભરપુર જેને આપણે ક્ષત્રીયકુંડ તરીકે ગણીએ છીએ તે સ્થાપના તીર્થ માનવું પડે. પણ તેમ માનવાને આપણી પાસે સખગ પુરાવા નથી. પં, દંસ, સોમ આદિ ઠવિઓએ પણ આધુનિક ક્ષત્રીયકુંડની યાત્રા કરી છે એમ તેમના પૂર્વ ક્ષેત્રોની તીર્થમાળા પરથી જણાય છે. આ પ્રશ્નનો ઉકેલ કરવા બહુજ અગત્ય છે.

વાણિજ્યગ્રામ:—શ્રી કલ્પસૂત્રમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. ‘વૈશાલી અને વાણિજ્યગ્રામની નિશાએ પ્રભુએ બાર ચોમાસાં ઠર્યાં.’ આ પરથી કહેવાની જરૂર રહેતી નથી કે વાણિજ્યગ્રામ અને વિશાલા તદ્દન નજીકજ હોવા જોઈએ. વળી વિશાલાથી વાણિજ્યગ્રામ અતિ-વિદાર કરતાં વચ્ચે ગંડકી નદી નાવમાં ઉતરવી પડી હતી. એટલે વૈશાલી ગંડકી નદીના તીરપર હોવું જોઈએ અને વાણિજ્યગ્રામ સામે તીરે. નકશામાં બજાઆ યા બનીઆ બેસારથી સામે તીરે છે તે વાણિજ્યગ્રામ હોવા દરેક સંભવ છે એમ શ્રી વિજયધર્મસૂરી જણાવે છે.

ડો. હરનલ ચોતાના ઉપાસક દશાંગની નોટમાં જણાવે છે કે કુંડપર અને વિશાલા એકજ હોવી જોઈએ કારણ પ્રભુને ‘વૈશાલીય’ કહેલ છે માટે તે કુંડપુરને વિશાલાનો ક્ષત્રીય પાડો કહે છે ન્યાં રાજા (ખિતાબ) તરીકે સિદ્ધાંત દતા. ઉપરાંત શ્રી આચારાંગના ભાવનાધ્યયનથી (દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધ) જણાય છે કે ઉત્તરેલક્ષ્મીયકું-

હઘામ અને દાહિજો માદળકુંડઘામ આથી કુંડઘામના બંને પાડા હોય એ નિશ્ચંક થાય છે.

કુમારઘામ:—એક વખત ક્ષત્રીય કુંડઘામના સ્થલનો નિર્ણય કીધા પછી આ ન્હાનકડા સ્થલ માટે એટલુંજ કહી શકાય કે તે કુંડપુરથી ૧૦ થી ૧૫ માર્ગલ પર હોવું જોઈએ કારણ પ્રભુ લગભગ ૧૧ થી ૨ કલાકમાં એ સ્થલે પહોંચ્યા હતા.

કોલાગ સન્નિવેશ:—નાલંદાની ઉત્તરે આ સ્થલ હતું એમ શ્રી લગવતી સૂત્રના ઉલ્લેખ પરથી માલુમ પડે છે.

નાલંદાથી અંદુર સામંતે કાવાક સન્નિવેશ હતું. અને નાલંદા રાજગૃહીથી ૭ માર્ગલ પર ઉત્તરે હતી.

મોરાક-અને અસ્થિઘામ:—નાલંદાથી મોરાક આવ્યા. મોરાક અસ્થિઘામની નજીકજ હતું કારણ અડધા ચોમાસે પ્રભુ અસ્થિઘામ ગયા અને ચોમાસું પૂરું થતાં પછુ ચરદ રતુમાં ત્યાં આવ્યા એટલે અસ્થિઘામથી ૫ થી ૧૦ માર્ગલથી દૂરતો નજ હોય.

અસ્થિઘામ:—જેને વર્ધમાન કહેવામાં આવતું હતું એમ આવશ્યક સૂત્રની સાખ છે તો જેને આજે ‘ખર્ધવાન’ (સંસ્કૃત વર્ધ-માન) કહે છે તેએ પ્રાચીન વર્ધમાન-અસ્થિઘામ તરીકે લેવામાં કરો! બાધ નથી. આ ખર્ધવાન દામોદર નદ નામે વેગવતી નદીને કિનારે છે.

વાયાલ પ્રદેશ:—ખર્ધવાનથી ઉત્તર તરફ વિહાર કરતાં દુર-તજ દક્ષિણ વાયાલ સુવર્ણવાલુકા નદી-કનકખલ આશ્રમ-રૂપવાલુકા નદીમાં થઈ પ્રભુ શ્વેતામ્બી પહોંચ્યા.

કનકખલ:—આશ્રમ શ્વેતામ્બીની પાસેજ હતું આવશ્યકજ ૫૪ ૧૯૫. “તસ્યાદુરે શ્વેતામ્બિકા નગરી” અને આશ્રમ પછી રૂપવાલુકા નદી પાર ઉતરી ઉતર વાયાલમાં દાખલ થયા ત્યાંથી શ્વેતામ્બીમાં પધાયી. માટે ઉત્તર વાયાલ પ્રદેશનું પાટનગર શ્વેતામ્બી હોય એ દરેક સંભવ છે, અને કનકખલ આશ્રમ રૂપવાલુકાને કિનારે

હોય અને નદી પછી તુરતજ ઉત્તરવાચાલ—ગામ આ ચારે રથલ દૂર નથી માત્ર દક્ષિણ વાચાળજ દૂર હતું. માટે ઉત્તર વાચાલનો રથલનિર્ણય અગર શ્વેતામ્બીના રથજ નિર્ણયપર ખોળ ચારનો આધાર છે.

શ્વેતામ્બી:—શ્રી રાયપસેલી સુત્ર પરથી જણાય છે કે તે સાવધી નગરીથી બહુ દૂર નહોતી અને સાવધીનો રથલનિર્ણય સેતમેદત નામે ગામ અયોધ્યાથી ૩૦ માર્ધવપર છે ત્યાં યર્ધ શકે છે માટે શ્વેતામ્બી તેની પૂર્વ અગર પૂર્વોત્તરમાં હોય. આ પ્રદેશ આધુનિક નેપાલ સાથે બંધબેસેલો છે માટે શ્વેતામ્બી તે વખતની નેપાલ દેશની રાજધાની હતી એમ અનુમાન માય છે. અને ઉત્તર-વાચાલમાં શ્વેતામ્બી હતી તો ઉત્તરવાચાલ અને નેપાલ બને એકજ હોવા જોઈએ.

સુરલીપુર:—શ્વેતામ્બીની દક્ષિણે અને ગંગાની ઉત્તરે આ શહેર અને યુષ્માગ સંનિવેશ હોવા જોઈએ. રથલનિર્ણય ૬૭ યર્ધ શક્યો નથી.

રાજગૃહ:—આધુનિક રાજગીર—રાજગૃહ. વિશેષ વિવેચનની જરૂરજ નથી.

નાલંદા:—રાજગૃહથી ૭ માઇલ ઉત્તરે ખડગામ પાસે થએલા ખોદકામ નાલંદાનો નિર્ણય કરાવે છે.

સુવર્ણખલ:—આ આશ્રમ કેનકખલથી તદન ભિન્ન હોવું જોઈએ એમાં શક નથી કારણ કેનકખલ શ્વેતામ્બી પાસે છેક ઉત્તરમાં છે જ્યારે આ સુવર્ણખલ તો રાજગૃહથી આઠાણકુંડગામ જતાં રસ્તામાં આવે છે અને આઠાણકુંડ શ્વેતામ્બીથી ઘણે દૂર દક્ષિણે છે. તેમજ સુવર્ણખલ તેથીજે દક્ષિણે છે. માટે રથલનિર્ણયની જરૂર છે.

આઠાણકુંડગામ:—ઉપર વૈશાલીમાં વિવેચન કરીએલ છે.

ચંપાનગરી:—આજે નામનું રથજ ભાગલપુરથી પશ્ચિમે નાય-નગર પાસે ગંગાકિનારે આજે પણ મોજુદ છે જેને ચંપાનાલા કહે છે.

પૃથ્વીપા કથંગલા:—ગ્રામીની મુસાફરના લખાણ મુજબ ચંપાથી ૪૦૦ લી માને ૭૦ માઇલ પર પૂર્વમાં કથંગલા નગરી હતી. ચંપાથી નદી રસ્તે જતાં તો અંદાજ ૯૦ માઇલ થાય છે પણ ખુસ્કી માર્ગે ૭૦ માઇલ થાય. આ કથંગલા રાજમહાલથી દક્ષિણે ૧૮ માઇલ પર છે. (કર્નીગહામ), અને કથંગલા નામનું ગામ હૈયાત છે કે જે આગ્રીમગંજથી ઉત્તરે બરહરવા અને જલદંગાની વચ્ચે મુકી શકાય. આવી રીતે જ્યારે કથંગલાનો નિર્ણય થાય છે કે ચંપાથી પૂર્વમાં ૭૦ માઇલ પર તે તો પૃથ્વીપા તે જે સ્થળોની વચ્ચે જ હોવી જોઈએ, કારણ પ્રભુ ચંપાથી નીકળી પૃથ્વીપામાં ચોમાસુ રહ્યા અને ત્યાંથી તુરત કથંગલા ગયા.

સાવથી:—બલરામપુર સ્ટેશનથી ૧૨ માઇલ પર સેટ મેટનો કીલ્લો છે તે અંકેનાથી ૫ માઇલ પર છે અને તે અધોધ્યાથી ઉત્તરે ૩૦ માઇલ છે. તે અંકેના અને સેટ મેટનો સંયુક્ત પાંચ માઇલનો પ્રદેશ સાવથી તરીકે લઈ શકાય (જેને માટે જુઓ કર્નીગહામ અને વિજયધર્મસુરિની ગ્રામીન તીર્થમાલા ભાગ ૧) તીર્થકલ્પમાં પણ લખ્યું છે કે સંપદ્કાલે મહેઠિત્તિ રુદા.

અહિંથી હાલેદુર્ગ-નંગલા-આવતી થઈ તેઓ ચોરાગસંનિવેરે આબ્યા તે ચોરાગ પૃથ્વીપાની નજીક છે માટે હાલેદુર્ગ આદિ સાવથીથી પૃથ્વીપા જતાં રસ્તામાં હોવા જોઈએ તેનો સ્થળ નિર્ણય કરવો.

લાહ-રાહ—જંગાલનો રાહ નામે પ્રદેશ. આ રાહ પ્રદેશની ઉત્તર સિમા રાજમહાલના ટેકરાઓ છે ગ્રામીન કાલમાં રાજમહાલના ટેકરાઓથી આરંભી દક્ષિણે પૂર્વોર્ધ મીઠનાપુર બાંકુરા બર્દવાન દુગલી હાવરા વિગેરે જલ્લાઓ સમેત રાહ પ્રદેશ કહેવાતો હતો. વધી ઉત્તર રાહ અને દક્ષિણ રાહ આ બે પ્રદેશો અજબા નદીથી વિભક્ત થતા હતા.

પૂર્ણકલસ:—આ સ્થળનો નિર્ણય થયો નથી. પણ શ્રી આવશ્યક પરથી જણાય છે. રાહ નામે બનાર્થ જૂમિની સરહદ પર આ એક બનાર્થ ગામ હતું.

• લાટિલ નગરી, કદલિસમાગમ, જંજુધંડતંખાથકૂપિકા-
આ શહેર યા નગરીઓનો પણ નિર્ણય થઈ શકતો નથી.

• (કદલી સમાગમ અને તંબાચ માટે એક સૂચના માત્ર થઈ
શકે છે કે રાદ દેશની દદ ઉકે તારકેશ્વર-કલકતા પાસે-સુધી છે
એટલે કદલી સમાગમ ને કાલાઘાટ જે કલકતાથી ભેંગાલ નાગપુર
લાક્ષ્મમાં રૂપનારાયણ નદીને તીરે () માધ્ય પર આવેલું છે. બંમ
લાપામાં કેળાં-કદલી-ને કલા-ઉચ્ચાર કાલા-કહે છે આ સ્થળ નામ
સાથે ધર્મજ બંધ બેસતું છે, અને જો કાલા ઘાટને કદલી સમાગમ
લક્ષ્યે તો તંબાચને તામ્રુક-તામ્રવિમ્બિ એક લઈ શકાય જે કાલાધા-
ટથી નજીકજ છે અને તે સમયમાં પ્રખ્યાત બંદર હતું.

આમાકે શાલિશીર્ષકે લાદિકાં:—આ ગામ અને નગરીનો
સ્થાન નિર્ણય આલંબીકાના નિર્ણય પર નિર્ભર છે. કારણ આ
ત્રણે સ્થળો વૈશાલિ-બેશાક-અને આલંબિકાની વચ્ચે આવેલાં છે.

આલંબિકા:—આ નગરીનો નિર્ણય અતિ વિચારપદ છે.
ડો. હરનથ પોતાના ઉપાસકદ્વાંચની નોટ-પાના ૫૧-૫૩ માં સર
કર્નીગદ્વામના સ્થળ નિર્ણય સાથે મળતાપણું બતાવી જણાવે છે કે
આલવી અગર આલો અને ચીની સુસાઈરતું નવદેવકુલ બે એકજ
હેવા જોઈએ અને આ સ્થલ કનોજથી અગ્નીશિલ્પમાં ૧૯ માઈલ
પર આવેલ નેવાલ સાથે નિર્ણય કરી શકાય.

પણ આ વાતમાં સત્ય હોય એમ લાગતું નથી. વિહાર માજી
તરફ દષ્ટિ કરતાં તે સ્થલ બિહારમાજી હોવું જોઈએ અને તે ધણુ
આધુનિક વ્યારા શહેરની આસપાસ લઈ શકાય. પ્રભુજીએ હકૂ
ગોમાસું લાદિકામાં કર્યું ત્યાંથી મગધમાં ફરીને આલંબિકા પહોંચ્યા,
અને સમય વર્ષોસત્ર ત્યાંજ પ્રસાર કર્યું.

કૃષાક, મર્દના, બહુશાલક, લોહાર્ગલા:—જો આલંબિ-
કાને આરા લક્ષ્યે જે માટે પૂરાવાની જરૂર છે તો આ ચાર સ્થળો
આરાથી અલ્પહવાદ-પુરુષિતાલ જતાં રસ્તામાં લેવા જોઈએ.

ઉણાંકે ગોભૂમિ:—રથધનિર્ણય આ સૂચનમાત્ર પણ મુશ્કેલ છે.
રાજગૃહ:—ભણીતું છે.

રાઠ વજ્રભૂમિ શુદ્ધભૂમિ:—અનાર્થ રથો પેઠી રાઠનો ઉદ્દેશ ઉપર યર્થ ગયો છે અને સુદમ પણ મિદનાપુર જીલ્લાને લઈ શકાય. રાઠ અને સુદમ ધણા ભાગે સાથેજ બોલાય છે, અને વજ્રભૂમિ-પીરભૂમ-વીરભૂમિના પ્રદેશને લેવાથી બાધા નથી આવતી.
સિદ્ધાર્થપુર કૂર્મઆમ—નિર્ણય નથી.

વાણિજ્યઆમ—ઉપર લખાઈ ગયેલ છે. સાવત્રી—સંત મહંતનો કિલો, દશમ વર્ષોરાત્ર દરામા અને અગીઆરમા ચોમાસા ને વેશાલીમાં થયું છે તેની વચ્ચે અનેક રથો આવી જાય છે અને પંથ પણ અતિ લાંબો છે.

સાવત્રીથી સાતુલક—અનિર્ણિત.

દદભૂમિ, વાહુકા, સુક્ષેત્રા, હસ્તીરીર્ષ, તાંસલી, મોસલી, વજ્રગામ—આ રથોમાં કર્મ નિજરાથે ૭ માસ ગાળ્યા અને મુનિ મી ન્યાયવિજયજીએ વર્ણન કરેલા સંગમ દેવના ઉપ-સર્ગો અદિ થયા.

દદભૂમિને સિંગભૂમ તરીકે લેવા સૂચના માત્ર છે. તાંસલી કટક પાસે આવેલું ધવત્રી ને આરવેલ રાજના વખતમાં ઉત્તર કાસિગનું પાટનગર હતું તેને ગ્રે. જયસ્વાલ અનેક પૂરાવાથી તાંસલી તરીકે સાબીત કરે છે.

હસ્તીરીર્ષ:—પ્રસિદ્ધ હાથી ગુફા તો ન હોય કે જ્યાં હાથીની શુંદ છે અને તોસલીથી નજીકજ છે.

આલંલિહા:—કોનાજ પાસેનું નેવાલ લેવાથી પંથ અતિ દૂર યર્થ પડે છે પણ આરા પાસે કોઈ રથલ લેવાથી અતુકલતા જણાય છે.

સ્વેતાંબિ—નેપાલનું મુખ્ય મહેર. આ નગરી જેન મ-થોમાં પ્રસિદ્ધ છે પણ જૌદ મ-થોમાં તેનો નામ નિર્દેશ જણ્યુંમાં નથી.

અને છે કે નહિ તેનો વિદ્વાનો સાથે પત્ર વ્યવહાર થાય છે. ચીની મુસાફર કોઈ આ નગરીનું વર્ણન આપતા નથી. નેપાલમાં લલિત પદ્મન તેઓ ગયા છે અને આ લલિત પદ્મનથી સાવત્થી અતિ દુર નથી. ત્યાંથી

કોશાંબિ—યમુનાના તીરે પ્રયાગ પાસેનું કોસમ ગામ.

મિથિલા—જનકપુર.

સાવત્થીથી દૃઢભૂમિ આદિમાં છ માસ કાઢ્યા બાકી રહ્યા વિહારના બે માસ જેમાં પ્રભુ વચ્ચગામ કટકે પાસેથી નેપાલમાં શ્વેતાશ્વી ગયા ત્યાંથી ફરી સાવત્થી, ત્યાંથી કોશમ્બી જનારસ મીથીલા ફરીને વૈશાલી આવ્યા.

સુસુમારપુર ભોગપુર નંદિગ્રામ મંદીઆ—વૈશાલી અને કોસમ વચ્ચે નકી કરવા જોઈએ.

જલિઆ:—શ્રીવિજયધર્મસૂરી જમગામ લે છે ત્યારે પં. બહેચરદાસ જમૂધની સૂચના કરે છે.

(આ લેખ સંબંધી લેખક જણાવે છે કે:—‘આ મહારા સ્વતંત્ર લેખ નથી પણ અનેક શોધખોળ કરનારા મતનું દોહન છે. આ પ્રયાસ એક વ્યક્તિ કરે તો ફાળી શકે તેમ નથી, પણ ચાર પાંચ વિદ્વાનો પોતાનો મત સાબીતી સહિત બતાવે તો પાર પડે તેવું કાર્ય છે માટે આપ આપનો અભિપ્રાય, તેમજ મુનિ ન્યાન-વિજયજી આદિ આ કાર્યમાં રસ લેનારી વ્યક્તિઓનો અભિપ્રાય દર્શાવશે. આ લેખ રૂપે છેજ નહિ પણ દરેક જણના અભિપ્રાય એકઠા થયે લેખ રૂપે લખવો, એવો મારો આશય છે. જોઈએ તો તાંત્રી પોતે લખે તો પણ અને વાંધો નથી. આપના અભિપ્રાય અને નવીન સૂચના બાદ સ્થલ નિર્ણય માટે વધુ પ્રયત્ન કરીશ. આમા બહોળા વાંચનની જરૂર છે અને બૌદ્ધગ્રંથોનો પણ અભ્યાસ જોઈએ. ધર્માનન્દ કોસોમ્બીને શ્વેતાશ્વી, કયાંગલા અને આલંબિકા બાબે

પૂજાવી જ્ઞેશો. આમાં આધાર જ્ઞેનો લીધો છે તેનાં નામઃ કર્નીગ-
હામની ભૂગોળ, બીલ-બુદ્ધિસ્ટ રેકર્ડ, સિમથ-અલિઃ દિસ્ટરી, હોનેલ-
ઉપાસક દસાંગ, ડેવિડસ-બુદ્ધિસ્ટ ઇડિયા, વિજયધર્મસુરિ-પ્રાચીન
તીર્થભાળા, આવધ્યકે સુત્ર, શ્રી આચારાંગ-માત્ર એક સ્થળે. "

ગત શ્રી મહાવીર ખાસ અંકમાં ૫૦ બહેચરદાસે એક લેખ
લખેલો પ્રકટ થયો છે અને આ બીજો છે. હજુ ૫૬૫ આ સંબંધે
વિશેષ શોધખોળ કરવાની રહે છે. તો ખોજકો વિશેષ પ્રયાસ કરી
સ્થળોની નિશ્ચિતતા કરશે અને એ રીતે તે પુણ્ય ભૂમિઓનો હિદ્દાર
કરવામાં નિમિત્તભૂત થશે.

—જૈનયુગના તંત્રી.

शुद्धिपत्रिका.

(संस्कृत).

पातुं	श्लो०	अशुद्ध	शुद्ध
१	१	भारती	भारती
२	३	दियिजनाया	द्विजनाया
२	३	सरति	सरिति
३	५	यद्भि	यद्भिः
५	११	भवभृनि	भवमृति
१२	२७	दशोचपुपि	दशोचपुपि
१३	३०	युक्तमया	युक्तमपा
१४	३३	विवध्यं	विवर्ध्य
"	"	धमम्	धर्मम्
१८	४२	मिद्यमर्ति	निद्यमर्ति
१८	४२	कीर्ति	कीर्ति
२३	५६	लभते	लभते
२७	६५	पुण्य	पुण्य
३४	८४	चितः	चित्तः
४०	९९	स्तस्य	रतस्य
"	"	रोति	रेति
४७	११५	नौचवाक्यं	नौचवाक्यं
४९	११९	विद्युद्योतेन	विद्युद्योतेन
६६	१६२	शांतभावा	शांतभावो
६९	१६९	भाव न	भावन
७२	१७९	जिनंद्र	जिनेन्द्र

७३	१८१	नुणद्धि	रुणद्धि
८७	२१६	वाताग्नि	घाताग्नि
८८	२१६	कपाय	कपायै
१०१	२५२	तनुमद्गुणः	तनुमद्गुणः
११२	२७६	ध्यांतघ्रात	ध्यांतघ्रातं
११४	२८४	शरीरिणां	शरीरिणां
११६	२८६	दृष्ट्या	दृष्ट्या
११७	२८२	दृष्ट्या	दृष्ट्या
१२५	३०६	भग्नो	भग्नो
१२६	३१२	प्रज्ञाकलाभिः	प्रज्ञाकलाभिः
"	"	तस्मात्	तस्मा
१२७	३१५	संनिमा	संनिभा
१३१	३२२	कस्यचि-	कस्यचि-
१३४	३३०	ययप्राप्तो	ययप्राप्तो
१४२	३५२	मुच्यते	मुच्यते
१५०	३८६	साव्यति	सीव्यति
१५२	३८२	प्राणाति	प्रीणाति
१६८	४२८	वह्निर्धरं	वह्निर्धरं
१७३	४३७	संपन्नोपि	संपन्नोपि
२१०	५२२	विचक्षणं	विचक्षणां
२११	५२५	लल्यपारं	लभ्यपारं
२१४	५३४	विशोध्ययुतं	विशोध्ययुतं
२३२	५६६	शौचं	शौचं
२३६	६१३	वेद्यां	वेद्यां
२५५	६५६	भग्नवृत्तः	भग्नवृत्तः
२८०	७२०	अस्थितिरेष	रस्थितिरेष
२८१	७२१	भवे	भुवि

૨૮૩	૭૨૯	ગતિ:	ગતી:
૨૮૬	૭૩૯	દ્રશ્યત્વચં	દ્રશ્યત્વચં
૨૮૭	૭૪૦	મુક્તવાધં	મુક્તવાધં
૨૮૮	૭૪૩	વિધદ્ર	વિધદ્ર
૨૯૨	૭૫૨	ન્વિતાનામં	ન્વિતાનાં
૩૦૭	૮૦૧	શસ્ત્રદાનં	શસ્ત્રદાનં
૩૧૩	૮૧૬	ચિક્ષાવ્રતં	ચિક્ષાવ્રતં
૩૧૭	૮૨૯	સંજ્ઞિ	સંજ્ઞિપુ
૩૧૮	૮૩૩	યત્કિંચિ	યત્કિંચિદ્
૩૨૩	૮૫૪	ક્ષેપો:	ક્ષેપો
૩૩૧	૮૭૭	પૂજનં	પૂજનં
૩૩૪	૮૮૬	વર્જિતો	વર્જિતે
૩૩૮	૮૯૫	વિલોકિતાં	વિલોકયતાં
૩૪૦	૯૦૫	વન્ધતા	વન્ધતો
૩૪૧	૯૦૬	મૃત્યવગા:	મૃત્યવર્ગા:

(ગુજરાતી)

૧	૧	સૂય	સૂય
૪	૬	પેતાની	પેતાની
૯	૧૯	વજો	વજો
૧૫	૩૫	કર્થો	કર્થો
૧૯	૪૪	મનથી	માનથી
૪૪	૧૦૭	પુષ્પરોમ્ય	પુષ્પરોમાંય
૪૪	૧૦૮	વતે	વતે
૪૬	૧૧૨	ચારત્ર	ચારિત્ર
૫૦	૧૨૧	નેમને	નેત્રને

૫૦	૧૨૩	ગ્રાહ	વૃદ્ધિ
૫૬	૧૩૪	મિથ્યાદષ્ટી	મિથ્યાદષ્ટિ
૫૬	૧૩૫	કવચનથી	કુવચનથી
૬૩	૧૫૩	મિથ્યાત્વ	મિથ્યાત્વ
૮૧	૨૦૨	તજતા	તજત
૮૫	૨૧૧	દ્વયોપશય	દ્વયોપશમ
૯૧	૨૨૭	સામતિ	સમિતિ
૯૧	૨૨૮	સામતિઓ	સમિતિઓ
૧૧૦	૨૭૫	તજ	તજ
૧૪૦	૩૪૨	ચિત્તમાં	ચિત્તમાં
૧૫૯	૪૦૯	કુખને	કુઃખને
૧૬૭	૪૨૬	ઓને	ઓને
૧૭૬	૪૪૩	રોજ	રોગ
૧૯૫	૪૮૨	યામ	યામ
૧૯૭	૪૮૫	મેળવે	મેળવ્યો
૨૦૦	૪૯૩	પ્રલ	કેલ
૨૩૦	૫૯૧	માક્ષમાં	માત્રમાં
૨૩૩	૬૦૦	વાલી	વાળી
૨૩૬	૬૧૧	જેલ	જેમ
૨૩૬	૬૧૨	મહાનીય	મદાનીય
૨૪૦	૬૨૪	પાપતુરક્ત	પાપાતુરક્ત
૨૬૬	૬૮૬	આવશ્યક્યના	આવશ્યક્યતા
૨૬૬	૬૮૬	દ્વિતીય	દ્વિતીય
૨૮૯	૭૪૪	અવસ્થ	અવસ્થ
૨૮૯	૭૪૫	સહાયના	સહાયતા
૨૯૩	૭૫૨	અતિશયિ	અતિશયિ
૩૦૯	૮૦૬	પરમેષ્ટિનું	પરમેષ્ટિનું

૩૧૨	૮૧૩	દ્રશ્યો	દ્રશ્યો
૩૧૬	૮૨૭	સાસન	સાસન
૩૧૬	૮૨૮	મલી	મળા
૩૨૫	૮૫૮	અંચારો	સંચારો
૩૨૭	૮૬૧	જીવિતાસંસ	જીવિતાસંસ
૩૨૭	૮૬૩	પ્રતના	પ્રતના

